

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AB ve ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
(ULUSLARARASI İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARINI İLİŞKİSİ:
SORUNLAR, ÇÖZÜMLER ve TÜRKİYE'YE YANSIMALARI**

Doktora Tezi

Yıldız Tuğba KURTULUŞ KARA

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AB ve ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
(ULUSLARARASI İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARINI İLİŞKİSİ:
SORUNLAR, ÇÖZÜMLER ve TÜRKİYE'YE YANSIMALARI**

Doktora Tezi

Yıldız Tuğba KURTULUŞ KARA

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. M. Sait AKMAN

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AB ve ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARİ İLİŞKİSİ:
SORUNLAR, ÇÖZÜMLER ve TÜRKİYE'YE YANSIMALARI**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Sait AKMAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Yrd. Doç. Dr. M. Sait Akman

Prof. Dr. Belgin Akçay

Prof. Dr. Çağrı Erhan

Prof. Dr. Aykut Kibritçioğlu

Doç. Dr. Sami Bayraktar

İmzası

.....
Behiye Akçay
.....
Çağrı Erhan
.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi : 11.01.2012

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(11/01/2012)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Yıldız Tuğba KURTULUŞ KARA

İmzası

.....

TEŐEKKÜR

*Anneannem Visal & Dedem Selim'e
Annem Sezen & Kardeşim Gonca'ya
ve Sevgili Eşim Okan'a*

Sonsuz desteğiniz ve sabrınız için binlerce teőekkürler.

Tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Sait Akman'a, Doktora tez çalışmam sırasında bilimsel katkıları ile bana yol gösterdiği için,

Doç. Dr. Sanem Baykal ve Prof. Dr. ağrı Erhan'a, Tez İzleme Komitesi toplantılarında; Prof. Dr. Belgin Akçay ve Prof. Dr. Aykut Kibritçioğlu'na Tez Savunma Jürisinde değerli katkı ve yönlendirmeleri ile tezimi geliştirmeme yardımcı oldukları için,

en içten teőekkür ve saygılarımı sunarım.

Yıldız Tuğba KURTULUŞ KARA

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR	iv
ŞEKİLLER.....	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM: ÇOK TARAFLI TİCARET SİSTEMİ VE BTA'LAR	12
1.1. BTA'LARDA MEVCUT TREND	14
1.2. GATT/DTÖ SİSTEMİNDE BTA'LAR VE SİSTEMSEL SORUNLAR	22
1.3. BTA'LARIN KISA TARİHÇESİ.....	35
1.3.1. Birinci Dalga Bölgeselleşme (AET deneyimi-1986).....	36
1.3.2. İkinci Dalga Bölgeselleşme (1986-1994)	37
1.3.3. Üçüncü Dalga Bölgeselleşme (Uruguay Turu sonrası).....	41
1.3.4. Küresel Tedarik Zinciri, Üretimde Dikey Uzmanlaşma ve BTA'lar ...	43
1.3.5. DTÖ /BTA'lar Cephesinde Son Durum.....	46
1.3.5.1. DTÖ Doha Turu Müzakerelerinde Son Durum.....	46
1.3.5.2. BTA'lar Cephesinde Son Durum	53
1.4. BTA MOTİVASYONLARININ SINIFLANDIRILMASI	59
1.5. DÜNDEN BUGÜNE BTA'LAR LİTERATÜRÜ.....	62
II.BÖLÜM: ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNİ AÇIKLAYAN REJİM TEORİLERİ VE BTA'LAR.....	77
2.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNİN BTA'LARA BAKIŞI.....	78
2.2. NEOLİBERAL KURUMSALCILIK VE BTA'LAR.....	84
2.3. İŞBİRLİĞİNİ AÇIKLAYAN REJİM TEORİLERİNİN KATKISI	92
2.4. İÇ FAKTÖRLERİN ETKİSİ, PUTNAM'IN İKİ DÜZEYLİ OYUNU VE ODELL'İN MÜZAKERE MODELLEMESİ	102

III. BÖLÜM: MAHKUMUN İKİLEMİ VE ÇÖZÜMÜ.....	107
3.1. MAHKUMUN İKİLEMİ OLARAK BTA'LAR.....	108
3.2. İKİLEMİN ÇÖZÜMÜ	117
3.2.1. BTA'LARIN DİSİPLİNE EDİLMESİ.....	122
3.2.2. BÖLGESELLEŞMENİN ÇOK TARAFLILAŞTIRILMASI.....	125
IV. BÖLÜM: ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ (ABD-G. KORE ve AB-G.KORE STA MÜZAKERELERİ).....	139
4.1. ABD DIŞ TİCARET POLİTİKASINDA BTA'LAR ve G. KORE BTA'SI	139
4.1.1. ABD ve BTA'LAR.....	139
4.1.2. NEDEN GÜNEY KORE?.....	146
4.1.3. ABD-G. KORE STA MÜZAKERELERİ.....	150
4.1.4. ABD-G. KORE STA METNİ.....	157
4.2. AB DIŞ TİCARET POLİTİKASINDA BTA'LAR ve G. KORE STA'SI...	158
4.2.1. AB ve BTA'LARI.....	158
4.2.2. NEDEN GÜNEY KORE?.....	164
4.2.3. AB-G. KORE STA MÜZAKERELERİ	165
4.2.4. AB-G. KORE STA METNİ.....	166
4.3. GÜNEY KORE PERSPEKTİFİNDEN ABD VE AB İLE STA'LARI.....	168
4.4. GENEL DEĞERLENDİRME.....	172
V. BÖLÜM: TÜRKİYE'YE YANSIMALAR	179
5.1. TÜRK DIŞ TİCARETİNDE BTA'LAR.....	179
5.2. TÜRKİYE-HİNDİSTAN TEKSTİL PANELİ.....	185
5.3. AB'NİN ÜÇÜNCÜ ÜLKELERLE STA'LARININ TAKİBİNDE YAŞANAN BAZI ZORLUKLAR VE TİCARET SAPMASI RİSKİ	191
5.4. TÜRKİYE-GÜNEY KORE STA MÜZAKERELERİ	197
5.5. TÜRKİYE'NİN POLİTİKA SEÇENEKLERİ	202
SONUÇ.....	205

KAYNAKÇA.....	217
EK: GATT XXIV. Madde.....	228
ÖZET	236
ABSTRACT.....	237

TABLULAR

Tablo 1: Taraflarının sayısına ve kompozisyonuna göre BTA'lar	s. 18
Tablo 2: BTA'larda "DTÖ+" ve "DTÖ-" politika alanları	s. 20
Tablo 3: BTA'larda DTÖ+ ve DTÖ- düzenlemeler	s. 21
Tablo 4: DTÖ-BTA'lar ilişkisine ilişkin UI Teorileri	s. 81
Tablo 5: Mahkumun İkilemi	s. 112
Tablo 6: Mahkumun İkilemi olarak BTA'lar-1	s. 115
Tablo 7: Mahkumun İkilemi olarak BTA'lar-2	s. 115
Tablo 8: Nash Dengesinden Pareto Optimumuna geçiş	s. 121
Tablo 9: DTÖ üyeleri için kazanımlar matrisinin değişmesi	s. 121
Tablo 10: ABD-G. Kore, AB-G. Kore STA Müzakereleri (karşılaştırmalı)	s. 173
Tablo 11: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları	s. 192

ŞEKİLLER

Şekil 1: Taraf ülke sayısına göre yürürlükte olan BTA'lar	s. 16
Şekil 2: Ülke Gruplarına göre ülke başına ortalama BTA sayısı (1950-2010)	s. 16
Şekil 3: 1990-2009 yılları arasında başlıca bölgelerin mal ihracatı	s. 18
Şekil 4: Yeni Şeffaflık Mekanizması	s. 34
Şekil 5: Türkiye-AB Ticaretinin Gelişimi	s. 182
Şekil 6: Dünya Mal Ticaret Hacminin Gelişimi (2000-2012)	s. 205
Şekil 7: Dünya Mal ve Ticari Hizmetler İhracatının GSYİH'ya oranı	s. 206

KISALTMALAR

ACP	: Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri
AGOA	: Afrika Büyüme ve Fırsatlar Yasası
AHO	: DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Organı
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
ATC	: Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması
BM	: Birleşmiş Milletler
BTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşması
CARIFORUM:	Karayipler Forumu
CUSFTA	: ABD-Kanada STA'sı
DDA	: Doha Kalkınma Turu
DSU	: DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mutabakat Metni
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EAGÜ	: En Az Gelişmiş Ülkeler
FTAA	: Amerikalar Serbest Ticaret Alanı
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GPA	: Çoklu Kamu Alımları Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GTAP	: Hesaplanabilir Genel Denge Modeli
GTS	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GYÜ	: Gelişme Yolunda Ülkeler

ITA	: Bilgi Teknolojileri Anlaşması
ITO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
LFN	: En Az Kayrılan Ülke
MERCOSUR	: Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı
MFN	: En Çok Kayrılan Ülke Prensibi
MNCs	: Çok Uluslu Şirketler
NAMA	: Tarım Dışı Ürünlerde Pazara Giriş
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NGO	: Hükümet Dışı Kuruluşlar
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OTP	: AB'nin Ortak Ticaret Politikası
PAAMK	: Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülasyonu
SACU	: Güney Afrika Gümrük Birliği
SDT	: Özel ve lehte muamele
SPS	: Bitki ve Hayvan Sağlığı
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TPA	: ABD Başkanının Ticareti Geliştirme Yetkisi
TPP	: Pasifik-Ötesi Ortaklık Anlaşması
TRIPS	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları
UNDP	: BM Kalkınma Teşkilatı
USTR	: ABD Ticaret Temsilcisi

GİRİŞ

Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının (BTA) sayısı son yirmi yılda, önceki dönemlere kıyasla dört kat fazla artmıştır. BTA'ların son dönemde kaydettiği artış, yeni nesil BTA'lara biçilen rol, ilgili GATT/DTÖ disiplininin içerdiği boşluklar ve DTÖ'nün karşı karşıya olduğu kriz çerçevesinde, çok taraflı ticaret sisteminin geleceğini tehdit etmektedir. Nitekim GATT'ın XXIV. Maddesi ile müsaade edilen düzenlemeler olsalar da BTA'lar, çok taraflı ticaret sisteminin temel ilkelerinden olan en çok kayrılan ülke (MFN) kuralına aykırılık teşkil etmektedir; ayrımcı ticaret uygulamalarına yol açarak ticari düzenlemelerin ve liberalizasyonun parçalı bir yapı arz etmesine neden olmaktadır. Tez, sorunu oyun teoremi çerçevesinde açıklamaya çalışmakta ve çözümünün BTA'ların getirdiği liberalizasyonun üçüncü ülkelere de teşmilini ifade eden "bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması"nda olduğunu savunmaktadır.

Tezin temel argümanı, DTÖ üyesi ülkelerin giderek artan ölçüde "ikinci en iyi" BTA'lara yönelmesinin arkasındaki nedenin, karşı karşıya oldukları "mahkumun ikilemi" olduğudur. Mevcut koşullar altında; BTA'lara ilişkin başlıca hukuki düzenleme olan GATT XXIV. Maddenin içerdiği muğlaklıklar nedeniyle, BTA'ların DTÖ uyumluluğu garanti edilemediği gibi, DTÖ uyumsuz BTA'lar akdedilmesini caydıracak veya cezalandıracak bir mekanizma da bulunmamaktadır. BTA'lar tarife bazlı liberalizasyonun ötesine geçen ticaret düzenlemeleri ile DTÖ'den bağımsız ticaret rejimleri ve kendi anlaşmazlıkların halli mekanizmaları ile duplikasyonlara ve çatışma riskine neden olmaktadır. Söz konusu bu "sistemsel meseleler", DTÖ

tarafından temsil edilen çok taraflı ticaret sisteminin karşı karşıya olduğu krizin etkileri ile birleştiğinde, BTA'ların çok taraflı sisteme katkıda bulunmasını engellemektedir. BTA yarışının yarattığı kaygan zemin çok taraflı ticaret sisteminin temelini zayıflatmaktadır.

Aslında BTA'ların çok taraflı sisteme hem olumlu hem de olumsuz etkileri söz konusudur. Örneğin, yatırımlar alanında uluslararası kuralların BTA'larla gelişmesi söz konusudur. MFN ilkesinin kendisi de önce BTA'lara derc edilen ardından çok taraflı sisteme transfer edilen bir düzenlemedir.¹ Ancak, çok taraflı sistemden beklentilerin tamamen BTA'lara atfedildiği mevcut durumda sistemsel etkisi negatiftir.

Burada öncelikle neden çok taraflı platformda liberalizasyonun en iyi, BTA'ların ise ikinci en iyi olduğunu irdelemek gerekmektedir.

BTA'ların içerdigi en temel sorun ayrımcı niteliğidir, üçüncü ülkelere karşı tarifeler ve diğer ticari engeller yükseltilmese de BTA'nın teşekkülü tarafları için üçüncü ülkelerden mal ve hizmet ithalatı BTA içi tedarige kıyasla daha pahalı hale

---

¹ James Mathis, **Regional Trade Agreements in the GATT/WTO: Article XXIV and the Internal Trade Requirement**, 2002, The Hague: TMC Asser Press, ss. 11-29; ABD, İngiltere'nin tercihli ticaret düzenlemelerinden zarar gördüğü için ikili ticaret anlaşmalarına MFN ilkesinin derc edilmesini savunmuş, uygulama daha sonra GATT platformuna aktarılmıştır. Bu örnek BTA'ların "sıçrama tahtası"(test bed) rolü oynadığı argümanını desteklemektedir. BTA'larda geliştirilen pekçok düzenleme olgunlaştığında çok taraflı sisteme maledilebilmektedir.

getirmektedir. BTA imzalayan ülkeler arasında ticaretin artışı üçüncü ülkeler aleyhine gelişebilmektedir.

DTÖ, serbest ticarete tercihli olmayan bir yaklaşımı ifade etmektedir; çok taraflı platformda ticaretin liberalizasyonu üye devletlerce alınan önlemlerin MFN ilkesi bazında tüm üçüncü ülkelere ayrımcı olmayan bir şekilde uygulanmasını öngörmektedir. Uluslararası ticaretin önündeki tarife bazlı ve tarife dışı engellerde sistemin tüm üyeleri tarafından indirimle gidilmesini sağlamaktadır. Ayrımcılık yasağına (MFN ilkesine) dayalı sistem, üye ülkelere pazara girişte eşit fırsatlar sunarken, aynı zamanda, en düşük maliyetle/en etkin üretim yapan tedarikçiden ithalat imkanı tanımaktadır.

DTÖ ayrıca, konuları bağlantılandırmak suretiyle (“issue linkages”) üye ülkelerin kendileri için “hassas” olan müzakere konularında dengeli taahhüt ve kazanımlarda bulunmasına imkan tanırken müzakerelerin ilerlemesini mümkün kılmaktadır. BTA’lardaki artış ise DTÖ’nün bu yeteneğini kısıtlamaktadır. Üye ülkeler için “hassas” kabul edilen ve DTÖ müzakereleri zor ilerleyen konular BTA’larda liberalizasyonun kapsamı dışında bırakılmakta; diğer konularda ise, DTÖ’nün de ötesine geçen bazı düzenlemelere (DTÖ+) gidilmektedir. Bu durum, sanayi ürünlerinde pazara giriş (NAMA), hizmetler ticareti, rekabet ve fikri mülkiyet haklarının korunması gibi konularda liberalizasyon BTA’lar temelinde parçalı bir şekilde ilerleme kaydederken, tarım başta olmak üzere hassas sektörlerin DTÖ platformuna bırakılmasına; elinde sadece çetrefilli hassas konular kalan DTÖ’de

müzakerelerin, konuların bağlantılandırılması imkanı kaybolduğundan, tıkanmasına yol açmaktadır.

DTÖ'nün en iyi, BTA'ların ikinci en iyi olduğu bir başka alan gelişmekte olan/en az gelişmiş ülkelerin (EAGÜ'ler) çıkarlarının korunması ile ilgilidir. Gelişmekte olan/EAGÜ'ler çelişkili bir biçimde, DTÖ'de kabul etmeye yanaşmadıklarının da ötesinde ileri liberalizasyon düzenlemelerini BTA'larda kabul etmektedir. DTÖ müzakerelerinde, kurdukları farklı bileşenlerdeki koalisyonlarla siyasi ve ekonomik güçlerine oranla önemli ağırlık kazanan bu ülkeler, BTA'larda gelişmiş ülke ortakları karşısında müzakere pozisyonu açısından oldukça dezavantajlı konumda kalmaktadır.

Tercihlerin erozyonu korkusu da BTA'ların ikinci en iyi olmasının arkasındaki önemli nedenlerdendir. Taraflar BTA ile edindikleri tercihlerin erozyonu korkusu ile DTÖ'deki müzakerelere uzak kalabilmektedir. Diğer taraftan, BTA ile edindikleri kazanımlar zaten, BTA ortaklarının üçüncü ülkelerle akdettiği her yeni BTA yüzünden sürekli erimektedir.

Özetle, MFN bazlı liberalizasyon maliyetlerin en düşük olduğu yerde üretim yapılmasını, tüketicilere daha fazla seçim hakkı tanınmasını, rekabet yoluyla üretimin disipline edilmesini, üreticilerin büyük çaplı üretim imkanından yararlanmalarını ve refahın daha çok artmasını sağlamaktadır. BTA'lar ise mal ve hizmetlerin çoğu durumda en etkin tedarikçi yerine başka bir kaynaktan temin edilmesine yol açarak ekonomik açıdan verimliliği önlemektedir. Söz konusu ticaret

sapması yalnızca tarife bazlı düzenlemelerden kaynaklanmamaktadır. Yeni nesil BTA'ların yatırımlar, hizmetler ticareti, fikri mülkiyet haklarının korunması, rekabet, standartlar, işçi hakları ve çevre gibi pek çok alanda getirdiği tarife dışı ticaret düzenlemelerinin yarattığı daha derin entegrasyon BTA'ların ticaret saptırıcı etkisinin temel nedenidir. Yani bütünleşme teorilerinin vurgu yaptığı statik etkilerden çok, dinamik etkiler ön plana çıkmaktadır.

DTÖ tarafından getirilen kurallar evrensel kabul görmekte; meşru kabul edilmektedir. BTA bazlı derin entegrasyonun gelişmesi ise, uluslararası ticarete kural temelli yapıdan güç temelli yapıya geçiş riskini ifade etmektedir. Hassas sektörler dışındaki konularda liberlizasyon çabalarının BTA'lara kaydığı bir DTÖ, önemini yitirme riski ile karşı karşıyadır.

Bu çerçevede, MFN prensibinin başlıca istisnalarından olan ve son dönemde sayıları daha da hızlı artan BTA'lar "çok taraflı ticaret sistemini destekliyor mu yoksa zayıflatıyor mu?" sorusu yeni bir soru olmamakla birlikte, DTÖ Doha Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin 2006 Haziran ayında sekteye uğraması ve ardından, başta ABD olmak üzere AB ve Uzakdoğu ülkelerinin BTA'lara ağırlık vermesi sonucu çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Çünkü geçmişte ticaretin liberalizasyonuna katkıda bulunacağı düşünülen BTA'ların sistemsal etkisine ilişkin şüpheler ağırlık kazanmaktadır.

Bu itibarla, BTA'lar-DTÖ ilişkisinin nasıl düzenlenmesi gerektiği sorusu öne çıkmaktadır. Bu ilişkinin nasıl gelişeceği Türk dış ticaret politikası için de önemli bir parametredir.

DTÖ Genel Müdürü Pascal Lamy, BTA'ları DTÖ çok taraflı müzakerelerinin bir sonraki turunun öncelikli konuları arasında tanımlamıştır. DTÖ 2011 Dünya Ticaret Raporu ana teması "Bölgesel Ticaret Anlaşmaları" olarak belirlenmiştir.² Doha Turu Kurallar Müzakereleri grubunda ilerleme kaydedilen başlıca hususlardan biri BTA'ların ilgili DTÖ komitesince gözden geçirilmesi sürecini daha etkili kılmaya yönelik "şeffaflık mekanizmasının" kabulü ve "erken hasat" yöntemiyle; Doha Turu tamamlanana kadar şartlı ve geçici olarak uygulanmaya başlanması olmuştur. Tüm bu gelişmeler tarım ve Tarım-Dışı Ürünlerde Pazara Giriş (NAMA) konularında önemli uzlaşmazlıkların gölgesinde kalan Kurallar Müzakereleri çerçevesinde gösterilen bir iradeye işaret etmektedir; BTA'lar-DTÖ ilişkisinin düzenlenmesi ihtiyacının ve konuya artan ilginin bir göstergesidir. Söz konusu müzakerelerde karşılaşılan zorluklar ise konuya ilişkin hassasiyetleri ortaya koymaktadır.

Tez, bölgesel ticaret anlaşmaları ile DTÖ ilişkisinin mevcut durumunu ve geleceğine ilişkin projeksiyonları, Türkiye'ye yansımaları ile birlikte ele almayı amaçlamaktadır. Belirli bir teorik perspektif (neoliberal kurumsalcılık) temelinde, "Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının DTÖ'nün temsil ettiği çok taraflı ticaret sistemini zayıflatması nasıl önlenbilir?" ve "Bölgesel Ticaret Anlaşmaları-DTÖ ilişkisinin

---

² Nadia Rocha and Robert Teh, "What will be the World Trade Report 2011 be about?", WTO Secretariat Research and Analysis, http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr11_forum_e/wtr11_1november10_e.htm, erişim tarihi: 08.11.2010.

Türkiye'ye etkileri ve Türkiye'nin önündeki politika seçenekleri nelerdir?" sorularına cevap aranacaktır.

BTA'lara MFN prensibinin sınırlı istisnaları arasında izin verilirken geçerli temel anlayış, söz konusu tercihli ticaret düzenlemelerinin, belirli koşullar çerçevesinde, DTÖ'nün çok taraflı ticaretin liberalizasyonu hedefine katkıda bulunacağı düşüncesiydi. Bununla birlikte, sınırları muğlak da olsa GATT XXIV. Madde (hizmetlerde GATS V. Madde) ile belirlenen BTA'ların ticaretin liberalizasyonunda "ikinci en iyi" yöntem olduğu ekonomistler tarafından genel kabul görmektedir. Bu durum, DTÖ üyelerinin özellikle 1980lerden itibaren giderek artan sayıda BTA akdetmesinin yarattığı çelişkili politika tercihini sorgulamayı gerektirmektedir.

Tezin birinci bölümünde, son dönemdeki BTA artışının neden çok taraflı ticaret sistemini tehdit ettiği irdelenecektir. Bu amaçla, farklı dönemlerde bölgeselleşme trendleri ve BTA'larda mevcut trend incelenecek; GATT/DTÖ'nün BTA'lara yönelik düzenlemelerinin günümüz koşullarına cevap vermede neden yetersiz kaldığı ele alınacaktır. Nitekim, BTA'ları MFN istisnası olarak düzenleyen temel hüküm olan GATT XXIV. Maddenin içerdiği muğlaklıklar günümüz koşullarında sistemseller meseleler olarak adlandırılan sorunlara yol açmaktadır. Bu değerlendirmenin ardından, izleyen bölümlerde geliştirilecek argümanlara temel teşkil etmek ve tezin kavramsal çerçevesini tamamlamak üzere BTA'ların motivasyonları ve DTÖ-BTA'lar ilişkisini ele alan literatür irdelenecektir.

İkinci bölümde, tezin sorunsalını teorik bir perspektif üzerinden tartışabilmek için, öncelikle uluslararası ilişkiler teorilerinin konuya yaklaşımı kısaca ele alınacak, ardından tezin teorik çerçevesi olarak neoliberal kurumsalcı yaklaşımın tercih edilme nedenlerine ve yaklaşımın sorunsala ilişkin argümanlarına yer verilecektir. Bu bölümde son olarak uluslararası rejimleri açıklamaya yönelik diğer teorilerin tartışmaya katkısı değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde, tezin sorunsalı ve çözüm önerileri neoliberal kurumsalcı yaklaşımın kullandığı oyun teorisi modellerinden “mahkumun ikilemi” çerçevesinde ele alınacaktır. Bu bölümde, tezin temel argümanı olarak; ülkelerin ticaretin liberalizasyonunda ikinci en iyi olan BTA’ları giderek artan ölçüde DTÖ platformuna tercih etmesinin arkasındaki temel nedenin karşı karşıya oldukları ikilem; çözümün ise kazanımlar matrisinin değiştirilmesi ile mümkün olduğu ortaya konacaktır. “Mahkumun İkilemi” olarak BTA’lar ve ikilemin çözümü için “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” kavramı altında ortaya konulan öneriler ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde, tezde geliştirilen analitik çerçeve seçilen örnek olaylara; ABD-G. Kore ve AB-G. Kore STA müzakerelerine uygulanacak; “mahkumun ikilemi” çerçevesinde gelişen BTA yarışı bu örnekler üzerinden irdelenecektir. ABD-G. Kore STA’sı, ABD’nin NAFTA’dan sonra en derin ikinci entegrasyon anlaşması olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde, AB-G. Kore STA’sı da AB’nin bugüne kadar akdettiği en kapsamlı ve derin entegrasyon öngören STA’sıdır. Bu itibarla, üçüncü ülkelere (özellikle ABD ve AB pazarlarına girişte G. Kore ile rakip ülkeler)

ve sisteme etkileri bakımından kritik öneme sahip bu iki BTA'nın bir domino etkisi yaratması kaçınılmazdır. Söz konusu iki BTA'nın müzakere sürecinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, tezin birinci bölümünde ele alınan farklı BTA motivasyonları ile ikinci bölümde ele alınan rejim teorilerinin BTA'lara yönelik farklı açıklamalarını daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Beşinci bölümde, DTÖ-BTA'lar ilişkisi ve zorluklarının Türkiye'ye yansımaları ele alınacaktır. Tezin sorunsalı, AB ile Gümrük Birliği çerçevesinde çok derin bir ticari entegrasyon içerisinde olan Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etki, AB'nin özellikle G. Kore ve Hindistan STA'larını müzakere etmeye başlaması ile daha ciddi bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Hızlanan BTA yarışı çerçevesinde, başta AB olmak üzere gelişmiş hedef pazarlarda rekabet gücü yüksek anılan ülkelerin STA'larla elde etmekte olduğu ilave kazanımlar Türk firmalarının konumunu zorlayacaktır. Bu bölümde, sorunsalın Türkiye'ye yansımaları bağlamında öncelikle, Türkiye'nin BTA motivasyonları kısaca ele alınacak; ardından Türkiye'ye karşı DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Organında açılan ve ülkemizin savunmasını GATT XXIV. Madde'ye dayandırdığı Hindistan Tekstil Paneli incelenecektir. Bu dava, DTÖ üyelerinin üçüncü ülkeler tarafından akdedilen BTA'ları GATT XXIV'e aykırılık gerekçesi ile DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasına götürmek konusunda çekimser davrandığı bir ortamda, bu konuda DTÖ'nün (çok taraflı sistemin BTA'lara üstünlüğünü tescil eden bir) yorum yaptığı sınırlı sayıda davadan biri olması ve konuya ilişkin literatürde içtihat teşkil eden karara sıkça atıfta bulunulması bakımından önemlidir. Sadece sorunsalın Türkiye'ye yansımaları bakımından önemli olmayıp, tezin sorunsalının analizine de katkıda

bulunan Türkiye-Hindistan Tekstil Panelinin incelenmesinin ardından, AB ile Gümrük Birliği ilişkisinin ülkemiz ticaret politikası tercihlerini sınırlayıcı etkisi de göz önüne alınarak, Türkiye için kısa ve uzun vadede DTÖ ve AB platformunda politika seçenekleri ortaya konacaktır.

Sonuç kısmında, tezde geliştirilen kavramsal çerçeve, benimsenen teorik yaklaşım ve incelenen örnek olaylardan yola çıkarak DTÖ-BTA'lar ilişkisinin ve genel anlamda çok taraflı ticaret sisteminin geleceğine ilişkin projeksiyonlar ile Türkiye'ye yansımaları bağlamında ulaşılan sonuçlar özetlenecektir.

Konuya ilişkin literatürdeki çalışmalar daha çok, bölgesel ticaret anlaşmalarının çok taraflı ticaret sistemine etkileri anlamında olumlu ve olumsuz yönlerinin tartışılması, ülkeleri giderek karmaşık bir yapı oluşturan bölgesel ticaret anlaşmaları ağına dahil olmaya yönelten nedenler ile söz konusu anlaşmaların ticaret yaratıcı-ticareti saptırıcı etkisini ve dışlayıcı niteliği ve sistemi karmaşıklaştırmak suretiyle işlem maliyetlerini artırması sonucu yarattığı toplam refah etkisini ölçmeye yoğunlaşmıştır.

Son dönemde ise, bu çalışmaların uygulamada sorunların çözümüne yeterince katkısı olmadığı noktasından hareketle, BTA'ların çok taraflı ticaret sistemine faydalarının nasıl azamiye çıkarılacağı ve zararlarının nasıl asgariye indirileceği sorusu önem kazanmıştır. Bu konuda uluslararası ticaret aktörlerinin benimseyeceği çözüm yöntemi uluslararası ticari ilişkilerin şekillenmesinde etkili olacaktır. İçinde bulunduğumuz tartışma süreci, epistemik toplulukların karar alma mekanizmasına

nasıl etki ettiğinin gözlemlenmesi bakımından da önemlidir. Dolayısıyla, bu soru üzerinde daha çok bilimsel araştırma yapılması ihtiyacı söz konusudur.

Tez, BTA'ların çok taraflı ticaret sistemi açısından yarattığı sorunu ve çözüm önerilerini “mahkumun ikilemi” oyun modeline dayandırarak ele alması bakımından yeni bir yaklaşım getirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, genel olarak BTA'ların etkileri sistemsel düzeyde ele alınır ve üçüncü ülkeler aleyhine yarattığı ticaret sapması göz ardı edilirken, tezde BTA'ların ayrımcı niteliğinin üçüncü ülkeler üzerindeki etkilerinin BTA yarışını tetikleyen başlıca neden olduğuna ve bu itibarla, BTA'ların üçüncü ülkelere refah etkisi üzerinde daha çok bilimsel çalışma yapılması ihtiyacına dikkat çekilmektedir. Tezin başta bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması olmak üzere, BTA'lar-DTÖ ilişkisi hakkındaki literatüre en önemli katkısının bu hususlar olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, Türkiye’de özelde DTÖ-Bölgesel Ticaret Entegrasyonları ilişkisi ve Türkiye’ye yansımaları, genelde DTÖ ve DTÖ hukuku konularının uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında değerlendirildiği çalışmaların görece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu itibarla, tezin anılan literatüre katkıda bulunması ümit edilmektedir.

İBÖLÜM: ÇOK TARAFLI TİCARET SİSTEMİ VE BTA'LAR

GATT 1947, BTA'ları düzenlerken “akit taraflar serbest ticaretin taraflar arasında daha derin entegrasyon öngören gönüllü anlaşmalar yoluyla geliştirilmesi isteklerini teslim ederler” ifadesine yer vermek suretiyle, BTA'ların çok taraflı ticaret sistemine katkıda bulunacağı inanç ve temennisini dile getirmektedir. BTA'ların içerdiği ikilem, ticaretin liberalizasyonuna katkıda bulunurken “ayrımcılık yasağına” istisna teşkil etmesidir. MFN istisnası, belirli bir “dışlayıcılık” içermektedir; BTA'ların öngördüğü liberalizasyon sadece taraf olan ülkeler arasında geçerlidir. Ayrıca, GATT XXIV. Maddenin getirdiği “çok taraflı ticaret sistemi ile uyumluluk kriterleri”nin içerdiği muğlaklık uygulamada sistemsiz sorunlara yol açmaktadır.

“Bölgesel Ticaret Anlaşmaları” (BTA'lar) terimi tezde, Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA'lar), Gümrük Birlikleri ve ikili/bölgesel bazda akdedilen diğer tercihli ticaret anlaşmalarını (gelişmekte olan ülkeler arasında akdedilen kısmi kapsamlı liberalizasyon) kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Ancak, BTA'lara ilişkin temel GATT/DTÖ düzenlemesi olan GATT XXIV. Madde yalnızca gümrük birlikleri ve STA'ları MFN istisnası olarak tanımlayıp, kısmi liberalizasyon getiren anlaşmaları kapsam dışı tuttuğundan (bunlara daha sonra, yalnızca gelişmekte olan ülkeler arasında izin verilmiştir), tezdeki değerlendirmeler çok taraflı ticaret sistemine uyumu görece olarak daha iyi düzenlenen gümrük birlikleri ve STA'lara odaklanmaktadır.

DTÖ, BTA'ları, “iki veya daha çok ülkenin taraf olduğu, ancak tüm üyeleri kapsamayan tercihli ticaret anlaşmaları” olarak tanımlamaktadır.³ Bu çerçevede BTA'lar, DTÖ ile temsil edilen çok taraflı platformda müzakere edilen ve imzalanan anlaşmalar dışında kalan anlaşmaları ifade etmektedir. Herhangi iki ülke arasında (İsviçre-Fas, ABD-Ürdün gibi), belirli bir bölgede coğrafi yakınlığa sahip bir grup ülke arasında (NAFTA, MERCOSUR, ASEAN gibi), herhangi bir ülke ile bir

---

³ Richard Baldwin, Patrick Low (eds.), **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 13.

bölgesel ticaret entegrasyonu (AB-Şili gibi) arasında veya farklı coğrafyalarda iki veya daha fazla ülke ve/veya bölgesel ticaret örgütü (AB-SACU gibi) arasında müzakere edilen ve imzalanan anlaşmalar bu tanımın kapsamına girmektedir. Ülkelerin tek taraflı liberalizasyon politikaları (Singapur, Hong Kong gibi), sınırlı kapsamlı (“partial scope”) tercihli ticaret anlaşmaları ve Bilgi Teknolojileri Anlaşması (ITA) gibi ürün/sector odaklı çoklu (plurilateral) anlaşmalar kapsam dışındadır.

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA’lar) kavramı, bölgeselleşme eğiliminin başlangıcında, belirli bir bölgede, coğrafi yakınlığa sahip ülkeler arasında imzalanan tercihli ticaret anlaşmalarını (TTA’lar-serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birlikleri) ifade etmek üzere kullanılmaya başlanmış ve literatürde yerleşmiştir. Diğer taraftan, son dönemde söz konusu tercihli ticaret anlaşmalarına baktığımızda “bölgesel yakınlık” kriterinin artık geçerli olmadığı; TTA’ların çok uzak coğrafyalarda iki ülke, iki ticari blok, bir ülke-bir ticari entegrasyon arasında olmak üzere farklı kombinasyonlarda üyeler arasında akdedildiği görülmektedir. Bu gelişme, “bölgesel ticaret anlaşmaları” kavramının yerindeliğini tartışmaya açmaktadır. Örneğin, Woolcock günümüzde bu anlaşmaların (yürürlükte olan TTA’ların % 80’inin, müzakere/parafe edilen anlaşmaların %94’ünün) daha ziyade iki taraf arasında akdedilmesinden yola çıkarak “İkili Ticaret Anlaşmaları” kavramının kullanılması gerektiğini savunmaktadır.⁴ “Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA’lar)” kavramı, kapsayıcılığı bakımından yerinde bir kavram gibi görünmekle birlikte, gelişmekte olan ülkeler arasında Yetki Hükümü kapsamında imzalanan; dolayısıyla, mütekabiliyet esasına dayanmayan, GATT XXIV. Madde gibi ticaretin “büyük oranda” liberalizasyonunu gerektirmeyen, daha esnek geçiş dönemleri ve bildirim yükümlülükleri öngören ve tarife dışı engellere ilişkin Özel ve Lehte Muamele hükümleri bulunan tercihli ticaret düzenlemeleri de tercihli ticaret anlaşmaları olarak tanımlandığından karışıklığa yol açabilir. Bu itibarla, tezde küreselleşme-bölgeselleşme zıtlığını daha iyi ortaya koyması ve DTÖ tarafından temsil edilen

---

⁴ Stephen Woolcock, Kenneth Heydon, **The Rise of Bilateralism: Comparing American, European and Asian Approaches to Preferential Trade Agreements**, New York: United Nations University Press, 2009, ss. 10-11.

küresel ticaret sistemi ile çelişmesine atıf yapma imkanı tanınması nedeniyle “bölgesel ticaret anlaşmaları” kavramı tercih edilmiştir.

“Bölgesel Ticaret Anlaşmaları-DTÖ” literatürüne yerleşmiş, ancak kapsamı açısından tartışmaya açık bir diğer kavram, “çok taraflılık (multilateralism)”tır. Bu kavramın yerindeliği, isteyen DTÖ üyelerinin taraf olabileceği ve sadece taraflarını bağlayan “çoklu (plurilateral)” kavramı⁵ ile karışıklığa yol açabilecek olması ve ikili anlaşmalar dışındaki tercihli ticaret anlaşmalarının da taraflarının sayısı bakımından çok taraflı olması nedeniyle tartışılabilir. “Çok taraflı ticaret sistemi” yerine “küresel ticaret sistemi” ve “bölgeselleşme-çok taraflılık” ikilemi yerine “bölgeselleşme-küreselleşme” ikilemine atıf yapılması gerektiği düşünülebilir. Diğer taraftan, İngilizce literatürde yerleşmiş kavramlar üzerinden yürütülen tartışma değerlendirildiğinde, küresel ticaret sistemi ve küreselleşme kavramlarının, tezin tartışma konusu sorunların kapsamını aştığı; uluslararası ticaret aktörlerinin DTÖ platformunda oydaşma (konsensus) ilkesi çerçevesinde kararlar alıp uygulamasını ifade eden “çok taraflılık” ilkesinden daha geniş kapsamlı olduğu görülmektedir. Bu itibarla, mevcut kısıtlarına rağmen tezde İngilizce literatürde yerleşmiş ve tartışmalara temel teşkil eden orijinallerine paralel olarak, tercihli ticaret anlaşmalarını ifade etmek üzere “Bölgesel Ticaret Anlaşmaları” (BTA’lar) kavramı, DTÖ tarafından temsil edilen ticaret sistemi için “çok taraflı ticaret sistemi” ve BTA’ların bu sistem ile uyumlu hale getirilmesini ifade etmek üzere “bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması” (multilateralizing regionalism) kavramı kullanılacaktır.

1.1. BTA’LARDA MEVCUT TREND

BTA’lar yeni bir olgu olmayıp, GATT’ın imzalanmasından çok daha önce gündeme gelmiştir. Diğer taraftan, önceki bölgeselleşme trendleri incelendiğinde söz konusu BTA’ların daha ziyade belirli bölgelerde ve az sayıda ülke tarafından

---

⁵ “Çok vitesli Avrupa” yaklaşımına paralellik arz eden bir uygulamadır.

akdedildiği görülmektedir. Bugün ise Moğolistan hariç⁶ tüm DTÖ üyelerinin birden fazla BTA'ya taraf olduğu; sayıları hızla artan bu BTA'ların coğrafi dağılımı, kapsamı ve öngördüğü entegrasyonun derinliği bakımından çok daha kompleks bir yapı arz ettiği; tarife indirimi ve tarife dışı engeller yanı sıra, “sınır-ardı” tabir edilen ve geleneksel olarak ulus-devletlerin egemen yetkisinde kabul edilen konularda, zaman zaman DTÖ'nün de ilerisinde düzenlemeler getirdiği görülmektedir. Tez, son dönem bölgeselleşme eğiliminin ürünü bu “yeni nesil BTA'lar”ı DTÖ ile ilişkisi bakımından ele almaktadır.

BTA'ların çok taraflı ticaret sistemine etkileri, DTÖ Doha turu müzakerelerinin 2006 Haziran ayında sekteye uğraması ve ardından başta ABD olmak üzere, AB ve Uzakdoğu ülkeleri dahil başlıca ticaret aktörlerinin BTA'lara ağırlık vermesi sonucu çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Klasik ticaret anlaşmalarının çok ötesine geçen içerikleri, farklı işlev ve motivasyonları, öngördükleri kurumsal yapılar ile sınıflandırılması güç bir nitelik arz eden yeni nesil BTA'lar arasındaki bu “derinlik farkı”nın çok taraflı ticaret sisteminin geleceği bakımından bazı komplikasyonları olabileceği genel kabul görmektedir.

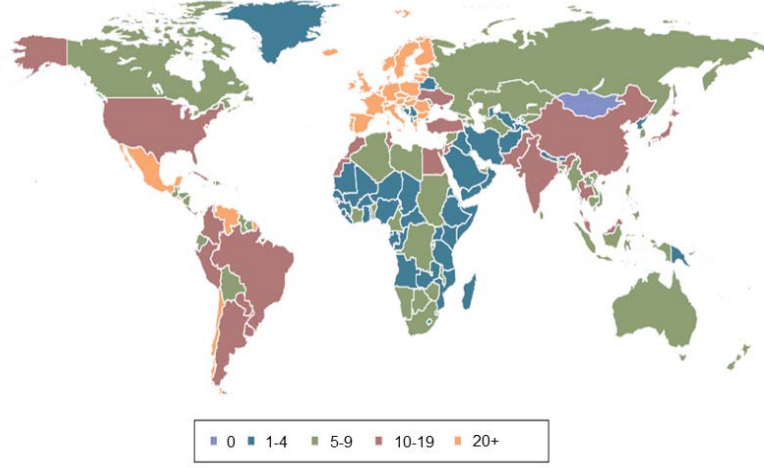
Küreselleşme ile paralel gelişen bölgeselleşme sürecinin son dönemde daha da hız kazandığı görülmektedir. 1947-1995 yılları arası dönemde GATT'a bildirilen BTA sayısı 100'ü biraz geçerken, 2006 sonu itibariyle DTÖ'ye bildirilen ve yürürlükte olan BTA sayısı 214'e yükselmiştir; 2011 Mayıs ortası itibariyle GATT/DTÖ'ye bildirim yapılan toplam BTA sayısı 489'a, yürürlükte bulunan BTA sayısı 297'ye ulaşmıştır.⁷ Yıllık ortalama BTA bildirim sayısı GATT döneminde

---

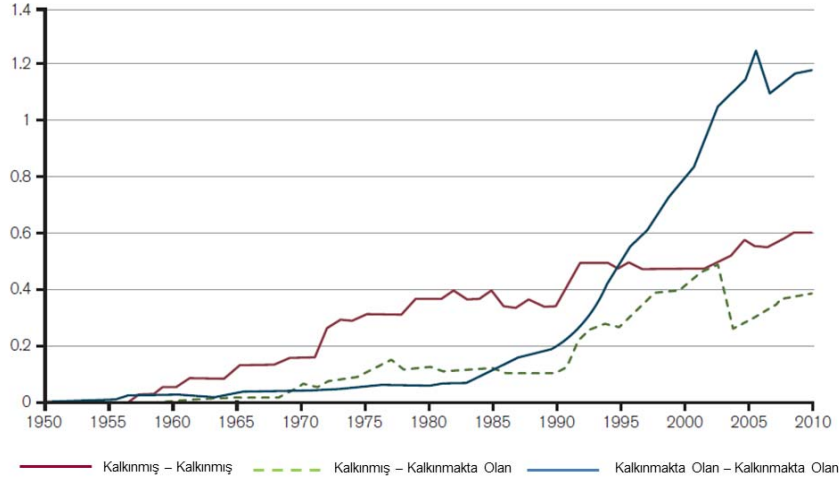
⁶ Kuzeyde Rusya Federasyonu ve güneyde Çin Halk Cumhuriyeti ile sınırdaş olan Moğolistan'ın dış ticaret politikası bu iki komşusuna olan bağımlılığı ve bu bağımlılığı dengeleme çabası çerçevesinde şekillenmektedir. Doğal kaynaklar bakımından Rusya'ya ve ihracat (pazara giriş) bakımından Çin'e bağımlı olan Moğolistan “üçüncü komşular”ı olarak tanımladığı ABD ve Japonya ile ticari ilişkilerini geliştirmek suretiyle bu bağımlılığını dengelemeye çalışmaktadır (EIU Country Report-May 2011, s. 9). ABD ile bir süredir yürütülmekte olan STA müzakerelerinde gelişme kaydedilememiştir (EIU Country Report-August 2011, s. 14). Moğolistan halen herhangi bir BTA'sı olmayan tek DTÖ üyesidir.

⁷ Söz konusu 474 BTA'nın 358 tanesi GATT XXIV. Madde, 36 tanesi Yetkilendirme Hükümü, 95 tanesi GATS V. Madde kapsamında bildirilmiştir. BTA'lara ilişkin veriler şeffaflık ilkesi çerçevesinde ve DTÖ'ye yapılan bildirimler doğrultusunda “DTÖ BTA'lar Veritabanı”nda yayımlanmaya başlanmıştır. BTA'lara ilişkin düzenli olarak güncellenen verilere <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx> internet adresinden erişmek mümkündür.

üçten az iken DTÖ döneminde yılda 20'ye yükselmiştir.⁸ 2010 itibariyle DTÖ üyesi başına ortalama (yürürlükte olan) BTA sayısı 13'e ulaşmıştır.⁹

Şekil 1: Taraf ülke sayısına göre yürürlükte olan BTA'lar¹⁰

Şekil 2: Ülke Gruplarına göre ülke başına ortalama BTA sayısı (1950-2010)¹¹

⁸ BTA bildirimleri, GATT XXIV Madde, GATS V. Madde, Yetkilendirme Hükümü ve mevcut BTA'lara katılımlar çerçevesinde ve mal ve hizmetler ticareti alanlarında ayrı ayrı gerçekleştirilmektedir. GATT/DTÖ'ye bildirim yapılan BTA'ların tam listesi için bkz. www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm, erişim tarihi: 1 Haziran 2009.

⁹ DTÖ, **World Trade Report 2011**, s. 47.

¹⁰ DTÖ, **World Trade Report 2011**, s. 58.

¹¹ DTÖ, **World Trade Report 2011**, s. 55.

DTÖ istatistikleri değerlendirilirken dikkate alınması gereken iki husus bulunmaktadır. Bildirimi yapılan BTA'lar halihazırda yürürlükte olan BTA sayısını temsil etmemektedir.¹² Örneğin, GATT döneminde bildirilen 126 anlaşmadan bugün yalnızca 32 tanesinin yürürlükte olması, anlaşmaların zamanla geçirdiği evrimin; çoğunun yenileri ile değiştirildiğinin göstergesidir. Yürürlükte olan BTA sayısı da çok taraflı ticaret sistemindeki etkinliğini birebir yansıtmamaktadır. BTA'ların GATT/DTÖ'ye bildiri yükümlülüğü çerçevesinde, söz konusu bildirimlerin mal ve hizmet BTA'ları olarak ayrı ayrı yapıldığı; dolayısıyla, bazı BTA'lar için iki kez bildirimde bulunduğu da dikkate alınmalıdır. Ayrıca, uluslararası ticaretin aktörü olan bağımsız ulus devletlerin sayısının 1949'da 70 iken 2008'de 195'e yükselmesinin de BTA artışına önemli etkisi olmuştur. 1960'larda Afrika'da eski sömürgelerin bağımsızlığını kazanması ile 32 yeni devletin, 1991'de SSCB'nin dağılması sonucu 15 yeni devletin ve eski Yugoslavya'nın dağılması ile 5 yeni devletin uluslararası ticaret aktörleri arasına katılması; kendi aralarında ve diğer ülkelerle imzaladıkları anlaşmalar BTA artışına önemli katkıda bulunmuştur. Son olarak, BTA'ların bir bölümü daha ziyade siyasi motivasyonlu olup ticaretin liberalizasyonu bağlamında oldukça az etkiye sahiptir. Rakamlar bu hususlara dikkat edilerek değerlendirildiğinde dahi "reel" BTA artış hızının yüksek olduğu; BTA'ların pekçok ülke tarafından etkin bir ticaret politikası aracı olarak değerlendirildiği ve karar vericilerin önemli oranda dikkatini çektiği görülmektedir.

"Yeni nesil" bölgeselleşme trendi incelendiğinde;¹³

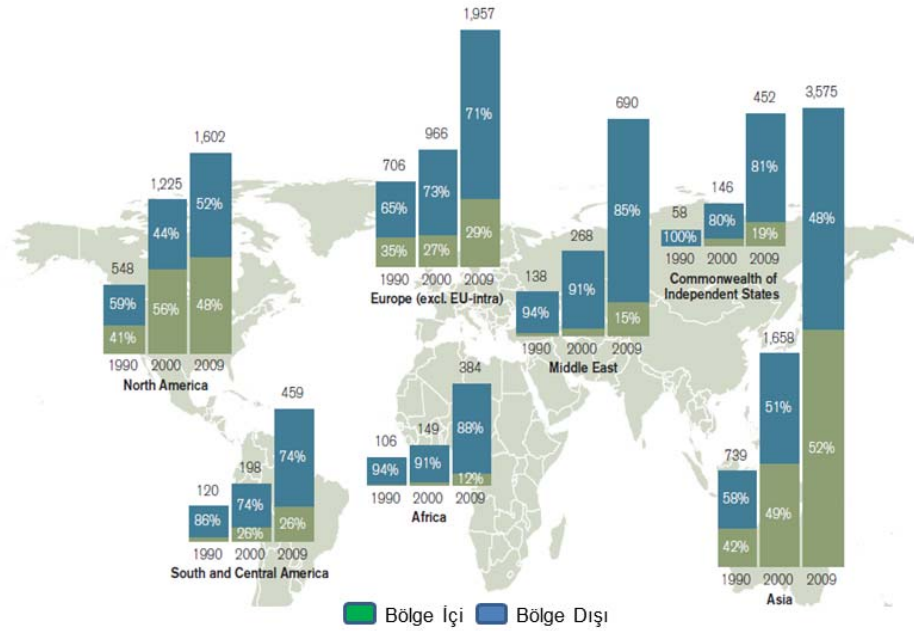
- BTA'lar bakımından artık coğrafi yakınlığın önemini kaybettiği ve kıtalararası/bölgelerarası nitelikte BTA'ların akdedildiği görülmektedir.
- Giderek artan sayıda kuzey-güney ve güney-güney BTA'larının müzakere edildiği ve imzalandığı saptanmıştır. Hizmetler ticaretine ilişkin BTA'larda bu artış daha belirgindir.

---

¹² Richard Baldwin, Patrick Low (eds.), **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 30.

¹³ R, L. Fiorentino, L. Verdeja and C Toqueboeuf, "The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update", **WTO Discussion Paper**, No. 12, 2007, Geneva: WTO.

- Bildirimde bulunulan ve yürürlükteki anlaşmaların çoğunun bölgelerarası ve ikili nitelikte olduğu; öngörülen/müzakere edilen BTA'larda da aynı trendin geçerli olduğu görülmektedir.

Şekil 3: 1990-2009 yılları arasında başlıca bölgelerin bölge-içi ve bölge-dışı mal ihracatı (milyar dolar ve yüzde)¹⁴

Tablo 1: Taraflarının sayısına ve kompozisyonuna göre BTA'lar¹⁵

	Taraf sayısı=2	Taraf sayısı>2	Taraf sayısı>2: taraflardan en az biri BTA
Gelişmiş-Gelişmiş	6	9	8
Gelişmiş-Gelişmekte olan	29	6	41
Gelişmekte olan-Gelişmekte olan	135	36	18
Bölge içi	81	39	26
Bölgeler arası	89	12	41

- Yürürlükte olan BTA'ların %81'inin Serbest Ticaret Anlaşması, %11'inin Gümrük Birliği, %8'inin kısmi kapsamlı Tercihli Ticaret Anlaşması olduğu;

¹⁴ DTÖ, World Trade Report 2011, s. 69.

¹⁵ DTÖ, World Trade Report 2011, s. 56.

öngörülen/müzakere edilen BTA'larda da aynı trendin geçerli olduğu görülmektedir. Bu veri, öngördüğü entegrasyonun derinliği, gerektirdiği uyumlaştırma ve getirdiği kısıtlar göz önüne alındığında Gümrük Birliği modelinin çok daha az tercih edilen bir tercihlili ticaret düzenlemesi olduğunu ortaya koymaktadır.

- “Daha çok karşılıklılık” öngördükleri görülmektedir. Özellikle AB, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Latin Amerika ve Güney Afrika’da yer alan ve “tek taraflı tavizler” tanıdığı (Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) ve “Silahlar Hariç Herşey” Düzenlemesi gibi) ticaret rejimleri uyguladığı ülkelerle 1995 yılından itibaren Serbest Ticaret Anlaşmaları (Afrika-Karayip-Pasifik (ACP) ülkeleri ile Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları (EPA) gibi) imzalayarak ticarete “karşılıklı tavizler” içeren bir rejim uygulamasına geçmiştir.¹⁶
- BTA’ların “koşulluluk” (conditionality) prensibi çerçevesinde etkin bir ekonomi diplomasisi aracı olarak kullanıldığı,¹⁷ gelişmekte olan ülkelerdeki reform sürecini desteklemeye yönelik bir vasıta olarak değerlendirilebildiği, özellikle ABD’nin, BTA’lar çerçevesinde sunduğu ticari tavizler karşılığında, ağırlıklıla fikri mülkiyet hakları ile işçi haklarının korunması konularında koşullar öngörürken, AB’nin ortak değerlerin benimsenmesi ve standartların geliştirilmesine yönelik düzenlemelere ağırlık verdiği görülmektedir.
- BTA’ların tarife indirimlerinin çok ötesine geçerek, hizmetler, yabancı yatırımlar, fikri mülkiyet hakları, standartlar, rekabet politikası ve hatta çevre ve işgücü konularına yönelik hükümler içeren karmaşık bir yapı arz ettiği görülmektedir. Bu durumun, giderek ticaretle bağlantılı pek çok hususu

---

¹⁶ AB’nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi’nde, “kalkınmışlık düzeyindeki yükselme” kriterine göre yaptığı gözden geçirme çerçevesinde bazı gelişmekte olan/az gelişmiş ülkeleri 1 Ocak 2014’ten itibaren sistemden çıkarması söz konusudur. Söz konusu ülkeler AB ile Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları gibi “daha çok karşılıklılık” içeren tercihlili ticaret anlaşmaları imzalayabildikleri ölçüde, AB pazarına giriş imkanlarını korurken rekabet gücünü artırma ihtiyacını daha çok hissederek bu yönde ekonomik reformlar yapma motivasyonları artacaktır. Diğer taraftan, AB’nin siyasi-ticari çıkarları çerçevesinde yeteri kadar ağırlığa sahip olmayan bazı gelişmekte olan/az gelişmiş ülkelerin GTS’den çıkarılırken AB ile TTA imzalayamamaları halinde önemli bir ekonomik kayba uğrayacakları değerlendirilmektedir. Bu husus, AB’nin GTS gözden geçirmesine yönelik başlıca eleştiriyi teşkil etmektedir.

¹⁷ Y. Tuğba Kurtuluş Kara, “Trade as a Tool of Diplomacy and Global Security”, **Perceptions**, Vol. XIII, August 2008, ss. 65-90,

<http://www.sam.gov.tr/perceptions/volume13/autumn/YildizTugbaKurtulusKara.pdf>, erişim tarihi: 1 Haziran 2009.

içermeye başlayan çok taraflı ticaret kurallarının bir yansıması olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Tablo 2: BTA’larda “DTÖ+” ve “DTÖ-” politika alanları¹⁸

DTÖ+ alanlar	DTÖ- alanlar	
Endüstriyel mallar	Yolsuzlukla mücadele	Sağlık
Tarım ürünleri	Rekabet politikası	İnsan hakları
Gümrük idaresi	Çevre hukuku	Yasadışı göç
İhracat vergileri	Fikri mülkiyet hakları	Uyuşturucu kaçakçılığı
SPS önlemleri	Yatırım önlemleri	Endüstriyel işbirliği
Kamu iktisadi teşebbüsleri	İşgücü piyasası	Bilgi toplumu
Ticarette teknik önlemler	Sermayenin dolaşımı	Madencilik
Telafi edici önlemler	Tüketicinin korunması	Kara para aklama
Damping karşıtı önlemler	Veri korunması	Nükleer güvenlik
Devlet Yardımları	Tarım	Siyasi diyalog
Kamu alımları	Mevzuat uyumlaştırma	Kamu idaresi
TRIMS önlemleri	Görsel-işitsel	Bölgesel işbirliği
GATS	Sivil savunma	Araştırma ve teknoloji
TRIPS	İnovasyon politikaları	KOBİ’ler
	Kültürel işbirliği	Sosyal konular
	Ekonomi politikaları	İstatistikler
	Eğitim öğretim	Vergilendirme
	Enerji	Terörle mücadele
	Finansal yardım	Vize ve göçmen konuları

“DTÖ+”, halihazırda DTÖ anlaşmalarında üstlenilen taahhütlerin daha ilerisinde liberalizasyonu ve düzenlemeleri; “DTÖ-”, henüz DTÖ tarafından düzenlenmemiş olan ya da düzenlemelerin yetersiz kaldığı alanları ifade etmektedir.

Horn, Mavroidis ve Sapir yürürlükteki tüm ABD ve AB BTA’larını taramak suretiyle “DTÖ+” ve “DTÖ-” düzenlemeleri araştırdıkları çalışmada, 14 DTÖ+ ve 38 DTÖ- konu tespit etmiştir.¹⁹ DTÖ tarafından, Horn, Mavroidis ve Sapir’in çalışmasını genele yayan ve BTA içi ticaret hacmi bakımından büyük çaplı 97 BTA üzerinden yürütülen çalışma sonucunda de genel olarak BTA’ların giderek daha derin düzenlemeler getirdiği sonucu bir kez daha teyit edilmiştir. İncelenen

¹⁸ DTÖ. **World Trade Report 2011**. s. 129.

¹⁹ Henrik Horn, Petros Mavroidis and André Sapir, “Beyond the WTO? An Autonomy of EU and US Preferential Trade Agreements”, **The World Economy**, 2010, Vol. 33, No. 11, ss. 1565-1588.

anlaşmaların %47'si rekabet, %39'u sermayenin dolaşımı, %37'si TRIPS Anlaşmasının kapsamadığı fikri mülkiyet haklarının korunması ve %31'i yatırımlar alanında daha derin entegrasyon öngörmektedir.²⁰

Tablo 3: BTA'larda DTÖ+ ve DTÖ- düzenlemeler²¹

	DTÖ öncesi	1995-2000	Doha Turu (2001 sonrası)
DTÖ+ düzenlemeler			
Gümrükler	13	11	56
Anti-damping	12	8	53
Telafi edici önlemler	4	5	52
İhracat vergileri	8	8	41
Devlet Yardımları	10	9	34
TRIPS	6	4	41
GATS	7	2	39
STE	5	3	35
TBT	2	2	36
SPS	2	1	35
Kamu Alımları	5	0	32
TRIMS	6	2	31
DTÖ- düzenlemeler			
Rekabet	11	9	39
Sermaye hareketleri	6	5	38
IPR	5	2	39
Yatırımlar	4	1	35

STE: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (state trading enterprises); TRIPS: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması; TRIMS: Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması; IPR: Fikri Mülkiyet Hakları

BTA'ların son dönemdeki durumuna ilişkin bu genel saptamaların ardından,

²⁰Richard Baldwin, "21st Century Regionalism: Filling the Gap between 21st Century Trade and 20th Century Trade Rules", Geneva: The Graduate Institute, April 2011, s. 11.

²¹ a.g.y., s. 11.

DTÖ'nün BTA'lara yönelik resmi görüşüne bakmak gerekirse; Örgütün BTA'ları çok taraflı ticaret sistemini desteklediği ölçüde ve desteklediği sürece olumlu gördüğü söylenebilir. Nitekim, DTÖ Sekreteryası'nın 1995 Raporu'na göre "bölgesel ve çok taraflı entegrasyon girişimleri ticaretin serbestleştirilmesi bakımından birbirlerine alternatif değil tamamlayıcı"dır.²² Bölgesel ticaret anlaşmaları, ülke gruplarına çok-taraflı düzeyde mümkün olanın ötesinde düzenlemelere gidebilme imkanı tanımaktadır. Örneğin, hizmetler sektörü ve fikri mülkiyetin korunmasına ilişkin bazı anlaşmalar, Uruguay çok taraflı ticaret müzakereleri anlaşmalarının yolunu açmıştır. Bazı bölgesel girişimler de çevre standartları, yatırımlar ve rekabet politikaları konusunda önemli çok taraflı/çoklu anlaşmalarla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan Rapor, söz konusu anlaşmaların diğer ülkelerin (üçüncü ülkelerin) ticari çıkarlarını zedeleyebileceğini de teslim etmektedir. Bugün gelinen noktada ise, DTÖ Genel Müdürü Pascal Lamy, küresel sorunlar ve bunlarla başa çıkmak için başvurulan geleneksel yöntemler arasında giderek büyüyen bir açık olduğunu; DTÖ'nün küresel ekonomik yönetimdeki rolünün, sayısı her geçen gün artan bölgesel ticaret anlaşmaları ile test edildiğini savunmaktadır.²³

1.2. GATT/DTÖ SİSTEMİNDE BTA'LAR VE SİSTEMSEL SORUNLAR

Yukarıda da değinildiği gibi, GATT/DTÖ sistemi "ayrımcı olmama" temel ilkesine dayanmaktadır; bu ilke "en çok kayırılan ülke" (MFN) ve "ulusal muamele" kurallarında ifadesini bulmaktadır. Ancak, uluslararası ticaretin liberalizasyonuna katkıda bulunacağı düşüncesiyle ve bu amaca hizmet etmesini sağlayacağı düşünülen koşul ve kısıtlarla BTA'lara MFN istisnası tanıyan temel GATT/DTÖ düzenlemeleri aşağıda irdelenecektir.

GATT/DTÖ sistemine göre bölgesel ticari anlaşmalar aşağıdaki üç

---

²² J.H.H.Weiler ve Sungjoon Cho, "International and Regional Trade Law: The Law of the World Trade Organization", 2006, <http://www.jeanmonnetprogram.org/wto/index.html>, erişim tarihi: 13 Ocak 2009, s.2.

²³ Gary P. Sampson (ed.), **The WTO and Global Governance: Future Directions**, NY: UN University Press, s. 5.

düzenlemeye uygun olması halinde mümkün görülmektedir.²⁴

1. Mal ticaretinde BTA'ları (Gümrük Birliklerini ve Serbest Ticaret Anlaşmalarını) düzenleyen *GATT Madde XXIV*,
2. Hizmetler ticaretinde BTA'ları düzenleyen *GATS Madde V*,
3. Gelişmekte olan ülkelerin Tercihli Ticaret Anlaşmalarını düzenleyen *Yetkilendirme Hükmü (Enabling Clause)*.

Mal ticaretini düzenleyen GATT Anlaşması'nın XXIV. Maddesi BTA'lara yönelik temel düzenlemedir. "Ülkeler bakımından uygulama-Sınır Ticareti-Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Alanları" başlıklı XXIV. Maddenin getirdiği başlıca düzenlemeler aşağıdaki gibidir.

BTA'lara ilişkin MFN istisnasının amacı-para. 4:

"Akid taraftar, serbestçe akdolunan anlaşmalar vasıtasıyla, bu gibi anlaşmalara iştirak eden ülkeler ekonomilerinin entegrasyonunu daha sıkı şekilde geliştirmek suretiyle, ticaret serbestisinin artırılmasını temenni ederler."

MFN istisnası teşkil eden BTA'ların tanımı-para. 5:

"Bu Anlaşma hükümleri, aşağıdaki hususlar saklı kalmak kaydıyla, Akid taraflar arasında bir gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi tesisine veya bir gümrük birliği/serbest ticaret bölgesi kurulması için gerekli geçici bir anlaşmanın akdine mani değildir.

- a) Bir gümrük birliği teşkili veya bir gümrük birliği teşkili maksadıyla geçici Anlaşma akdi halinde, *üçüncü ülkelere uygulanan gümrük vergileri ve diğer ticaret düzenlemeleri ("other regulations of commerce") düzenleme öncesine göre daha kısıtlayıcı veya yüksek olmamalıdır.*

---

²⁴ a.g.y., s. 4.

- b) Bir serbest ticaret bölgesi teşkili veya bir serbest ticaret bölgesi teşkili amacıyla geçici anlaşma akdi halinde, üçüncü ülkelere uygulanan gümrük vergileri ve diğer ticaret düzenlemeleri (“other regulations of commerce”) düzenleme öncesine göre daha kısıtlayıcı veya yüksek olmamalıdır.
- c) Ayrıca, (a) ve (b) bendinde bahsi geçen anlaşmaların, ilgili gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesinin tesisinin *makul bir sürede (reasonable length of time) tamamlanmasına* yönelik bir plan ve program ihtiva etmesi gerekmektedir.

MFN istisnası sayılabilecek (GATT/DTÖ-uyumlu) Gümrük Birliği tanımı-para. 8-a.:

“Gümrük Birliği” tabirinden, iki veya daha fazla gümrük ülkesinin yerine, aşağıdaki koşullarda, tek bir gümrük ülkesinin geçmesi anlaşılır.

- i) Gümrük vergileri ve ticarete ilişkin diğer kısıtlamalar (gerektiği ölçüde uygulanmak koşuluyla, Genel Anlaşmanın miktar kısıtlamalarının tümüyle kaldırılmasına ilişkin XI., ödemeler dengesini korumaya dönük önlemlere ilişkin XII., miktar kısıtlamalarının ayrımcı şekilde uygulanmasını yasaklayan XIII., ayrımcılık yasağı istisnalarına ilişkin XIV., kambiyoya ilişkin XV. ve genel istisnalara ilişkin XX. maddelerinde izin verilen kısıtlamalar saklı kalmak kaydıyla), birliği oluşturan ülkelerin gümrük alanları arasındaki ticaretin veya en azından bu ülkeler menşeli mallarla ilgili *ticaretin esaslı bir bölümünde (“substantially all trade”)* kaldırılmış olmalıdır.
- ii) Birlik üyelerinin her birinin, birliğe dahil olmayan diğer ülkelerle yaptığı ticarete uyguladığı gümrük vergileri ile diğer mevzuat, esas itibariyle aynı olmalıdır. Ancak, Genel Anlaşma’nın I. Maddesinin 2. Paragrafında sözü edilen tercihli rejimler (preferanslar) bu kuralın istisnası olarak belirlenmiştir.

MFN istisnası sayılabilecek (GATT/DTÖ-uyumlu) STA tanımı-para. 8-b.:

“Serbest ticaret bölgeleri” tabirinden, yukarıda belirtilen kısıtlamalar saklı kalmak kaydıyla, kendi ülkeleri menşeli ürünlerle ilgili olarak, aralarındaki ticaretin önemli bir bölümünde gümrük vergileri ile ticaret kısıtlamalarına ilişkin diğer mevzuatın kaldırıldığı iki veya daha çok ülkenin gümrük alanından oluşan bir grup anlaşılmalıdır.

Şeffaflık ilkesine ilişkin düzenleme-para. 7-a:

“Bir gümrük birliğine veya bir serbest ticaret bölgesine veya birlik veya bölgenin tesisi amacıyla akdedilen geçici bir anlaşmaya dahil olmaya karar veren her Akid taraf, keyfiyetten derhal diğer Akid tarafları haberdar edecek ve söz konusu düzenlemeye ilişkin her türlü bilgiyi, Akid taraflara, gerekli göreceği rapor ve tavsiyelere temel teşkil etmek üzere bildirecektir.”

Şeffaflık mekanizması çerçevesinde GATT XXIV uyumluluğu garanti etme amacı-para. 7-b ve c:

“5.inci fıkrada bahsi geçen geçici bir Anlaşmada yer alan plan ve programı, Anlaşmaya dahil olan Taraflara danışmalarda bulunarak inceleyen ve (a) bendi gereğince temin edilen bilgileri gerekli şekilde göz önünde bulunduran Akid Taraflar, Anlaşmanın, gümrük birliğinin veya STA'nın öngörülen süre içinde tamamlanmasına imkan bulunmadığı kanaatine varırsa, Anlaşmaya taraf olan Akid Taraflara tavsiyelerde bulunacaktır. Taraflar böyle bir Anlaşmayı, tavsiyeler çerçevesinde tadile hazır olmadıkça, koşullara göre devam ettirmeyecek veya yürürlüğe koymayacaktır.

5.inci fıkranın (c) bendinde bahsi geçen plan veya programda yapılacak herhangi bir değişiklik Akid Taraflara bildirilecektir. Akid taraflar, değişikliği gümrük birliğinin veya STA'nın tesisini tehlikeye düşürecek veya geciktirecek mahiyette değerlendirirse, ilgili Akid Tarafları kendisiyle danışmalarda bulunmaya davet edebilecektir.”

Tazminat hükmü-para. 6:

“5.inci paragrafın (a) bendinde zikredilen şartları haiz olan bir Akid taraf, gümrük vergilerinde herhangi bir artışa giderse XXVIII. Madde hükümleri uyarınca telafi edici tavizler tespit edilir.”

XXIV. maddenin 5 (a) fıkrası, ortak gümrük tarifesinin saptanmasında esas alınacak kıstası, birliğin üçüncü ülkelere karşı daha fazla korunmasının önlenmesi şeklinde belirlemektedir. Nitekim, söz konusu düzenleme uyarınca, belirlenecek gümrük vergilerinin birliğe veya anlaşmaya dahil olmayan üyelerle yapılan ticaret üzerindeki genel yansımalarının, genel olarak birliğin oluşturulmasından veya anlaşmanın akdinden önce taraf ülkelere uygulanan tarifelerin yansımalarını aşmaması gerekmektedir. Bu hüküm, gümrük birliğindeki/STA’daki tarifelerin genel düzeyinin, birliğin/STA’nın kurulmasından önce, taraf ülkelerde uygulanan ortalama genel düzeyden daha yüksek olmaması gerektiği anlamına gelmektedir.²⁵ Aynı paragrafta yer alan ve diğer ticari düzenlemelerin de birlik/anlaşma öncesine kıyasla daha kısıtlayıcı olmaması koşulu, MFN istisnası olarak izin verilen BTA’ların ticaretteki engelleri artırmamasını sağlamaya yönelik tamamlayıcı bir hükümdür. “Diğer ticari düzenlemeler” kavramı ise, gümrük işlemleri, kalite sınıflaması ve ürünlerin pazarlaması konusunda arana koşullar ile uluslararası ticarete alışılmış benzer denetimleri ifade etmektedir.²⁶

Özetle, GATT XXIV’üncü Maddede Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının amacı, taraf ülkeler arasında ticarete yönelik engellerin tedricen kaldırılması suretiyle ticaretin kolaylaştırılması olarak tanımlanmıştır. Bu maddeye göre, DTÖ kuralları ile uyumlu kabul edilmesi için gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmalarının karşılaması gereken koşullar uyarınca;

- anlaşmaya konu olan liberalizasyon ticaretin “*esaslı bir kısmını*”

²⁵ Şener Büyüktaşkın, **Dünya Ticaret Sistemi: GATT, Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye**, Ankara: Esbank, 1997, s. 149.

²⁶ a.g.y.

kapsamalıdır. Yani “kısmi kapsamlı” anlaşmalar kapsam dışıdır; GATT XXIV çerçevesinde MFN istisnası sayılamaz.

- düzenleme, taraflar arasında ticareti serbestleştirirken üçüncü ülkelere karşı duvarları yükseltmemelidir. Bölgesel ticaret anlaşmaları, tarafları arasında gümrük vergileri ve diğer ticari engellerin kaldırılmasını getirirken, *üçüncü ülkeler entegrasyon ülkeleri ile ticareti daha zor bulmamalıdır.*
- öngörülen liberalizasyon “*makul bir sürede*” tamamlanmalıdır.

XXIV’üncü Madde şeffaflık konusunu da ele almaktadır. İlgili hüküm uyarınca, STA ve gümrük birliklerinin üyeler tarafından incelenebilmesini teminen taraflarca DTÖ’ye bildirimde bulunulması gerekmektedir.

Diğer taraftan, Maddede ortak gümrük tarifesinin nasıl belirlenmesi gerektiği, birlik/STA içi engellerin kaldırılması ve öngörülen liberalizasyonun tamamlanması planı gibi hususlarda ayrıntılı bir düzenleme getirilmemiştir. Bunların bir kısmı daha sonra getirilen düzenlemelerle tanımlanmaya çalışılırken, bir kısmı halen net olarak düzenlenmediğinden farklı yorum ve uygulamalara konu olmaktadır.

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması’nın (GATS) V. Maddesi de GATT XXIV’ncü maddeye benzer bir düzenlemeyi, sınır ötesi ticaret, yurt dışında tüketim, ticari varlık, gerçek kişilerin dolaşımı olarak tanımlanan dört farklı hizmet sunum şekli için getirmektedir ve hizmetler ticareti alanındaki BTA’ların ticaretin liberalizasyonunda ayrımcılığa yer vermeyecek ve ticaretin esaslı bir kısmını kapsayacak düzenlemeler getirmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır.

GATS Madde V’e göre, “Anlaşma DTÖ üyelerinden herhangi birinin, taraflar arasındaki hizmet ticaretini liberalleştirici bir anlaşmaya girmesini veya mevcut böyle bir anlaşmaya taraf olmasını engellemeyecektir. Ancak, böyle bir anlaşma:

(a) *önemli ölçüde sektörel kapsama* sahip olmalıdır ve

(b) taraflar arasında, 11., 12. ve 14.üncü maddelerde kabul edilen tedbirler hariç, alt paragraf (a) da belirtilen sektörlerde, ya anlaşmanın yürürlüğe girişinde ya da *makul bir zaman çerçevesi* temelinde (i) mevcut ayrımcı tedbirlerin ortadan

kaldırılması ve/veya (ii) *yeni veya daha fazla ayrımcı tedbirlerin yasaklanması* gerekmektedir.

1979'da DTÖ Tokyo turu müzakereleri sırasında yürürlüğe giren Yetki Hükümü (Enabling Clause) ile ise gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında imzalayacakları BTA'lar bakımından GATT XXIV. Maddeden daha esnek düzenlemelere izin verilmiştir. Gelişmekte olan ülkelere "özel ve lehte muamele" ilkesi çerçevesinde tanınan esnekliklere paralel olarak, Yetki Hükümü ile, GATT XXIV ve GATS'ın BTA'ların çok taraflı sistemle uyumluluğu için getirdiği, " taraflar arası ticaretin esaslı kısmında liberalizasyona gidilmesi" ve bu serbestleştirilmenin "makul bir süre içerisinde (10 yıl) tamamlanması" koşullarından muafiyet getirilmiş ve GATT/DTÖ'ye bildirim konusunda esneklikler getirilmiştir. Bu durum, bir anlamda kısmi kapsamlı tercihli ticaret düzenlemelerini de GATT XXIV/GATS V kapsamına dahil etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin söz konusu esneklikten yararlanarak yaptığı BTA'ların artışı gerek şeffaflık anlamında gerekse sistemsal meseleler anlamında sorunu büyütülmektedir.

Uruguay Anlaşması ile GATT düzenlemeleri; Madde XXIV, Yetki Hükümü ve diğer kararlar DTÖ'ye taşınmıştır. Ayrıca, Uruguay Turu müzakereleri sonucunda kabul edilen "GATT XXIV'ncü Maddeye İlişkin Uzlaşma Metni" ile Gümrük Birliği öncesi ve sonrasında gümrük vergileri ve diğer ithalat vergilerinin genel seviyesine ilişkin karşılaştırmanın nasıl yapılacağına açıklık getirilmiş; BTA ile öngörülen entegrasyonun tamamlanması için "makul süre"nin ancak istisnai hallerde 10 yılı aşabileceği belirtilmiştir. DTÖ'ye bildirilen tüm anlaşmaların incelenmesi de hükme bağlanmıştır. XXIV'üncü Maddeye dayanan tüm uygulamaların Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması'na götürülebilmesi kararlaştırılmıştır.

Diğer taraftan, "GATT/DTÖ uyumlu BTA kriterleri"nden "*ticaretin esaslı kısmı*"na ilişkin somut bir tanımlama getirilmemiş olması, farklı yorum ve uygulamalara yol açmaktadır. Bu durum, GATT/DTÖ'ye yapılan bildirimlere ilişkin değerlendirmelerin tamamlanmasını da imkansız kılmaktadır.

“Ticaretin esaslı bir kısmı” koşulunun ne şekilde tanımlanması gerektiği konusunda iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bunlardan niteliğe yönelik yaklaşıma göre, ticaretin esaslı bölümünün kapsanabilmesi için hiçbir sektörün liberalizasyon kapsamı dışında tutulmaması gerekmektedir. Niceliği esas alan yaklaşımda ise, ürünlerin tarife bazında kapsama dahil edilmesi gerekmektedir. Kurallar Müzakere Grubu’ndaki genel eğilim tarife bazında ürün kapsamının en az % 90’lık bölümünde ticaretin tercihli oranlardan gerçekleştirilmesi gerektiği şeklindedir.²⁷ “Ticaretin esaslı kısmı” tanımının netleştirilmesi suretiyle GATT XXIV. Maddenin geliştirilmesi Doha Turu görev tanımında benimsenen hususlar arasındadır. Anılan maddenin muğlaklığı BTA’lar Komitesinin kendisine bildirilen BTA’ların DTÖ-uyumluluğunu değerlendirmesini imkansız kılmakta ve çok farklı BTA’ların akdedilmesi sistemsel meselelere yol açmaktadır. GATT XXIV. Maddenin iyileştirilmesi BTA’lara tanınan MFN istisnasının amacına hizmet etmesini (çok taraflı liberalizasyona katkıda bulunmasını) temin etmek bakımından önemlidir.

Bu itibarla, GATT’ın “en çok kayırılan ülke” (MFN) ilkesi ile XXIV. Madde arasındaki uyumun test edildiği ilk örnek olay 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması olmuştur; Anlaşmanın GATT XXIV uyumluluğunu değerlendirmek için bir araya gelen çalışma grubu bu konuda olumlu veya olumsuz karara varamamıştır.²⁸ Literatürde Roma Anlaşmasının tarım sektörünü dışarda bıraktığı için “ticaretin esaslı kısmını” kapsama kriterini karşılamadığı ve dolayısıyla GATT XXIV uyumlu olmadığını savunan görüşler vardır. Bu tarihten itibaren GATT’a bildirilen Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının GATT kurallarına uygunluğuna ilişkin değerlendirmelerde sorun yaşanmıştır.²⁹ GATT ve bölgesel entegrasyon tarafları, gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmaları konusunda pragmatik çözümler üretmişlerdir. Bölgesel ticaret anlaşmalarının çok taraflı ticaret sistemine katkıda bulunduğu görüşü Uruguay Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinde sorgulanmaya başlanmış ve XXIV. Maddenin anılan hükümlerini netleştirme çabaları gündeme

²⁷ Türkiye de nicel tanımlama yaklaşımını desteklemektedir. Bkz. TN/RL/W/32, Negotiating Group on Rules - Submission on Regional Trade Agreements - Paper by Turkey, 25.11.2002; TN/RL/W/167, Negotiating Group on Rules-Submission on Regional Trade Agreements-Paper by Turkey, 08.12.2004, <http://members.wto.org/members/>, erişim tarihi 13 Ocak 2009.

²⁸ Roberto V. Fiorentino, Jo-Ann Crawford ve Christelle Toqueboeuf, “The Landscape of Regional Trade Agreements”, **Multilateralizing Regionalism**, Baldwin and Low (eds.), s. 55.

²⁹ Carpenter, s. 17.

gelmiştir.

BTA'lara ilişkin düzenlemelerin, DTÖ için sistemsal sorunlar yaratan söz konusu boşlukları GATT Madde XXIV başta olmak üzere, ilgili GATT/DTÖ hükümlerinin neden bu tür boşluklar içerecek şekilde kaleme alındığı sorusunu gündeme getirmektedir; belirli bir hareket alanı tanımak için mi, yoksa bu düzenlemenin yeterli olacağı düşünüldüğü için mi? GATT'ın formüle edildiği dönemde BTA'ların sayısının fazla olmadığı, dolayısıyla henüz sistemsal bir sorun teşkil etmediği ve geleceğe yönelik gelişmelerin nasıl şekilleneceğinin öngörülemediği dikkate alındığında her iki unsurun da bir ölçüde etkili olduğu değerlendirilebilir. GATT XXIV ile BTA'lara MFN istisnası getirilirken BTA'ların çok taraflı liberalizasyona katkıda bulunacağı düşüncesi yanısıra, AB deneyimi ve devam eden ABD-Kanada STA müzakereleri de etkili olmuştur. Avrupa ekonomik entegrasyonunun kıtada barışı korumada elzem görülmesi, sistemi bu mekanizmayı da içerecek şekilde düzenleme ihtiyacını gündeme getirmiştir.³⁰ Diğer taraftan bu dönemde, henüz sistemsal sorun yaratmaktan uzak olan az sayıdaki BTA deneyiminin daha çok ticaret yaratıcı etkileri ön planda olduğundan, ticaretin liberalizasyonuna ve genel olarak çok taraflı ticaret sisteminin amaçlarına katkıda bulunacak bir araç olarak görülmesi de doğaldır.

GATT XXIV ile öngörülen şeffaflık mekanizması uyarınca DTÖ Genel Konseyi, 6 Şubat 1996 tarihinde "Bölgesel Ticaret Anlaşması Komitesi"ni (CRTA) oluşturmuştur. Komitenin amacı, bölgesel entegrasyon girişimlerini incelemek ve bunların DTÖ kuralları ile uyumlu olup olmadığını değerlendirmek olarak tanımlanmıştır. Komite, aynı zamanda bölgesel anlaşmaların çok taraflı ticaret sistemine olası etkilerini ve bölgesel ve çok taraflı anlaşmalar arası ilişkiyi incelemekle görevlendirilmiştir. Yetki Hükümü çerçevesinde akdedilen BTA'ların Ticaret ve Kalkınma Komitesi'ne (Committee on Trade and Development-CTD), GATT XXIV Madde ve GATS V. Madde çerçevesinde akdedilen BTA'ların ise Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesine bildirilmesi öngörülmüştür. Esasen gümrük

---

³⁰ Theresa Carpenter, "A Historical Perspective on Regionalism", in **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, Richard Baldwin and Patrick Low (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ss. 16-17.

birlikleri ve serbest ticaret anlaşmaları Mal Ticareti Konseyine bildirilmekte; Mal Ticareti Konseyi de anlaşmanın niteliğine göre ilgili Komiteye gerekli incelemeyi yapmak üzere görev talimatı vermektedir. İlgili Komitenin bildiri yapılan BTA'ların GATT XXIV'üncü Madde/GATS V'inci Madde/Yetki Hükümü kriterlerini karşılayıp karşılamadığı konusunu değerlendirmesi ve bir tavsiye kararı oluşturması öngörülmekle birlikte, sistemsel sorunlar nedeniyle söz konusu değerlendirmenin uygunluk denetimi boyutu eksik kalmaktadır.

Bu çerçevede, 9-14 Kasım 2002 tarihlerinde Doha'da yapılan DTÖ Bakanlar Konferansı sırasında konu gündeme gelmiş ve müzakereye açılması kararlaştırılmıştır. Deklarasyon metninin 28. paragrafında, “bölgesel ticaret anlaşmalarına uygulanan kural ve hükümlerin *açıklığa kavuşturulması ve iyileştirilmesi* amacıyla müzakerelere başlanması” hükmüne yer verilmiştir. Bu yönde gerçekleştirilen müzakerelerde “sistemik konular”da ilerleme kaydedilemezken, 14 Aralık 2006 tarihinde bölgesel anlaşmaların incelenmesi ve anlaşmaların işleyişine ve izlenmesine yönelik “şeffaflık” prosedürüne ilişkin yeni bir bildirim mekanizması öngören karar kabul edilmiştir.³¹

Genel Konsey Kararı ile ihdas edilen “Şeffaflık Mekanizması” uyarınca, BTAK'nin görevleri esaslı bir şekilde değiştirilmiştir. Şeffaflık mekanizmasının “erken hasat” mekanizması ile geçici olarak hayata geçirilmesi; uygulamanın bir süre sonra gözden geçirilmesi, gerekli görülebilecek değişikliklerle Doha Turu'nun genel sonuçlarının bir parçasını teşkil edecek şekilde daimi bir mekanizmanın ihdas edilmesi kararlaştırılmıştır.³² Mekanizma, GATT XXIV. Madde, GATS V. Madde ve Yetki Hükümü çerçevesinde akdedilen tüm BTA'lara uygulanmak üzere oluşturulmuştur. Yeni mekanizma, BTA'lar için “erken duyuru” yapılmasını ve DTÖ'ye bildiri yapılmış olan BTA'ların, DTÖ Sekreteryası'na yapılacak “veri sunumu” temelinde değerlendirilmesini öngörmektedir.³³

³¹ WTO General Council Decision, “Transparency Mechanism for Regional Trade Agreements” (WT/L/671), 14 December 2006, erişim tarihi: 14 Ocak 2012, <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Handelspolitikk/RTA%20Transparency%20mechanism%20671.pdf>.

³² http://www.wto.org/english/news_e/news06_e/rta_15dec06_e.htm, erişim tarihi: 13 Ocak 2009.

³³ http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/trans_mecha_e.htm, erişim tarihi: 13 Ocak 2009.

“Şeffaflık Mekanizması”nın (ŞM) getirdiği yeniliklerden ilki “Erken Duyuru” uygulamasıdır. Prosedür uyarınca, BTA akdetmek üzere müzakerelere başlayan DTÖ üyesi ülkelerin, bu müzakereler hususunda DTÖ Sekreteryası’nı bilgilendirmesi gerekmektedir. Yeni akdedilmiş BTA’lara taraf olan üye ülkelerin de, söz konusu Anlaşmalar hakkında Sekreteryayı ivedilikle bilgilendirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, Anlaşma’nın resmi adı, kapsamı, imza tarihi, yürürlüğe girişine dair muhtemel tarih, ilgili temas noktaları ve/veya internet siteleri, ve Anlaşmayla ilgili gizli niteliği bulunmayan her türlü bilgiyi Sekreteryaya iletmeleri beklenmektedir. Sekreteryaya da, temin edilen bu bilgileri DTÖ internet sitesinde yayımlamak ve periyodik “özet”lerle DTÖ üyelerini bilgilendirmek suretiye şeffaflık mekanizmasına katkıda bulunmakadır.

Yeni şeffaflık mekanizmasında BTA bildirimlerinin mümkün olan en kısa sürede yapılması; kural olarak, tarafların BTA’nı onaylamalarından veya herhangi bir tarafın Anlaşma’nın ilgili bölümlerini uygulamaya başlamasından önce bildirimde bulunması öngörülmektedir. Taraflar, BTA’nın bildiriminin DTÖ’nün hangi hükümlerine uygun olarak yapıldığını belirtmeli ve Anlaşma’nın tam metni ile tüm ilgili ekleri, takvimleri, ve protokolleri, DTÖ’nün resmi dillerinden birinde sunmalıdır. Bu tür bildirimler için elektronik ortam tercih edilmektedir. Üye ülkelerin DTÖ bünyesinde mutabakata varılmış olan formata uygun şekilde bildirimde bulunmaları beklenmektedir.

Bildirimde bulunulmuş BTA’larının incelenmesinin normal olarak, bildirim tarihinden itibaren bir yıl içerisinde tamamlanması öngörülmektedir. DTÖ Sekreteryası, bildirim yapılmasını müteakip taraflar ile incelemenin tamamlanmasına yönelik takvimi belirleyecektir. BTA’nın Tarafları, Sekreteryaya tarafından talep edilen bilgileri öngörülen formatta, BTA bildirimini yapılmasından itibaren 10 hafta (BTA’nın sadece Gelişme Yolundaki Ülkeler arasında akdedilmiş olması durumunda 20 hafta) içerisinde Sekreteryaya sunmak durumundadır. Genel kural olarak, her bir BTA’nın incelenmesi, tek bir toplantıda gerçekleştirilecektir. Her türlü ek bilgi değişiminin yazılı formatta yapılması gereklidir. İncelenecek BTA

ile ilgili üye ülke görüşleri veya soruları, BTAK toplantısından en az dört hafta önce yazılı olarak Sekreteryaya'ya iletilecek ve gerek sorular gerekse cevaplar, BTAK toplantısından en az üç iş günü önce tüm üye ülkelere dağıtılacaktır.

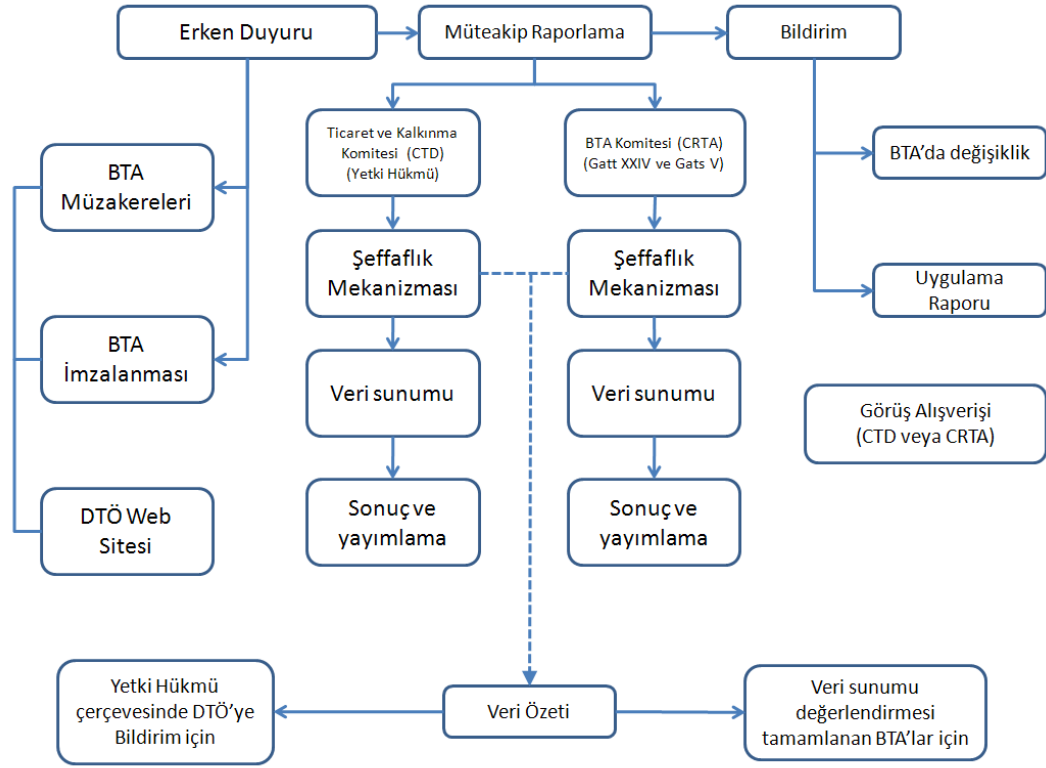
BTA'nın uygulanmasını etkileyen herhangi bir değişiklik veya yürürlükteki bir BTA ile ilgili bir işlem, ilgili değişikliğin ortaya çıkışından itibaren en kısa sürede DTÖ Sekreteryası'na bildirilmek durumundadır. Taraflar, değişikliğin mahiyetine ilişkin özet bir bilginin yanısıra, tüm ilgili belge, takvim, ek ve protokolleri, DTÖ'nün resmi dillerinden birinde ve mümkün olması durumunda elektronik ortamda Sekreteryaya'ya iletceklerdir. BTA'nın uygulama döneminin sona ermesi durumunda, Taraflar, BTA'nın bildiri sırasında belirtilmiş olan liberalizasyon taahhütlerine ne derece ulaşıldığı hususunda DTÖ Sekreteryası'na kısa bir yazılı rapor sunacaklardır.

Sekreteryaya, 31 Aralık 2006 tarihinden önce BTA Komitesi tarafından veri incelemesinin tamamlanmış olduğu BTA'lar itibariyle, Anlaşmaların özelliklerini belirtecek şekilde bir "veri özeti" hazırlayacaktır. 14 Aralık 2006 tarihinde ihdas edilen Şeffaflık Mekanizması ile yapılan bildirimler ve hazırlanan veri özetleri DTÖ BTA'lar Bilgi Sistemi websitesinden erişime açılmıştır.³⁴

---

³⁴ <http://rtais.wto.org/ui/PublicMaintainRTAHome.aspx>, erişim tarihi: 13 Ocak 2009.

Şekil 4: Yeni Şeffaflık Mekanizması³⁵

Erken hasat yöntemi ile hayata geçirilen yeni şeffaflık mekanizmasının uygulamasının bir süre sonra gözden geçirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu çerçevede, Kurallar Müzakere Grubu (Rules Negotiating Group) 4 Şubat 2011 tarihinde BTA'lar Şeffaflık Mekanizmasını gözden geçirmeye başlamıştır. Gündemde iki öneri bulunmaktadır; ABD'nin tüm BTA'ların tek bir Komite tarafından değerlendirilmesi önerisi ve Ekvator'un bildirimlerin yapılmasında koordinasyonu sağlayacak düzenlemeler önerisi. Halihazırda, GATT XXIV. Madde ve GATS V. Madde çerçevesinde akdedilen BTA'lar BTA Komitesine bildirilerek bu komite tarafından değerlendirilmekte, kalkınmakta olan ülkeler tarafından Yetki Hükümü çerçevesinde akdedilen BTA'lar ise Ticaret ve Kalkınma Komitesi (CTRD) tarafından değerlendirilmektedir. ABD, tarafların hakkın saklı kalmak kaydıyla, tüm BTA'ların tek bir Komiteye (BTA Komitesine) bildirilmesi ve bu komite tarafından

³⁵ Baldwin ve Low, s.63.

incelenmesini önermektedir. Hindistan, ABD'nin önerisini değerlendirmenin müzakere grubunun görev tanımını açacağı ve şeffaflık mekanizmasını kuran anlaşmalarla çelişeceğini öne sürerek iki komiteli yapının devamını tercih ettiğini belirtmiştir. Çin, Brezilya, Mısır, Arjantin ve Bolivya ise ABD'nin önerdiği değişikliğin Ticaret ve Kalkınma Komitesi'nin içini boşaltacağı gerekçesi ve kalkınmakta olan ülke statüsü ile yararlandıkları esnekliği zedeleyebileceği endişesi ile öneriyi olumsuz yaklaşmaktadır. AB, Türkiye, G. Kore, Japonya, İsviçre, Avustralya, Yeni Zelanda, Şili, Kolombiya ve Kostarika ABD'nin önerisini ve Müzakere Grubu tarafından değerlendirilmesini desteklediklerini belirtmiştir.

İkinci gündem maddesi olan Ekvator'un önerisi, DTÖ'ye BTA bildirimlerinin, BTA'ya taraf tüm ülkelerce imzalanmış bir ortak bildirim formatında yapılmasını; bu ülkelerden birinin bildirimini müteakip sunması beklenen bilgilerin DTÖ'ye iletilmesi sorumluluğunu üstlenerek gerekli koordinasyonu sağlamasını öngörmektedir. AB ve Yeni Zelanda'nın dahil olduğu bir grup öneriyi desteklerken, G. Kore ve Tayvan süreçte gecikmelere neden olabileceği gerekçesi ile çekimser kalmış, İsviçre ise tarafların DTÖ'ye nasıl bilgi sunacaklarını kendilerinin belirlemesi gerektiğini savunmuştur. Söz konusu öneri ve tartışmalar, BTA'lar konusunun farklı çıkarlara dokunan kompleks niteliğinin ve daha sıkı disipline edilmesi konusundaki zorlukların bir göstergesidir.

1.3. BTA'LARIN KISA TARİHÇESİ

BTA'lardaki artış trendinin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından geçmişinin kısaca ele alınması faydalı olacaktır. Tarihsel perspektif BTA motivasyonlarına ve bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması tartışmasına da ışık tutacaktır. BTA'lar farklı dönemlerde artış göstermiştir. Söz konusu artış dönemlerini Bhagwati'nin geliştirdiği sınıflandırmayı benimsemek suretiyle aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.³⁶

---

³⁶ Jagdish Bhagwati and Arvind Panagariya, "The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends", **The American Economic Review**, May 1996, Vol. 86, No. 2, ss. 82-87.

1.3.1. Birinci Dalga Bölgeselleşme (AET deneyimi-1986)

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1958'de kuruluşu ile Avrupa entegrasyonunun tetiklediği bir BTA trendi başlamıştır. Üye devletlere ortak bir pazar oluşturmak ve mal, personel ve hizmetlerin serbestçe taşınması amacıyla kurulan Topluluk, 1952'de kurulan ve Almanya ile Fransa arasında yeni bir savaş ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla kömür ve çeliğin kullanımını denetim altına almayı gözetken Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ve 1958'de kurulan ve atom enerjisinin barışçıl kullanımını sağlamayı amaçlayan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) ile birlikte, siyasi-güvenlik motivasyonlarının öne çıktığı daha büyük bir projenin ürünü idi. Bu projenin başarısı BTA'ları uluslararası ilişkiler disiplininde tartışmaların ilgi odağı haline getirmiştir ve çok sayıda gelişmekte olan ülke (özellikle Latin Amerika ve Afrika ülkeleri) için ilham kaynağı olmuştur.

1960'lar ve 70'lerde ithal ikamesi yoluyla sanayileşme çabası içerisinde olan gelişmekte olan ülkeler, AET örneğinden esinlenerek kendi aralarında BTA'lar akdetmeye başlamıştır. Böylelikle pazarlarının çok küçük olmasından kaynaklanan dezavantajları bertaraf etmeyi ve ölçek ekonomisini gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. Ancak, pazarlarının küçük olması, etkinliği hedefleyen üreticilerin kümelenme (clustering) eğilimi çerçevesinde BTA'ya taraf ülkelerden birini tercih etmesine yol açmış; bu durum BTA'nın diğer tarafları için "yurt dışından pahalı ithalatı ucuz yerli üretimle ikame etme"yi imkansız hale getirmiştir. Dış yatırım açığı ve petrol şokları gibi olumsuz gelişmeler de ithal ikameci politikaların ve paralel BTA'ların başarısızlığında etkili olmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler arasında bu dönemde imzalanan BTA'ların bir kısmı ise ideolojik motifli olup ticaretin liberalizasyonu açısından sınırlı düzenlemeler getirmektedir. Örneğin Bağlantısızlar Hareketinin öncüleri arasında yer alan Hindistan ve Yugoslavya, 193 üründe %50 tarife indirimi öngören bir tercihli ticaret anlaşması imzalamıştır.

Diğer taraftan, bu dönemde belli başlı bölgesel entegrasyonların da temelleri atılmıştır. Örneğin, ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) 1967 yılında beş ülke (Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur) tarafından kurulmuştur. Kuruluşu güvenlik kaygılarına dayanan (Vietnam Savaşı'ndan kaynaklanan komünist genişlemeye karşı kurulan) entegrasyon ticari boyutunu Kurucu Anlaşmasına onbir yıl sonra eklenen taviz listeleri ile kazanmıştır.

Latin Amerika ekonomik entegrasyon oluşumlarının temelleri de bu dönemde, özellikle 1960'lar ve 70'lerde atılmıştır. Yüksek tarife duvarları ve aktif kalkınma politikaları ile desteklenen sanayileşme politikası izleyen Latin Amerika ülkeleri sınırlı iç pazarlarının yarattığı darboğazları aşmak üzere ihracatları için daha geniş pazar yaratacak entegrasyon fikrine olumlu bakmıştır. 1960'ta Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA), 1961'de Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM), 1969'da ANDEAN Topluluğu ve 1973'te Karayipler Topluluğu (CARICOM) kurulmuştur. LAFTA daha sonra, bugün MERCOSUR başta olmak üzere Latin Amerikadaki BTA'lar için çatı anlaşma konumunda olan ALADI'ye dönüşmüştür.

1980'lerin başında borç krizi ile sarsılan Latin Amerika ülkeleri krizi atlattık için ithal ikameci politikaları terk ederek, ihracat odaklı ticaret politikaları ile yabancı yatırımcıyı çekmeye yönelik ekonomi politikalarına yönelmiştir. Bu dönemde BTA'lar politika alternatifleri arasında değil iken, 1980'lerin sonlarında yeniden bölge gündeminde yerini almıştır.

1.3.2. İkinci Dalga Bölgeselleşme (1986-1994)

Uruguay Turunun başlangıcından tamamlanmasına kadar geçen süreyi kapsayan ikinci dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika'da bölgeselleşme eğiliminin birbirine paralel olarak geliştiği görülmektedir. Avrupa entegrasyonunun genişlemesi ve derinleşmesi (İspanya ve Portekiz'in katılımı ve Ortak Pazarın tamamlanması girişimlerinin hızlandırılması) iki endişeye yol açmıştır; AB'nin GATT çok taraflı

ticaret müzakerelerine ilgisinin azalması ihtimali ve “Avrupa Kalesi” (AB’nin üçüncü ülkelerden ticarete kapalı hale gelmesi) korkusu.³⁷

Bu endişe ABD’yi Kanada ile bir serbest ticaret alanı yaratmak üzere ABD-Kanada Serbest Ticaret Anlaşması’nı (CUSFTA) imzalamaya yöneltmiştir. ABD’nin “çok taraflılığın savunucusu” konumundan uzaklaşmaya ve BTA’lar müzakere etmeye başlaması ikinci dalga bölgeselleşmeyi tetikleyen gelişme olmuştur. Bu eğilim GATT Uruguay turu müzakerelerinde tikanıklık yaşanmasından itibaren hızlanmıştır.

1982’de yaşadığı dış borç krizini liberal politikalarla aşmaya ve yabancı yatırımcıya güvenilir bir ülke olduğu siyasi mesajını vermeye çalışan Meksika, 1986’da GATT’a üye olmuş ve 1987’de ABD ile ticaret çerçeve anlaşması müzakerelerine başlamıştır.

Meksika’nın ABD-Kanada STA’sına katılma motivasyonunun arkasında yatan nedenler;

- ülkedeki iç reform sürecini garanti altına almak,
- yabancı yatırımcıya liberal politikaların güçlü çaplarla bağlı olduğu mesajını vermek,
- içerideki muhalefete karşı, anlaşmadan kaynaklanan taahhütleri gerekçe göstermek,
- ABD’nin çıkarları ile Meksika’daki reformların geleceğini ilişkilendirmek ve
- gelişmesi beklenen Meksika ihracatı için pazara giriş imkanları yaratma isteği olarak sıralanabilir.³⁸

Yapısalcı argüman çerçevesinde, Harvard’da ekonomi eğitimi alan ve ekonomi yönetiminde kilit görevlerde bulunduktan sonra Başbakan olan Carlos Salinas’ın, ABD’de aldığı eğitim çerçevesinde neoliberal ekonomi yaklaşımına sahip

---

³⁷ Avrupa entegrasyonunun derinleşmesi hizmetler sektörünün GATT Uruguay çok taraflı müzakereleri gündemine dahil edilmesinde de etkili olmuştur.

³⁸ Mark Manger, **Investing in Protection: The Politics of Preferential Trade Agreements between North and South**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

olmasının da krizden kurtulmak için yabancı yatırımcıya güven verecek politikaların ve ABD ile STA fikrinin gündeme gelmesinde önemli rolü olduğu da savunulabilir.

Meksika'nın STA talebi, ABD'nin de politik ve ekonomik unsurlar çerçevesinde yaptığı değerlendirmeler neticesinde NAFTA'nın kuruluşuyla sonuçlanmıştır. Chase, NAFTA'nın oluşumunda üretim ve tedarikin örgütlenmesinde meydana gelen değişimin etkisine atıfta bulunmaktadır.³⁹ Küreselleşen üretim/tedarik zincirinde firmaların dikey uzmanlaşması endüstri-içi ticareti artırırken, firmaların BTA'ları desteklemesi yönünde bir etki doğurmuştur. Amerikan firmalarının NAFTA'nın oluşumu için yürüttükleri lobi faaliyetlerinin arkasında üretim ve tedarik zincirinin yeni yapılanması vardır.⁴⁰ Firmalardan gelen talebe ek olarak, Meksika ile bir STA'nın ABD'ye sunduğu avantajlara bakacak olursak, Amerikan firmalarının ucuz işgücünden yararlanmak üzere üretimlerini Meksika'ya kaydırmaları imkanının doğması, Meksika ekonomisinin daha istikrarlı hale gelmesi sonucu ABD'ye göçlerin azalması, Avrupalı ve Asyalı rakipler Meksika pazarına girişte engellerle karşılaşmaya devam ederken Meksika'nın ABD'nin arka kapısı olma ihtimalinin bulunmaması ve az gelişmiş olmasına rağmen Meksika bankacılık piyasasının ABD'ye cazip gelmesi gibi hususlar dikkat çekmektedir.

NAFTA, ilk Kuzey-Güney BTA'sı olması, yalnızca mal ticaretini değil hizmetler ve yatırım alanlarını da düzenlemesi, GATT kurallarının da ötesine giderek bölge içindeki tüm yatırımcıları yerli, yabancı eşit koşullara tabi tutma koşulu getirmesi ve AB'den sonra ikinci büyük BTA olması bakımından önemli bir entegrasyondur.

NAFTA, bölgeselleşmede “yenilikçi” bir yaklaşımı temsil etmektedir. Kuzey (ABD-Kanada)-Güney (Meksika) BTA'sı niteliği taşımakla birlikte, daha az gelişmiş ortağa yönelik “özel ve lehte muamele” (SDT) düzenlemeleri yok denecek kadar

---

³⁹ Kerry A. Chase, “Economic Interests and Regional Trading Arrangements: The Case of NAFTA”, **International Organization**, 57:1, 2003, ss. 137-174.

⁴⁰ Mark S. Manger, “Vertical Trade Specialization and the Political Economy of North-South PTAs”, 2009 Annual Meeting of the American Political Science Association Panel, 13-14 November 2009, College Station-TX, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1449207, erişim tarihi: 8 Ekim 2010.

azdır. Oysa, NAFTA öncesi Latin Amerika entegrasyon girişimleri yalnızca gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşmekteydi ve sıklıkla SDT hükümleri içeriyordu (örneğin ALADI). Ayrıca, NAFTA pazara giriş düzenlemelerinin çok ötesinde, “yeni ticaret gündemi”nde ciddi tahhütler öngörmektedir. Meksika bunları yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek için gerekli sinyali vermek üzere kabul etmiştir.

NAFTA müzakerelerinin başlamasını müteakip çoğu Latin Amerika ülkesi ABD ile benzer anlaşmalar imzalamak istemiştir. Bunun üzerine ABD, 1990 yılında, on yıl içerisinde Amerika kıtasında serbest ticareti gerçekleştirmeyi hedefleyen “Amerikalar için Girişim” İnişiyatifini (Enterprise for the Americas Initiative) başlatmıştır. Dört yıl sonra “Amerikalar Serbest Ticaret Alanı” (FTAA) müzakereleri başlamıştır. Ancak, ABD’nin tarım ve antidamping, Latin Amerika ülkelerinin ise sanayi ürünleri ve “yeni ticaret konuları”nda (yatırımlar, fikri mülkiyet hakları vd.) korumacı tutumları nedeniyle müzakerelerde ilerleme kaydedilememiştir. FTAA girişiminden beklediğini bulamayan ülkeler; özellikle Şili ve merkezi Amerika ülkeleri ikili ticaret anlaşmalarına yönelmiştir. Brezilya’nın başı çektiği Latin Amerika ülkeleri entegrasyonlarını MERCOSUR ile güçlendirmeyi tercih etmiştir. Meksika ise Avrupa ve Asya ülkeleri ile ikili anlaşmalar müzakere etmeye başlamıştır. ABD (1985) ve Kanada (1996) ise ilk kıtalararası BTA’larını İsrail ile imzalamıştır.

NAFTA’nın yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra Meksika’da yerleşik Avrupalı üreticiler ve hizmet tedarikçileri anlaşmanın menşee kurallarından kaynaklanan ayrımcı etkileri hissetmeye başlamıştır. Özellikle otomotiv sanayii ABD pazarına arz için yoğun ölçüde Meksika’ya konuşlanmıştı. Sektörden gelen yoğun baskı AB’yi Meksika ile STA imzalamaya yöneltti; Anlaşma 8 Aralık 1997 tarihinde imzalandı.

Japonya’nın NAFTA’ya tepkisi daha da dikkat çekicidir. Japon firmalarının Meksika’daki yatırımları elektronik ve otomotiv sektörlerinde üretim odaklıydı. Daha önce hiç STA’sı bulunmayan ve GATT platformunda çok taraflı liberalizasyonu benimseyen Japonya da, Meksika’daki yatırımlarının etkisi ile bu

ülkeyle bir STA imzalama ihtiyacı duymuştur. Meksika'daki Japon yatırımcıların Meksika hükümeti nezdinde, Japon yatırımlarına muafiyet tanınması talebi ile yürüttükleri lobi faaliyetlerinin sonuçsuz kalması ve AB'nin benzer saiklerle Meksika ile STA imzalamasının ardından Japon hükümeti de bu ülkeyle STA imzalamayı seçmiştir.

1.3.3. Üçüncü Dalga Bölgeselleşme (Uruguay Turu sonrası)

Uruguay Round'a taraf olan ülkeler 15 Aralık 1993'te görüşmeleri tamamlamış ve Fas'ın Marakeş kentinde Nisan 1994'te "Nihai Karar" bakanlar tarafından imzalanmıştır. 15 Nisan 1994'te ilan edilen Marakeş Deklerasyonu, Uruguay Round sonuçlarını onaylamış ve Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) ardılı olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), 1 Ocak 1995'te kurulmuştur.

Uruguay Turunun başarı ile tamamlanmasına; "tek taahhüt" (Single Undertaking) prensibinin benimsenmesi⁴¹ ve DTÖ'nün kurulmasına⁴² rağmen neden bölgeselleşmenin yeniden gündeme geldiği hususu, bölgeselleşme-çok taraflı sistem ilişkisine ilişkin tartışmalar bakımından önem taşımaktadır. Nitekim, bu durum çok taraflı ticaret müzakerelerinde tıkanıklık yaşandığı dönemlerde ülkelerin ticari çıkarlarını gerçekleştirmede alternatif bir platform olarak BTA'lara yöneldikleri genel argümanı ile çelişmektedir. Uruguay Turunun başarılı sonuçları, BTA'ların çok taraflı sisteme zarar vermediğini savunanlar tarafından da bir referans noktası kabul edilmektedir; Uruguay Turunun NAFTA ve AB gibi ciddi entegrasyon

---

⁴¹ DTÖ Kuruluş Anlaşması, bu Anlaşma'nın 1, 2 ve 3 no.lu eklerinde yer alan anlaşmaların DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu hükme bağlamaktadır. Bu düzenleme, öğretide tek taahhüt (single undertaking) ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Buna göre, DTÖ Kuruluş Anlaşması'na taraf olan bir devlet, bu Anlaşmanın ekinde yer alan çok taraflı ticaret anlaşmalarının da tarafı haline gelmektedir. Dolayısıyla, Nihai Senet'i imzalayan devletler, bu suretle yirmiye yakın anlaşma ile diğer bazı hukuki metinlere de taraf olmuşlardır. Bu kuralın istisnası, çoklu ticaret anlaşmalarıdır (plurilateral trade agreements); söz konusu anlaşmalar yalnızca taraf olan DTÖ üyeleri için bağlayıcıdır.

⁴² DTÖ, üç temel anlaşmaya (Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT 1994), Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'dır (TRIPS)) dayanmaktadır. Yeni sistemde 1948 yılında kurulan GATT, ayrı bir örgüt olarak kalmamış ve DTÖ sistemine dahil edilmiştir.

girişimlerinin gelişmesine rağmen başarılı olması, BTA'ların çok taraflı sisteme ilgiyi azaltmadığının göstergesi sayılmaktadır.⁴³

Uruguay öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler takip edildiğinde, bölgeselleşme-çok taraflılık arasındaki ilişkinin tek yönlü işlemediği ve görüldüğünden daha karmaşık olduğu gerçeğine rağmen, genel bazı eğilimlerin geçerliğini koruduğu görülmektedir. AB'nin genişleme ve derinleşme süreci NAFTA'ya ve ikinci dönem bölgeselleşme trendinin gelişimine; bu kez bölgeselleşmenin çok taraflı sistemden uzaklaşmaya yol açabileceği endişesi Uruguay Turunun başarıyla tamamlanması yolunda sarf edilen çabaların yoğunlaştırılmasına yol açmıştır.

Uruguay Turunun tamamlanmasından sonraki dönemde bölgeselleşme trendinin daha hızlı ve karmaşık bir yapı arz ettiği görülmektedir. “Yeni nesil BTA”lar olarak tanımlanan anlaşmaların arkasında yatan motivasyonlar aşağıda irdelenecek olmakla birlikte, küreselleşme ile artan rekabet ve hızlanan pazara girme yarışı sonucu imzalanan BTA'ların üçüncü ülkeler bakımından yarattığı “dışarıda kalma korkusu”nun yol açtığı *patika/izlek bağımlılığı* (path dependency) en önemli etken olduğunu söylemek mümkündür. Küresel tedarik zincirinin yapılanması ise firmaların sürece etkisini şekillendiren unsur olmuştur.

Üçüncü dönem bölgeselleşme/yeni nesil BTA'ların yukarıda değinilen genel özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

- İçeriği : DTÖ gündeminin ötesinde (DTÖ+) düzenlemeleri de içermektedir.
- Kapsamı : Sadece bir bölge ile sınırlı değil, bölgelerarası niteliktedir.
- Tarafları : Kuzey-Güney BTA'ları artmaktadır.
- Formatı : Gümrük Birliklerinden ziyade STA'lar tercih edilmektedir.
- Tercihler : Tek taraflı tavizler yerine daha çok “karşılıklı” benimsenmektedir.

---

⁴³ Theresa Carpenter, “A Historical Perspective on Regionalism”, in Baldwin and Low, **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, s. 27.

1.3.4. Küresel Tedarik Zinciri, Üretimde Dikey Uzmanlaşma ve BTA'lar

BTA'lardaki artış trendleri incelendiğinde, üretimin örgütlenmesinde yaşanan değişikliklerle paralellikler arz ettiği görülmektedir. Üretimin örgütlenmesinde yatay entegrasyondan dikey entegrasyona geçiş, BTA'ların ekonomi politikası ve dizaynı açısından önemli bir belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Üretimin örgütlenmesi ile BTA'lar arasındaki etkileşim, DTÖ-BTA'lar ilişkisini etkileyen ve ilerleyen bölümlerde ele alınacak, bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması çözümünün arkasındaki itici güçlerden biri olduğu argümanının değerlendirilmesi bakımından önemlidir.

Küreselleşme sürecinin yarattığı rekabet baskısı, üretim maliyetlerini düşürme ve verimliliği artırma gereğini ortaya koymuştur. Teknoloji ve ulaştırma alanında yaşanan gelişmeler ise bu gereklilik çerçevesinde üretimin yeniden örgütlenmesini mümkün kılmıştır. Bu çerçevede, üretim ve tedarik süreci “uluslararası” bir yapıya kavuşmuş; dış kaynak kullanımı (outsourcing) gibi yeni uygulamalar gelişmiştir. Üretim faaliyetinin tüm aşamalarının tek bir ülkede gerçekleştirildiği “yatay uzmanlaşma” modelinden, her bir aşamanın farklı bir ülkede yürütüldüğü “dikey uzmanlaşma” modeline geçilmiştir. Piyasalara yakınlık, lojistik kabiliyetler, faktör donanımında ucuz işgücü maliyetleri, doğal kaynak zenginliği ve teknolojik birikim gibi avantajlar, uluslararası üretim ve tedarik zincirine entegre olma imkanlarını artıran unsurlar olarak öne çıkmıştır.

Sürecin her aşamasındaki mal akımları dış ticaret rakamlarına “endüstri-içi ticaret” olarak yansımaktadır. Dünya ticaretinin bileşiminde nihai malların payı azalırken ara mallarının payının artmaktadır. Dikey uzmanlaşmaya dayalı ticaret, ağırlıklı çokuluslu şirketlerin farklı ülkelerdeki bağlı ortakları veya iştirakleri aracılığıyla yapıldığından, bu süreç doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da artırmaktadır. Uluslararası ticaret ve yatırımların birbirinden ayrılmaz hale geldiği yeni yapı, halihazırda yatırımlar alanında çok taraflı bir düzenleme bulunmayışı

(MAI girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması) nedeniyle ikili yatırım anlaşmalarının (Bilateral Investment Treaties-BITs) ve BTA'lar altında yatırım konularına daha çok yer verilmesinin önünü açmıştır. BTA'lar yalnızca mal ve hizmetler ticaretini değil yatırımları da düzenleyen hükümler içermektedir. Paralel olarak, spagetti kasesi etkisinin yatırımlar konusunda da kendini hissettirebileceği söylenebilir. Diğer taraftan, çok taraflı bir düzenlemeye gidilemediği sürece, hedef pazarlarda yatırımcıları için daha elverişli koşullar yaratmayı gözeten ülkelerin artan ölçüde ikili anlaşmalara yöneleceği aşikardır.

Çok uluslu şirketlerin üretim sürecini çeşitli aşamalara böldüğü ve her bir aşamanın, üretim maliyetini düşürecek ve üretimin yüksek etkinlikte yapılmasını sağlayacak biçimde, farklı ülkelere kaydırıldığı “dikey uzmanlaşma”nın yarattığı “küresel işbölümü”nün uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilere de önemli yansımaları olmuştur. Örneğin, Friedman’ın “Dell Çatışmaların Önlenmesi Teorisi”nde de savunduğu gibi, küresel üretim ve tedarik zincirine entegrasyon, bu zincirde kırılmaya tahammülü olmayan küresel ekonominin sağladığı kazanımları riske atacak bir şavaşa/çatışmaya gitmeden önce ülkeleri en az iki kez düşünmeye itmekte, böylece çatışmaları önleyici bir etki yaratmaktadır.⁴⁴

Diğer taraftan, küresel düzeyde üretimin ve ihracatın ithalat bağımlılığı da artmaktadır. Nitekim, etkileri bakımından 1929 Büyük Buhranı ile karşılaştırılan küresel ekonomik krizin ardından korkulan olmamış; ülkelerin bir miktar artan korumacı önlemleri “komşuyu dilendirme” boyutuna varmamıştır. Heydon’ın da işaret ettiği gibi,⁴⁵ bunda geçmişten alınan dersler ve DTÖ’nün korumacılığı önleyecek ek mekanizmalar geliştirmede OECD ve G-20 ile birlikte gösterdiği çaba kadar, tedarik zincirinin küreselleşmesi ve paralelinde “üretimde dikey uzmanlaşma”nın gelişmesi sonucu “mukayeseli üstünlükler” denkleminin değişmiş olması belirleyici rol oynamıştır. Ülkelerin korumacı politikalarını frenleyen, üretim ve dolayısıyla ihracatlarının ithal edilen hammadde ve ara mallarına bağımlı olması,

---

⁴⁴ Thomas Friedman, **The World is Flat: The Globalized World in the Twenty First Century**, London: Penguin Books, 2006, ss. 508-604.

⁴⁵ Kenneth Heydon, “The Political Economy of International Trade”, **Ashgate Research Companion to International Trade Policy**, Temmuz 2012’de yayımlanacak.

bu itibarla korumacı önlemlerin diğer ülkelerden önce kendi ekonomilerine zarar vereceğinin görülmesidir.

Uluslararası üretimin yatay uzmanlaşma modelinden dikey uzmanlaşmaya geçmesinin BTA'lar konusunda ne ifade ettiği sorgulandığında, yatay uzmanlaşma modelinde kuzey-kuzey ve güney-güney BTA'ların tercih edildiği; dikey uzmanlaşmaya paralel olarak ise kuzey-güney BTA'ların gündeme geldiği görülmektedir. Nitekim, Manger'a göre siyasi ve stratejik motivasyonlarla imzalanan ve ticaretin liberalizasyonu bağlamında ciddi bir düzenleme öngörmeyen (Sally'nin tanımıyla) "ticareten hafif" (trade-light) BTA'lar dışındaki kuzey-güney BTA'larının arkasında çok uluslu şirketlerin üretimlerini dikey uzmanlaşma modelinde örgütlemelerinden kaynaklanan ihtiyaçları yatmaktadır.⁴⁶ Küreselleşmenin hızlanması ile üretimin artan entegrasyonu, çok uluslu şirketlerin ortaklık merkezi olan ana devlete yeni BTA'lar (daha ziyade kuzey-güney BTA'lar) için lobi yapmasına neden olmaktadır.⁴⁷ Manger şirketler arası rekabet çerçevesinde söz konusu lobinin, BTA'nın getireceği tercihli menşe kuralları ve diğer düzenlemelerin rakiplere karşı ayrımcılık yaratması suretiyle rekabet avantajı sağlamayı da gözettiğini, bu sayede menşe kuralları ve diğer tercihli düzenlemelerin Bhagwati'nin spagetti kasesi benzetmesine uygun kompleks bir yapı arz ettiğini savunmaktadır.⁴⁸

Manger'in üretimin yatay/dikey uzmanlaşması ile BTA'ların niteliği ve çok uluslu şirketlerin lobi faaliyetleri arasında kurduğu bağlantı, konuya önemli bir açılım sağlamaktadır. Argümanının bir ileri aşamasında, çok uluslu şirketlerin rekabet avantajı yaratmaya yönelik ayrımcı düzenlemeler gözettiği ve bunun BTA rekabetini tetiklediği savı da, BTA yarışına ulus-devlet düzeyinden ziyade, bu düzeyde karar alma sürecine etki eden devlet-dışı aktörler (NGO'lar) açısından bakıldığında yeni bir boyut getirmektedir. Diğer taraftan, çok uluslu şirketlerin BTA'lar konusundaki "şirket-bazında ayrımcılık" motivasyonu ile ulus-devletler

---

⁴⁶ Mark S. Manger, "Vertical Trade Specialization and the Political Economy of North-South PTAs", **2009 Annual Meeting of the American Political Science Association Panel 16-3: The Political Economy of Trade Agreements and Trade Instruments: New Insights into Causes and Effects**, http://necg.princeton.edu/IPES/2009/papers/F220_paper1.pdf, erişim tarihi: 10 Ekim 2010.

⁴⁷ Mark S. Manger, **Investing in Protection: The Politics of Preferential Trade Agreements between North and South**, New York: Cambridge University Press, 2009.

⁴⁸ a.g.y.

arasındaki BTA'lar arasındaki paralelleri çizmek; neden-sonuç bağlantısı kurmak ve kanıtlamak kolay değildir. Ayrıca Manger, BTA'lar-DTÖ ilişkisinin geleceğine ilişkin bir argüman da getirmemektedir.

Üretimde dikey uzmanlaşma ve tedarik zincirinin küresel ölçekte örgütlenmesine paralel olarak, pazar paylaşımından ziyade daha derin entegrasyon motivasyonlu BTA'lar arttıkça, DTÖ de rakip olmayan ancak farklı düzenleyici rejimler öngören söz konusu BTA'ları çoktarafli ticaret sistemi ile uyumlu hale getirmede daha aktif rol üstlenebilecektir.

1.3.5. DTÖ /BTA'lar Cephesinde Son Durum

BTA'lardaki artış trendlerini inceledikten sonra, çok tarafli ticaret sistemi ile BTA'ların günümüzdeki etkileşimini değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim GATT/DTÖ çok tarafli ticaret müzakereleri her sektöre uğradığında artışa geçen BTA'lar bugün Doha müzakerelerinde yaşanan tıkanıklık paralelinde daha hızlı yükselişe geçmiştir. Mevcut durumu çok taraflilik ilkesinin karşı karşıya olduğu krizden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Bu itibarla, önce Doha Turu müzakereleri ve söz konusu müzakerelerde mevcut durum, ardından Doha'da yaşanan tıkanmanın ardından BTA'lar cephesinde kaydedilen gelişmeler ele alınacaktır.

1.3.5.1. DTÖ Doha Turu Müzakerelerinde Son Durum

2001 yılında Doha'da gerçekleştirilen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) IV. Bakanlar Konferansı'nda alınan kararla başlatılan ve temel aldığı "kalkınma" olgusu nedeniyle "Doha Kalkınma Gündemi Müzakereleri" olarak adlandırılan dokuzuncu çok tarafli ticaret müzakereleri yaklaşık on yıldır devam etmektedir.

Uluslararası ticarete, 1986-1995 yılları arasında yapılan Uruguay Turunda sağlanan liberalizasyon düzeyinin genişletilmesi, uluslararası ticaretin dayandığı

mevcut kuralların günümüzün değişen ticari koşullarına paralel bir anlayişla geliştirilmesi, halihazırda bir anlaşma altında düzenlenmeyen bazı alanlarda bağlayıcı anlaşmalar akdedilmesi gibi amaçlarla yirmi⁴⁹ başlık altında devam eden müzakereler önemli aşamalardan geçmiştir.

2005 yılında tamamlanması amaçlanan ancak 2006 yılı Temmuz ayında askıya alınan müzakereler, 2007 yılı başında tekrar ivme kazanmış; özellikle tarım ve tarım-dışı ürünlerde pazara giriş müzakerelerinde ilerleme sağlanarak, indirim taahhütlerine ilişkin taslak hükümler 2008 yılı itibarıyla büyük ölçüde ortaya konulmuştur. Esasen, 2008 yılı, Doha paketinin tamamında olmasa da, en önemli iki müzakere alanı olan tarım ve tarım dışı ürünlerde müzakere modalitelerinin büyük ölçüde nihai hale getirildiği verimli bir yıl olmuştur.

Doha Kalkınma Gündemi Müzakereleri, 2008 yılı sonundan itibaren, yaşanan küresel ekonomik ve finansal kriz ile bağlantılı olarak farklı bir sürece girmiştir. Nitekim, 2009 yılı başından bu yana, gerek tarım gerek tarım dışı ürünler müzakerelerinde sorunlu alanların aşılması hususunda somut bir ilerleme sağlanamamış, DTÖ uluslararası arenada kriz döneminde “korumacılık” ile mücadele konusunda üstlendiği rol ile anılır hale gelmiştir. 2009 yılı başından itibaren, krizin aşılması yönünde Doha Müzakere Turunun sonuçlandırılmasının önemine yönelik olarak, başta G-20 olmak üzere önemli platformlarda yapılan güçlü vurgu ise etkisiz kalmıştır.

30 Kasım-2 Aralık 2009 tarihlerinde yapılan VII. DTÖ Bakanlar Konferansında, müzakerelerin 2010 yılı içinde tamamlanması, bu amaçla, 2010 yılı başından itibaren “tüm müzakere alanları”nda (horizontal) sağlanacak gelişmelerin yansıtılacağı bir toplantının (“stock-taking exercise”) yılın ilk çeyreğinde

---

⁴⁹ Tarım; NAMA; Hizmetler; TRIPS; Ticaretin Kolaylaştırılması; Kurallar; Anlaşmazlıkların Halli; Ticaret ve Çevre; Elektronik Ticaret; Küçük Ekonomiler; Ticaret, Borç ve Finans; Ticaret ve Teknoloji Transferi; Teknik İşbirliği ve Kapasite Artırımı; En Az Gelişmiş Ülkeler; Özel ve Lehte Muamele; Uygulamayla İlgili Sorunlar; Entegre Çerçeve; Ticaret İçin Yardım; Katılımlar; Uygulama Konuları.

gerçekleştirilmesi konusunda mutabakata varılmış; bu çerçevede, 22-26 Mart 2010 tarihlerinde Cenevre’de üst düzey bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Ancak, sözkonusu toplantı, muhtelif müzakere başlıkları altında farklı uzlaşma seviyelerinin mevcut olduğunu ortaya koymaktan öte gidememiştir.

“Stock-taking” toplantısının hemen ardından farklı konfigürasyonlarda (“cocktail approach”) yapılan teknik görüşmeler, müzakere modalitelerinin hayata geçirilmesi konusunda politik kararlılığın önemini bir kez daha göstermiş; çok taraflı ticaret sistemi içindeki kilit aktör ABD açısından, müzakereleri sonuçlandırmanın ötesinde, müzakerelere ivme kazandıracak siyasi iradenin dahi mevcut bulunmadığını ortaya koymuştur.

Dünya ticaretinin en önemli aktörlerinden olan ABD’nin, büyük ölçüde yaşadığı kriz sürecinin etkisiyle son yıllarda çok taraflı ticaret müzakerelerine olan ilgisi ve desteğini kaybettiğini söylemek mümkündür. Özellikle 2009 yılı başından itibaren Obama Yönetiminin ekonomik zorluklara bağlı olarak uygulamaya koyduğu “Yeni İhracat Girişimi/New Export Initiative” gibi üçüncü ülkelerde pazar açılımına yönelik iç politikalar ABD’nin müzakere turunda elini bağlayan koşullar getirmiş; ABD, başta Çin olmak üzere, “advanced developing country” olarak nitelediği Hindistan, Brezilya gibi büyük Gelişme Yolundaki Ülkelerden (GYÜ) ilave pazar açılımı talepleriyle müzakere sürecinde uzlaşmaz bir tavır sergilemeye başlamıştır.

2010 yılı Kasım ayında, G-20 (Seul) ve APEC (Yokohama) Zirvelerinde, Doha Kalkınma Gündemi Müzakerelerinin 2011 yılı içinde sonuçlandırılması yönünde güçlü bir siyasi irade ortaya konulmakla birlikte, bu siyasi iradeye bağlı olarak müzakerelerde kazanılan ivme, 2011 yılı başından itibaren kaybolmuştur. Zira, 2011 yılı başından itibaren müzakere sürecinde, büyük ölçüde Tarım Dışı Ürünlerde Pazara Giriş (NAMA) Müzakereleri bağlamında “sektöreller” konusu ön plana çıkmış, bu alanda sürdürülen müzakerelerde bir tarafta ABD, diğer tarafta, Çin, Brezilya ve Hindistan arasında yaşanan görüş ayrılıkları 2011 yılı hedefini imkansız

kılmıştır. Aksine, 2011 yılı, Doha Müzakerelerinin tamamlanmasından vazgeçilmesi dahil müzakere sürecine ilişkin muhtelif seçeneklerin masaya yatırıldığı bir yıl olmuştur.

29 Nisan 2011 tarihli Ticaret Müzakereleri Komitesi toplantısı müzakerelerdeki tıkanıklığı aşmak için yeni arayışları alevlendirmiş, bu çerçevede, 2011 yılı Mayıs ayından itibaren, müzakerelerin “tek taahhüt” prensibi⁵⁰ uyarınca sonuçlandırılmasından vazgeçilmesi fikri ağırlık kazanarak, bir sonuç alınmasının görece olarak kolay olduğu bazı alanlarda anlaşmaların, müzakerelerin bir paket halinde sonuçlandırılmasını beklemeksizin sonuçlandırılması çabasına girilmiştir. Esasen bu seçeneğin halen masadaki en güçlü seçenek olduğu görülmektedir. Bu anlamda, AB ve Avustralya gibi bazı ülkeler, 15-17 Aralık 2011 tarihlerinde Cenevre’de düzenlenecek DTÖ VIII. Bakanlar Konferansında bir “yol haritası” çıkarmak hedefinde olduklarını duyurmuştur.

Doha Turu müzakerelerinin en sorunlu alanları tarım ve tarım-dışı ürünlerde pazara giriş (NAMA) müzakereleridir.

Hedefleri Doha Bakanlar Deklarasyonunda tarım ürünleri ticaretinde pazara giriş koşullarının iyileştirilmesi, ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması ve ticaret bozucu iç desteklerin önemli oranda azaltılması şeklinde sayılan “İleri Tarım Müzakereleri”nde, bu amaçla, üç alanda (pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyonları) sürdürülen görüşmelerde, tarife indirimlerinin tabi olacağı genel

---

⁵⁰GATT dönemi dahil çok taraflı ticaret müzakerelerinde “nothing is agreed until everything is agreed” olarak da ifade edilen “tek taahhüt” esaslı müzakerelerin sonuçlandırılmasında esas alınan bir prensip olmakla birlikte, bu temel prensip yazılı bir kural olmaktan ziyade genel bir anlayış birliğini ifade etmektedir. Müzakerelerin yürütülmesi, sonuçlandırılması ve sonuçlarının yürürlüğe girmesi hususunda tek taahhüt prensibi benimsenmekle birlikte, daha erken sonuçlandırılan anlaşmaların geçici veya kat’i olarak uygulanabileceği, ayrıca müzakerelerdeki genel dengenin gözetilmesi hususunda erken aşamada sonuçlandırılan anlaşmaların da dikkate alınması ilkesi benimsenmiştir. Bu çerçevede, müzakerelerde “erken hasat” (early harvest) olarak bilinen yöntem uyarınca, teknik açıdan ilerlemiş ve görece olarak kolay uzlaşma sağlanabilir alanlarda müzakerelerin sonuçlandırılması yoluna gidilmektedir.

çerçeve ile “özel ürünler” kapsamında GYÜ’ler, “hassas ürünler” kapsamında ise hem GÜ hem GYÜ’ler için birtakım esneklikler ve yine GYÜ’lerce kullanılacak bir esneklik olmak üzere tasarlanan “özel korunma önlemleri mekanizması”na ilişkin genel esaslar ele alınmaktadır.

Tarım dışı ürünlere yönelik olarak, üstlenilecek tarife indirim taahhütlerinin belirlenmesi, sektörel inisiyatifler ve tarife dışı engeller (Non-tariff barriers-NTB’s) olmak üzere üç temel alanda yürütülen NAMA (non-agricultural market access) müzakerelerinde ise belirli sektörlerde ilave tarife indirimini ya da eliminasyonunu hedefleyen sektörel inisiyatiflerde ilerleme sağlanamamakta ve bu husus NAMA müzakerelerini tıkayan temel husus olarak ortaya çıkmaktadır. Sektörel inisiyatiflerin yanı sıra tarife dışı engeller, preferans erozyonu ve ülke spesifik esneklikler konuları da halen üzerinde anlaşma sağlanması gereken alanlar olarak görülmektedir.

Bu alanda ileri liberalizasyon peşinde olan ABD’nin özellikle pazar açılımının düzeyinde (“level of ambition”), formül ve esneklikler sonucu ortaya çıkan dengeden memnun olmadığı ve Brezilya, Hindistan ve Çin gibi büyük GYÜ’lerden daha fazla pazar açılımı beklediği görülmektedir. ABD’nin ilave pazar açılımı talebine karşın, adı geçen üç ülke özellikle tarım müzakerelerinde karşı taviz istemekte, ilave taviz beklentisi ise müzakerelerde yeniden başa dönülmesi riski taşımaktadır.

15-17 Aralık 2011 tarihlerinde Cenevre’de gerçekleştirilen Sekizinci DTÖ Bakanlar Konferansı toplantısı açılış konuşmasında dünya ekonomisi sürekli bir dönüşüm içinde iken çok taraflı sistemin de bir dönüm noktasına geldiğini; uluslar arası toplumun ya ortak değerler ve derinleştirilmiş işbirliği çerçevesinde yola devam edeceğini ya da çok taraflılık ilkesinden geri adım atılacağını belirtmek suretiyle çok taraflılık ilkesinin karşı karşıya olduğu krize atıf yapmıştır. Lamy, “DTÖ’ye 21. Yüzyıla uygun bir yazılım yüklemek gerek”tiğini söylemiştir.⁵¹

---

⁵¹ WTO, “Lamy announces study on trade situation as ministers pledge commitment to multilateralism”, http://www.wto.org/english/news_e/news11_e/mn11a_15dec11_e.htm, erişim tarihi: 15 Aralık 2011.

Lamy konuşmasında devamla, DTÖ sisteminin tüm paydaşlarının katılımı ile “dış ticaretin bugünü ve geleceği” temalı bir yıllık bir çalışma başlatılacağını duyurmuştur. Bu girişimin, epistemik topluluklar ile farklı çıkar grupları arasında sinerjiyi artıracak bir platform oluşturma çabasını yansıttığı söylenebilir. Söz konusu Panelin “DTÖ’nün bundan sonra nasıl bir yol izlemesi gerektiği”ni tartışması öngörülmektedir.

Bakanlar Konferansının, DTÖ’nün işleyişine ilişkin hususları ele almak ve uluslararası ticaret sistemindeki merkezi konumunu korumanın yollarını değerlendirmek için bir fırsat olduğunu belirten Lamy, Bakanlar Konferansının ana gündem maddelerini “çok taraflı ticaret sisteminin önemi ve DTÖ”, “ticaret ve kalkınma” ve “Doha Kalkınma Gündemi” olarak tanımlamıştır. DTÖ’nün Doha turu müzakerelerinden ibaret olmadığına işaret eden Lamy, diğer taraftan, DTÖ’nün çok taraflı platformda kural koyma işlevindeki aşınmanın tehlikeli olduğunu vurgulamıştır.⁵²

Bakanlar Konferansında, üyeler bakımından yasal bağlayıcılığı olmamakla birlikte ortak irade beyanı niteliğinde olan “Siyasi Rehber İlkeler” (Elements for Political Guidance) metni (WT/MIN(11)/W/2) oydaşma ile kabul edilmiştir (WT/MIN(11)/11). DTÖ’de reform ihtiyacının kabul edildiği ve bu ihtiyaca cevap verme konusunda oydaşmayı yansıtan metinde kural temelli çok taraflı sistemin önemine yapılan vurgu öne çıkmaktadır. Çok taraflı ticaret sisteminin üyelerinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde güçlendirilmesinin ekonomik büyüme, istihdam ve kalkınma açısından da önemli olduğunun altı çizilmektedir.

“Siyasi Rehber İlkeler” metninde, ticaretin liberalizasyonu ile kalkınma arasında negatif değil pozitif korelasyon olduğu; “kalkınma”nın DTÖ çalışmalarının başlıca konularından olduğu, çok farklı kalkınmışlık düzeyinde ve farklı çıkarları temsil eden gelişmekte olan ülkelerin DTÖ sistemine daha iyi entegrasyonuna yardımcı olmanın DTÖ’nün görevleri arasında olduğu ifade edilmektedir.

---

⁵² a.g.y.

Ayrıca, Doha Kalkınma Gündeminde yer alan tüm hususların “Tek Taahhüt” (Single Undertaking) anlayışı ile paket halinde tamamlanmasının mümkün görünmediğinin teslim edildiği metinde, müzakerelerin ilerlemenin mümkün görüldüğü alanlarda sürdürülmesi; böylelikle, varılan anlaşmaların daha sonra tek taahhüt çerçevesine dahil edilmesi salık verilmektedir.⁵³

Metnin kabul edildiği Konferans sırasında çok sayıda Bakan, BTA’ların sayısındaki hızlı artışa dikkati çekerek, bu anlaşmaların *DTÖ’nün alternatifi değil, ancak tamamlayıcısı olabileceğini* savunmuştur.⁵⁴ Bu çerçevede, pekçok Bakan DTÖ’nün, BTA’ların çok taraflı ticaret sistemine sistemsel etkilerini değerlendirmesi ve BTA’larda mevcut trendi inceleyerek Dokuzuncu Bakanlar Konferansına rapor etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Korumacı eğilimlere karşı pazarları açık tutma, gıda güvenliği, yeni üyelerin katılımı, anlaşmazlıkların halli ve güncel küresel sorunların ele alındığı DTÖ Bakanlar Konferansında öne çıkan konulardan biri de küresel tedarik zinciri olmuştur; tedarik zincirinin daha etkin örgütlenmesi hususu üye ülkeler tarafından değerlendirilmesi talep edilen bir konu olarak gündeme getirilmiştir.⁵⁵

Konferansta ayrıca en az gelişmiş ülkelere (EAGÜ) hizmetler ticareti alanında tercihli ticaret düzenlemeleri yoluyla sağlanacak imtiyazlara 2018’e kadar, MFN ilkesinden istisna getirilmiştir.⁵⁶

Konferansta başlıca somut gelişmeler, yeni katılımlar ve çoklu Kamu Alımları Anlaşmasının revizyonu olmuştur. Konferansta, Rusya, Karadağ ve Samoa Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine kabul edilmiştir. Bu ülkeler Anlaşmayı onayladıklarına dair DTÖ’yü bilgilendirmelerini müteakip DTÖ’ye üyelik süreçleri tamamlanacaktır. DTÖ Bakanlar Konferansında ayrıca 42 DTÖ üyesinin taraf olduğu

---

⁵³ WT/MIN(11)/11, s. 3.

⁵⁴ WT/MIN(11)/11, s. 5.

⁵⁵ **Washington Trade Daily**, Vol. 20, No. 251, 19 December 2011, s. 2.

⁵⁶ DTÖ, http://www.wto.org/english/news_e/news11_e/serv_17dec11_e.htm, erişim tarihi: 17 Aralık 2011.

ve kamu alımları konusunu düzenleyen çoklu (plurilateral) Kamu Alımları Anlaşması'nın (Government Procurement Agreement (GPA)) geliştirilmesine ilişkin revizyon üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Revize edilen GPA, kamu ihalelerine daha fazla şeffaflık getirmenin yanı sıra, DTÖ kapsamındaki kamu alımlarının içeriğini de genişleterek altyapı hizmetleri ve telekomünikasyon hizmetlerini anlaşmanın kapsamına dahil etmektedir. Böylece Anlaşmanın kapsadığı sektörün büyüklüğü 500 milyar Avro'dan 600 milyar Avro'ya yükselmektedir. Ayrıca, söz konusu revizyon ile GPA, diğer DTÖ üyesi ülkelerin daha kolay bir şekilde katılabileceği bir hale gelmektedir. 2011 yılı sonu itibariyle Arnavutluk, Gürcistan, Ukrayna, Ürdün ve Kırgızistan yeni GPA'ya katılmak için müzakereleri sürdürmektedir.

Konferansta ülkemizi temsil eden Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan da DTÖ Bakanlar Konferansı kapsamında gerçekleştirdiği temaslar kapsamında Türkiye-AB Gümrük Birliği hakkında açıklamalar yapmıştır; DTÖ Genel Müdürü Pascal Lamy ile görüşmesinde AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye'yi dahil etmeyişinin yarattığı sorunları da aktarmıştır.⁵⁷

1.3.5.2. BTA'lar Cephesinde Son Durum

AB Komisyonu tarafından Paris merkezli düşünce kuruluşu CEPİI'ye hazırlatılan çalışma Dünya Ticaret Örgütü çatısı altında müzakere edilen Doha Kalkınma Gündemi'nin taraflar arası mutabakatla sonuçlanması halinde küresel ticaretin yılda 359 milyar Avro artacağını ortaya koymaktadır. Bu artışın sanayi ürünleri, tarım ve hizmetlerdeki serbestleştirme ve ticaretteki aşırı bürokrasinin ortadan kalkması sonucu ortaya çıkması beklenmektedir. Çalışmada müzakerelerin sanayi ürünlerinde (kimyasallar, makineler, elektronikler, vb) sektörel düzeyde bir anlaşmayla sonuçlanması halinde küresel ihracatın 146 milyar Avro daha artacağı ve

---

⁵⁷ İKV haber: "Sekizinci DTÖ Bakanlar Konferansı Gerçekleştirildi", <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=haberler&id=3073&baslik=SEK%DDZ%DDNC%DD%20DT%20D6%20BAKANLAR%20KONFERANSI%20GER%C7EKLE%DET%DDR%DDLD%DD>, erişim tarihi: 18 Aralık 2011.

böylece küresel ticarete toplam 505 milyar Avro'luk artış sağlanacağı ortaya konulmaktadır.⁵⁸

Doha'nın başarısızlığa uğramasının maliyetinin ise, söz konusu kazanımların elde edilememesinin ötesinde, çok taraflılık ilkesinden geri adım atmak anlamına gelebileceği ve DTÖ'nün işlevinin ve hatta geleceğinin sorgulanmasına yol açabileceği endişesi çerçevesinde çok ağır olacağı değerlendirilmektedir.

DTÖ'nün başarısız olmasına izin verilemeyecek kadar önemli ("too big to fail") olduğu kanısının yerleşik olması ise, Doha'daki tıkanıklık karşısında BTA'lara yönelen üye ülkelerin bir şekilde DTÖ'nün karşı karşıya olduğu krizin çözümü için gerekli çabayı göstereceği beklentisini yaratmaktadır.

Doha'nın görev tanımında benimsenen hedefleri gerçekleştirerek tamamlanması perspektifi muğlaklaştıkça bir süredir gündemde olan ancak yavaş ilerleyen bazı STA girişimlerinin hız kazandığı görülmektedir. Bunda küresel ekonomik krizin etkilerinin aşılamamış olması ve ikinci kriz dalgası beklentisinin yükselmesi de etkili olmuştur; BTA'lar ekonomiyi canlandırmanın da bir aracı olarak değerlendirilmektedir. ABD öncülüğündeki Pasifik-Ötesi Ortaklık Anlaşması (Trans-Pacific Partnership Agreement-TPP) girişimi bu gelişmenin en çarpıcı örnekleridir.

Aynı zamanda Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (APEC) üyesi olan dokuz ülke (ABD, Şili, Peru, Avustralya, Yeni Zelanda, Singapur, Malezya, Brunei Sultanlığı ve Vietnam) arasında müzakereleri bir süredir devam eden ve Asya-Pasifik bölgesinde bir serbest ticaret alanı yaratmanın ilk adımı olarak değerlendirilen "**Pasifik Ötesi Ortaklık Anlaşması**" (Trans-Pacific Partnership Agreement-TPP) girişiminde dokuz müzakere turunun ardından 2011 Kasım ayı ortasında kritik aşamaya gelindiği; anlaşmanın ana hatları üzerinde mutabakata varıldığı duyurulmuştur.⁵⁹

---

⁵⁸ CEPI, "Economic Impact of Potential Outcome of the DDA II", October 2011 http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/october/tradoc_148337.pdf, erişim tarihi: 1 Kasım 2011.

⁵⁹ **Washington Trade Daily**, 15 Kasım 2011, Vol. 18, Issue 227.

“Yeni jenerasyon STAlar”a öncülük etme iddiasında olan ve Asya-Pasifik bölgesinde mal ve hizmetler ticareti ile yatırımlar alanında ileri pazara giriş düzenlemeleri öngören TPP girişimi, taraf ülkelerce küresel ekonomik krizle mücadelede istihdam yaratmak, ekonomileri canlandırmak ve çok taraflı platformda bir yere varamayan **DTÖ Doha Turu müzakereleri ile gözetilen kazanımları elde etmek** için önemli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir.

TPP girişimi, **bölgesel üretim ve arz zincirinin geliştirilmesine** yönelik bütüncül bir yaklaşım getirme iddiasında olan ilk BTA olması bakımından da önemlidir. Geleneksel olarak ticaretin kolaylaştırması kapsamında değerlendirilen gümrük işbirliği ve ortak standartlar geliştirilmesinin (test ve sertifikasyon süreçlerinde mükerrer uygulamaların önlenmesi gibi) yanısıra gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı (SPS), **bağlantılandırma (connectivity)** konularını da düzenlemekte, tek tarife çerçevesi ve ortak menşe kuralları (hatta menşe kümülasyonu) getirilmesini öngörmektedir. Tedarik zinciri paydaşlarının rekabet önceliklerine cevap verebilmek için **kamu ve özel sektör diyalogunu** sağlayacak mekanizmalar kurulması da planlanmaktadır. Yine anlaşma kapsamında taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için bir anlaşmazlıkların halli mekanizması kurulması öngörülmektedir.

Finansal hizmetlerden kamu alımlarına (GPA), fikri mülkiyet haklarından işçi haklarının korunmasına, çevresel ürünlerin ticaretinden (ABD’nin çevresel ürünlerin ticareti konusunda Doha’da anlaşmaya varılamayan hususları TPP’ye derc etme çabası içinde olduğu görülmektedir⁶⁰) yatırımlara pek çok konuda düzenlemeler öngören Anlaşmanın müzakerelerinin, özellikle Doha’nın kurtarılması ümitlerinin azaldığı son aylarda ivme kazanması; Doha TRIPs Deklarasyonu ve Kamu Sağlığı alanında uzlaşma sağlanan taahhütlerin metne yansıtılmasından da görüldüğü üzere Doha’nın bazı kazanımlarının garantiye alınmak istenmesi ve **bölgesel üretim ve arz zincirinin geliştirilmesine** yapılan vurgu çok uluslu şirketlerin (MNCs) ticari çıkarlarının çok taraflı platformda sonuç alınmasını bekleyemeyeceğinin bir göstergesidir.

---

⁶⁰ **Washington Trade Daily**, 15 Kasım 2011, s. 3.

TPP girişiminin aynı zamanda, tarafları arasındaki kalkınmışlık farklılığını göz önüne alarak “ticaret kapasitesi geliştirme yardımı” ve “*müzakere edilmiş uygulama esneklikleri*” öngörmesi, Doha Kalkınma Gündemi deneyiminden alınan derslerin metne yansıtılmak istendiğinin bir göstergesidir.

TPP'nin uluslararası ticaret ve teknolojideki gelişmeler ile gündeme gelebilecek diğer gelişme ve zorluklara cevap verebilecek adaptasyonu mümkün kılan “*yaşayan bir mekanizma*” olarak kurgulanması öngörülmektedir. DTÖ'nün ve genel anlamda çok taraflılık ilkesinin Doha'da karşı karşıya kaldığı krizin, mevcut kurumsal yapının değişen uluslararası ekonomik ortama uyum zorluklarından kaynaklandığı gerçeği göz önüne alındığında bu vurgu da önem kazanmaktadır.

Taraflar, başarılı geçen müzakere turunun ardından 11 Kasım 2011 tarihinde yaptıkları deklarasyonda, müzakereleri 2012 Temmuz ayı itibariyle tamamlamayı hedeflediklerini duyurmuştur.⁶¹

Diğer taraftan, halihazırda uzlaşmaya varılamamış bazı hassas konuların yanı sıra müzakerelerin tamamlanması için öngörülen tarihin önünde iki belirsizlik söz konusudur.

İlk olarak, 2012 Başkanlık seçimleri yaklaşırken siyasetin seçime kitlendiği ABD'de, Başkan Obama'nın “Ticareti Geliştirme Yetkisi”nin (Trade Promotion Authority-TPA) Kongre tarafından uzatılması gerekmektedir. İkinci belirsizlik unsuru ise, Japonya, Kanada ve Meksika'nın da TPP'ye katılmak istemelerini açıklamaları ile gündeme gelmiştir. ABD yönetimi bu gelişmeyi prensipte olumlu karşılarken ve Anlaşmanın öngörülen liberalizasyon taahhütlerini üstlenmeye hazır bölge ülkelerinin katılımına açık olduğunu vurgularken, anılan ülkelerin sürece katılımının, ancak Anlaşma müzakerelerinin tamamlanması için öngörülen son tarihi tehlikeye atmamaları halinde kabul edilebilir olduğunu ifade etmektedir. Yeni Zelanda, 2012 sonuna kadar üç yeni üyenin tüm müzakere konularında kaydedilen

---

⁶¹ **Washington Trade Daily**, 14 Kasım 2011.

aşamayı yakalayıp anlaşmaya taraf olmalarının “gerçekçi bir beklenti olmadığı”nı, ancak bu ülkelerin katılımı konusunda siyasi irade beyanında bulunulup müzakerelerin tamamlanmasının ardından bu üç ülke ile katılımı hususunun müzakere edilebileceğini ifade etmiştir.⁶²

Genel olarak STA'lara kapalı bir ticaret politikası izleyen Japonya, ülke ekonomisinin karşı karşıya olduğu darboğazları aşabilmek ve ***bölgede hızlanan STA yarışının dışında kalmamak için*** TPP'ye katılmak istediğini açıklamıştır. Diğer taraftan, tarım ürünleri ticaretinde korumacı önlemlerin sürdürülmesi Japonya açısından siyaseten hassas bir konudur. ABD'nin TPP'ye paralel olarak, sürece katılımı için Japonya ile başlattığı müzakerelerde özellikle bu ülkeye sığır eti ihracatının önündeki engelleri gündeme getirmesi ve pazarın açılmasını talep etmesi beklenmektedir. Otomobil ve hizmetler ihracatının da (özellikle sigortacılık hizmetlerinin) ABD-Japonya müzakerelerinde ABD'nin ısrarcı olacağı konular olduğu değerlendirilmektedir.⁶³ ABD'nin kendi tarım sektörüne sağladığı sübvansiyonlar bakımından ne ölçüde geri adım atacağı; TPP ile pazarını gerçek anlamda libere edip etmeyeceği ise ayrı bir tartışma konusudur.

Kanada ve Meksika ise ABD pazarına girişte ***NAFTA ile edindikleri kazanımların TPP ile aşınması (“tercihlerin erozyonu”) kaygısı*** ile TPP'ye katılmak istemektedir. Nitekim, Kanada'nın NAFTA başmüzakerecisi John Weeks, Kanada'nın Anlaşmanın taraflarına ABD ile NAFTA'dan daha derin ticari ilişkiler kurma imkanı sağlayan TPP müzakerelerinin dışında kalma lüksü olmadığını belirtmiştir.⁶⁴

TPP'ye girişle ilgili olarak Kanada'da son dönemde yaşanan tartışmalar ise müzakereleri bekleyen zorluklara ışık tutması bakımından manidardır. Sığır eti, hububat ve yağlı tohum ihracatının önündeki pazara giriş engellerini kaldırmaya çalışırken, süt ve kanatlı hayvan ürünlerinde “arz yönetimi”ne giden Kanada'nın

⁶² **Washington Trade Daily**, 15 Kasım 2011, s. 3.

⁶³ **Washington Trade Daily**, 15 Aralık 2011, Vol. 20, No. 249, s. 1.

⁶⁴ “Is Harper putting dairy and poultry protection on the table in trade talks?”, **The Globe and Mail**, 14 Kasım 2011, <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/is-harper-putting-dairy-and-poultry-protection-on-the-table-in-trade-talks/article2236349/>, erişim tarihi: 15 Kasım 2011.

tarım ürünleri ticaretinde bu politikasını TPP çerçevesinde müzakereye açıp liberalizasyona gitmesi ihtimalinin düşük olduğu değerlendirilmektedir.⁶⁵ Nitekim, Kanada’da yapılan TPP tartışmalarında, ABD pamuk üreticilerini, Japonya pirinç üreticilerini korumaya devam ettiği sürece Kanada’nın da söz konusu korumacı önlemlerden geri adım atmasına gerek kalmayacağı dile getirilmektedir. Kanada hükümeti yetkilileri de Kanada’nın bugüne kadar sekizin üzerinde STA’yı korumacı duvarlarda herhangi bir indirime gitmek zorunda kalmadan imzaladığını ifade etmiştir.⁶⁶

Yeni Zelanda’nın ABD Büyükelçisi Mike Moore ise kendi ülkesinin süt ürünleri, Kanada’nın süt ve kanatlı ürünleri, ABD’nin şeker ürünleri ve Japonya’nın pirinç ve otomotiv sektörü dahil herşeyin müzakere masasında olması, hiçbir ürünün liberalizasyon dışı tutulmaması gerektiğini savunmuştur.⁶⁷ Doha’nın “ölüm döşeginde” olduğunu belirten Moore TPP’nin “kasabadaki tek oyun” olduğunu, dolayısıyla önemli olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

Söz konusu müzakerelere paralel olarak (ve bir anlamda **TPP’ye “sıçrama tahtası” olarak**) Japonya-G. Kore-Çin Halk Cumhuriyeti STA müzakereleri yürütülmektedir; müzakerelerin yedinci turu 14-16 Aralık 2011 tarihlerinde G.Kore’nin Pyeongchang kentinde gerçekleştirilmiştir.⁶⁹ Japonya-Kanada STA müzakerelerinin ve bir süredir askıda bulunan G. Kore-Kanada müzakerelerinin de yakın zamanda başlatılması beklenmektedir.⁷⁰

ABD açısından bakıldığında TPP girişiminin hızlandırılması, yalnızca DTÖ Doha Turu müzakerelerindeki tıkanma ve ABD’nin ekonomisini canlandırarak krizi aşma çabası ile açıklanamaz. Genel olarak ABD dış politikasında Asya-Pasifik’e dönüşün de bir parçası niteliğindedir ve ABD askerinin Irak’tan tamamen çekilmesi ile eş zamanlı olarak Başkan Obama’nın, ABD’nin 21. yüzyılda bütünüyle Asya-

---

⁶⁵ a.g.y.

⁶⁶ a.g.y.

⁶⁷ **Washington Trade Daily**, 5 Aralık 2011, Vol. 20, No. 241, s. 1.

⁶⁸ a.g.y.

⁶⁹ **Washington Trade Daily**, 13 Aralık 2011, s. 2.

⁷⁰ **Washington Trade Daily**, 15 Aralık 2011, s. 7.

Pasifik bölgesine nüfuz etme yönünde bilinçli ve stratejik bir karar aldığını duyurması⁷¹ resmi tamamlamaktadır. Başkan Obama 13 Kasım 2011 tarihinde Honolulu'da gerçekleşen APEC Zirvesinde, "ABD için Asya-Pasifik'ten daha önemli bir bölge olmadığını" söylemiştir.⁷² Bu bağlamda, TPP girişiminin ABD'nin Çin'in gerek bölgesel gerekse küresel ölçekte artan gücünü dengelemek yolundaki adımlarından biri olduğu değerlendirilmektedir.

Teorik olarak son derece "ideal" bu STA'nın uygulamada nasıl hayata geçirileceğini zaman gösterecektir. Başarılı olması halinde içerdiği "DTÖ+" düzenlemelerin çok taraflı sisteme ihracı söz konusu olabilir.

Bu çerçevede, STA'larda yeni bir model iddiasında olması ve AB'nin de, pazara giriş yarışında ABD'nin TPP girişimi çerçevesinde ticari ilişkilerini derinleştirdiği ülkelerle benzer tercihli ticaret düzenlemelerine gitmeyi gözeteceği dikkate alındığında, ülkemiz ticari çıkarlarını doğrudan ilgilendireceği değerlendirilen TPP girişimi ile ilgili gelişmelerin takibi önemlidir.

1.4. BTA MOTİVASYONLARININ SINIFLANDIRILMASI

BTA'ların motivasyonları çok çeşitlidir; ekonomik ve siyasi unsurları içerir ve bu unsurların çoğu zaman içiçe geçtiği görülmektedir. Kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmasa da genel hatlarıyla sınıflandırılabilir. Warwick Komisyonu tarafından 2007 yılında yayımlanan ve bölgeselleşme ile çok taraflı ticaret sisteminin geleceğine ilişkin önemli saptamaların yer aldığı raporda BTA'ların motivasyonları şu şekilde sıralanmaktadır;⁷³ pazara giriş imkanlarını artırmak, dış politika hedeflerini gerçekleştirmek, ticaret ortaklarının iç politikalarına (örneğin fikri mülkiyet haklarının korunması ve göç politikaları) etki edebilmek. Baldwin, bunlara sırf siyasi mesaj verme kaygısı güden BTA'lar için "CNN etkisini" de eklemektedir.

⁷¹ "The Wretched Middle East", **The Economist**, 10 Aralık 2011, s. 52.

⁷² **Washington Trade Daily**, 14 Kasım 2011, s. 18.

⁷³ Warwick Commission, "The Multilateral Trade Regime: Which Way Forward", 6 December 2007, Geneva:WTO, <http://www2.warwick.ac.uk/research/warwickcommission/worldtrade/report/chapter2/>, erişim tarihi: 15 Ocak 2009.

BTA'ların motivasyonlarını "ekonomik" ve "siyasi" olmak üzere gruplandırmak mümkündür.

BTA'ların arkasındaki başlıca ekonomik motivasyonlar:

- Pazara giriş imkanlarını artırmak; küreselleşme ile artan rekabetin ve yeni üretim modelinin yarattığı baskıyı dengelemek,
- BTA'ların dışlayıcı etkisinden kaynaklanan domino etkisi; "dışarıda kalma" korkusu,
- Çok taraflı ticaret müzakerelerinde yavaş ilerleme karşısında özellikle AB, ABD gibi aktörlerin aciliyet arz eden ticari çıkarlarını gerçekleştirebilecekleri alternatif platform sunması ("forum shopping" imkanı),
- Daha derin entegrasyona (DTÖ+) gidebilme imkanı sunması,
- "Tercihlerin Erozyonu" kaygısı; daha önce ikili/çok taraflı düzenlemelerle edindikleri kazanımların her yeni BTA ile aşınıyor olması DTÖ üyelerini bu kaybı telafi edecek BTA'lar yapmaya itmektedir. "Tercihlerin erozyonu" iki yönlü etkide bulunmaktadır; DTÖ üyeleri, BTA'larla edindikleri tavizlerin erimesini istemediklerinden çok taraflı girişimlere temkinli yaklaşırken, ticaret ortaklarının akdettikleri her yeni BTA onları da yeni BTA'lar yapma noktasına sürüklemektedir.
- Gelişmekte olan ülkeler için, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) gibi otonom rejimlerin ötesinde pazara giriş imkanları temin etmek (gelişmekte olan ülkelerin, DTÖ platformunda gündeme gelmesine veya ilerlemesine karşı oldukları bazı konularda, DTÖ'nün de ötesinde düzenlemeleri BTA'larda kabul etmelerinin nedeni, karşılığında edindikleri tek taraflı pazara giriş imkanlarında aranabilir.)

- Daha az sayıda aktörün müzakeresinin çok taraflı platformda uzlaşmaya varmaktan daha kolay bulunması⁷⁴Aktörlerin sayısı arttıkça işbirliğinin güçleştiği argümanı, BTA'ların tercih nedenleri arasında sıkça gündeme gelen bir hipotezdir.⁷⁵ Bu argümana göre, belirli bir konuya dahil olan aktör sayısı arttıkça “ihanet” ihtimali artmakta ve kurallara uymayanları cezalandırma imkanları azalmaktadır. Grieco karşı argüman olarak, devletlerin daha çok ortağı tercih edeceğinin, aktör sayısı arttıkça (güçsüz ortaklara karşı) görece avantajlardan yararlanma imkanının arttığını öne sürmektedir.⁷⁶ Diğer taraftan, Oye'nin de belirttiği gibi, hangi aktörlerin (tüm potansiyel ortakların, yalnızca müzakere edenlerin veya sonuçta işbirliği üzerinde anlaşabilenlerin) sayısının dikkate alınması gerektiği belirsizdir.⁷⁷ Ayrıca, bazı durumlarda, az sayıda aktörün belirli konularda daha derin işbirliğine gidebilmesi mümkün olurken, BTA müzakerelerinin de konusu olan hassas bazı hususlardaki anlaşmazlıklar yüzünden çok taraflı müzakere turları kadar uzun sürebildiği görülmektedir.⁷⁸

Başlıca “politik/stratejik” motivasyonlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Müzakere gücünü artırmak; farklı platformlarda yürütülen müzakereleri birbirine karşı kullanabilme imkanı ve konular/çıkarlar arasında bağlantı kurmak suretiyle (value creating) müzakere gücünü artırma motivasyonu,

---

⁷⁴ Bu da tartışmaya açık bir husustur. Teoride doğru olmakla birlikte, uygulamada pek çok zorlu konuda (hassas sektörler/ürünler vb.) BTA müzakerelerinin de çok uzun sürebildiği, hatta tıkanma noktasına geldiği görülmektedir. Ancak çok taraflı platformda müzakerelerin pek çok aktör, farklı çıkarlar ve koalisyonlar ile karmaşıklaşan bir müzakere sürecini ifade ettiği de ortadadır.

⁷⁵ Helen Milner, “International Theories of Cooperation among Nations: Strengths and Weaknesses”, **World Politics**, 44, April 1992, ss. 466-469.

⁷⁶ a.g.y., s. 473

⁷⁷ a.g.y.

⁷⁸ Diğer taraftan, DTÖ müzakerelerinin talep-teklif (request-offer) yöntemiyle devam ettiği hizmetler ticareti alanında (formül yaklaşımının geçerli olduğu mal ticaretinin liberalizasyonu müzakerelerinden farklı olarak), tarafların sayısının müzakerenin karmaşıklığını artırması dolayısıyla ikili/bölgesel müzakerelerin “daha cazip” algılandığını söylemek mümkündür. Milner’in argümanı hizmetler ticareti bakımından daha geçerlidir.

- Siyasi/ekonomik reformları sağlamlaştırmak; AB'nin genişlemesinin eski doğu bloku üyelerine demokratik reformlar ve pazar ekonomisini yerleştirme güdüsü ve NAFTA'nın Meksika'daki ekonomik reformların yerleştirilmesine etkisi örneklerinde görüldüğü gibi,
- Normatif gücünü ve görünürlüğünü artırmak; özellikle AB ve ABD BTA'lar yoluyla değerlerini, normlarını ve standartlarını yayarak güçlerini pekiştirmeyi gözetmektedir.
- Güvenlik güdüsü; ASEAN örneğinde görüldüğü gibi bazı BTA'lar öncelikle güvenlik endişeleri çerçevesinde gündeme gelmiş, ekonomik-ticari entegrasyon boyutu sonradan gelişmiştir.
- Karşılıklı bağımlılıkları artırmak suretiyle çatışmaların önlenmesi; BTA'lar aynı zamanda bir ekonomi diplomasisi aracı olarak değerlendirilmektedir.

1.5. DÜNDEN BUGÜNE BTA'LAR LİTERATÜRÜ

Bölgesel Ticaret Anlaşmalarına ilgi gümrük birliklerinin kurulması ile başlamış, Avrupa Entegrasyonu ile artmıştır ve BTA'lara ilişkin literatür bu dönemde gelişmiştir. İlk dönemde BTA'ların ülke ekonomilerine refah bağlamında etki analizini yapan çalışmalar ağırlıklı olmuştur. Söz konusu çalışmalar "Gümrük Birliği teorileri" olarak adlandırılmaktadır. Diğer taraftan, söz konusu çalışmalar BTA'ların ekonomik/refah etkilerini taraf ülkeler açısından değerlendirmiş, üçüncü ülkelere etkisini büyük ölçüde göz ardı etmiştir. Oysa, bir grup ülke arasında kurulan ekonomik entegrasyon, ticaret yaratıcı/saptırıcı etki ve yatırımlar üzerindeki yönlendirici etkileri çerçevesinde üye ülkelerin olduğu kadar dışarıda kalan ülkelerin de refahını etkilemektedir. Bu konu, BTA sayısındaki artışın hızlanmasına paralel olarak literatürde yeni yeni ele alınan bir konudur.

Gümrük Birliği teorileri zamanla gelişmiş, ilk dönem çalışmaları "Geleneksel Gümrük Birliği Teorisi"; eksiklerini tamamlamaya çalışan yeni yaklaşımlar ise "Yeni Gümrük Birliği Teorileri" olarak adlandırılmıştır. "Geleneksel Gümrük Birliği

Teorisi”, gümrük birliğinin refah etkilerini tam rekabet piyasası ve ölçüğe göre getiri varsayımları altında incelerken, “Yeni Gümrük Birliği Teorileri” eksik rekabet piyasa yapısı ve ölçek ekonomilerini temel almaktadır. Erken dönem çalışmalarda, gümrük birliği yoluyla gümrük vergilerinin kaldırılması sonucu, ticaretin liberalizasyonunun refahı maksimize edeceği veya önemli ölçüde artıracığı öne sürülmüştür. Ünlü iktisatçı Jacob Viner’in 1950 yılında “ticaret yaratıcı” ve “ticaret saptırıcı” etkileri denkleme dahil etmesi ile gümrük birliğinin refah etkisine ilişkin analizde köklü bir değişim gündeme gelmiştir.⁷⁹ Viner, gümrük birliklerinin ticaretin liberalizasyonuna olduğu kadar korumacılığa da hizmet edebildiğini, bu itibarla refaha etkisinin ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerinin dengesine bağlı olacağını; bu konuda genelleme yapmanın imkansız olduğunu göstermiştir. “Viner sonrası” Gümrük Birliği Teorileri, Viner’in analizinde kullandığı varsayımlara yönelik eleştirileri ve iyileştirmeleri ile gümrük birliğinin tarafları ve üçüncü ülkeler bakımından refah etkilerine yönelik ekonomik analizi geliştirmeyi amaçlamaktadır.⁸⁰

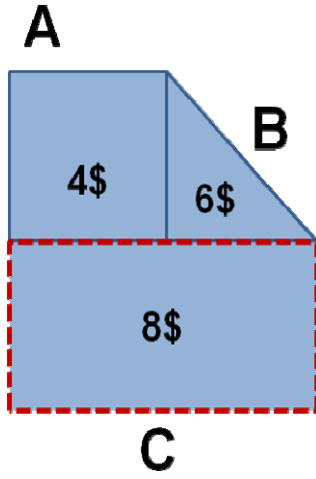
Bütünleşme teorilerinin atıfta bulunduğu ticaret yaratıcı etki, BTA taraflı ülkeler arasında tarifelerin indirilmesi sonucu bu ülkeler arasındaki ticaret artışının üçüncü ülkelerle ticarete meydana gelen azalmadan daha fazla olması halinde söz konusudur. Ticaret saptırıcı etki ise, BTA üyesi ülke ithalatçıları üçüncü ülkeden ithalat yerine BTA ortağına yöneldiklerinde söz konusu olur.

BTA’ların “ticaret yaratıcı” ve “ticaret saptırıcı” etkilerini bir örnek üzerinden açıklayacak olursak;

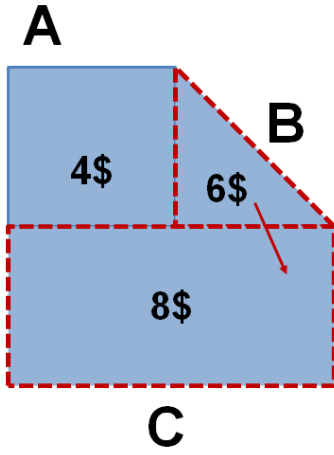
---

⁷⁹ Jacob Viner, **The Customs Union Issue**, New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950.

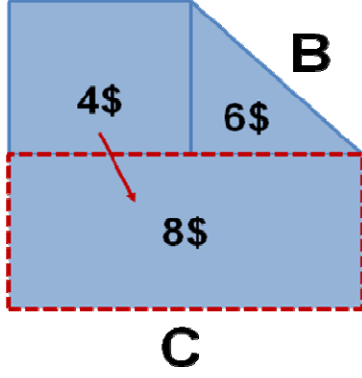
⁸⁰ R. G. Lipsey, “The Theory of Customs Unions: a General Survey”, **Economic Journal**, Sept 1960, Volume 70; M. C. Kemp and H. Wan, “An elementary proposition about Customs Unions”, **Journal of International Economics**, 1976: 6, ss. 95-97.

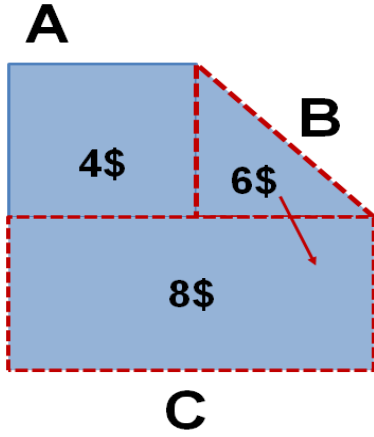
C ülkesi peynirin kilosunu 8\$'a üretiyor ve peynirin ihracatına 5\$/kg vergi uyguluyor olsun. Bu durumda en düşük maliyetle üreten A ülkesinden ithalat kısıtlıdır, çünkü ithal ürünün kg maliyeti 9\$ ($5\$+4\$ > 8\$$).

B ve C'nin Gümrük Birliğine gitmesi ve üçüncü ülkelere karşı 5\$/kg GB ortak tarifesi benimsemeleri halinde C peyniri B'den ithal etmeye başlar. Bu durum ticaret yaratıcı etki sonucudur.

Başlangıçta C'nin peynir ithalatına uyguladığı tarife 3\$ olsaydı, bu durumda peyniri A ülkesinden ithal edip üretim maliyetinden 1\$ tasarruf ederken, 3\$ gümrük vergisi geliri elde edecekti.

İkinci senaryoda, B ve C'nin gümrük birliğine gitmesi halinde (OGT 3\$/kg), C bu kez peyniri daha maliyet etkin üretim yapan A yerine B'den ithal eder. Üretim maliyetlerinden 2\$ tasarruf ederken 3\$/kg gümrük geliri kaybı olur. Peyniri 4\$a satan A yerine (A'dan satın alınanın maliyeti 7'a yükseldiğinden), 6'a satan B'den satın alır. Bu durum ticaret sapırtıcı etkiyi ifade eder.

BTA'ların tarafları arasındaki ticareti artırıcı etkisi, anlaşmanın kapsamına, dizaynına ve uygulamasına bağlıdır.⁸¹ Genellikle BTA imzalayan taraflar arasındaki ticarete artış kaydedilir. Baier ve Bergstrand'a göre, BTA'lar ortalama olarak iki taraf arasındaki ticareti 10 yıl içerisinde ikiye katlamaktadır.⁸² Diğer taraftan, BTA akdedilmeseydi taraflar arasında ticaretin nasıl bir gelişim göstereceği, BTA'nın bu seyri nasıl değiştirdiğine ilişkin olarak literatürde bir uzlaşma yoktur;⁸³ hatta BTA sonrası taraflar arası ticaretin azaldığı durumlar da söz konusu olmuştur.⁸⁴

BTA'ların etkisine ilişkin çalışmalar daha çok tarafları arasındaki ticarete dayalı refah etkisine odaklanmaktadır. Ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilere indirgenemeyecek olan refah etkisi ise ticaretin BTA öncesi ve sonrası yapısına, rekabet avantajı bakımından tarafların konumlarına, BTA'nın kapsamı ve ölçeğine göre değişmektedir.⁸⁵

Örneğin, Romalis 5.000 ürünün dünya çapında ticaretine ilişkin veriler üzerinden yürüttüğü analiz sonucu, ABD-Kanada STA'sı (CUSFTA) ve NAFTA'nın uluslararası ticaret hacmine önemli etki yapmakla birlikte, toplam refaha çok sınırlı etki ettiğini; taraf ülkelerce korunan sektörlerde fiyatları yükselterek üçüncü ülkeler aleyhine ticareti saptırıcı etkide bulunduğunu ortaya koymuştur.⁸⁶ CUSFTA'nın Meksika'ya etkisini ve ardından NAFTA'nın kurulmasının taraflar arasındaki ticarete etkisini inceleyen çalışma, ABD'nin Meksika'dan ithalatında en büyük artışın ABD'nin genel MFN hadlerinin en yüksek olduğu (dolayısıyla NAFTA'nın Meksika'ya sunduğu tercihli pazara giriş imkanlarının en fazla olduğu) ürünlerde gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Yine aynı çalışma, NAFTA içi ticarete uygulanan tarifelerde her %1 indirimin NAFTA'nın üçüncü ülkelere gerçekleştirdiği ithalatta %1.3 ile %3.9 oranında azalmaya yol açtığını ortaya koymuştur.

---

⁸¹ Hoekman and Kostecki, s. 493.

⁸² Scott L. Baier and Jeffrey H. Bergstrand, "Do Free Trade Agreements Actually Increase Members' International Trade?", **Journal of International Economics**, 2007, No. 71, ss. 72-95.

⁸³ Maurice Schiff and Alan L. Winters, **Regional Integration and Development**, 2003, Washington D.C.: World Bank.

⁸⁴ Hoekman ve Kostecki, s. 493.

⁸⁵ Hoekman and Kostecki, s. 494.

⁸⁶ John Romalis, "NAFTA's and CUSFTA's Impact on International Trade", **NBER Working Paper** No. 11059, 2005.

Bununla birlikte, BTA'lar-DTÖ ilişkisi ele alınırken yeterince üzerinde durulmayan, üçüncü ülkelere etkisi tartışmalı bir konudur. Öncelikle, BTA'ların üçüncü ülkelere etkisinin nasıl ölçülmesi gerektiği üzerinde bir uzlaşma yoktur.⁸⁷ Argümanlardan biri, BTA'nın üçüncü ülkeler açısından refaha olumsuz etki etmemesi koşulunun, BTA taraflarının üçüncü ülkelerle ticaret hacminin BTA'nın kurulması ardından azalmamış olması gerektiği yönündedir.⁸⁸ Bu argüman, ülkeler arasında ortak gümrük tarifelerinde gerekli ayarlamaların yapılması ve telafi edici ödemelerin gerçekleştirilmesi halinde, Gümrük Birlikleri bütünüyle refahı artırıcı olabilirliğini savunan "Kemp Wan teoremi"ne dayanmaktadır.

BTA'lara yönelik değerlendirmelerinin üçüncü ülkeler üzerindeki etkilerine odaklanması gerektiğini savunan Waschik'e göre DTÖ, BTA'ların çok taraflı sistemle uyumluluğunu sağlamak üzere GATT XXIV. Madde (ve ilgili diğer düzenlemeler) ile yanlış kriterler getirmiştir.⁸⁹ Waschik'e göre, GATT XXIV. Madde, BTA üyelerinin üçüncü ülkelere uyguladığı vergilere odaklanarak, refaha ancak dolaylı etkide bulunan bir değişkeni hedef almaktadır. Kemp, Kemp-Wan ve Kemp-Vanek tarafından geliştirilen⁹⁰ ve McMillan tarafından GATT XXIV Madde'ye uyarlanan ekonomik teoriye⁹¹ atıf yapan Waschik, "DTÖ-uyumlu BTA'lar" için daha yüksek bir eşik getirilmesini; üçüncü ülkelerle ticaret hacmine odaklanan bir "kabul edilebilirlik testi"nin ("admissibility test") benimsenmesini önermektedir. Buna göre, bir BTA ancak BTA ile üçüncü ülkeler arasındaki ticaret hacminde hiç azalmaya yol açmaması halinde "GATT/DTÖ-uyumlu" kabul edilebilir. "Kemp-Vanek kabul edilebilirlik testi" olarak adlandırdığı bu kriterin

---

⁸⁷ Hoekman and Kostecki, s. 495.

⁸⁸ John McMillan, "A Game-Theoretic View of International Trade Negotiations", **Rules, Power and Credibility**, J. Whalley (ed.), 1993, London: University of Western Ontario.

⁸⁹ Robert Waschik, "Modelling Kemp-Vanek Admissibility: The Effects of Free Trade Areas on Non-Members", http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr11_forum_e/wtr11_18jan11_e.htm; erişim: 18 Ocak 2011.

⁹⁰ Murray C. Kemp, **The Pure Theory of International Trade**, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1964; Jaroslav Vanek, **General Equilibrium of International Discrimination: The Case of Customs Unions**, Cambridge: Harvard University Press, 1965; Murray C. Kemp, **A Contribution to the General Equilibrium Theory of Preferential Trading**, Amsterdam: North-Holland, 1969; Murray C. Kemp and Henry Y. Wan, "An Elementary Proposition Concerning the Formation of Customs Unions", **Journal of International Economics**, February 1976: 6, ss. 95-97.

⁹¹ John McMillan, "Does Regional Integration Foster Open Trade? Economic Theory and GATT's Article XXIV", **Regional Integration and the Global Trading System**, Kym Anderson and Richard Blackhurst (eds.), London: Harvester-Wheatsheaf, 1993, ss. 1-30.

uygulanması BTA sonrası hiçbir üçüncü ülkenin refahının azalmamasını sağlayacaktır. Kemp-Vanek testinden geçen bir BTA, küresel ticaretin liberalizasyonuna “köstek değil destek” (“building block”/“stumbling bloc”) olacaktır. Bu çerçevede, “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” için GATT XXIV. Madde ile getirilen kriterlerin Kemp-Vanek testi çerçevesinde gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi, GATT XXIV. Maddenin getirdiği düzenleme, üçüncü ülkelere uygulanan vergilerde (gümrük tarifelerinde) herhangi bir artışa gitmeden bir grup ülke arasındaki ticaretin BTA’lar yoluyla daha da libere edilmesinin olumlu bir gelişme olacağı düşüncesine dayanıyordu. Ancak, BTA’ların refaha etkisi ticaret saptırıcı etkisiyle sınırlı olmadığı gibi, ticaret saptırıcı etkinin de üçüncü ülkelere uygulanan tarifelerin artmasını yasaklamak suretiyle önlenemeyeceğinin ekonomik olarak kanıtlanması yeni bir yaklaşım ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Waschik, Kemp-Vanek testinin uygulamada nasıl hayata geçirilebileceğini, Avustralya ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında imzalanması muhtemel bir STA üzerinden yürüttüğü örnek olay çalışması ile tartışmaktadır.⁹² Sayısal Genel Denge Modelinin uygulandığı örnek olayda, Avustralya ile Çin arasında ticarete konu tüm ürünlerde tarifelerin sıfırlandığı senaryoda her iki ülkenin de refahı artarken tüm üçüncü ülkelerin refahının azalacağı hesaplanmaktadır. Yapılan hesaplama göre, böyle bir BTA’nın imzalanması halinde çok sayıda sektörde, örneğin Avustralya’da tekstil ve hazır giyim, deri ürünleri, Çin’de ise hububat tohumları, et, süt ürünleri ve şekerde üçüncü ülkelere ithalat %10’un üzerinde düşüş kaydedecektir. Söz konusu BTA, GATT Madde XXIV uyumlu olmakla birlikte Kemp-Vanek testinden geçememektedir.

Bu saptamanın ardından Waschik, Avustralya-Çin BTA’sının nasıl Kemp-Vanek uyumlu olacak şekilde formüle edilebileceğini ele almaktadır. Bu aşamada

---

⁹² İki ülke arasında 2005 Mayıs ayında başlayan STA müzakereleri halen devam etmektedir. Müzakere turlarına ilişkin bilgiye <http://www.dfat.gov.au/fta/acfta/> (erişim tarihi: 18 Ocak 2011) websitesinden erişmek mümkündür.

Genel Denge Modeline, BTA taraflarınca üçüncü ülkelerden ithal edilen her bir mal sınıfına endojen⁹³ vergiler dahil edilmektedir. Bu çerçevede, Avustralya-Çin BTA'sı çerçevesinde iki ülke ticaretinde uygulanan tarifelerin sıfırlanmasına paralel olarak, bu düzenlemelerin üçüncü ülkelerden ithalata olumsuz yansımaları önlemek ve üçüncü ülkelerle ticaret hacmini BTA-öncesi seviyede koruyabilmek üzere bu ülkelerle ihracat ve ithalata ürün bazında hesaplanacak dengeleyici endojen vergilerin uygulanması gerekmektedir. Kemp-Vanek uyumlu BTA formülasyonunda BTA üyesi ülkelerin üçüncü ülkelerle ticaret hacminde BTA-öncesine kıyasla gerileme olmayacak; üçüncü ülkelerin refahı BTA'dan olumsuz etkilenmeyecektir. Kemp-Vanek testinin gerektirdiği endojen vergilerin uygulanması halinde hem Avustralya'nın hem de Çin'in refahının arttığı; Çin'in refah artışının "standart BTA" senaryosuna kıyasla daha yüksek gerçekleşeceği hesaplanmıştır.

Çalışmanın sonuçları, BTA'nın genel refah etkisi bakımından (üye devletler ve üçüncü ülkeler refahına etkisinin dengesi) Kemp-Vanek uyumlu ve uyumsuz BTA'ların çok farklı sonuçları olduğunu ortaya koymaktadır. Bu saptama "bölgelikleşmenin çok taraflılaştırılması" tartışmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Waschik'in BTA üyelerinin üçüncü ülkelerle ticaretlerinde uygulaması gereken BTA-sonrası dengeleyici vergilerin hesaplanmasında analizini çok-sektörlü ve çok-ülkeli bir ekonomik modele dayandırması da önemli bir katkıdır.

Kemp-Vanek ekonomik modelini uyguladığı analizden yola çıkarak BTA'lar-DTÖ ilişkisinin düzenlenmesine ilişkin politika önerileri ortaya koyan Waschik, GATT XXIV. Maddenin getirdiği ve üçüncü ülkelerin, BTA tarafları ile ticareti BTA-öncesine kıyasla daha zor bulmamaları gereğini ifade eden "üçüncü ülkelere uygulanan tarifelerin/vergilerin artırılmaması" koşulunun gevşetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Nitekim, ilgili BTA'nın Kemp-Vanek testinden geçebilmesi için paralel olarak uygulanacak dengeleyici vergiler bazı ürünlerde/ sektörlerde vergilerin azaltılması anlamına gelecekken, bazı ürünlerde/ sektörlerde üçüncü ülkelere

---

⁹³ Endojen (içsel) değişken, değeri modelin içerisinde belirlenip açıklanan değişkendir. Değeri modele dışarıdan verilen "egzojen (dışsal) değişken" in karşıtıdır.

uygulanan vergilerin artırılması gerekebilir. Vergilerin artırılması ihtiyacı, başka faktörlerle birlikte, malların ikame malları veya tamamlayıcı mallar olmasına göre ve özellikle daha önce sıfır/sıfıra yakın MFN tarifesinin uygulandığı sektörlerde ortaya çıkacaktır.⁹⁴ Dengeleyici endojen vergilerin mevcut tarifelerde artışa yol açması halinde GATT XXIV. Maddeye ilişkin 1994 tarihli Mutabakat Metni ile getirilen telafi edici mekanizmaya başvurulabilir. Örneğin, İsveç'in 1 Ocak 1995'te AB'ye katılımı çerçevesinde daha önce sıfıra yakın olan gümrüklerini Ortak Gümrük Tarifesine uyum yükümlülüğü gereği yükseltmesi çerçevesinde, AB'nin üçüncü ülkelere telafi edici bazı ticari avantajlar sunduğu görülmektedir.⁹⁵

Waschik'e göre, mevcut haliyle GATT XXIV. Madde, DTÖ üyelerini taraf olmadıkları BTA'ların olumsuz etkilerinden koruyamamaktadır.⁹⁶ GATT XXIV. Maddenin Doha Turu Müzakereleri görev tanımı kapsamında iyileştirilmesi tartışmalarında tarifeler yerine ticaret hacmine odaklanılmalıdır; endojen vergilerin tarifeleri yükseltmesi ihtimali karşısında esnek bir yaklaşım benimsenmelidir. Waschik, (genel denge modeline dayanan) etki analizi sonuçlarının DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Sürecinde Panel'e sunulmasını ve BTA'dan olumsuz etkilenebilecek üçüncü ülkelerin tanımlanmasını da önermektedir.

Waschik'in argümanı mahkumun ikileminin çözümü tartışması bakımından da önemlidir. Diğer taraftan, Schiff ve Winters'ın da işaret ettiği gibi Kemp-Vanek testinden geçer BTA'ların hayata geçirilmesinde çeşitli pratik zorluklar söz konusudur;⁹⁷ bu çözümü fizibl kılacak inisiyatifin ve siyasi iradenin ortaya konması gereğinin yanı sıra, BTA sonrası üçüncü ülkelerin refahını etkilenmekten koruyacak endojen vergilerin her ürün için tespiti ve uygulanması da teknik açıdan zordur. Waschik'in çözüm önerisi üzerinde fizibilite çalışması yapılması gerektiği açıktır, ancak bu GATT XXIV. Maddenin iyileştirilmesi tartışması için önemli bir perspektif sunduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

---

⁹⁴ Waschik, s. 661.

⁹⁵ Patrick F. J. Macrory, Arthur E. Appleton and Michael G. Plummer (eds.), **The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis**, New York: Springer, 2005, ss. 177-178.

⁹⁶ Waschik, s. 650.

⁹⁷ Maurice Schiff and Alan Winters, **Regional Integration and Development**, World Bank and Oxford University Press, 2003, s. 51.

Empirik literatürde “ticaret hacmi” (“kabul edilebilirlik”) testinin karşılandığını savunan görüşler vardır. Bu yaklaşım, 20. yüzyılın ikinci yarısında BTA’larda bölge-içi ticaret yoğunluğu artarken söz konusu bölgelerin dünyanın kalanıyla ticaret yapma eğiliminin de paralel şekilde arttığını ve bunun dış ticaretin gayri sayı yurt içi hasılaya oranından da görüldüğünü savunmaktadır.⁹⁸

Ancak Winters’ın da işaret ettiği üzere, üçüncü ülkelerle ticaret hacmi testi, BTA’ların üçüncü ülkelere etkisini ölçmede yetersiz kalmaktadır; çünkü ticaret hacminin azalmamış olması üçüncü tarafların BTA’dan olumsuz etkilenmemesini garanti etmez. BTA taraflarının üçüncü ülkelerden toplam ithalatında daralma görülmesi de, BTA pazarında üçüncü ülkeler aleyhine gelişen rekabet koşulları çerçevesinde, belirli mal veya hizmetlerin ithalatında sonradan azalma görülebilir veya üçüncü ülke ihracatçılarının ürünlerinin fiyatı düşebilir, ki bu dünyanın geri kalanında üreticilerin olumsuz etkilenmesi demektir.⁹⁹ Bu test yalnızca tarife bazlı ticaret düzenlemelerinin etkisini ölçme imkanı vermektedir. Oysa ki, BTA’lar günümüzde tarife bazlı liberalizasyonun çok ötesinde düzenlemelere konu olmaktadır ve üçüncü ülkeler bakımından kritik etki yaratan unsurun söz konusu tarife dışı ticaret düzenlemelerinin; yatırımlar, hizmetler ticareti ve kamu alımları gibi alanlarda derin entegrasyon düzenlemelerinin olduğu söylenebilir. Ancak BTA tarafları arasında, özellikle hizmetler ticareti başta olmak üzere çeşitli alanlarda söz konusu derin entegrasyonun etkisini ölçmek, tarife bazlı önlemlerin etkisini ölçmek kadar kolay değildir. Bu konu üzerinde daha çok empirik çalışma yapılması ihtiyacı söz konusudur.

Lima ve Karacaovalı, AB ve ABD BTA’ları üzerinde yaptıkları çalışmalarda, söz konusu BTA’ların üçüncü ülkeler aleyhine işleyen anlaşmalar olabildiğini ortaya koymuştur.¹⁰⁰ Çalışma hem ABD’nin hem de AB’nin Uruguay

---

⁹⁸ Hoekman ve Kostecki, s. 495.

⁹⁹ Winters, Alan L., “Regionalism and the Rest of the World: the Irrelevance of the Kemp-Wan Theorem”, **Oxford Economic Papers**, 1997, No. 49, ss. 228-234.

¹⁰⁰ Nuno Limao, “Preferential Trade Agreements as Stumbling Blocks for Multilateral Trade Liberalization: Evidence for the United States”, **American Economic Review**, 2006, Vol. 96, ss. 896-914; Nuno Limao and Baybars Karacaovalı, “The Clash of Liberalizations: Preferential vs. Multilateral Trade Liberalization in the European Union”, **Journal of International Economics**, 2008, Vol. 74, No. 2, ss. 299-327

turu çok taraflı müzakerelerinde MFN bazlı liberalizasyon konusunda daha az tarife başlığında indirim gitmelerini mevcut BTA'ları çerçevesinde ortaklarının pazarlarında edindikleri tercihli kazanımların erimesini istememeleri ile ilişkilendirmektedir. Limao, bir başka çalışmasında¹⁰¹ pazara girişte tarife bazlı tercihli düzenlemelerin, tarife-dışı ve ticaret-dışı konularda başka kazanımlar için müzakere unsuru olarak kullanılışı üzerinde durmaktadır.

Bu itibarla, BTA'ların genel anlamda ekonomik refaha olumsuz etkisine ilişkin çok az kanıt olsa da (üçüncü ülkelere etkisine yönelik spesifik çalışmalar yeni ve yetersizdir), ekonomik literatür BTA'ların sistemsel etkilerine kayıtsız kalınmayacağını ortaya koymaktadır. BTA'lar üçüncü ülkelere karşı tarifeleri (ve diğer koruma önlemlerini) yükseltmese bile, onlara yönelik ek maliyet unsuru yaratmaktadır. Üçüncü ülke mal ve hizmet tedarikçileri BTA pazarında rekabet dezavantajı ile karşı karşıya kalmaktadır, çünkü BTA ortağı rakip ülke firmaları artık daha düşük tarifelerden; yatırımlar, hizmet ticareti, kamu alımları gibi konularda daha avantajlı pazara giriş imkanlarından ve ticareti kolaylaştırıcı diğer uygulamalardan yararlanmaktadır. Ölçek ekonomisini gerçekleştirdikleri ölçüde BTA'lar taraf ülkeler açısından pazarı genişleterek ekonomik refaha katkıda bulunmaktadır. Ancak bu etki de, üçüncü ülke firmalarının ölçek ekonomisini yakalama imkanı aleyhine gelişebilmektedir.¹⁰²

BTA'ların yaygınlaşması dikkatleri, spagetti kasesi etkisi öne çıkan tercihli menşe kurallarına yöneltmiştir. Menşe kuralları ile ilgili endişeler iki boyutludur; bu kuralların kısıtlayıcı ve ticareti saptırıcı etki yaratma potansiyelleri söz konusudur. Menşe kuralları, BTA üyeleri ile üçüncü ülkeler arasındaki ticarete engeller getirebilmekte, böylece BTA'nın ticaret yaratıcı etkisini baskılamaktadır. BTA'ların menşe düzenlemeleri açısından getirdiği çeşitlilik ise ticari ilişkileri iki veya daha çok BTA'ya konu olan ülke ve firmalar için (özellikle kümülasyon imkanı bulunmaması halinde) işlem maliyetlerini yükseltmektedir.

---

¹⁰¹ Nuno Limao, "Are Preferential Trade Agreements with Non-trade Objectives a Stumbling Block for Multilateral Liberalization?", **Review of Economic Studies**, 2007, Vol. 74, No. 3, ss. 821-855.

¹⁰² Hoekman and Kostecki, s. 496.

Menşre kuralları, ticarete konu ürünlerin ekonomik milliyetinin tespitinde kullanılacak kriterleri düzenlemekte ve ticarete tavize konu malların diğere mallardan ayırt edilmesini sağlamaktadır. Bu çerçevede, BTA'ların önemli bir parçasını oluşturan menşre kuralları, tercihli ticaret anlaşmasına taraf ülkeler arasında anlaşma kapsamı tavizlerden yararlanacak malların ekonomik milliyetine ilişkin özel hükümleri içermektedir.¹⁰³

Farklı menşre düzenlemelerinin maliyet artırıcı etkisi “merkez-çevre modeli” (hub-and-spoke) yapılanmada “çevre” ülkelerde konuşlanmış firmalar için daha ağırdır. Örneğın, ABD'li bir firma açısından ABD-Meksika, ABD-Kanada ve ABD-Şili STA'ları çerçevesinde ortak menşre kuralları söz konusu iken, Meksikalı bir firmanın ABD'ye, AB'ye ve Japonya'ya ihracatında farklı menşre kuralları ve ticari düzenlemeler geçerlidir. Farklı menşre kurallarının “spagetti kasesi” firma açısından iki tür maliyet unsuru içermektedir. Birincisi, firmanın farklı menşre kurallarının getirdiğı kriterleri karşılayabilmek üzere üretim ve tedarik zincirinde adaptasyona gitmesi gereğinden kaynaklanmaktadır. İkinci maliyet artırıcı etki, özellikle ikili kümülasyonda, ara malı/parça tedarığının daha ucuz kaynaktan sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Örneğın ABD-Meksika STA'sına göre menşre kazanmak için X malının katma değerinin %50'sinin ABD veya Meksika'da yaratılması yeterli iken, AB'ye de ihracat yapmak isteyen firma açısından, AB STA'sının gerektirdiğı özel koşulları da karşılayacak üretim süreci kaygısı, daha düşük fiyat veren ABD'li tedarikçi yerine daha pahalı Meksikalı tedarikçinin tercih edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu, firma ve üretim süreci açısından daha az etkin bir ekonomik durumu temsil etmektedir.

BTA'ların artması ile, refah etkisine ilişkin söz konusu çalışmalara ilaveten çok taraflı ticaret sistemine etkisini tartışan çalışmalara gündeme gelmiştir. BTA'lar çok taraflı ticaret sistemi ilişkisine ilişkin “modern literatür”, Bhagwati ve Krugman'ın başlattıkları tartışmaya paralel olarak gelişmiştir. Bhagwati, “BTA'lar çok taraflı ticaret sistemine destek mi köstek mi?” (“building block vs. stumbling

---

¹⁰³ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Pan-Avrupa-Akdeniz Menşre Kümülasyonu Sistemi ve Tercihli Menşre Kuralları**, Ankara: DTM Matbaası, 2007, s. 3.

block”) sorusunu gündeme getirirken,¹⁰⁴ Krugman BTA’ların çok taraflı ticaret sistemi ile tutarlılığını analize yönelik bir model önermekteydi.

Paul Krugman, ticaretin liberalizasyonunda ikili/bölgesel düzenlemelere yönelişin uluslararası ticaret ve ekonomik refah düzeyine etkilerini incelediği çalışmasında, çok taraflılık ilkesini aşındıran bu gelişme sonucu dünyanın bölgesel ticaret bloklarına ayrışmasının, söz konusu bloklar diğerleri aleyhine kendi üyelerinin refahını maksimize etmeye çalışacağından, özellikle dünyanın üç ticaret bloğuna ayrılacağı senaryosu çerçevesinde, toplam refahı olumsuz etkileyeceğini savunmaktadır.¹⁰⁵

Bhagwati ise, BTA’ların artışının yarattığı karışıklığı “spagetti kasesi”ne benzetmekte; çok taraflı sisteme katkıda bulunmaktan ziyade ondan uzaklaştıracak kaygan bir zemin yaratacağını savunmaktadır.¹⁰⁶ Diğer taraftan, Miroudot’nun da işaret ettiği üzere spagetti kasesi olgusu imzalanan BTA sayısı ile doğru orantılı değildir.¹⁰⁷ BTA’ların ticaret veya yatırımlarda sapmaya yol açan sınır-ardı düzenlemeler içerip içermediği belirleyici kriterdir. Örneğin, yatırımlar konusunu düzenleyen BTA’ların da sayısı artmaktadır; ancak bunlar daha ziyade yabancı yatırımların korunmasına yönelik standart düzenlemeleri yerleştirme işlevi gördüğünden burada bir spagetti kasesinden söz edilemez.¹⁰⁸

DTÖ-BTA’lar ilişkisinde keskin çizgiler çizmek mümkün değildir; nitekim MFN prensibini zedelediği tartışılan BTA’ların kendisi MFN prensibinin çok taraflı sisteme derc edilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan, çok taraflılık bölgeselleşmeye

---

¹⁰⁴ Jagdish N. Bhagwati, **The World Trading System at Risk**, Princeton: Princeton University Press, 1991. İngilizce literatürde konuya ilişkin tartışmalarda sıkça atıfta bulunulan “stumbling block” ve “building block” kavramları ilk kez Bhagwati tarafından bu çalışmada kullanılmıştır.

¹⁰⁵ Paul Krugman, “Is Bilateralism Bad?”, in Elhanan Helpman and Assaf Razin (eds.), **International Trade and Trade Policy**, Cambridge MA: MIT Press, 1991, ss. 9-23. Benzer argümanlar için bkz. Froot, Kenneth A. and David B. Yoffie, “Trading Blocs and Incentives to Protect: Implications for Japan and East Asia”, in **Regionalism and Rivalry: Japan and the United States in Pacific Asia**, Jeffrey A. Frankel and Miles Kahler (eds.), Chicago: University of Chicago Press, 1993, ss. 125-152.

¹⁰⁶ Jagdish Bhagwati, “U.S. Trade Policy: The Infatuation with Free Trade Agreements”, in Jagdish Bhagwati and Anne O. Krueger, **The Dangerous Drift to Preferential Trade Agreements**, Washington, DC: AEI Press, 1995, ss. 1-18.

¹⁰⁷ Sébastien Miroudot, **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, Richard Baldwin and Patrick Low (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 143.

¹⁰⁸ Woolcock ve Heydon, s. 37.

cevap da oluşturabilir; 1958’de AET’nin kuruluşu, ABD’nin DTÖ Kennedy Turu müzakereleri çerçevesinde tarifelerde yeni bir indirimle gidilmesi yönündeki çok taraflı girişimi desteklemesinde önemli rol oynamıştır. 1980’lerin sonlarında Uruguay Turunda yaşanan tıkanma sonucu, ABD, Avustralya ve ilgili diğer ülkelerin Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) örgütünü kurmalarının da AB’yi yeniden GATT müzakerelerine dönme konusunda teşvik ettiği değerlendirilmektedir.¹⁰⁹

BTA’ların çok taraflı sisteme etkisine ilişkin tartışma “BTA’ları destekleyenler”-“BTA’lara karşı olanlar” ayrımını yaratmıştır.¹¹⁰ Birinci grupta yer alanlar, “domino etkisi” çerçevesinde BTA’larla getirilen daha ileri liberalizasyonun çok taraflı sisteme mal edilmesi imkanı yaratması; DTÖ+ düzenlemelerin öncülü olması (yatırımlar konusunda NAFTA; yine yatırımlar ve rekabet konusunda AB örneğinde olduğu gibi¹¹¹); ulusal düzeyde demokratik ve ekonomik reformların yerleştirilmesinde etkili olması gibi olumlu etkilerini ön plana çıkarırken; muhalif grupta yer alanlar, BTA’ların, yarattığı “tercihlerin erozyonu” kaygısı ile çok taraflı ticaret müzakerelerine direnç oluşturabileceğini; özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kıt diplomatik ve ekonomik kaynaklarını çok taraflı ticaret müzakerelerinden BTA’lara yönlendirdiğini; koalisyonlar kurmak suretiyle müzakere gücünü artıran çok taraflı platformdan farklı olarak BTA’ların, gelişmekte olan/az gelişmiş ülkeler açısından güçlü muhatapları karşısında onların dayattığı koşulları kabul etmeye iten dezavantajlı bir müzakere platformu sunduğunu; çok taraflı ticaret sistemi gündemini karmaşık hale getirdiğini ve getirdiği farklı menşee kuralları ile işlem maliyetlerini artırarak sistemin öngörülebilirliğini azalttığını,

---

¹⁰⁹ Ross Buckley, Vai lo Lo and Laurence Boule (eds.), **Challenges to Multilateral Trade: The Impact of Bilateral, Preferential and Regional Trade Agreements**, Alphen: Kluwer Law International, 2008, s. 9.

¹¹⁰ David Vivas-Eugui, **Regional and Bilateral Agreements and a TRIPS-plus World: the Free Trade Area of the Americas (FTAA)**, Geneva: UN Office; Christopher Arup, **The New WTO Agreements: Globalizing Law Through Services and Intellectual Property**, Cambridge: Cambridge University Press, 2001; World Bank, “Regional Trade Agreements: A Force for Convergence or Divergence?”, **IBRD Working Paper**, June 1999, <http://www.iadb.org/intal/intalcdi/PE/2007/00614.pdf>, erişim tarihi:13 Ocak 2009; WTO, **The WTO in the Twenty-first Century: Dispute Settlement, Negotiations, and Regionalism in Asia**, Eds. Yasuhei Taniguchi, Alan Yanovich and Jan Bohanes, New York: Cambridge University Press, 2007; Weiler, John (ed.), **The EU, The WTO and the NAFTA: Towards a Common Law of International Trade**, Oxford: Oxford University Press, 2003.

¹¹¹ Stephen Woolcock, **Trade and Investment Rule-Making: The Role of Regional and Bilateral Agreements**, Tokyo: United Nations University Press, 2005.

böylece küresel tedarik zincirinin etkin organizasyonunu engellediğini ve benzeri hususları vurgulamaktadır.¹¹²

Literatürün gelişmesi ile BTA'ların etkilerinden bağımsız olarak “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” alternatiflerini ele alan çalışmalar gündeme gelmiştir. Baldwin “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” başlıklı kitabında “BTA'lar çok taraflı ticaret sistemine destek mi köstek mi tartışması, esas problemi ıskalamaktır” değerlendirmesi yaparken,¹¹³ Woolcock ve Heydon'a göre “zaten bu karşıtlık gerçeği yansıtmayan bir kategorizasyondur”.¹¹⁴ Mevcut durum “spagetti kasesi” benzetmesi ile açıklanabilecek kadar basit değildir; nüanslar söz konusudur. Örneğin, sayısız menşe kümülasyonu sisteminin oluşturduğu kaostan ziyade ABD, AB ve Asya ülkelerinin akdettiği BTA'lar yoluyla uygulamasını yerleştirdiği sistemlerden bahsetmek mümkündür.¹¹⁵ Tabii, bu durum uluslararası bir model geliştirilmesi seçeneğini daha az istenir yapmamaktadır. Bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması gereğini savunan ve alternatif yöntemleri ele alan “yeni literatür”e 3. Bölüm’de değinilecektir.¹¹⁶

---

¹¹² Chantal Pohl Nielsen, **Regional and Preferential Trade Agreements: a Literature Review and Identification of Future Steps**, Copenhagen:Fodevarreokonomisk Institut, 2003.

¹¹³ Richard Baldwin and Patrick Low (eds.), **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

¹¹⁴ Stephen Woolcock and Kenneth Heydon, **The Rise of Bilateralism: Comparing American, European and Asian Approaches to Preferential Trade Agreements**, New York: United Nations University Press, 2009.

¹¹⁵ Woolcock and Heydon, s. 43.

¹¹⁶ BTA'ların olumlu ve olumsuz yönlerine vurgu yapan, BTA'ları savunan ve karşısında duran, BTA'ların motivasyonlarını ve çok taraflı ticaret sistemi ile etkileşimini ele alan çalışmalara örnek olarak bkz. Leon E. Trakman, “The Proliferation of Free Trade Agreements: Bane or Beauty?”, **Journal of World Trade**, 2008, Vol. 42, No. 2, ss. 367-388; Sam Laird, Regional Trade Agreements: Dangerous Liasons?”, **The World Economy**, Dec. 1999, Vol. 22, No. 9, ss. 1179-1200; Viet D. Do and William Watson, “Economic Analysis of Regional Trade Agreements”, **Regional Trade Agreements and the WTO Legal System**, Lorand Bartels and Federico Ortino (eds.), 2006, Oxford: Oxford University Press, ss. 7-42; Baybars Karacaovalı and Nuno Limão, “The Clash of Liberalizations: Preferential vs. Multilateral Trade Liberalization in the European Union”, **Journal of International Economics**, 2008, No. 74, ss. 299-327; Heribert Dieter, “The Multilateral Trading System and Preferential Trade Agreements: Can Their Negative Effects be Minimised?”, **GARNET Working Paper No. 54**, 2008, Berlin; Alberto Trejos, “Bilateral and Regional Free Trade Agreements, and Their Relationship with the WTO and the Doha Development Agenda”, **Global Economy Journal**, 2005, Vol. 5, No. 4, ss. 1-8.

II.BÖLÜM: ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNİ AÇIKLAYAN REJİM TEORİLERİ VE BTA'LAR

Bu bölümde tezin temel sorunsalı olan ikilem; DTÖ üyelerinin ticaretin liberalizasyonunda en iyi yöntem olduğu genel kabul gören çok taraflı platform yerine neden ikinci en iyi olan BTA'ları giderek artan ölçüde tercih ettiği, uluslararası işbirliğini açıklamaya çalışan rejim teorilerinden neoliberal kurumsalcı yaklaşım temelinde açıklanmaya çalışılacaktır.

İlk olarak, uluslararası ilişkiler teorilerinin rejimlere; uluslararası işbirliğini düzenleyen yapı ve kurallara ilişkin farklı yaklaşımları ele alınacaktır.

Ardından, söz konusu yaklaşımlar arasından tezin sorunsalını anlamlandırmaya en elverişli teorik çerçeve olarak neoliberal kurumsalcı yaklaşımın tercih edilme nedenleri tartışılacak ve neoliberal kurumsalcı yaklaşım detaylıca ele alınacaktır.

Bu, yönetsel bir tercihi ifade etmekte olup tezin temel sorunsalını analiz için en elverişli analitik çerçeveyi sunduğu değerlendirilmektedir. Teorik çerçeve olarak neoliberal kurumsalcı yaklaşımın seçiminde; tezin ulus devletler tarafından ticaretin liberalizasyonuna yönelik işbirliğinde iki rejim; DTÖ ve BTA'lar arasında yapılan bir tercihi açıklamaya çalışması belirleyici olmuştur. Bu itibarla, analiz düzeyi olarak ulus-devleti benimseyen ve işbirliğinde rejimlerin rolünü ele alan neoliberal kurumsalcılık, gerek realist/hegemonik istikrar yaklaşımının gerekse yapısalcı yaklaşımın eleştirilerine cevaben argümanlarını geliştirmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Nitekim neoliberal kurumsalcı yaklaşım kurumların/rejimlerin işbirliğini kolaylaştırmada rolünü ve işbirliğini güçleştiren mahkumun ikilemi gibi zorlukları ele alırken, diğer yaklaşımların ön plana çıkardığı (hegemonun/liderlik unsurunun önemi; rejimlerin kendisinin bir güç unsuru olabileceği; kazançların görece dağılımının da politika tercihlerini etkileyebileceği; epistemik toplulukların rolü; öğrenme sürecinin etkisi ve kuralların kimlik oluşturmada rolü gibi) unsurların önemini yadsımamakta; eleştiriler çerçevesinde argümanlarını geliştirirken bu

hususları da analize dahil etmeye çalışmaktadır. Yine, ulus-devletlerin etkinlik odaklı rasyonel davranışı varsayımına dayanan analizi, kurumların uluslararası işbirliği ve koordinasyon sorunlarının çözümüne imkan sağlayan avantajlara yaptığı vurgu ile DTÖ'nün/çok taraflılık ilkesinin öncelikli konumunu desteklemektedir.

Bu bölümde son olarak, uluslararası rejimleri açıklamaya çalışan diğer teorik yaklaşımların tartışmaya katkısı değerlendirilecektir.

İzleyen bölümde ise, neoliberal kurumsalcı yaklaşımın analizlerinde sıkça başvurduğu oyun teorilerinden mahkumun ikilemi tezin sorunsalına uygulanarak çözüm arayışları bu çerçevede geliştirilecektir.

2.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNİN BTA'LARA BAKIŞI

Uluslararası İlişkiler disiplininin inceleme konusu gerçek hayattaki gelişmeleri yansıtabilecek şekilde değişmektedir; uluslararası işbirliğine yönelik rejimleri açıklama çabası da bu gelişmeler çerçevesinde gündeme gelmiştir. I. Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunu takiben uluslararası örgütler disiplininin ilgi alanında yerini almıştır. Ancak bu dönemdeki çalışmaların daha ziyade “normatif ve betimleyici” nitelikte olduğu görülmektedir. Nitekim söz konusu çalışmalar II. Dünya Savaşı'nın çıkması ile Realistler tarafından “İdealist” olmakla eleştirilmiştir. Yine de, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası örgütler kurmaya yönelik daha yoğun bir çaba sergilenmiştir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Ticaret Örgütü'nün nüvesini oluşturan GATT Anlaşması ve Avrupa'da Avrupa Ekonomik Topluluğu ile başlayan yeni entegrasyon modelinin gelişimi sonucu, uluslararası örgütler ve bölgesel entegrasyonlar uluslararası ilişkiler disiplininin alt başlıkları olarak irdelenmeye başlanmıştır.

Avrupa entegrasyonu deneyimi, ulus-devlet sisteminin geliştiği ve büyük güç çatışmaları ile savaflara sahne olan kıtada, devletlerin yeni bir oluşum için egemenlik

yetkilerini devretmesini ifade etmesi bakımından önemli etki yaratmış, bölgesel ticaret entegrasyonları girişimlerinin önünü açmıştır. Diğer taraftan, bu dönemde AET'yi örnek alan diğer bölgesel entegrasyon girişimleri başarısız olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası örgütlerin geçirdiği değişime paralel olarak, kurumlara yönelik çalışmalar da normatif yaklaşım yerine teorik bir yaklaşımı benimsemiştir. “Uluslararası örgütler” odaklı çalışmaların ilgi alanı genişlemiştir; “kurumlar” sadece “uluslararası örgütleri” değil, “uluslararası anlaşmaları, kuralları ve düzenlemeleri” de kapsayacak şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

1980’lerde yaşanan bu entelektüel dönüşüm çerçevesinde Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım gelişmiştir. Kurumsalcılık, kavram olarak liberal bir yaklaşımı ifade etmekte; aktörlerin çıkar odaklı ve “rasyonel” davrandığı varsayımına dayanmaktadır. “Neoliberal” tanımlaması ise, yaklaşımın ilgi alanındaki genişlemeyi ve kapsamının değişimini vurgulamaktadır. Plano ve Olton’un tanımıyla “ulusal sınırların ötesinde ve üyeleri arasında güvenlik, ekonomik, sosyal ve diğer alanlarda işbirliğini teminen resmen oluşturulan kurumsal mekanizmalar”ı ifade eden uluslararası örgütlere odaklanan dar kavramsal çerçevenin, Krasner’in tanımıyla “aktörlerin beklentilerini de şekillendiren prensipler, kurallar ve karar verme süreçleri”ni¹¹⁷ de kapsayacak şekilde gelişmesi, “kurumsalcılık” ile “neoliberal kurumsalcılık” arasındaki ayrımı ifade etmektedir.

Hegemonik İstikrar teorisi de Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın gelişiminde katalizör rolü oynamıştır. Keohane, “Hegemonya Sonrası” adlı eserinde neden hegemonik gücün uluslararası işbirliğinin ortaya çıkması için gerekli ve yeterli bir unsur olmadığını tartışmaktadır.

Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım, zaman içerisinde diğer uluslararası ilişkiler teorilerinin eleştirilerine cevaben argümanlarını geliştirmiştir. 1980’lerin sonlarından

---

¹¹⁷ Stephen D. Krasner, “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, *International Organization*, 1982, 36 (2), s. 185.

İtibaren bölgesel ticaret entegrasyonları da giderek artan ölçüde rejim teorilerinin çalışma konusu olmuştur.

Söz konusu çalışmalar genel olarak üç soruya odaklanmaktadır; “rejimler neden ve nasıl kurulur?” (rejim oluşturma), “rejimler aktörlerin davranışlarına ve düzenledikleri alandaki işbirliğinin hedeflenen sonucu vermesine nasıl etkiye bulunur?” (rejim etkinliği) ve “rejimler kurulduktan sonra devamlılıkları hangi faktörlere bağlıdır?” (rejim sürdürülebilirliği).

Uluslararası işbirliğini açıklamaya çalışan rejim teorileri, ticaret alanındaki işbirliğinin analizine önemli katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. “Rejim” kavramının tanımı, genel kabul gören “oydaşma tanımı” (Krasner’in rejim tanımı) için bile tartışmalı olmakla birlikte, farklı platformlarda işbirliğini açıklamayı gözetilen tez için “rejimler” veya “kurumlar” olarak ticaret anlaşmaları (ikili, bölgesel, çok taraflı veya çoklu) birer akit olmanın ötesindedir.¹¹⁸

Rejim teorileri farklı kriterlere göre farklı sınıflandırmalara konu olmaktadır.¹¹⁹ Tezde DTÖ’nün “2007 Dünya Ticaret Raporu”nda benimsenen sınıflandırma¹²⁰ çerçevesinde kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Tezde uluslararası işbirliğini açıklamaya yönelik teorileri ele alırken benimsenen sınıflandırmalar yöntemsel bir tercihi ifade etmekte olup, tezin sorunsalı ile sınırlıdır. Bu itibarla, söz konusu sınıflandırmaların “nihai” değil “tasvir edici”

---

¹¹⁸ “Rejim” kavramının tanımına ilişkin eleştiriler için bkz. Susan Strange, “Cave! Hic Dragones: A Critique of Regime Analysis”, **International Regimes**, Stephen Krasner (ed.), Ithaca: Cornell University Press, 1983, ss. 337-354; Oran Young, “International Regimes: Problems of Concept Formation”, **World Politics**, 1986 (39), ss. 104-122. Söz konusu eleştirilere cevaben Ruggie bilişsel, Keohane formal ve Wolf davranışsal unsurları ön plana çıkararak “rejim” kavramının tanımını geliştirmeye çalışmıştır. Bkz. Peter, A. Mayer, Hasenclever, and V. Rittberger, “Interests, Power Knowledge: the Study of International Regimes”, **Mershon International Studies Review**, 1996,40:2, ss. 180-183. Nihayetinde rejim kavramının tartışmalı niteliği sosyal bilimlerdeki “güç”, “devlet” gibi diğer önemli kavramlardan farklı değildir.

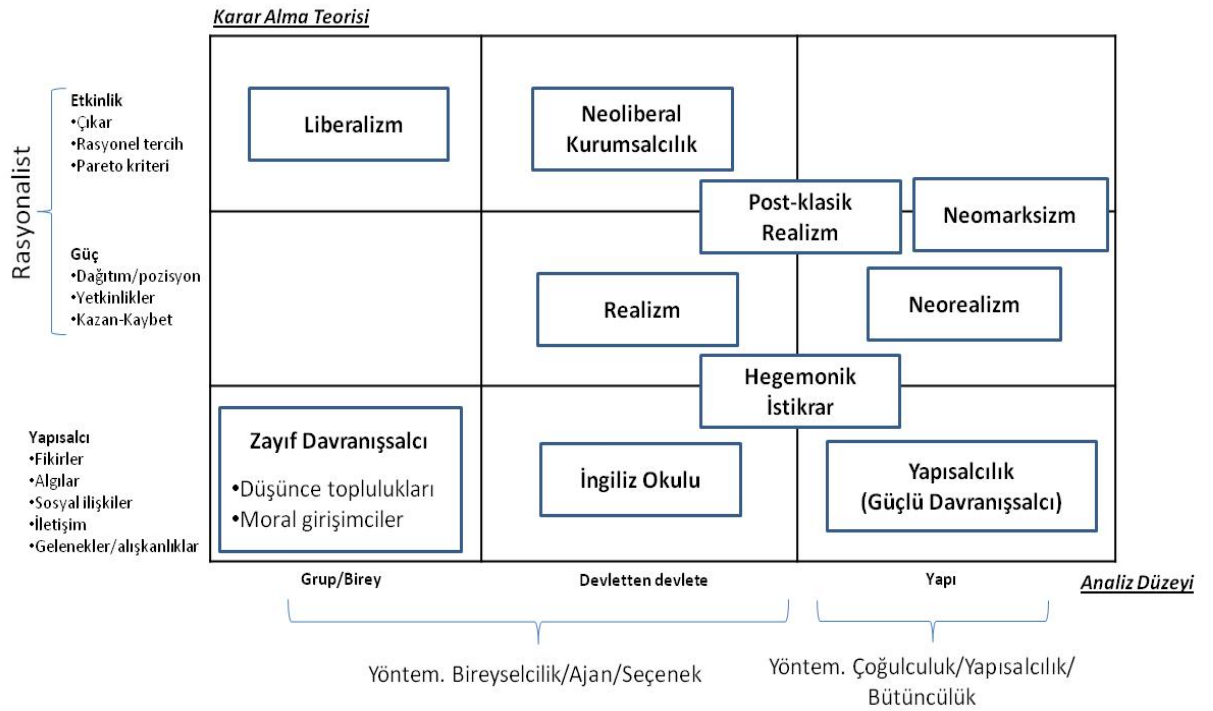
¹¹⁹ DTÖ, “World Trade Report 2007- Six Decades of Multilateral Trade Cooperation: What have We Learnt?”, ss. 64-79, http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report07_e.pdf, erişim tarihi: 15 Ocak 2009; Helen Milner, “International Theories of Cooperation among Nations: Strengths and Weaknesses”, **World Politics**, 44, April 1992, ss. 466-469.

¹²⁰ DTÖ, “World Trade Report 2007: Six Decades of Multilateral Trade Cooperation”, ss. 64-79.

olduğu; akademisyenleri belirli düşünce ekollerine göre gruplandırmanın zor olduğu, söz konusu sınıflandırmaların görüldüğü kadar net ve katı olmadığı, teorik tartışmaların zamanla geliştiği ve değiştiği, Soğuk Savaşın bitişi, ABD hegemonyasının düşüşü gibi tarihsel gelişmelerin ve disiplinde metodolojik inovasyonların farklı dönemlerde farklı yaklaşımları ön plana çıkardığı göz önüne alınmalıdır.

Bu hususa dikkati çektikten sonra, DTÖ'nün "2007 Dünya Ticaret Raporu"nda benimsediği sınıflandırma çerçevesinde uluslararası ilişkiler teorilerinin uluslararası ticareti düzenleyen rejimler olarak DTÖ ve BTA'lara yansıyan açıklamaları aşağıda özetlenmektedir. Söz konusu sınıflandırma, yatay ekseninde analiz düzeyi (bireyler/gruplar, devletler ve yapı), dikey ekseninde ise karar alma sürecinde belirleyici rol oynadığı varsayılan faktörler (güç/çıkar, etkinlik ve fikirler) temelinde bir gruplandırma yapmaktadır.

Tablo 4: DTÖ-BTA'lar İlişkisine İlişkin Uİ Teorileri¹²¹

¹²¹ DTÖ, 2007 Dünya Ticaret Raporu, s. 6

Liberalizm, karar alma süreçlerinde ve uluslararası işbirliğinin ortaya çıkmasında bireyler ve domestik aktörlerin fayda odaklı, rasyonel davranışlarının belirleyici olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, uluslararası ticari işbirliği/entegrasyonlar da bireylerin ve domestik aktörlerin fayda odaklı talepleri ve bu doğrultuda yaptıkları baskı sonucu gelişmektedir.

İleride daha detaylı olarak ele alınacak *Neoliberal Kurumsalçı yaklaşım* ise uluslararası işbirliğine “rasyonel” ve “devletçi” bir yaklaşımı ifade eder. Devleti fayda odaklı ve bütüncül bir aktör olarak ele alan bu yaklaşımı savunanlara göre, devletler karşılıklı etkinliği artırma amacı ile işbirliğine gitmektedir. Etkinlik, uluslararası ilişkilerde bilgi eksikliğinden kaynaklanan belirsizliğin giderilmesi, müzakere ve anlaşmazlıkların halli forumlarının oluşturulması ve uygulamanın gözetimi mekanizmaları yoluyla işlem maliyetlerinin azaltılması gibi kurumların sunduğu avantajlar olarak tanımlanmaktadır.

Neomarksizm, uluslararası işbirliğinin anlamlandırılmasında ekonomik güç ilişkilerine öncelik vermektedir.¹²² Dünya ekonomisi *dominant merkez ve bağımlı çevre* ülkelerinin kapitalist sistem tarafından belirlenen ve korunan hiyerarşi içerisindeki ilişkisi çerçevesinde şekillenmektedir. Çevre, merkezin zenginliğinin kaynağıdır. Merkezdeki sanayileşmiş ülkeler mevcut yapıyı sürdürüebilmek için işbirliğine gitmektedir. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki ticaret anlaşmaları ise daha ziyade “bağımlılık kontratları”dır.¹²³

Realizm ise güç ve çıkar odaklı devlet merkezli bir yaklaşımı ifade eder. Bu yaklaşım askeri güvenliğe uluslararası ticaret konularından daha çok önem verir. Bu bağlamda, uluslararası işbirliği ve ticaret anlaşmaları da güç maksimizasyonu ve çıkar odaklı geçici girişimler olarak değerlendirilir. 1940’lardan 1970’lere kadar uluslararası ilişkilerde çalışmaların temel ağırlık merkezi Realist yaklaşım olmuştur. 1970’lerden sonra ise Realist teori, uluslararası sistemi daha iyi açıklayabilmek

---

¹²² Bu yaklaşım Dünya Sistemleri yaklaşımı olarak da adlandırılmaktadır.

¹²³ DTÖ, 2007 Ticaret Raporu, s. 67.

maksadıyla çeşitli alt kısımlara ayrılmıştır. Neorealizm, Post-klasik Realizm ve Hegemonik İstikrar bu yeni yaklaşımlar arasındadır.

Neorealist yaklaşımda Realizmden farklı olarak, sistemsal unsurlar ön plana çıkar. Uluslararası sistem anarşiktir ve sistemin doğası gereği ulus-devletlerin temel güdüsü hayatta kalmaktır. Uluslararası sistemde güç hiyerarşisi önem kazanır. Rasyonel devletler arası ilişkiler “sıfır-toplamlı” bir oyundur; birinin kazanımı diğerinin kaybı anlamına gelir. Ortaklıklar anarşiyi kısa süreyle dindirir de sona erdiremez. Uluslararası güç hiyerarşisinde konumunu koruma amaçlı işbirlikleri ve bloklaşmalar geçicidir.

Post-klasik Realizm’e göre uluslararası ilişkilerde güç belirleyici öneme sahip olmakla birlikte, amaç değil araçtır (ulus-devletin güvenlik ve bekasını sağlamak için). Devletler çatışma olasılığını düşürmek, ülkenin refahını artırmak ve uluslararası dışsallıklarla başa çıkabilmek için işbirliğine giderler.

Hegemonik İstikrar teorisi, liberal bir uluslararası sistemin ancak bu konuda başı çekmek için gerekli irade ve güce sahip bir “hegemon”un uluslararası sistemin diğer aktörlerinin de desteğini arkasına almak suretiyle gerekli müdahale ve teşviki ile mümkün olabileceğini savunmaktadır. Hegemon devlet uluslararası sistemde üstünlüğünü korumak üzere işbirliğini teşvik eder. Hegemon aynı zamanda, belirli norm ve değerlerin uluslararası toplum tarafından benimsenmesini ister. Böylelikle diğer aktörler, hegemonun konumunu ve sistemin devamını kabul edip sürdürecektir.

Yapısalcı yaklaşımda, “rasyonel, çıkar odaklı tercih”, “kural temelli karar” ile yer değiştirir. Sonucu belirleyen sadece aktörlerin tercihleri değildir; sistem ve aktörler karşılıklı etkileşim içerisindedir. Yapı aktörün algılarını; algılar aktörün tercihlerini ve sonuçta davranışlarını belirler. Ortak tutum da sistemi etkiler.

Yapısalcı Yaklaşımın bir alt dalı olan *İngiliz Okulu*, sistemin aktörleri nasıl etkilediğinden çok, uluslararası kural ve normların ulusötesi yayılmasını inceler; “ortak güvenlik” (collective security) yaklaşımında olduğu gibi belirli bir görüşü

paylaşan devletleri biraraya getiren etkileri inceler ve uluslararası toplumun küresel düzenin idamesinde önemine vurgu yapar.

Yine Yapısalcı yaklaşımın bir alt dalı olan *Zayıf Davranışsalcılık* ise normların ve prensiplerin nasıl ortaya çıktığı ve genel kabul gördüğü ile ilgilenir; elitler, düşünce toplulukları ve moral girişimcilerin (bireylerin) rolüne vurgu yapar.

2.2. NEOLİBERAL KURUMSALCILIK VE BTA'LAR

Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın uluslararası işbirliğini/rejimleri açıklamaya çalışan başlıca teori olduğunu söylemek mümkündür. Diğer uluslararası ilişkiler teorileri aktörlerin tekrarlayan davranış kalıplarını farklı kriterlere odaklanarak açıklamaya çalışmakta; uluslararası işbirliği ve rejimlere de bu çerçevede bir yorum getirmektedir. Oysa Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım temel olarak uluslararası kurumların/rejimlerin aktörlerin işbirliği imkanlarını artırmaya etkisini ele almaktadır.

Ulus-devlet küreselleşen uluslararası ekonomik ilişkilerde diğer aktörlerin (hükümet-dışı kuruluşlar, çok uluslu şirketler, baskı ve çıkar grupları vb.) giderek artan rekabeti ile karşı karşıya kalsa da başat aktör olmaya devam etmektedir. Bu itibarla, karar alma sürecine etki eden iç ve dış diğer faktörlerin önemini yadsımaksızın, analiz düzeyi olarak ulus-devleti benimseyen ve devletlerin kurumsallaşan işbirliğini kapsamlı bir yaklaşımla ele alan Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım, BTA'lar-DTÖ ilişkisi ile çok taraflı ticaret sisteminin geleceğini incelemeye elverişli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Neoliberal Kurumsalcılık uluslararası işbirliğine “rasyonel” ve devletçi bir yaklaşımı temsil etmektedir. Realist yaklaşıma paralel olarak, devletin uluslararası ilişkilerde temel aktör olduğunu ve “anarşik” uluslararası sistemin devletler arası ilişkiler, özellikle işbirliği üzerinde önemli etkisi olduğunu kabul etmektedir. Diğer taraftan, devletin çıkarlarını maksimize etmek üzere hareket eden rasyonel bir aktör olduğunu varsayarken, işbirliğinin gerçekleşebilirliği konusunda Realist yaklaşım

gibi karamsar değildir. Neoliberal Kurumsalcı yaklaşıma göre, devletlerin fayda fonksiyonları birbirinden bağımsızdır; uluslararası ilişkiler “sıfır-toplamlı” bir oyun değildir. *Kurumlar/rejimler, uluslararası sistemin anarşik doğasından kaynaklanan ortak eylem ve koordinasyon problemlerini çözmeye yardımcı olmak suretiyle devletler arası işbirliğinin önünü açmaktadır.* Devletler çıkarlarını maksimize etmek için işbirliğine gitmekte, işbirliğini kolaylaştırmak için de kurumları/rejimleri kullanmaktadır.

Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın uluslararası işbirliğinde kurumların rolünün analizi konusunda en önemli katkısı Oyun Teorisini ortak eylem ve koordinasyon problemlerini tasvir etmek üzere kullanmasıdır. Oyun Teorisinin kullanılması, çatışma ve işbirliği ihtimallerinin aynı çerçevede ele alınmasına imkan tanımaktadır. Bu itibarla, çatışma odaklı Realist çalışmalar ile işbirliği odaklı Liberal çalışmalar arasında bir orta noktayı ifade ettiği gibi, güvenlik kaygılarından kaynaklanan işbirliği girişimlerini de ekonomik çıkar temelli işbirlikleri ile birlikte değerlendirme imkanı vermektedir.

Uluslararası sistemin anarşik doğası sonucu devletler “mahkumun ikilemi”, “geyik avı”, “cinsiyetler kavgası” gibi oyunlar ile tasvir edilen ortak hareket veya koordinasyon problemleri ile karşı karşıyadır.¹²⁴ Aşağıda daha detaylı bir şekilde açıklanacak mahkumun ikilemi durumunda, hükümetler için “kendini kurtarma” stratejileri iki motivasyona dayanmaktadır; ek kazanım sağlama isteği ve diğer(ler)inin “ihanel”i ile karşılaşma korkusu. Oyun yalnızca bir kere oynanırsa “ihanel” en rasyonel davranıştır. Ancak oyunun tekrarlanması (veya tekrarlanacağı beklentisinin oluşması) halinde, karşılıklılık (kısasa kısas) çerçevesinde benzer bir “ihanel” ile karşılaşma ihtimali, “ihanel” stratejisinin getirisini azaltacak, işbirliğini rasyonel tercih haline getirecektir. Kurumlar/rejimler oyunun tekrarlanmasını sağlamak; müzakere forumu ve kurallara uyulmasını temin için izleme ve uymayanları cezalandırma mekanizmaları sunmak suretiyle belirsizlikleri azaltmakta ve işbirliğini kolaylaştırmaktadır.

---

¹²⁴ Vinod K. Aggarwal and Cédric Dupont, “Collaboration and Coordination in the Global Political Economy”, **Global Political Economy**, John Ravenhill (ed.), Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 35.

Neoliberal kurumsalci yaklaşım, yapının/kurumların işbirliğine etkisini kazanımlar matrisi, çıkarların bağlantılandırılması ve geleceğin gölgesi çerçevesinde ele alır.¹²⁵ Kazanımlar matrisi işbirliğinin düzeyini belirler; oyuncular arasındaki çıkar çatışması büyüdükçe “ihnet” ihtimali artmaktadır. Farklı oyun modelleri işbirliğini zorlaştıran farklı koşullara işaret eder. Neoliberal Kurumsalci yaklaşım, zaman zaman kazanımlar matrisinin dış faktörlerin etkisi ile de değişebildiğini teslim eder.¹²⁶ Kurumların kazanımlar matrisini değiştirerek oyuncuların çıkarlarını ilişkilendirmek suretiyle işbirliğini nasıl mümkün kılabileceğini sorgular. Bunu yaparken kazanımlar matrisinin yalnızca objektif unsurlara bağlı olmadığını; çıkar algılamalarının da önemli olduğunu kabul eder.¹²⁷ Bu itibarla, kazanımlar matrisini değiştirebilmek için aktörlerin çıkar algılarını ve tercihlerinin nasıl şekillendiğini de anlamak gerektiğini savunur. Ayrıca, (kısa vadeli kazanımlara atfedilen değere kıyasla) gelecekteki kazanımlara verilen önem arttıkça işbirliğinin de artacağını savunur.¹²⁸ Kazanımların garanti altına alınması, diğer aktörlerin davranışları hakkında güvenilir ve hızlı geri bildirim imkanı ile etkin bir yaptırım mekanizmasının bulunması kısa vadeli kazanımlara oranla uzun vadeli kazanımlara atfedilen değeri artıran unsurlar olarak kazanımlar matrisi bağlantılı çıkar algılamalarını etkilemekte ve işbirliğini mümkün kılmaktadır.

Kurumların (rejimlerin) uluslararası işbirliğindeki rolüne ilişkin bu açıklama GATT/DTÖ tarafından temsil edilen çok taraflı ticaret sisteminin faydaları ile birebir örtüşmektedir. GATT/DTÖ’nün getirdiği karşılıklılık ilkesi ve “en çok kayırlan ülke” (MFN) kuralı ile ifadesini bulan ayrımcılık yasağı, üye ülkelere sunduğu ticaret müzakereleri forumu ve uyuşmazlıkların çözümü mekanizması, oyunun tekrarlanması ihtimalini artırmakta; uluslararası ticari ilişkilerde belirsizliği ve işlem maliyetlerini azaltarak “geleceğin gölgesi”ni uzatmaktadır.

---

¹²⁵ Robert O. Keohane and Robert Axelrod, “Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions”, **Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate (New Directions in World Politics)**, David Baldwin (ed.), 1993, New York: Columbia University Press, ss. 85-113.

¹²⁶ a.g.y., s. 88.

¹²⁷ a.g.y., s. 88.

¹²⁸ a.g.y., s. 91.

Diğer taraftan, uluslararası kurumların devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği argümanı tek başına, ortaya çıkışlarını açıklamamaktadır. Neoliberal Kurumsalcı ve Realist yaklaşımların uzlaştığı hususlardan biri de, hegemon devletin önderliğinin uluslararası kurumların kurulmasında önemli rol oynadığı argümanıdır. Hegemon güçlerin uluslararası kurumların kurulmasında liderlik rolü üstlenmeleri önemlidir ancak, kurumların ortaya çıkışının tek açıklaması değildir. Realist yaklaşımın bir varyansı olan Hegemonik İstikrar teorisi, uluslararası kurumların/rejimlerin kurulabilmesi ve sürdürülebilmesinin ancak hegemonik bir gücün inisiyatif üstlenmesi ile mümkün olabileceğini savunurken; Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım, hegemonik liderliğin kurumların/rejimlerin oluşumunda etkin rol oynayabileceğini kabul etmekle birlikte, rejimlerin kurulması ve varlığını sürdürmesi için şart olmadığını, “kollektif liderliğin” aynı işlevi göreceğini savunmaktadır.

Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım devletlerin, özellikle büyük devletlerin uluslararası güç hiyerarşisinde konumlarına önem verdiklerini dolayısıyla kurulan bir kurumun/rejimin getirdiği kurallara uymalarının arkasında itibarlarını koruma endişelerinin rol oynadığını savunur. Kurumların/rejimlerin kurulmasının maliyetli bir süreç olduğuna dikkat çeken Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım, işlevini eskisi gibi yerine getiremeyen ve reform ihtiyacı duyan bir kurumu/rejimi sona erdirip yerine yeni bir kurum/rejim oluşturmanın maliyeti, mevcut kurumu sürdürmenin maliyetinden yüksek olacağından, üyelerinin mevcut yapıyı sürdürüp iyileştirmeyi tercih ettiğini öne sürmektedir.

Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım, kurumların dizaynının üyelerinin çözmeyi amaçladıkları ortak problemin doğasına ve zamanla ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara göre değiştiğine dikkati çeker.¹²⁹ Örneğin, koordinasyon amacı güden kurumlar kapsamlı uygulama ve gözetim mekanizmaları öngörmez. “Mahkumun İkilemi” gibi işbirliği sorunlarına çözüm arayan kurumlar içinse izleme ve yaptırım mekanizmaları çok daha önemlidir, dolayısıyla daha yoğun bir kurumsallaşma söz konusudur. Konuya “DTÖ-BTA’lar ilişkisi” çerçevesinde bakacak olursak, yükselen pazarların

---

¹²⁹ Artur Stein, “Neoliberal Institutionalism”, **The Oxford Handbook of International Relations**, Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (eds.), NY: Oxford University Press, 2008.

uluslararası ticarete artan ağırlığına paralel olarak DTÖ’de etkinlikleri ve talepleri de güçlenmiştir. Ancak, DTÖ’nün kurumsal dizaynında, kurulduğu günden bugüne yaşanan değişikliklerin gündeme getirdiği ihtiyaçlara cevap verebilecek kurumsal reformları gerçekleştirilmediği eleştirisi, çok taraflılığın karşı karşıya olduğu zorluklar arasındadır.

Neoliberal kurumsalcı yaklaşım, bir uluslararası kuruma/rejime katılımın, öngördüğü koşullar ve düzenlemeler çerçevesinde ilgili ülkenin iç siyasi sistemine etkisini de incelemektedir. Katılım süreci ilgili ülkenin iç reform sürecini destekleyerek kalıcılığına katkıda bulunmakta; belirli politika değişikliklerine meşruiyet sağlayabilmekte ve politikacılar tarafından bu amaçla kullanılabilir. Örneğin, Çin’in ve Rusya Federasyonu’nun DTÖ’ye katılım süreçleri, bu ülkelerin ekonomik reform süreçlerini ve ticaret politikalarını ciddi biçimde etkilemiştir. Yine Meksika’nın NAFTA’ya katılım kararının arkasında karar vericilerin iç reform sürecini destekleyecek bir unsur arayışı önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan, ilgili uluslararası kurumun/rejimin düzenlemeleri üye devletin egemenlik alanına etki ettiği ölçüde içeride tepki de doğurabilir.

Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım kurumların zaman içinde gösterdiği değişimi de ele almaktadır.¹³⁰ Kurumların yükselişi, düşüşü, sona ermesi, üye sayısının ve faaliyet alanının genişlemesi, misyonunun değişmesi (gayri resmi ekonomi zirveleri olarak başlayan G7 toplantılarının zamanla düzenli toplantılara dönüşerek “kurumsallaşması”, bugün G20’nin benzer bir dönüşümü yaşıyor olması, Dünya Bankası ve IMF’nin rolündeki değişim) gibi süreçler, uluslararası ilişkilerde kurumların/rejimlerin rolünün anlaşılabilirliği bakımından belirleyici unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Herhangi bir kurumsal yapısı olmayan ve 1940’ta Uluslararası Ticaret Örgütü’nü (ITO) kurma çabaları sonucu ortaya çıkan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması’nın (GATT) Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) dönüşmesi ve zamanla, geleneksel olarak ulus-devletin egemen yetkisi alanında yer alan “sınır-ardı konular”da (behind the border) da faaliyet göstermesinin gündeme getirdiği etkinlik ve meşruiyet sorunu sonucu bugün çok taraflı ticaret sisteminin

¹³⁰ Celeste A. Wallander, “Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War”, *International Organization*, 2000, Vol. 54, ss. 705-735.

geleceği tartışmasının DTÖ üzerinden yapıyor olması, konunun tez bakımından önem arz eden boyutudur.

Keohane ve Nye, uluslararası ticaret ve para rejimlerini “klüp modeli” olarak tanımlamakta; zamanla klübün üye sayısındaki artışla karmaşıklaşan karar alma ve uygulama süreçlerinin demokratik meşruiyet sorununu gündeme getirdiğine dikkat çekmektedir.¹³¹ Keohane ve Nye’a göre, GATT’tan DTÖ’ye geçiş sürecinde ABD’nin “Special 301” yasasının getirdiği tek taraflı kısıtlamaların ticarete yönelttiği tehdit, üye ülkeleri DTÖ ile daha net kurallar ve yönetim süreçleri belirlemeye itmişti. DTÖ, yerleşik kural ve uygulamaları, bilgi tedarigi ve uygulamanın izlenmesi mekanizmaları ile işbirliğini kolaylaştırırken, belirli bir alanda çalışan uzmanlar ve bürokratlardan oluşan “klüp modeli” konu spesifik müzakerelerin yürütülmesini ve sonuçlandırılmasını kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan, gelişen ticaret kamuoyunda ticaretin daha da libere edilmesine karşı tereddütler oluşturmuş; gelişmekte olan ülkelerin karar alma süreçlerine daha aktif katılım talepleri gündeme gelmiş; hükümet dışı örgütleri, iş çevrelerinin ve diğer lobi gruplarının artışı, DTÖ gündeminin yeni konularla genişlemesi ve demokratik normların yayılması DTÖ üzerinde demokratik meşruiyet beklenti ve baskısını artırmıştır.¹³²

Kurumlar kendi kuruluşlarına yol açan koşulları değiştirebilirler.¹³³ Kurumların kuruluşunda etkili olan güç dağılımı ve çıkar algıları değiştiğinde kurumun nasıl etkileneceği de önemli bir sorudur ve BTA’lar-DTÖ ilişkisinin geleceği ve genel olarak DTÖ’nün temsil ettiği çok taraflılık prensibinin karşı karşıya olduğu güçlüklerin ele alınması bakımından kritiktir.

---

¹³¹ Robert O. Keohane, and Joseph S. Nye, “The Club Model of Multilateral Cooperation and the World Trade Organization: Problems of Democratic Legitimacy”, **Visions: Harvard University JFK School of Government Working Paper No.4.**, 2003.

¹³² a.g.y., s. 8.

¹³³ Arthur A. Stein, **Why Nations Cooperate? Circumstances and Choice in International Relations**, 1990, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Çok düzeyli yönetim de neoliberal kurumsalcı yaklaşımın ele aldığı konulardan biridir.¹³⁴ Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın bir yönetim formu olarak uluslararası kurumlara ilgisi, DTÖ'nün küresel ekonomik yönetimdeki rolü ve çok katmanlı yönetim tartışmaları bağlamında tezin sorunsalı bakımından anlamlıdır. Pek çok alanda birbirinin içine geçen veya örtüşen çeşitli kurumlar bulunmaktadır. Örneğin, ticareti düzenleyen ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları ile küresel Dünya Ticaret Örgütü bir arada bulunmaktadır. Bu durum, ulus-devlete çıkarlarına göre platform seçme (forum shopping) ve değiştirme (forum shifting/switching) imkanı tanımaktadır.¹³⁵ Bu husus da tezin ele aldığı DTÖ-BTA'lar ilişkisinin önemli bir boyutudur.

Neoliberal Kurumsalcılığı bir adım ileri götürmeyi amaçlayan Durum-Yapısalcı (Situation-Structuralism) yaklaşım, Keohane'in ortak eylem ve koordinasyon problemlerini açıklamada Mahkumun İkilemi'ne yaptığı vurgudan ayrılarak, ortak eylem ve koordinasyon problemlerinin gösterdiği çeşitliliğin ancak farklı oyun modelleri ile açıklanabileceğini; farklı problemlerin farklı rejim yapılanmalarını gerektirdiğini savunmaktadır. Böylece Neoliberal Kurumsalcılığın rejim türleri, ortaya çıkışları ve sürdürülebilirliğine ilişkin açıklama kabiliyetini geliştirmeyi hedeflemişlerdir.¹³⁶

Örneğin, küresel karşılıklı bağımlılık ortamında aktörler bakımından bireysel eylemin istenen sonucu vermekten uzak olduğuna dikkat çeken Aggarwal ve Dupont, uluslararası kuruluşların işbirliğini teminde önemli rol oynadığını savunmakta; ortak eylemin istenir olacağı koşulları, oyun kuramı çerçevesinde geliştirilen farklı oyunları kullanarak araştırmaktadır. Aggarwal ve Dupont'a göre, Mahkumun ikilemi, uluslararası ilişkilerde aktörlerin, vaad ettiği potansiyel ortak kazanımlara rağmen işbirliğine gitmemesini açıklamada sıkça başvurulan bir oyun teoremi olmakla

---

¹³⁴ Stein, "Neoliberal Institutionalism", s. 216.

¹³⁵ Karen J. Alter, Sophie Meunier, "Nested and Overlapping Regimes in the Transatlantic Banana Trade Dispute", **Journal of European Public Policy**, 2006, 16(3), ss. 362-382; Marc L. Busch, "Overlapping Institutions, Forum Shopping and Dispute Settlement in International Trade", *International Organization*, 2007, 61(4), ss. 735-761.

¹³⁶ Lisa L. Martin, "The Rational State Choice of Multilateralism", **Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form**, John Gerard Ruggie (ed.), 1993, New York: Columbia University Press, ss. 91-121.

birlikte, pekçok çelişki durumunu analiz için yetersiz kalabilmektedir.¹³⁷ İşbirliği zorluklarını ifade eden diğer çelişki durumlarına karşılık gelen (“ödlek ördek” (chicken), “oyun bozan” (free rider) gibi)¹³⁸ farklı oyun kuram ve kavramları ticaretin liberalizasyonunda çok taraflı platformda işbirliği yerine tercihli ticaret düzenlemelerine imkan tanıyan BTA’ları seçen aktörlerin farklı motivasyonlarını analizde de faydalı olabilecektir.¹³⁹

Yine Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın bir varyansı olarak gelişen Sorun-Yapısalcı (Problem-Structural) yaklaşım ise (Neoliberal Kurumsalcılığın “rasyonalizm”e ilişkin temel varsayımından farklı olarak) belirli koşullar altında devletlerin görelî kazanımlar çerçevesinde karar verdiğini; bazen karşı tarafın görelî kazancının daha fazla olacağı kaygısının işbirliğini engelleyebildiğini savunmaktadır. Çıkar-temelli ve güç-temelli yaklaşımlar arasında bir köprü oluşturan bu yaklaşıma göre, aynı aktör grubu bazı konularda “işbirliği”ne giderken diğerlerinde “kendini-kurtarma” stratejisi izleyebilir.¹⁴⁰

Oran Young tarafından geliştirilen “rejim oluşturma modeli” ise rejimlerin içeriğini belirleyen akitlerin müzakere süreçlerine odaklanmaktadır. Model, dışsal şokların ve krizlerin uluslararası rejimlerin müzakerelerinin başarıyla tamamlanması şansını artırdığını savunur. Yine kurumsal müzakere süreçlerinin etkin bir liderin ortaya çıkması halinde başarı şansının arttığı, böyle bir liderin bulunmaması halinde ise azaldığı çıkarımında bulunur.¹⁴¹

---

¹³⁷ Vinod K. Aggarwal and Cédric Dupont, “Collaboration and Coordination in the Global Political Economy”, **Global Political Economy**, John Ravenhill (ed.), Oxford: Oxford University Press, 2005, ss. 28-50.

¹³⁸ “Free Rider”/“oyun bozan”: İktisatta Türkçe literatüre “bedavacı” olarak geçen terim, oyun kuramında, maliyet üstlenmeden sonuçtan faydalanan; işbirliği konusunda çaba göstermeyip başına buyruk hareket eden aktörü ifade eder. Daha ziyade Amerikan filmlerine konu olan “ödlek ördek” (chicken) oyununda, iki otomobil karşı yönlerden harekete geçip, hızla birbirine doğru ilerlemeye başlar; oyun, sürücülerden biri “ödlek ördek” olmayı kabul edip kenara direksiyon kırıncaya kadar sürer.

¹³⁹ a.g.y.

¹⁴⁰ Volker Rittberger (ed.), **Regime Theory and International Relations**, 1993, Oxford: Clarendon Press.

¹⁴¹ Oran Young “The Politics of International Regime Formation: Managing Natural Resources and the Environment”, **International Organization**, 1989 (43), ss. 349-376; Oran Young, “Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society”,

2.3. İŞBİRLİĞİNİ AÇIKLAYAN REJİM TEORİLERİNİN KATKISI

Neoliberal kurumsalcı yaklaşımı bu şekilde özetledikten sonra, rejim teorilerini aşağıdaki gibi sınıflandırmak ve Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım dışındaki yaklaşımların tartışmaya katkısını değerlendirmek mümkündür.¹⁴²

- Çıkar-temelli teoriler (Neoliberal Kurumsalcılık ve türevleri)
- Güç-temelli teoriler (Realizm ve Hegemonik İstikrar teorisi)
- Bilgi-temelli teoriler (Yapısalcı yaklaşım; güçlü/zayıf davranışsalcı)

Güç temelli teorilerden Realizm, kurumları/rejimleri “marjinal ve geçici” olarak nitelendirmektedir. Güç ve çıkar dengesinin bir yansıması olan kurumlar/rejimler, daha ziyade sağlık, iletişim ve taşımacılık gibi “alçak politika” alanlarında başarılı olabilmekte, ulusal güvenlik ve savunma gibi “yüksek politika” alanlarında ise etkileri ve varlığı, kurumu/rejimi domine eden güçlü devlet(ler)e bağlı olmaktadır.¹⁴³

Uluslararası sistem anarşiktir ve sistemin doğası gereği ulus-devletlerin temel güdüsü hayatta kalmaktır. Uluslararası sistemde güç hiyerarşisi önem kazanır. Rasyonel devletler arasındaki ilişkiler “sıfır-toplamlı” bir oyundur; birinin kazanımı diğlerinin kaybı anlamına gelir. Ortaklıklar anarşiyi kısa süreyle dindirir de sona erdiremez. Uluslararası güç hiyerarşisinde konumunu koruma amaçlı işbirlikleri ve bloklaşmalar geçicidir.

Realist yaklaşımın temsilcilerinden Gowa’ya göre ticaretin yarattığı güvenlik dışsallıkları önemlidir. Ticaretin sağladığı etkinlik artışı ulusal kaynakların daha

---

International Organization, 1991 (45), ss. 281-308; Oran Young and Gail Osherenko, “Testing Theories of Regime Formation: Findings from a Large Collaborative Research Project”, **Regime Theory and International Relations**, Volker Rittberger (ed.), 1993, Oxford: Clarendon Press, ss. 223-250.

¹⁴² Peter, A. Mayer, Hasenclever, and V. Rittberger, “Interests, Power Knowledge: the Study of International Regimes”, **Mershon International Studies Review**, 1996,40:2, ss. 177-228.

¹⁴³ Bkz. Joseph M. Grieco, “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, **International Organization**, Vol. 42, No. 3 (Summer, 1988), pp. 485-507.

verimli kullanımına imkan tanıyarak askeri amaçlarla kullanılacak ekonomik kaynakları çoğaltır. Ülkeler mutlak fayda ile değil karşılaştırmalı fayda ile ilgilendiğinden düşmanları ile değil dostları ile ticaret yapmayı tercih eder; çünkü bir müttefikin etkinlik artışından sağlayacağı kazanım koalisyonun gücünü artıracaktır. Bir başka deyişle, iki ülke arasında ticaretin liberalizasyonu, uzun vadeli güvenlik işbirliği yoluyla ortak kazanımları (ticaretin güvenlik dışsallıklarını) içselleştirme imkanı varsa gerçekleşebilir.¹⁴⁴

Soğuk Savaş sonrası dönem, çatışma odaklı Realistlerin uluslararası işbirliğine ilişkin argümanları bakımından bir test teşkil etmiştir. SSCB'nin dağılması uluslararası güç dengesini belirgin şekilde değiştirmiş; ABD-SSCB karşıtlığına dayalı iki kutuplu yapıdan ABD'nin üstünlüğüne dayalı tek kutuplu dünya düzenine geçilmiştir. Sovyet tehdidine karşı kurulan NATO, Realist argümana göre varlık nedenini yitirmiştir. Diğer taraftan, NATO varlığını sürdürmekle kalmamış, yeni işlevler ve üyeler edinmiştir. Realistler bu gelişmeyi eski Doğu Bloku ülkelerinin Sovyet emperyalizminin dönüşü endişesi ile NATO'ya katılımı olarak açıklamaya çalışsa da NATO'nun "alan-dışı" operasyonları bu yaklaşımı zorlayan bir gelişme olmuştur.

Realist yaklaşım, görelî kazançlar üzerine hesapların işbirliğini zorlaştıracağını savunmaktadır. Örneğin, Grieco bir devletin diğer devletlerin daha fazla kazanacağı gerekçesi ile işbirliğinden vazgeçebileceğini öne sürmektedir.¹⁴⁵ Neoliberal Kurumsalcılar ise Realist yaklaşımın bu argümanına cevaben, görelî kazançların devletlerin tercihlerinin şekillenmesinde rol oynayabileceğini kabul etmekle birlikte, işbirliği ihtimalini ortadan kaldırmadığını ve etkisinin işbirliğine dahil olan ülke sayısı arttıkça azaldığını savunmaktadır. Mayer, Grieco'nun "devletlerin görelî kazanımlar konusundaki hassasiyetlerinin işbirliğini güçleştirdiği" argümanına karşı, söz konusu hassasiyetin kurumların pozitif katkısını imkansız hale

---

¹⁴⁴ Joanne Gowa, **Allies, Adversaries and International Trade**, Princeton: Princeton University Press, 1994.

¹⁴⁵ Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: a Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organization**, 1988, 42 (3), ss. 485-507; J. M. Grieco and G. John Ikenberry, **State Power and World Markets: The International Political Economy**, New York: W. W. Norton, 2003, ss. 103-105.

getirmediğini; kurumların görece kazanımlara ilişkin kaygıları nasıl giderebileceğinin araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁶

Krasner ise büyük devletlerin, kurumları en çok tercih ettikleri sonuçları gerçekleştirmek için kullandıklarını savunmaktadır.¹⁴⁷ Krasner, rejimlerin kendisinin bir güç unsuru olabildiğine; gücün oyunun kurallarını dikte etmek, kimlerin oyuna katılabileceğini belirlemek ve kazanımlar matrisini değiştirmek üzere kullanılabilmesine dikkati çekmektedir. Krasner'in önemli argümanlarından bir diğeri de alternatif maliyetlerin eşitsiz dağılımının işbirliği gerektiren konularda zayıf tarafca pazarlık unsuru olarak kullanılabilmiştir. Doğal olarak, güç ve çıkarlar uluslararası kurumlarda da önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan, bu durum kurumların ve gönüllü anlaşmaların önemini azaltmamaktadır.

Realizmin bir varyansı olarak gelişen Hegemonik İstikrar teorisi ise, liberal bir uluslararası sistemin ancak bu konuda başı çekmek için gerekli irade ve güce sahip bir "hegemon"un uluslararası sistemin diğer aktörlerinin de desteğini arkasına almak suretiyle gerekli müdahale ve teşvik ile mümkün olabileceğini savunmaktadır. Hegemon devlet uluslararası sistemde üstünlüğünü korumak üzere işbirliğini teşvik eder. Hegemon aynı zamanda, belirli norm ve değerlerin uluslararası toplum tarafından benimsenmesini ister. Böylelikle diğer aktörler, hegemonun konumunu ve sistemin devamını kabul edip sürdürecektir. Hegemonik İstikrar teorisi uyarınca uluslararası kurumlar ve rejimler hegemon devlet tarafından oluşturulur, hegemonun düşüşü ile sürdürülebilirliğini yitirir.

Hegemonik İstikrar teorisi temel olarak iki önermeye dayanır; (1) rejimler, spesifik bir konuda belirleyici olma kapasitesine sahip aktörler tarafından kurulur ve idame ettirilir, (2) rejimler gücün üyeleri arasında daha eşit dağılması ile etkinliğini yitirir.

---

¹⁴⁶ Mayer, s. 205.

¹⁴⁷ Stephen D. Krasner, "Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier", *World Politics*, 1991 (43), ss. 336-366.

Charles Kindleberger, Hegemonik İstikrar teorisinin temelini oluşturan, Büyük Buhran'a ilişkin 1973 tarihli çalışmasında “dünya ekonomisinin istikrara kavuşabilmesi için bir dengeleyici; *tek bir dengeleyici* olması gerektiği”ni iddia etmiştir. Kindleberger, uluslararası ilişkilerin kurumsallaşması veya rejimlerin etkinliğinden ziyade David Lake'in “uluslararası ekonomik altyapı” olarak adlandırdığı sistemin kurulup işleyişine odaklanmış; bu sistemin istikrarının uluslararası kamu malı (ortak mal) olduğunu savunmuştur. Devletler söz konusu istikrarın nimetlerinden faydalanmaktan alıkonamaz; bir devletin yararlanması diğerinin sağlayacağı faydayı da azaltmaz. Bu noktadan hareketle, Mancur Olson'un “ortak eylem teorisi”ni uluslararası ekonomik altyapıya uygulamıştır. Bir grup rasyonel aktörün neden ortak çıkarları doğrultusunda birlikte hareket edemediğini açıklamaya çalışan Olson, ortak çıkarı gerçekleştirmenin sağlayacağı ortak maldan kimseyi dışlamanın mümkün olmayışını aktörleri sorumluluk üstlenmekten caydıran unsur olarak tanımlamaktadır. Nasıl olsa birileri kamu malını üretecek iken, bundan bedava yararlanma imkanını gören aktörlerin üretim maliyetlerini paylaşma motivasyonu duymayacakları açıktır. Olson kısaca, ortak malın potansiyel faydaları dışında zorlama veya başka bir ek motivasyon unsuru bulunmadıkça büyük grupların kamu malı üretemeyeceklerini savunur. Küçük gruplar için işbirliği ihtimali daha yüksektir. Grup üyelerinden en az birinin ortak malın üretimi konusunda güçlü bir çıkarı bulunması ve bu durumun maliyetlerin en azından bir bölümünü üstlenme konusunda yeterli motivasyonu yaratması önemlidir.

Bu mantığı uluslararası ekonomik ilişkilere uygulayan Kindleberger, rejimlerin kuruluşunu ve devamını sağlayan temel unsurun belirli bir alanda gücün eşitsiz dağılımı olduğunu savunur. İngiltere ve ABD'nin hegemon rolünü üstlendiği dönemlerde “Pax Britannica” ve “Pax Americana” istikrarı temsil etmiştir. Dengeleyicinin gücünün azalması istikrarı riske sokmuştur. Kindleberger'e göre 1960'lardan itibaren ABD hegemonyasının düşüşü sisteme zarar veren bir gelişmedir.

Diğer taraftan, ampirik çalışmaların sonuçları Hegemonik İstikrar teorisinin argümanlarını desteklememektedir. Hegemonik bir gücün liderliği olmaksızın birçok

rejim kurulmuştur. Duncan Snidal, ABD, Japonya ve Almanya arasındaki “hegemonya-sonrası” işbirliğini oligopol niteliğe sahip bir grubun hegemonik güç boşluğunu doldurarak stratejik işbirliğine önderlik edebileceğinin göstergesi kabul etmektedir.¹⁴⁸ Snidal’a göre, Hegemonik İstikrar teorisinin argümanının aksine, hegemonik gücün düşüşü istikrar koalisyonunun kuruluşuna yol açmıştır. Koalisyon ortaklarının her biri “bedavacı” (free rider) bir tutum izlemenin işbirliğini ve işbirliğinden sağlanan faydayı tehlikeye atacağını bildiğinden, işbirliğini sürdürerek istikrarı korumaya özen gösterecektir.¹⁴⁹

Neorealist yaklaşım ve Hegemonik İstikrar teorilerinin argümanlarına farklı bir açılım getiren David Lake ise, devletlerin tercihlerini ve politikalarını “uluslararası siyasi hiyerarşi” ile açıklamaktadır. Genel olarak neorealist yaklaşım, devletlerin uluslararası anarşik ortamda “kendini kurtarma” (self-help) güdüsü ile hareket ettiğini ve bu doğrultuda dominant güçlere karşı denge oluşturmaya çalıştığını öne sürerken, Lake devletlerin “görelî otoriteleri”nin farklılık gösterdiği (hiyerarşi) dikkate alındığında bu önermenin koşullu hale geldiğine işaret etmektedir.¹⁵⁰ Ancak hiyerarşik ilişkilerin dışında kalabilecek kadar egemen bir devlet Hobbs’un öngördüğü şekilde hareket edebilir. Diğer taraftan, uluslararası hiyerarşideki konumlarına göre ulus-devletler güvenlik ve sosyal istikrar ihtiyaçlarının giderilmesi karşılığında diğerlerinin “boyundurluğu altına girebilirler” ve genel kanının aksine dominant devlete karşı denge oluşturmak yerine, ona katılmayı ve onu izlemeyi tercih edebilirler. Böylelikle, sınırlı kaynaklarını güvenlik kaygıları yerine diğer ihtiyaçlarına kanalize etmeleri mümkün olacaktır.

Lake’e göre ulus-devletler arasındaki ilişki kalıplarını uluslararası hiyerarşiyi gözardı ederek incelemek yanıltıcı sonuçlar ortaya koyabilir. Anarşinin etkisi bu perspektiften değerlendirilmelidir. “İkinci derecede ortaklar” (“bağlı devletler”-

---

¹⁴⁸ Duncan Snidal, “The Limits of Hegemonic Stability Theory”, **International Organization**, 1985 (39), ss. 579-614.

¹⁴⁹ Hasenclever, Mayer and Rittberger, s. 199.

¹⁵⁰ David A. Lake, “Hierarchy in International Relations: Authority, Sovereignty, and the New Structure of World Politics”, <http://weber.ucsd.edu/~tkousser/Lake,%20Ch%206.pdf>, erişim tarihi: 27 Ocak 2010, ayrıca bkz. David Lake, “Hobbesian Hierarchy: The Political Economy of Political Organization”, **The Annual Review of Political Science**, 2009:12, ss. 263–83, <http://www.annualreviews.org/journal/polisci>, erişim tarihi: 27 Ocak 2010.

subordinated states), “koruyucu” bir güce bağlı oldukları ölçüde, “kendini-kurtarma” stratejileri yerine işlevsel bir uzmanlaşma ve işbirliğine gidebilecektir.

Lake, bölgesel oluşumların (entegrasyonların) üretimde ölçek ekonomilerinin yakalanması ve sosyal istikrar gibi olumlu dışsalıkları nedeniyle ve bağlı devletlerin bölgesel dominant devlete atfettikleri meşruiyet çerçevesinde gündeme geldiğini savunmaktadır. Dominant devlet(ler)in hiyerarşisindeki bölgelerde güvenlik ve barış hakim olacaktır. Bölgeler bu bağlamda, anarşi içinde işbirliğini mümkün kılan ve dominant devletin otoritesindeki “çok taraflı güvenlik toplulukları” (“pluralistic security communities”) olarak değerlendirilebilir. Bölgesel devletler söz konusu birlikteliği sürdürdükçe ilişkiler daha barışçıl olacak, güvenlik tehditleri azalacaktır.¹⁵¹

Bilgi-temelli rejim teorileri kategorisinde ise Yapısalcı ve Zayıf Davranışsalcı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bilgi-temelli teorilerin çıkış noktası Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın Realizm’den aldığı argümanların eleştirisidir. Yapısalcı yaklaşıma göre, Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın Realizm’den devraldığı şu üç varsayım problemlidir; (1) Devletlerin kimlikleri, güçleri ve temel çıkarları uluslararası toplum ve kurumlarından önceliklidir. Bunlar veri kabul edilmekte ve etkileşimleri dikkate alınmamaktadır. (2) Birim düzeyinde ve sistem düzeyinde öğrenmenin ve tarihsel sürecin önemi göz ardı edilmektedir. (3) Pozitivist bir yöntem benimsenirken uluslararası sosyal normların nasıl işlediği dikkate alınmamaktadır.

Bilgi temelli yaklaşıma göre kurumlar/rejimler verili bir ilkeler, kurallar, normlar ve prosedürler seti değildir. Daha ziyade, topluluğun değişen şartları yeniden yorumlama sürecinin bir ürünüdür.

Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın “kurallara uyma” davranışını “itibarını kaybetme endişesi” ile açıklamaya çalışmasını da eleştirir. Kurallara uyma davranışı devletlerin “uluslararası topluma gömülü” (embedded) oluşu ile açıklanabilir. Kurallara dayalı sistem bir kez kurulduktan sonra, aktörlerin kısmen de olsa

---

¹⁵¹ David Lake, “Regional Hierarchy: Authority and Local International Order”, **Review of International Studies**, 2009, 35, ss. 35-58.

kendilerini ait hissedecekleri ve birbirlerinin meşru çıkarlarına saygı gösterecekleri bir “topluluğun gelişimi”ne yol açar. Yapısalcı yaklaşım AB deneyimini örnek göstererek bir Avrupa kimliğinin gelişimine atıfta bulunmaktadır.¹⁵²

Yapısalcı yaklaşımın bir alt dalı olan Zayıf Davranışsalcılık ise normların ve prensiplerin nasıl ortaya çıktığı ve genel kabul gördüğü ile ilgilenir; elitler, düşünce toplulukları ve moral girişimcilerin (bireylerin) rolüne vurgu yapar. Yapısalcı yaklaşımdan farklı olarak, rasyonalist yaklaşımların (neoliberal kurumsalcı ve realist) aktörlerin çıkar odaklı hareket ettiği argümanını eleştirmekten ziyade, fikirlerin gelişimi ile ilgilenmesi dolayısıyla “zayıf” davranışsalcılık olarak adlandırılır.

Zayıf Davranışsalcılara göre, fikirler/bilgi davranışlara üç “nedensel patika” ile etki eder.¹⁵³ İlk olarak, fikirler birer “yol haritası”dır. Çeşitli alternatifler arasından karar vericiler kendi normatif ve analitik anlayışlarına en uygun olan davranışı seçerler. Kanaatler aktörlerin hedeflerini ve tercihlerini belirlemeye yardımcı olur; belirli amaçlara ulaşmak için hangi araçların kullanılacağı kararını etkiler. Bu itibarla, benzer koşullar altında yapılan farklı tercihleri aktörlerin kanaatleri ile açıklamak mümkündür. İkinci olarak, bilgi gerçekliği algılayışı etkiler. Yaygın olarak paylaşılan kanı, “ortak eylem sorunu”nu çözmeye yarayan bir odak noktası sunarak işbirliğini kolaylaştırabilir. Burada epistemik toplulukların rolü devreye girmektedir. Epistemik topluluklar sundukları yeni bir bilgi ile tartışılan konunun çerçevesini tamamen değiştirmek suretiyle aktörlerin tutumunu değiştirebilir ve işbirliğinin önünü açabilir. Bilgi veya fikirlerin rejimlerin oluşturulması sürecine etki edebilmesi için politika yapıcılar arasında yayılması gerekir. Üçüncü olarak, bilginin/fikirlerin etkisi mevcut uluslararası kural ve teammüllerin süzgecinden geçer. Kurumsal çerçevede vücut bulduktan sonra ise yeni bir bilimsel buluş veya normatif değişim söz konusu olmadıkça kamu düzenini belirlerler.

---

¹⁵² Max Haller, **European Integration as an Elite Process: The Failure of a Dream?**, New York: Routledge, 2008.

¹⁵³ Mayer, ss. 205-210.

Woolcock uluslararası ekonomi politik gündeminin çok teknik ve kompleks konular içermesinin epistemik topluluklara, müzakere gündeminin belirlenmesinden tartışmaların sonuçlanmasına kadar her aşamada önemli ağırlık kazandırdığını savunmakta ve GATT'ın DTÖ'ye dönüşümünde Michigan Üniversitesinden hukuk profesörü John Jackson'un fikirlerinin oynadığı önemli rolü örnek göstermektedir.¹⁵⁴ DTÖ Genel Müdürü'nün çağrısı üzerine toplanan Sutherland ve Warwick Komisyonlarının hazırladığı raporların DTÖ'nün kurumsal reformu ve çok taraflı ticaret sisteminin geleceği tartışmalarına damgasını vurmuş olması da bu önemli etkinin bir diğer göstergesidir.

Tezin konusunu oluşturan “bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması” uzun soluklu bir süreç olmakla birlikte, içinde bulunduğumuz sürecin Finnemore ve Sikkink'in “normların yaşam döngüsü” olarak tanımladıkları “bir normun gelişme aşamaları”ndan ilkinde; “ortaya çıkış aşaması” olup olmadığı¹⁵⁵ kısa vadede gözlemlenebilecek bir husustur. DTÖ üyelerinin hemen hepsinin aynı zamanda çeşitli BTA'lara üye oldukları göz önüne alındığında ikili/bölgesel ve çok taraflı platformlarda izledikleri politikaların uyumluluğunu garanti etmenin ve böylece sistemsel riskleri en aza indirmenin kendi çıkarlarına olduğunun bilincine varmaları beklenir. Epistemik topluluklar (akademisyenler, DTÖ Genel Müdürü vd.) konuyu yeniden çerçevelemek suretiyle, yeterli sayıda ülkede bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması ihtiyacı ve bu doğrultuda DTÖ-BTA'lar ilişkisini düzenleyen yeni normlar geliştirilmesi ihtiyacına ilişkin bilincin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. DTÖ de kurumsal platformu ve imkanlarını ilgili kitleye ulaştırmak ve bilgi akışını sağlamak için kullanmaktadır.

Rejim teorilerinin uluslararası kurumsallaşmış işbirliğini anlamaya katkısını genel hatları ile değerlendirmek gerekirse;

---

¹⁵⁴ Stephen Woolcock and Nicholas Bayne (eds.), **The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations**, Aldershot: Ashgate, 2007, s. 48.

¹⁵⁵ Martha Finnemore and Kathryn Sikkink, “International Norms and Political Change,” **International Organization**, (Autumn 1998), ss. 887-917.

Çıkar-Temelli teoriler

- Uluslararası rejimlerin etkisi ve işlevleri hakkında tutarlı ve kapsamlı bir argümanlar bütünü ortaya koymaktadır.
- Oyun teorisini kullanmaları işbirliği ve çatışma koşullarını tek bir çerçevede inceleme imkanı sunmakta; çatışma içinde işbirliği, işbirliği içinde çatışma unsurları olduğunu ortaya koymaktadır.
- Rejimlerin “neden” ve “ne zaman” istenir olduğuna açıklık getirirken “arz boyutu”; rejimlerin kurulması hakkında argümanlarının görece olarak zayıf kaldığı görülmektedir. Kurumsal müzakere ve sorun-yapısalcı yaklaşımları arz boyutuna kısmi bir açıklama getirebilmektedir.
- Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın eksik kaldığı bazı hususların durum-yapısalcı ve kurumsal müzakere modelleri tarafından tamamlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Young modeli rejimlerin oluşturulması açısından kapsamlı analiz imkanı sağlarken, durum-yapısalcılar, Ruggie'nin Neoliberal Kurumsalcı yaklaşıma yönelik, farklı kurumsal formları açıklamaya yeterli bir çerçeve getirmediği eleştirisine cevap verme imkanı tanımaktadır.
- Tüm olumlu katkılarına rağmen çıkar-temelli teoriler kavramsal belirsizlikler ve sistemsal araştırma eksikliğinden etkilenmektedir.

Güç-Temelli Teoriler

- Rejimlerin yetkinliğini kabul etmese de, rejimlerin kendisinin bir güç unsuru olduğunu teslim etmektedir.
- Zayıf devletlerin bile ilgili rejim/kurumun oy verme ve üyelik düzenlemeleri çerçevesinde (özellikle karar alma süreçlerinde eşit temsil sonucu) ortak politikaları etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.¹⁵⁶
- Politika sonuçlarını kurumlar/rejimlerin etkisi ile açıklamaktan çok güç odaklı yaklaşımla ele alması; güç icrasının ve kazanımların paylaşımına

---

¹⁵⁶ Rusya Federasyonu'nun uzun süren DTÖ üyeliği sürecinde AB ve ABD ile ticari gündemindeki zorlu konuları çözdükten sonra başlıca engeli Gürcistan'ın oluşturması ve RF'nin üyeliğinin önünün ancak Gürcistan ile problemini İsviçre arabuluculuğunda çözmesi akabinde açılması bu duruma örnek gösterilebilir.

ilişkin çatışmaların rejimlerin kuruluş ve devamına etkisini ele alması belirleyicidir.

- Hegemonik İstikrar teorisi tartışmaya açık olmakla birlikte, liderlik önemli bir faktördür. Örneğin, Doha çok taraflı ticaret müzakerelerinin başarı ile tamamlanamayışında ABD ve AB'nin liderlik rolü üstlenmeyişiinin önemli rolü olduğu genel kabul görmektedir.
- Güç-temelli teoriler Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımca yeterince dikkate alınmayan güvenlik faktörünün önemine dikkati çekmektedir.
- Hegemonya tanımı ve nedensel bağlantılar belirsizlikler içermektedir.
- Rejimler/kurumlar kamu malı (ortak mal) olmaktan çok “klüp malı” niteliğindedir.
- İç faktörlerin öneminin göz ardı edilmesi önemli bir zayıflıktır.

Bilgi-Temelli Teoriler

- Tercihlerin ve çıkar algılamaların oluşumuna ışık tutmaktadır.
- Aktörlerin davranışlarının fikirlere ve normlara atıf yapılmaksızın, sadece egoist çıkarlar ve güç unsuru ile açıklanamayacağını ortaya koymaktadır.
- Uluslararası rejimlerin/kurumların uluslararası toplumun normatif yapılarına gömülü olduğuna dikkati çekmesi önemlidir.
- İşbirliği ve “kimlik” gelişimi arasındaki karşılıklı ilişkiye yaptığı vurgu önemlidir.
- Yapısalcı yaklaşım rasyonel teorileri iki açıdan tamamlamaktadır. İlk olarak, rasyonel teoriler aktörlerin tercihlerini veri kabul ederken davranışsalcı yaklaşım bunların ortaya çıkışını, öğrenme süreçleri ve normatif değişimin de etkisini göz önüne alarak analiz etmek suretiyle aktörlerin belirli tercihlere nasıl ulaştığını anlamaya yardımcı olur.Zayıf Davranışsalcı yaklaşımsa epistemik toplulukların rolüne vurgu yaparak aktörlerin politika seçeneklerine ilişkin algılamalarını etkileyen faktörlere ışık tutmaktadır.

Rejim teorilerini değerlendirirken uluslararası ilişkilerde artan karşılıklı bağımlılığın “ulusal” alanla “uluslararası” alan arasındaki sınırları belirsizleştirdiği

dikkate alınmalıdır. İç faktörlerinin de rejimler/kurumlara ilişkin çıkarları; dolayısıyla destek ve/veya tepkileri söz konusudur ve etkilidir. Uluslararası işbirliğine yönelik rejimlerin/kurumların analizinde iç faktörlere odaklanan çalışmalar henüz “teori” olarak sınıflandırılabilir kadar sistemli olmasa da¹⁵⁷ bu konuda, özellikle bölgesel entegrasyonların gelişiminde farklı sektörel grupların ve ulusal/çok uluslu şirketlerin rolüne ilişkin önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar devletin üniter bir aktör olarak kabul edildiği yaklaşımların açıklayamadığı hususları anlama imkanı sunmaktadır.

2.4. İÇ FAKTÖRLERİN ETKİSİ, PUTNAM’IN İKİ DÜZEYLİ OYUNU VE ODELL’İN MÜZAKERE MODELLEMESİ

Uluslararası işbirliğini domestik faktörlerle açıklamaya odaklanan yaklaşımları da farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Örneğin, Helen Milner bu çalışmaları dört grupta sınıflandırmaktadır;¹⁵⁸ (1) *Çoğulcu (pluralist) yaklaşım*: Çıkar gruplarının tercihlerinin ve siyasi sistem (parti sistemi) dinamiklerinin belirleyici olduğunu savunur. İşbirliği anlaşmasından net kazanım sağlayacak konumda olan grup ve/veya partilerin, zarara uğrayacak kesimle karşılaştırıldığında görece etkisi ve karar-alma organlarına erişim kabiliyeti, ilgili devletin tercihlerini ve müzakere pozisyonunu şekillendirecektir. “Ulusal çıkar”, farklı çıkar gruplarının politika-yapıcı kurumlara erişim kabiliyetleri çerçevesinde ağırlıklandırılan tercihlerinin toplamından ibarettir. Söz konusu sosyal grupların merkezi rolü, ilgili ülkenin müzakere stratejilerini de belirlemektedir. Bu etki sadece müzakere stratejisinin belirlenmesinde değil, onay sürecinde yasama organında kabul gereği, anlaşmanın yürürlüğe girişinde de belirleyicidir. (2) *Elit siyaset yaklaşımı*: Demokratik sistemler ile diğer yönetim sistemlerinde elitlerin karar alma süreçlerindeki etkinliği çerçevesinde uluslararası işbirliği düzenlemelerinde de belirleyici olduğunu savunur. Örneğin Haas’a göre, siyasi elitler sürece çıkar gruplarının tercihlerinden daha fazla etki etmektedir. Siyasi stratejiler elitlerin algılamaları, politik tercih ve çıkar hesaplamaları tarafından şekillendirilmektedir.

---

¹⁵⁷ Helen Milner, ss. 494-495.

¹⁵⁸ a.g.y.

(3) *Kurumsal yaklaşım*: İç karar alma mekanizmalarına; bürokratik ve kurumsal yapılara odaklanmaktadır. Domestik siyasi kurumların niteliği, hem devletin tercihlerini hem de uluslararası platformda müzakere kabiliyetini şekillendirmektedir. Ulusal çıkarlar, siyasi kurumların aktörlerin tercihlerini nasıl şekillendirdiğine ve karar-alma mekanizmalarına erişimlerine bağlı olacaktır. Belirli kurumsal yapılar farklı stratejileri fizibl kılabilir. Örneğin merkeziyetçi yönetim sistemlerinde kısasa kısas stratejisi daha kolay uygulanabilir. (4) *Marxist yaklaşım*: Uluslararası işbirliğinde kapitalizm ve sınıf mücadelesi merkezi rol oynar. Ulusal çıkarı belirleyen sermayenin çıkarlarıdır. Uzun vadede sermaye birikimi, kısa vadede belirli kapitalistlerin çıkarları ön planda olabilir. Uluslararası strateji seçenekleri bakımından da aynı tercihler belirleyici olacaktır. Yerel sermaye uluslararası işbirliğini tercih edebilir, böylece uluslararası ortaklıklar ve karteller kurabilecektir. Ya da Lenin'in emperyal bölüşüm savaşı argümanı çerçevesinde, yerel sermaye hedef pazarlardan pay almada rakipleri ile mücadele içinde olabilir. Görüldüğü üzere, iç faktörlerin uluslararası işbirliğine etkisine yönelik argümanlar da rejim teorileri gibi çeşitlilik göstermektedir.

İç politikanın ticaret blokları oluşumuna etkilerini ele alan önemli çalışmalar arasında yer alan kitabında Kerry Chase, devletlerin toplumda örgütlenmiş çıkarların siyasi baskısına cevaben bölgesel ticari entegrasyonlar kurduğunu savunmaktadır.¹⁵⁹ Çalışma, ölçek ekonomilerine dayanan (ölçeğe göre artan getirinin söz konusu olduğu) sanayi sektörleri ile çok uluslu üretim ve tedarik zincirlerinin siyasi etkinliğe sahip olduğu durumlarda ticaret blokları kurulması ihtimalinin arttığını savunmaktadır.¹⁶⁰ Nitekim, uluslararası tedarik zinciri yapılanmasının artan rolü firmaların rejim çıkarlarının etkisini artırmıştır. 2011 DTÖ Dünya Ticaret Raporu'nun ana teması olan BTA'ların analizinde uluslararası tedarik zincirinin rolü başlıca alt başlıklardan biri olarak ele alınmaktadır. Çalışma, bölgesel entegrasyonların dinamik niteliğine ve örgütlenmiş çıkar gruplarının tercihlerini değiştirme potansiyeline dikkat çekmesi bakımından önemlidir.¹⁶¹

---

¹⁵⁹ Kerry A. Chase, **Trading Blocs: States, Firms and Regions in the World Economy**, 2005, Ann Arbor: Michigan University Press.

¹⁶⁰ a.g.y., s. 2.

¹⁶¹ a.g.y., s. 6.

Chase'in iç faktörlerin bölgesel ticaret entegrasyonlarına yönelik ulusal politika tercihlerine etki etme sürecine ilişkin geliştirdiği model yedi hipoteze dayanmaktadır;¹⁶² (1) Ölçeğe göre artan getiri ticari entegrasyona desteği artırır. (2) İç pazar, BTA'nın giriş imkanı sağlayacağı pazara kıyasla küçük olduğu ölçüde iç destek artar. (3) Ulusal firmalar bölgesel üretim ve tedarik zincirlerinde daha fazla yer aldığı ölçüde bölgesel entegrasyona destek artar. (4) İthal ikameci sektörler BTA'da belirli oranda korumacılık sağlayabildikleri ölçüde destek sağlarken, rekabetçilik konusunda değişen koşullara uyum sağladıkları ölçüde korumacı motivasyonları yerini daha libere bir düzenlemeye desteğe bırakacaktır. (5) Üreticiler de benzer şekilde, ölçek ekonomisine ulaşılan kadar koruma duvarlarını sürdürmek isteyecek, ölçek ekonomisini yakaladıklarında ticaretin liberalizasyonunu desteklemeye başlayacaktır. (6) Firmalar bölgesel entegrasyonları outsourcing ve/veya off-shoring yoluyla üretim ve tedarik zinciri yönetimini kolaylaştırdığı ölçüde destekleyecektir. (7) Ticaret blokunun oluşumu, bölge dışından doğrudan yabancı yatırımını teşvik ettiği ölçüde bazı çevrelerde Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri (TRIMs) ile yabancı girişini kısıtlama isteği ortaya çıkabilir.

İç aktörlerin ticari tercihleri ulusal ve dolayısıyla uluslararası ticaret politikaları üzerinde etkilidir. Diğer taraftan, *sınırlı korumacı çıkarların daha iyi örgütlenerek siyasi kararlar üzerinde daha fazla baskı oluştururken, yaygın liberalizasyon çıkarlarının (ticaretin liberalizasyonu sonucu ekonomik kaynakların daha verimli kullanılmasının ekonomide yaratacağı genel refah etkisinden yararlanan tüketici çıkarlarının) örgütlenemeyişi* Uluslararası Ekonomi Politikin temel ikilemi olup, farklı çıkarların siyasi kararlara ne ölçüde etki edeceğini belirlemektedir.

Söz konusu model, örnek-olay bazlı incelemelerde belirli politika tercihlerini anlamlandırmaya yardımcı olurken, Chase'in de vurguladığı üzere, ticarete yönelik iç aktör tercihlerini ulusal politika çıktıları ile bağlantılandırmak her zaman otomatik bir süreç değildir. Nitekim, koalisyon kurma süreçlerine ilişkin öngöründe bulunmak

---

¹⁶² a.g.y., ss. 27-43.

zordur ve her ülkede karar verme süreç ve kurumları birbirinden farklıdır. Örgütlenmiş çıkarların ticaret politikasına etkisi de bu unsurlara göre değiştiğinden genel geçer açıklamalar getiren bir modele ulaşmak zordur.¹⁶³

Ekonomik Diplomasi analizinde önemli yeri olan Putnam'ın "iki-düzeyle oyun" (two-level game) modeli ise "ulusal"- "uluslararası" düzeylerin etkileşimini *örnek-olay düzeyinde* incelemek açısından faydalı olabilecek ve yukarıda özetlenen teorik yaklaşımlar arasında bir köprü oluşturabilecektir. Putnam'ın dış politika oluşturma sürecini "iki düzeyli bir oyun" olarak analiz eden modeli, dış politika kararlarını hem ulusal hem de uluslararası pazarlıklar çerçevesinde ele alır. Örneğin, uluslararası ticaret müzakerelerinde AB'yi temsil eden Komisyon aynı anda hem dünyanın geri kalanıyla, hem de üye devletlerin hükümetleriyle müzakere etmektedir. Ulus devletler de belirli bir konuda müzakere pozisyonu oluştururken içeride farklı çıkar gruplarının talep ve beklentilerini dengelemeye çalışmaktadır. Bu dengenin nasıl oluştuğu uluslararası düzeyde müzakere pozisyonunu belirleyecektir.

Daha önce Ernst Haas'ın "yayıma etkisi" olarak formüle ettiği bütünleşme dinamiği argümanı, çıkar grupları ve diğer iç aktörlerle uluslararası aktörler arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya koyan çalışmalara öncül olmakla birlikte, söz konusu etkileşime sistematik bir yaklaşımla açıklama getirmeye çalışan başlıca model Putnam tarafından geliştirilmiştir.¹⁶⁴ Modelde uluslararası müzakereler iki düzeyli bir oyun olarak ele alınmaktadır. Ulusal düzeyde farklı çıkar grupları hükümetin kendi faydalarını maksimize edecek politikalar izlemesini sağlamaya çalışırken, politikacılar da söz konusu koalisyonların etkisini kullanarak uluslararası müzakere masasındaki konumlarını güçlendirmeyi gözetmektedir. İç faktörlerin etkisiyle şekillenen müzakere pozisyonu uluslararası müzakerelerde ulusal temsilcinin seçeneklerini sınırlandırdığı gibi, bu sınırlamanın kendisi elini de güçlendirebilmektedir (Schelling etkisi). Yine müzakere edilen metnin yürürlüğe girme prosedürüne bağlı olarak, iç faktörlerin etkisi müzakere sonucunun hayata

---

¹⁶³ a.g.y., ss. 18, 43.

¹⁶⁴ Robert Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games", **International Organization**, 1988, Vol. 42, No. 3, ss. 427-460.

geçişinde de belirleyici olabilmektedir. Model, örnek-olay bazlı değerlendirmelerde yararlı bir analiz aracı sunmaktadır.

John Odell ise uluslararası ekonomik işbirliği ve çatışmanın “müzakere süreci” analiz edilmeden anlaşılamayacağını; müzakerecilerin hangi stratejileri kullandığını, söz konusu müzakere tekniklerinin örnek-olay bazında nasıl farklılık gösterdiğini ve aynı stratejinin uygulanmasına rağmen neden farklı sonuçlar elde edilebildiğini daha iyi araştırmak gerektiğini savunmakta ve bu konuda bir model ortaya koymaya çalışmaktadır.¹⁶⁵ Odell’e göre, müzakere sürecindeki farklılıkların sonuca önemli etki ettiği görülmektedir. Bu bakış açısı, aktörlerin neden çok farklı derinlikte BTA’lar akdettiğini anlamamıza yardımcı olabilir. Tezde örnek-olay bazında yapılacak değerlendirme sırasında yalnızca BTA yarışını tetikleyen mahkumun ikileminde değil, müzakere sürecinin gelişimini ilgilendiren iç faktörler ve siyasi gelişmeler de bu perspektifle ele alınacaktır.

Özetle, tezin konusunu oluşturan, “ikinci en iyi” BTA’ların çok taraflı sisteme tercih edilmesi”nin arkasındaki *ekonomik motivasyonlar* Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın oyun teorisi (mahkumun ikilemi) çerçevesinde ele alınacak; örnek-olay çalışması olarak değerlendirilecek BTA müzakereleri ele alınırken ise, tezde benimsenen teorik çerçeve kapsamında, “mahkumun ikilemi”ne ek olarak, iç faktörlerin ve müzakere sürecinin önemine işaret eden yaklaşımlar dikkate alınacaktır.

Son olarak dikkate alınması gereken husus, teorilerin karmaşık gerçekliği anlamlandırmak için yapılan basitleştirmelere dayandığı; hiçbir teorinin her duruma uygulanabilecek ve inceleme konusu soruna etki eden tüm unsurları içeren bir şablon sunamayacağıdır. Teorinin dayandığı varsayımlar gevşetildikçe sonuçlar değişecektir.

---

¹⁶⁵ John Odell, *Negotiating the World Economy*, Ithaca: Cornell University Press, 2000.

III. BÖLÜM: MAHKUMUN İKİLEMİ VE ÇÖZÜMÜ

BTA'ların "ikinci en iyi" olduğu ve çok taraflı liberalizasyonun herkes için en iyi seçenek olduğu konusunda genel bir mutabakat söz konusu iken DTÖ-uyumluluğu tartışmalı BTA'ların sayısındaki artış ilgi çekicidir. Bu artış sonucu MFN ilkesinin "en az kayrılan ülke" (LFN) ilkesine dönüştüğü savunulmaktadır.¹⁶⁶

Çok taraflı ticaret sisteminin temel ilkelerinden MFN prensibi ile çelişkili BTA'ların ticaretin liberalizasyonunda giderek artan oranda tercihini analiz etmek üzere, Neoliberal Kurumsalçı yaklaşımın da sıkça başvurduğu oyun teorisi kullanılacaktır.

Oyun teorisinin kullanımı, karar alma süreçlerinin belirsizlik altında, risk altında ve karşılıklı bağımlılık çerçevesinde analizinde, özellikle uluslararası kurumlarla amaçlanan işbirliğinde karşılaşılan zorlukların değerlendirilmesinde sıkça başvurulan bir yöntemdir.

Tezin araştırma konusu soruna odaklanmak ve analizi basitleştirmek için "iki aktör ve iki strateji"den oluşan oyunlardan "Mahkumun İkilemi" kullanılmıştır. Söz konusu oyun, gerçek hayattaki kompleks yapıya birebir karşılık gelmemekle birlikte, değerlendirmeyi kolaylaştırmak için yapılan yöntemsel bir tercihi ifade etmektedir.

Tez, "Mahkumun İkilemi" teorisini ticaretin liberalizasyonunda *BTA'ların tercih edilmesinin ardındaki ekonomik motivasyonlarla sınırlı olarak uygulayacaktır*. BTA'ların akdedilmesinin ardında siyasi, güvenlik ve benzeri pekçok ve ayrıştırılması mümkün olmayan motivasyonlar bulunabilir.¹⁶⁷ Tez, söz konusu motivasyonlardan "ticaretin liberalizasyonu"na odaklanmakta ve bir politika aracı olarak BTA'lara yönelik tercihi bu sınırlama çerçevesinde ele almaktadır; çok taraflı

---

¹⁶⁶ Report by the Consultative Board to the WTO Director General Supachai Panitchpakdi, "The Future of the WTO: Addressing Institutional Challenges in the New Millenium", 2004, s. 19, http://www.wto.org/english/thewto_e/10anniv_e/future_wto_e.htm; erişim tarihi: 17 Şubat 2009.

¹⁶⁷ Bkz. I. Bölüm.

ticaret sistemi tüm aktörler için daha iyi bir çözüm önerirken neden BTA'ların artmakta olduğu sorusuna oyun teorisi çerçevesinde yürütülen bir analizle cevap aramaktadır.¹⁶⁸

İzleyen bölümde, Kore-ABD, Kore-AB ve Kore-Türkiye STA'ları ve müzakere süreçleri üzerinden örnek olay incelemesi yoluyla DTÖ üyelerinin “ikinci en iyi” olduğunu kabul ettikleri BTA'larla çok taraflı sistem arasında yaşadıkları ikilem, ilk iki bölümde oluşturulan kavramsal ve teorik çerçeve temelinde anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

3.1. MAHKUMUN İKİLEMİ OLARAK BTA'LAR

BTA'ların, çok taraflı sistemle karşılaştırıldığında en ciddi dezavantajının, “daha çok kayırılan ülke” (“more favoured nation”) uygulamalarının artması sonucu çok taraflı ticaret sisteminin temelini oluşturan “en çok kayırılan ülke” prensibini erozyona uğratması olduğu hususunda genel bir oydaşma oluştuğunu söylemek mümkündür.¹⁶⁹

BTA'ların sayısındaki artışın bloklaşmaya ve nihayetinde bloklar-arası ticaret savaşlarına yol açabileceğini savunanlar (örneğin Krugman), bu argümanlarını desteklemek üzere iki savaş arası dönemde korumacı ikili ticaret anlaşmalarının Büyük Buhrana yol açan ticaret daralmasında önemli rol oynadığına dikkati çeker.¹⁷⁰ Bugün ise daha ziyade, tercihlerin erimesi riskine karşı bir BTA yarışı söz konusudur.¹⁷¹

---

¹⁶⁸ Kurumların uluslararası işbirliğini geliştirmedeki önemi ve DTÖ'nün rolü hakkında mahkumun ikilemi oyununa dayalı değerlendirmeler için bkz. Thomas Oatley, “The Greatest Challenge? Regional Trade Agreements and the WTO”, ss. 35-39; “Politics of Trade Cooperation and the WTO”, ss. 55-65, **International Political Economy: Interests and Institutions in the Global Political Economy**, Boston: Longman, 2005.

¹⁶⁹ Ross Buckley, Vai lo Lo and Laurence Boulle (eds.), **Challenges to Multilateral Trade: The Impact of Bilateral, Preferential and Regional Trade Agreements**, Alphen: Kluwer Law International, 2008, s. 1.

¹⁷⁰ a.g.y., s. 9.

¹⁷¹ Bu yarışın yarattığı spagetti kasesinin bloklaşma yönünde bir trende dönüşmesinin düşük bir olasılık olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim, II. Dünya Savaşı sonrasında, Bretton Woods

Nitekim, Baldwin'in "domino etkisi" olarak adlandırdığı momentumu yaratan söz konusu "BTA yarışı" motifi, ABD ve AB gibi ticaret aktörlerinin dış ticaret politikası söylemlerinde açıkça ifadesini bulmuştur.

Fransa eski Ekonomi Bakanı Christine Lagarde, "Doha Çok Tarafli Müzakereleri ve Hong Kong Deklarasyonu"na ilişkin bir konuşmasında,¹⁷²

"Avustralya, Japonya ve ABD gibi pekçok ülke Asya'da BTA müzakereleri yürütür ve imzalarken AB'nin bölgede tek bir BTA'sı yoktu. Bu nedenle biz de, ASEAN, G. Kore ve Hindistan başta olmak üzere, Asya'nın başlıca aktörleri ile BTA imzalamaya karar verdik ve bu yönde girişimlerimizi başlattık."

ifadesine yer vermek suretiyle AB Ortak Ticaret Politikasında BTA'lara yönelişe ilişkin süreçte "domino etkisi"ni açıkça ortaya koymuştur.

ABD Ticaret eski Temsilcisi (USTR) Robert Zoellick tarafından ortaya atılan "rekabetçi serbestleştirme" kavramı¹⁷³ ve ABD Başkanı Obama'nın 7 Temmuz 2010 tarihinde Kongre'ye hitaben konuşmasında ABD-Kore, ABD-Panama ve ABD-Kolombiya STA'larının tamamlanmasının önemini vurgularken, ABD yönetiminin "önümüzdeki beş yıl içerisinde ABD'nin ihracatını iki katına çıkarma ve milyonlarca Amerikalıya istihdam imkanı yaratma" hedefi yanısıra, pazara giriş imkanlarını genişletmek açısından STA'ların önemine ve Doha müzakerelerinde karşılaşılan

---

Konferansında (ABD Senatosunun onaylamaması sonucu GATT Anlaşması ile sonuçlanacak) Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) kurulması yönündeki girişim bu sonuçtan ders alındığının bir göstergesidir (tekrarlanan oyun). 2008 son çeyreğinde başgösteren küresel ekonomik kriz karşısında korumacı ticaret politikalarına başvurulmasını önlemeye yönelik uluslararası işbirliği ve DTÖ bünyesinde oluşturulan yapı ile gerçekleştirilen takip, oyun teorisi terminolojisi ile, tekrarlanan oyundan alınan derslerin etkisini göstermektedir.

¹⁷² Christine Lagarde, "Multilateralism: The Doha Round and the Hong Kong Declaration", Bond Üniversitesi, 9 Mart 2007 tarihli konuşma metni için bkz. Buckley, Lo and Boule (eds.), **Challenges to Multilateral Trade: The Impact of Bilateral, Preferential and Regional Trade Agreements**, s. 7.

¹⁷³ Zoellick'in 2001 yılında George W. Bush'un Başkanlığı ile başlayan görevinin ilk döneminde ortaya attığı politika yaklaşımı hakkında detaylı bilgi için bkz. Simon J. Evenett and Michael Meier, "An Interim Assessment of the US Trade Policy of 'Competitive Liberalization'," **The World Economy**, 2008, Vol. 31(1), ss. 31-66.

zorluklar karşısında diğer ticaret aktörlerinin de STA'lara yöneldiğine dikkati çekmesi manidardır.¹⁷⁴

Hükümetler BTA politikalarının çok taraflı sistemi destekler niteliğini vurgulamaktadır.¹⁷⁵ Örneğin, AB tarafından DTÖ Ticaret Politikaları Gözden Geçirme Raporu için sunulan metinde “AB, çok taraflı ticaret sistemine güçlü taahhütlerine paralel olarak hem bölgesel hem de ikili düzeyde tamamlayıcı liberalizasyon anlaşmaları yapmaktadır. AB, BTA'larının çok taraflı ticaret sistemini tamamlayıcı ve destekleyici bir liberalizasyon aracı olmasını (zayıflatıcı değil) temin etmek için gerekli özeni göstermektedir” ifadesine yer verilmektedir.¹⁷⁶ Bu, hükümetler açısından anlaşılabilir bir durumdur.

Son döneme kadar DTÖ'nün de BTA'lar konusunda nötr bir tutum takındığı görülmektedir. GATT XXIV. Maddenin formüle edilişi de bu yaklaşımın göstergesidir; MFN ilkesine istisna olarak, BTA'larla liberalizasyona belirli koşullarda izin verilmesinin arkasında yatan neden, ticaretin liberalizasyonu yönünde çok taraflı platformda yürütülen çalışmalara katkıda bulunacağı inancıdır. Diğer taraftan, BTA'ların sayısındaki artışa ve BTA'ların niteliğindeki değişime paralel olarak DTÖ'den gelen resmi değerlendirmelerde de konuya ilişkin endişeler dile getirilmeye başlanmıştır.¹⁷⁷

Her yeni BTA, uluslararası ticaret aktörleri arasındaki karşılaştırmalı avantajlar dinamiğini değiştirmektedir. Bu çerçevede, söz konusu BTA'ya taraf olmayan ülke(ler) dışarıda kalmanın dezavantajını gidermek için bu BTA'nın

---

10 World Trade Interactive, 9 July 2010, Volume 17, Issue 136,
<http://www.strtrade.com/wti/wti.asp?pub=0&story=34979&date=7%2F9%2F2010&company=>,
Erişim tarihi: 12 Temmuz 2010.

¹⁷⁵ Robert B. Zoellick, “Unleashing the Trade Winds: A Building-block Approach”,
<http://usinfo.state.gov/journals/itps/0803/ijpe/pj81zoellick.htm>, erişim tarihi: 19 Eylül 2010.

¹⁷⁶ EU, “Report by the European Communities for the WTO Trade Policy Review”, WT/TPR/G/214,
2 March 2009, s. 17.

¹⁷⁷ Pascal Lamy, “Multilateral or Bilateral Trade Agreements: Which Way to Go?”, (Speech
Transcript), Bangalore-India, 17 January 2007,
http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl53_e.htm, erişim tarihi: 22 Mart 2010.

taraflarından biri ile kendi BTA'sını imzalamayı gözecektir.¹⁷⁸ Bu durum, “domino etkisi” veya “peşinden sürüklenme etkisi” olarak da adlandırılmaktadır.¹⁷⁹

Diğer taraftan, karşılaştırmalı avantajların kompozisyonunda BTA kaynaklı değişikliklerin taraflara sağladığı kazanımlar geçici olup, ancak izleyen bir BTA, pazar payı paylaşımını yeni bir dengeye getirinceye kadar sürecektir. Bu itibarla, sınırlı iktisadi kaynakların, dünya çapında kapsamlı pazara giriş imkanları sağlamaya yönelik çok taraflı girişimler yerine, belirli pazarlarda kısıtlı ve geçici avantajlar sağlamaya yönelik BTA müzakerelerinde kullanılması fizibl değildir. Ayrıca, BTA'ların getirdiği farklı menşe kuralları ve benzeri düzenlemelerin ticaret sisteminde karmaşıklığa yol açarak öngörülebilirliği azaltması da bir başka önemli olumsuz sonucudur.

Hal böyle iken, DTÖ üyeleri neden çok taraflı serbestleştirmeden yana beyanlarda bulunurken BTA'lara eğilimleri ile tutarsız bir tutum sergilemektedir.

DTÖ üyelerinin “ikinci en iyi” BTA stratejisini benimsemelerinin nedeni, oyun teorisinin önemli bir aracı olan “mahkumun ikilemi” ile açıklanabilir.¹⁸⁰

Oyun teorisi, çeşitli çelişki ve işbirliği durumlarında oyuncuların bireysel kazançlarını artırmaya yönelik davranışlarının kararlı bir dengeye ulaşip ulaşmayacağı sorunuyla ilgilenen bir analiz yöntemidir. Ekonomik, sosyal ve siyasal pekçok alanda uygulanabilen analiz yöntemi ilk kez J. von Neumann ve O. Morgenstein tarafından geliştirilmiştir. Şu iki özel durumda uygulanabilir: (1) bir oyuncunun elde ettiği kazancın diğerinin (veya diğerlerinin) kaybını oluşturduğu mutlak çelişki durumu, (2) çelişki ile işbirliğinin karma durumu, (ki bu durumda

---

¹⁷⁸ Bkz. Lamy, Bangalore Konuşması.

¹⁷⁹ DTÖ, “World Trade Report 2003”, s. 50,

http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report_2003_e.pdf, erişim tarihi: 22 Mart 2010.

¹⁸⁰ James D. Fearon, “Bargaining, Enforcement, and International Cooperation”, **International Organization**, Vol. 52, No. 2, Spring 1998, ss. 269-306.

oyuncular ortak kazançlarını artırmak için işbirliğine gidebilirler, yine de kazancın dağıtımında çelişki söz konusudur).¹⁸¹

İkinci özel duruma karşılık gelen “mahkumun ikilemi”, karar verme sürecinde eldeki alternatifler arasında çözümü zor bir tercih durumunu ifade eder. Örneğin, birlikte suç işleyen iki kişi gözaltında sorgulanmakta olsun. Suçlular daha önce suçlarını itiraf etmeme konusunda birbirleri ile anlaşmıştır. Ancak, farklı odalarda tutulan mahkumlar artık birbirleri ile konuşamamaktadır. Her ikisine de aynı teklif sunulur:

- Eğer mahkumlardan biri suçu itiraf edip diğeri itirafta bulunmazsa, itirafçı serbest bırakılırken, diğeri mahkum 15 yıla kadar hapis cezasına çarptırılabilir.
- Her iki mahkum da suçu itiraf ederse, 3 yıl gibi daha az bir hapis cezası alacaklardır.
- Mahkumların hiçbiri suçu üstlenmezse, her ikisine de 1'er yıl hapis cezası verilecektir.

Tablo 5: Mahkumun İkilemi

	Mahkum A	Mahkum A
	Sessiz kalırsa	İhanet ederse
Mahkum B	İkisi de 1 yıl yatar	B 15 yıl yatar;
Sessiz Kalırsa		A serbest kalır
Mahkum B	A 15 yıl yatar	İkisi de 3 yıl yatar
İhanet ederse	B serbest kalır	

¹⁸¹ Halil Seyidoğlu, **Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük**, Ankara: Adalet Matbaacılık, 1994, ss. 646-647.

Mahkumun ikileminde birbirinden bağımsız hareket etmek durumunda olan tarafların rasyonel tercihi “itiraf etmek” olacaktır (Nash Dengesi)¹⁸². Oysa, işbirliği halinde her ikisi için de en optimum sonuç (Pareto Optimumu) sağlanacaktır¹⁸³.

Mahkumun ikilemi modelini DTÖ üyelerinin ticaretin serbestleştirilmesine yönelik politika tercihlerine uyguladığımızda, “ikinci en iyi seçenek”leri olduğu halde BTA’lar akdeden aktörlerin bu tercihlerini ve içinde bulunulan ikilemin çözümü imkanlarını daha iyi analiz etmek mümkün olmaktadır.

DTÖ üyeleri, ticareti serbestleştirmede “en iyi” seçenek kabul edilen çok taraflı platformu; oyun teorisi terminolojisi ile “işbirliği”ni veya “ikinci en iyi” seçenek olan BTA’ları, yani “ihaneti” tercih edebilirler. Tercihlerini ikinci seçenekten yana kullanmaları halinde söz konusu BTA’ların GATT XXIV. Maddeye (hizmetler ticaretinde GATS V. Maddeye) uyumlu olup olmadığı hususu kritik önem taşımaktadır. “DTÖ-uyumlu” olmanın koşullarını karşılamayan BTA’lar oyunda ihanet seçeneğini ifade eder. Sorun, hangi BTA’ların DTÖ hukukunun ilgili düzenlemelerinde öngörülen koşulları karşılayacak kadar kapsamlı olduğunun saptanmasının zorluğudur.¹⁸⁴

---

¹⁸² Oyun Teorisi'nde Nash dengesi, oyuncuların belli özellikler taşıyan strateji seçimlerini ifade eder ve teoriye önemli katkıları olan Amerikalı matematikçi John Nash'in adıyla anılmaktadır. Her oyuncu, diğer oyuncuların seçtikleri eylemleri gözetererek oynanabilecek (getiri anlamında) en iyi eylemi seçtiğinde sağlanan dengeyi ifade eder. Ancak, bu denge getirilerin en etkin dağılımını ifade eden (herkes için maksimum getirinin elde edilmesine imkan verecek) Pareto Optimumundan farklı olabilir.

¹⁸³ Kaynak kullanımı ve dağılımında ekonomik etkinliği ifade eden ve Neoklasik iktisatçı Pareto tarafından geliştirilen Pareto Optimumu, mevcut kaynak dağılımında bazı kişilerin durumunu kötüleştirmeden kimsenin durumunu iyileştirmenin mümkün olmadığı durumu ifade eder. Bkz. Seyidoğlu, ss. 212-213.

¹⁸⁴ Prensipite XXIV. Madde (GATS V) uyumlu BTA’lar işbirliği kategorisinde kabul edilebilir. Ancak, DTÖ uyumlu BTA’ların bile, kendi aralarında ticari engelleri kaldırırken diğerleri ile koruyan ticaret bloklarının oluşmasına yol açabilecekleri gerekçesi ile olumlu karşılanmadıkları görülmektedir. Bu yaklaşım, DTÖ uyumlu BTA’ların ekonomik açıdan olumsuz görüldüğünü değil, müzakere sürecine harcanan çaba ve çok taraflı ticaret sistemine tercih edilmelerinin bir maliyet unsuru olduğunu ifade etmektedir. Bu maliyet “dışlayıcı BTA’lar”ın yarattığından daha az olmakla birlikte, yine de çok taraflı sistem aleyhine bir maliyet unsuru oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Mahkumun İkilemi analizi çerçevesinde BTA’ların büyük kısmı “ihanet” kategorisindedir.

DTÖ üyelerinin dominant stratejisinin; *mevcut koşullar çerçevesinde* en rasyonel davranış olarak *algıladıkları* yöntemin “ihnet”, yani BTA’lar akdetmek olduğu görülmektedir.¹⁸⁵

Bu tercih oyunculara (DTÖ üyelerine) iki durumda da avantaj sağlar:

- Herhangi bir üye, ihraç pazarlarında rekabet ettiği diğer üyeler sadece çok taraflı platformda serbestleştirmeyi benimserken, istekli üyelerle BTA akdetme yoluna giderse, “işbirliği” stratejisinden daha kazançlı çıkacaktır. Böylece, belirli hedef pazarlarda rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlarken, çok taraflı platformda gerçekleştirilen serbestleştirmenin nimetlerinden de yararlanabilecektir. Sonuç olarak üyeler, diğer üyelerin çok taraflılık stratejisini seçmesi halinde, BTA’ların bireysel çıkarlarını maksimize eden seçenek olduğu sonucuna varmaktadır.
- Hedef pazarlarda rekabet edilen diğer üyelerin de BTA’ları (“ihneti”) tercih etmesi halinde, yine aynı stratejiye başvurmak avantajlı görülecektir. Aksi takdirde, rakipler BTA ortaklarının pazarlarında karşılaştırmalı avantajlarını artırırken, kendileri dezavantajlı konuma düşecektir.

Bu çerçevede BTA’lar “dominant”, çok taraflı liberalizasyon ise “domine edilen” stratejidir.

---

¹⁸⁵ Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın da dikkat çektiği üzere, *kurumlar ve fikirler* bu çıkar algılamalarını önemli ölçüde etkilemekte ve şekillendirmektedir.

Tablo 6: Mahkumun İkilemi olarak BTA ’lar-1

	Üye B DTÖ odaklı	Üye B BTA odaklı
Üye A DTÖ odaklı	İkisi de belirli kazanım sağlar*	B daha çok kazanır A daha çok kaybeder
Üye A BTA odaklı	A daha çok kazanır B daha çok kaybeder	İkisi de daha az kazanır

*Kazanım, (talep ve arz yönlü) pazara giriş imkanları başta olmak üzere, ticaretin liberalizasyonundan beklenen refah artışı, tercihlerin erimesine karşı korunma vb. *ekonomik* faydayı ifade eder.

Matrisin sol üst köşesinde yer alan ve her iki aktörün de çok taraflı platformda liberalizasyonu tercih ettiği senaryoda, iki taraf da “tatminkar” bir fayda sağlar. Farklı senaryoların aktörler için getirisini/götürüsünü karşılaştırabilmek bakımından oyun teoremi, bu tabloyu ($\{A, B\}$: aktörlerin tercihleri ve DTÖ tercihi: 1. Strateji (S1), BTA tercihi: 2. Strateji (S2) olmak üzere) aşağıdaki gibi sayısallaştırmaktadır.¹⁸⁶

Tablo 7: Mahkumun İkilemi olarak BTA ’lar-2

		Aktör B	
		S1	S2
Aktör A	S1	3,3	1,4
	S2	4,1	2,2

¹⁸⁶ Vinod K. Aggarwal and Cédric Dupont, “Collaboration and Coordination in the Global Political Economy”, **Global Political Economy**, John Ravenhill (ed.), Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 35.

Tablo 7'den de görüleceği üzere, DTÖ üyelerinin çok taraflı platforma kıyasla BTA müzakerelerini tercih ettiği mevcut denge (2,2), tüm üyelerin çok taraflı platformda liberalizasyona odaklanması, yani işbirliğini tercih etmesi halinde sağlanacak dengeye (3,3) göre daha az kazanım sağlamaktadır. Bu tercih optimum olmayan bir dengeyi ifade eder.¹⁸⁷

Bu “ödül/ceza yapısı”nın uluslararası ticarete aktörleri zaman zaman “komşuyu dilendirme politikaları”na da yönelttiği görülmektedir.¹⁸⁸ Bu durum, oyuncuları merkantilist eğilimlerden caydıracak düzenlemeler getirilmesi gereğini ortaya koymaktadır.¹⁸⁹

BTA'ların etkin gözetimindeki başarısızlık mahkumun ikilemi oyunundaki mevcut dengeye yol açan başlıca nedenlerdendir. Halihazırda DTÖ üyesi ülkeleri GATT XXIV/GATT V uyumsuz BTA'lar akdetmekten caydıracak herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır. BTA'lar Bölgesel Ticaret Anlaşmaları komitesi tarafından incelenmekte ve uzlaşa temelli bir değerlendirmeye tabi olmaktadır. Ancak bu inceleme, Doha turunda erken hasat yöntemi ile geçici olarak uygulanmaya başlanan Şeffaflık Mekanizmasından önce, daha da verimsizdi ve bugüne kadar anılan Komitenin, kendisine bildirilen BTA'ların GATT XXIV uyumluluğuna ilişkin uzlaşa halinde net bir saptama yapması mümkün olamamıştır.¹⁹⁰

Yeni mekanizma çerçevesinde BTA'ların ilgili Komiteye sürecin daha erken aşamalarında bildirilmesi gerekmektedir. Tarafların BTA hakkında sunduğu veriler daha sonra Sekretarya'nın üyelere yapacağı ayrıntılı sunumların temelini oluşturacaktır. Diğer taraftan, söz konusu raporların herhangi bir BTA'nın GATT XXIV. Madde ile uyumsuz görülmesi halinde ne gibi bir etkisi olacağı belirsizdir.

---

¹⁸⁷ Avinash K. Dixit and Susan Skeath, **Games of Strategy**, New York: WW Norton, 1999, s. 87.

¹⁸⁸ Kyle Bagwell and Robert W. Staiger, “Multilateral Tariff Cooperation During the Formation of Free Trade Areas”, **International Economic Review**, 1997, 38, ss. 291-297.

¹⁸⁹ Daniel C. Esty and Damien Geradin, “Regulatory Co-opetition”, **Journal of International Economic Law**, 2000, 3(2), ss. 235-255.

¹⁹⁰ Tek istisnası Çekoslovakya'nın ayrılması ile Çek Cumhuriyeti ile Slovakya arasında inşa edilen Gümrük Birliği'nin değerlendirilmesi olmuştur.

Nitekim, yeni şeffaflık mekanizması kararında, Sekretarya'nın ayrıntılı sunumlarının anlaşmazlıkların halli mekanizmasında üyelere yeni hak ve yükümlülükler getirmek üzere kullanılmayacağı açıkça ifade edilmiştir.¹⁹¹

3.2. İKİLEMİN ÇÖZÜMÜ

BTA'lar tekrarlanan bir oyunda mahkumun ikilemini ifade eder. DTÖ üyeleri ticaret politikalarına yönelik olarak pek çok kez karar almak durumunda kalır ve her seferinde önceki kararlardan edindikleri deneyim çerçevesinde hareket ederler. Bu noktada, tekrarlanan oyunda sonucun değişip değişmediği sorusu önemlidir.

Mahkumun İkilemi oyununun tekrarlanmasını inceleyen iktisatçılar, tarafların söz konusu tekrarlar yoluyla olası sonuçları öğrenmesi halinde, ileriye dönük stratejilerinde işbirliğine daha çok yer verdiklerini saptamışlardır. Diğer taraftan, bu durum her zaman geçerli olmayabilir. Tekrarlanan oyunda en başarılı uzun vadeli strateji “misli ile mukabele”dir; oyuncu, diğer oyuncunun son turda gösterdiği tercihi tekrarlar. Ne zaman ki taraflardan biri işbirliğini seçer, diğeri de işbirliğine gider; aksi davranış “ihnet”le cevaplandırılacaktır.

Burada modelin BTA'lara uygulanması bakımından dikkat edilmesi gereken husus, DTÖ üyelerinin aynı koşullarla karşılaşmadığı, her yeni BTA'nın (yeni oyunun) kendine has alternatif maliyetler sunduğudur.¹⁹² Bir üye ortakları ile ticari ilişkilerini belli bir süre BTA çerçevesinde yürütmekte iken gelecekte bu BTA'nın sonlandırılması kararlaştırılabilir.

Oyun teorisi devleti bütüncül bir aktör olarak kabul edip hükümet-dışı aktörlerin (özel sektör gibi) rolünü ve tek bir hükümet pozisyonu olmayabileceği ihtimalini göz ardı etmekle suçlanmaktadır.¹⁹³ Söz konusu kabuller, analizi

---

¹⁹¹ WTO Negotiating Group on Rules, Report by the Chairman to the Trade Negotiations Committee, TN/RL/18, 13 July 2006, s. 3.

¹⁹² J. L. Dunoff, “The Death of the Trade Regime”, *European Journal of International Law*, 1999, 10(4), ss. 733, 748.

¹⁹³ a.g.y., s. 749.

kolaylaştırmak üzere yapılan basitleştirmeler olup tezin inceleme konusu olan sorunsalın analizi için elverişli bir model sunmaktadır.

Tekrarlanan oyunun dinamik yapısı göz önüne alındığında, ihanetin getirisi azalmakta, işbirliğinin getirisi artmaktadır. BTA odaklı-stratejiyi benimsemenin getirisinin her yeni BTA’da azalması iki unsura dayanmaktadır; her yeni BTA pazara giriş imkanları bağlamında bir önceki anlaşmaya nazaran daha az marjinal fayda sağlamaktadır. Rakiplerin ortaklarla imzaladığı müteakip BTA’lar ise sürekli olarak karşılaştırmalı avantajlar dağılımını değiştirmektedir. Örneğin, Avustralya-Tayland STA’sının Avustralya için ekonomik getirisi, pek çok zirai ürün ihracatında Avustralya’ya rakip olan Yeni Zelanda’nın Tayland ile kendi STA’sını imzalaması sonucu azalmaktadır.

Yukarıdaki analiz, yapılan tekrarlar sonucu ihanet stratejisini seçme motivasyonunun azalacağına işaret etmekle birlikte, sadece bu faktörün mahkumun ikilemini çözmesi beklenmemelidir. Ayrıca, tekrarlanan oyun sonucu işbirliği ihtimalinin artması beklenmekle birlikte,¹⁹⁴ bu eğilim DTÖ gibi geniş bir gruptan ziyade, daha küçük gruplarda söz konusudur.¹⁹⁵ Bu çerçevede, her zaman için ekstra getiri elde etmek üzere “ihamet” stratejisini tercih edenler olacaktır.

Nitekim, Olson büyük gruplara üye aktörlerin davranışlarını ele aldığı çalışmasında, söz konusu aktörlerin bireysel kazanımları ile ilgilendikleri ölçüde, üyesi oldukları grubun ortak hedeflerine ulaşması için fedakarlıkta bulunmak için gönüllü bir çaba göstermeyeceklerini savunmaktadır.¹⁹⁶ Olson devamla, rasyonel ve bireysel çıkar odaklı aktörlerin, grup küçük olmadığı veya grup çıkarı için hareket etmeyi teşvik edecek bir dış baskı veya motivasyon unsuru bulunmadığı sürece, ortak/grup çıkarlarının gerçekleştirilmesi için çaba göstermeyeceğini iddia etmektedir. Grup üyelerinin tümünün söz konusu ortak hedefi gerçekleştirmede

---

¹⁹⁴ Michael Taylor, **The Possibility of Cooperation**, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 108.

¹⁹⁵ Mancur Olson, **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**, Cambridge (MA): Harvard University Press, 1965, s. 126.

¹⁹⁶ a.g.y.

çıkarı olsa da, bu ortak kazanımı elde etmenin maliyetini paylaşma yönünde ortak bir ilgi söz konusu olmamaktadır.¹⁹⁷

Ülkelerin DTÖ-BTA'lar stratejileri arasında yaptıkları seçim kapsamında değerlendirildiğinde, oyuncular (DTÖ üyeleri) işbirliğinin (çok taraflı platformda liberalizasyonun) kendileri için daha avantajlı olduğu ve ihanetin (BTA odaklı stratejinin) etkin bir yöntem olmayıp, ancak kısa vadede ve geçici getiriler vaat ettiğine kanaat getirmediikleri sürece (neoliberal kurumsalcı yaklaşımın vurguladığı fikri iklimin etkisi) mahkumun ikileminin işbirliği ile sonuçlanması ve DTÖ üyelerinin dikkat ve enerjilerini çok taraflı müzakerelere kanalize etmeleri mümkün olamayacaktır.

Dolayısıyla, ileriye dönük perspektifte üyelerin, GATT XXIV uyumsuz BTA'lar herhangi bir yaptırım/olumsuzlukla karşılaşmadan hayata geçirilebildiği sürece, pazara girişte tam liberalizasyon veya tam anlamıyla GATT XXIV uyumlu BTA'ları kabul etmeleri (örneğin, ABD'nin tarımsal ürünler için yaygın istisnalara yer veren BTA'lardan vazgeçmesi) beklenmemelidir. Bu davranış kalıbının değişmesi ancak ilgili kurumların/büyük grupların üyelerini ödül ve ceza araçları ile yönlendirmesi ile mümkün olabilecektir.¹⁹⁸

Özetle, Mahkumun İkilemi modelini DTÖ üyesi ülkelerin ticaretin serbestleştirilmesine yönelik politika tercihlerine uyguladığımızda, DTÖ üyelerinin tekrarlanan politika kararları çerçevesinde her yeni BTA'nın getirisinin azalmakta olduğunu görecekları ve bunun işbirliği doğrultusunda bir eğilimin ortaya çıkmasına yol açacağı savunulabilir. Nitekim bu argüman, Baldwin'in "bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması" kavramını irdelediği çalışmasında ortaya koyduğu iddiaya, çıkış noktaları farklı olmakla birlikte, paralellik arz etmektedir. Baldwin, BTA'ların özellikle menş kuralları alanında getirdiği farklı düzenlemelerin neden olduğu karışıklık ve maliyetlerin belirli bir noktaya gelindiğinde DTÖ üyeleri için katlanılamaz olacağını ve bunun üyeleri BTA'lar yerine yeniden çok taraflı

---

¹⁹⁷ a.g.y., s. 21.

¹⁹⁸ a.g.y., ss. 15-16.

platformu öncelikle tercih etmeye yönelteceğini iddia etmektedir.¹⁹⁹ Burada tekrarlanan oyunların getirdiği öğrenme ve BTA'ların marjinal faydasının azalmasına dolaylı atıf yapıldığı görülmektedir.

Diğer taraftan, ticaretin ortak mal özelliği ve DTÖ üyeliğinin geniş kapsamı dikkate alındığında tekrarlanan oyun, DTÖ üyelerinin ticaret stratejilerini BTA'lardan çok taraflı platforma yönlendirme konusunda tek başına yeterli etkiye sahip olamayabilir. Dolayısıyla, üyeler bakımından kazanımlar matrisini değiştirecek kurumsal düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir.

Kazanımlar matrisi, işbirliğini tüm taraflar için en iyi seçenek haline getirecek şekilde değiştirilebilirse mahkumun ikilemi de çözülür.²⁰⁰ Oyun teorisi terminolojisi ile Nash dengesi ile Pareto optimumu eşitlenmiş olur.

Bu noktada, kazanımlar matrisinde söz konusu değişimin nasıl sağlanabileceği sorusu gündeme gelmektedir. DTÖ üyesi ülkelerin BTA kazanımlarının kısa vadede kompanse edilebilmesi zor görünmektedir. Dolayısıyla, GATT XXIV uyumsuz BTA'lara yönelik "yaptırımlar"ın artırılması ve DTÖ üyelerine BTA'lardan edindikleri kazanımların geçici olduğu mesajının güçlü bir şekilde verilmesi gerekmektedir.²⁰¹ Nitekim bu koşul, Neoliberal Kurumsalcı yaklaşımın önemle vurgu yaptığı fikri iklime ve kurumsal düzenlemenin fikri iklimi şekillendirmedeki rolüne atıf yapmaktadır. Bunun için ilgili kuralların netleştirilmesi, değiştirilmesi ve daha iyi uygulanması dahil çeşitli seçeneklerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

---

¹⁹⁹ Baldwin ve Low, **Multilateralizing Regionalism**, ss. 2, 661.

²⁰⁰ Dixit ve Skeath, ss. 266-269.

²⁰¹ Jeffrey L. Dunoff and Joel P. Trachtman, "Economic Analysis of International Law", **Yale Journal of International Law**, 1999 (24), ss. 1-44. Dunoff ve Trachtman, kurumların ve hukuki düzenlemelerin, iletişim ve taahhüt mekanizmaları sunmak suretiyle Mahkumun İkilemini bertaraf etme çabası olarak tanımlanabileceğini savunmaktadır.

Tablo 8: Nash Dengesinden Pareto Optimumuna geçiş

		Aktör B	
		<i>S1</i>	<i>S2</i>
Aktör A	<i>S1</i>	3,3	1,4
	<i>S2</i>	4,1	2,2

Üyelerin BTA stratejisini ticaretin liberalizasyonunda başlıca yöntem olarak benimsediği mevcut Nash dengesinden (2,2), DTÖ'nün ticaretin liberalizasyonunda merkezi konumunun kabul edildiği Pareto optimumuna (3,3) geçmek için başvurulabilecek yöntemler iki başlık altında sınıflandırılabilir.

- **“Ceza”; “ihanetin” yaptırıma bağlanması:**

BTA'ların disipline edilmesi; GATT XXIV ve GATS V'in muğlaklıklarının giderilmesi, izleme (şeffaflık) mekanizmasının güçlendirilmesi ve GATT/DTÖ-uyumsuz BTA'lara yaptırım getirilmesi ve

- **“Ödül”; “işbirliği”nin teşvik edilmesi:**

Bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması kavramı altında tartışılan çeşitli yöntemlere başvurarak BTA'ların aşamalı olarak MFN istisnası olmaktan çıkarılması suretiyle çok taraflı platformda işbirliğinin daha cazip hale getirilmesi gerekmektedir.

Tablo 9: DTÖ üyeleri için kazanımlar matrisinin değişmesi

		Aktör B	
		<i>S1</i>	<i>S2</i>
Aktör A	<i>S1</i>	4,4	1,4
	<i>S2</i>	4,1	1,1

Aşağıda daha detaylı ele alınacak bu iki yöntem ile üyeler için kazanımlar matrisini değiştirmek suretiyle mahkumun ikilemini çözmek mümkün olabilecektir. BTA [(2.2)'den (1.1.)'e inmesi] ve DTÖ [(3.3)'ten (4.4)'e çıkması] stratejilerinden

kazanımlarının net bir biçimde farklılaşması üyelerin davranışlarını; politika tercihlerini değiştirme sürecini hızlandıracaktır.

3.2.1. BTA'LARIN DİSİPLİNE EDİLMESİ

Bagwell ve Staiger, yaptırım ağırlıklı yöntemlerin daha etkili olacağını, üyelerin DTÖ uyumsuz BTA'lardan caydırılması gerektiğini savunmaktadır.²⁰² Uluslararası ticaret hukuku pekçok durumda ülkelerin ticaret politikası tercihlerini değiştirici rol oynamıştır.²⁰³

BTA'ların disipline edilmesi yoluyla mahkumun ikileminin çözülmesi, ancak GATT XXIV/GATS V hükümlerindeki 1. Bölüm'de bahsi geçen muğlaklıklar giderildikten sonra, BTA Komitesi İzleme Mekanizmasının güçlendirilmesi, incelenen BTA'nın GATT/DTÖ uyumluluğuna ilişkin net kararlar telafuz edilip GATT/DTÖ uyumsuz bulunan BTA'lara ilişkin olarak yaptırımlar getirilmesi ile mümkün olabilecektir. Şu aşamada BTA Komitesince hazırlanan değerlendirme raporlarının Anlaşmazlıkların Halli Organında açılacak bir davaya mesnet teşkil etmesi bile kabul edilmemiştir.

BTA'lara ilişkin GATT/DTÖ disiplininin geliştirilmesi için, GATT XXIV. ve GATS V. maddelerde bir BTA'nın MFN istisnası kabul edilebilmesi için şart koşulan "ticaretin esaslı kısmının liberalizasyonu'nun; BTA'nın kuruluşu sonrası üçüncü ülkelere yönelik ticari engellerin yükseltilememesi gereğinin nasıl ölçülebileceğinin ve gümrük birliklerinde uyumlaştırılması gereken "diğer ticaret düzenlemeleri'nin net bir biçimde tanımlanması gerekmektedir.

Bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması amacıyla Kemp Wan kabul edilebilirlik testinden geçen BTA'ların formülasyonu ve uygulanması siyasi ve pratik

---

²⁰² Bagwell and Staiger, ss. 291-292.

²⁰³ Kenneth W. Abbott, "The Trading Nation's Dilemma: The Functions of the Law of International Trade", **Harvard International Law Journal**, 1985, Vol. 26, ss. 501, 522. <http://ssrn.com/abstract=1402962>, erişim tarihi: 8 Haziran 2010.

nedenlerden ötürü zor görünse de, Waschik'in geliştirdiği argüman GATT Madde XXIV'ün yetersizliklerini ortaya koymasından önemlidir.

BTA'larla libere edilen ticaretin taraflar arasındaki ticaretin belirli bir yüzdesini mi, tüm sektörleri mi kapsamaması gerektiği tartışmasında, herhangi bir sektörün kapsam dışı bırakılmamasının öne çıktığı değerlendirilmektedir. Nitekim, ticarete konu olan ürünlerin tarife başlıkları üzerinden belirli bir yüzdesi liberalizasyona konu edilirken tarım veya başka bir hassas sektörün tümüyle BTA dışı bırakılabildiği görülmektedir. Mahkumun ikilemi, BTA'ların ayrımcı liberalizasyona imkan tanıyan mevcut yapısı çerçevesinde, merkantilist bir yaklaşımla yapılan BTA'ların başlattığı yarış sonucu oluşan kaygan zeminden kaynaklandığından, ikilemin çözümü BTA'ları merkantilist bir ticaret aracı olmaktan çıkarmakla mümkün olabilecektir. BTA'ların getirdiği liberalizasyonun tüm sektörleri kapsamaması şart koşulduğunda ancak gerçek anlamda liberalizasyonu amaçlayan aktörler tarafından başvurulmuş bir politika aracı olacaktır.

Doha turu müzakereleri çerçevesinde geliştirilen şeffaflık mekanizmasının yaptırım gücü söz konusu değildir. Kurallar müzakere grubunda şeffaflık mekanizması müzakerelerine ilişkin tutanaklar da DTÖ üyelerinin ilgili GATT/DTÖ kurallarına uyulması yönünde baskıyı artıracak düzenlemeleri kabul etme konusunda çekimser davrandıkları görülmektedir.²⁰⁴ Hoekman ve Kostecki'ye göre, BTA komitesinde, bildiri yapılan BTA'lara ilişkin sürecin "inceleme" (examination) yerine "değerlendirme" (consideration) olarak tanımlanması bile bu yaklaşımın bir göstergesidir.²⁰⁵

Diğer taraftan, şeffaflık mekanizmasında yapılan iyileştirme DTÖ üyelerinin kendilerini olumsuz etkileyebilecek BTA'ları daha iyi takip edebilmelerine imkan tanımaktadır. Pratikte DTÖ üyelerini herhangi bir BTA'yı GATT XXIV/GATS V'e aykırı olduğu gerekçesi ile DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasına

---

²⁰⁴ Hoekman and Kostecki, s. 490.

²⁰⁵ a.g.y., s. 491.

götürmesinin önünde bir engel yoktur.²⁰⁶ Ancak DTÖ üyeleri daha sonra kendi BTA'larına karşı gündeme gelebilecek bu tür davalardan çekindiğinden anlaşmazlıkların halli mekanizmasına gitmekte isteksiz davranmaktadır. Aslında, GATT XXIV ve GATS V. maddelerdeki muğlak ifadeler net bir biçimde tanımlandığında, BTA'ların GATT/DTÖ uyumlu olup olmadığının denetimi Anlaşmazlıkların Halli Organınca değil, BTA Komitesince yapılabilecektir. Komite tarafından GATT/DTÖ uyumsuz bulunan BTA'lara ilişkin olarak bir düzeltim ve zarar görenler için tazminat mekanizması öngörülebilecek, kararın uygulanmasından doğan sorunlar anlaşmazlıkların halli organına dileyen üye ülkeler tarafından yönlendirilebilecektir.

Şu aşamada, Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi (CRTA) tarafından hazırlanan raporlarda yer verilen bulguların, söz konusu BTA'lara ilişkin AHO mekanizmasına taşınabilecek uyuşmazlıklarla bağlantılandırılmasına imkan tanınması da, oyunun kazanımlar matrisini değiştirmeye yönelik alternatiflerin tartışılması çerçevesinde gündeme gelen yöntemlerden biridir.²⁰⁷

Yapılabilirliği en yüksek görünen yöntem, DTÖ üyelerinin sayısı sürekli artan BTA'ları "DTÖ uyumlu" hale getirmeye yönelik müzakere edilmiş bir anlaşma çerçevesinde hareket etmeleridir. DTÖ üyeleri BTA'larında GATT XXIV kriterlerini karşılamaya yönelik tadilata gidebilir.

GATT XXIV/GATS V ile ilgili olarak açıklık getirilmesi gereken hususlardan biri de BTA'lar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü ile ilgilidir. Pauwelyn, "DTÖ hukukunun BTA'lar hukukuna hiyeraşik üstünlüğü iddiasından ayrılmak" ve "bu iki hukuk sistemi arasındaki karşılıklı etkileşimi tanımak" gerektiğini savunmaktadır.²⁰⁸ DTÖ hukukunun hiyeraşik üstünlüğü iddiasının uygulamada "başarısız" olduğunu belirten Pauwelyn, DTÖ hukukunun BTA'ların

---

²⁰⁶ Petros C. Mavroidis, "If I Don't Do It Somebody Else Will (or Won't)", *Journal of World Trade*, 2006, No. 40, ss. 187-214.

²⁰⁷ WTO Negotiating Group on Rules, Report by the Chairman to the Trade Negotiations Committee (13 July 2006) TN/RL/18.

²⁰⁸ Joost Pauwelyn, "Legal Avenues to "multilateralizing regionalism": beyond Article XXIV", *Multilaterlizing Regionalism*, Baldwin ve Low (eds.), ss. 368-401.

yorumlanmasında esas kabul edilmesi beklenirken, gelişen “BTA’lar hukuku”nun DTÖ düzeyinde, özellikle anlaşmazlıkların hallinde göz ardı edilmesinin ciddi bir anomali olduğunu savunmaktadır. İki hukuk düzeni arasındaki karşılıklı etkileşimi teslim etmenin, DTÖ ve BTA’lar anlaşmazlıkların halli mekanizmalarının birbirlerine atıf yapmaları ile mümkün olabileceğini ve DTÖ-BTA’lar ilişkisi açmazının da böylelikle çözüleceğini iddia etmektedir.

3.2.2. BÖLGESELLEŞMENİN ÇOK TARAFLILAŞTIRILMASI

Çok taraflı ticaret sistemi ile BTA’lar arasında “sinerji ve uyumu” yakalama çabasını ifade eden “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” kavramı ilk kez 10-12 Eylül 2007 tarihlerinde Cenevre’de DTÖ ve Cenevre Uluslararası ve Kalkınma Çalışmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen Konferans ile gündeme gelmiştir. Konferans bildirimleri Baldwin ve Low tarafından derlenerek basılmış ve çalışma²⁰⁹ “yeni literatür”ün öncüsü olmuştur.²¹⁰

Bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması literatürü tarafından ortaya konan önerilerin incelenmesi, Gümrük Birliği ile AB pazarına girişte elde ettiği kazanımlar AB’nin üçüncü ülkelerle imzaladığı her yeni BTA ile erimekte olan Türkiye için bazı politika seçenekleri sunması bakımından önemlidir. Söz konusu önerilerin fizibiliteleri henüz denenmemiş olup, fikri iklim değişimini ve bu kanalla politika kararlarını nasıl etkileyeceğini zaman gösterecektir.²¹¹

Baldwin, Evenett ve Low, “tercihli tarife düzenlemeleri nasıl çok taraflılaştırılabilir?” sorusuna cevaben iki yöntem önermektedir.²¹²

---

²⁰⁹ Richard Baldwin and Patrick Low (eds.), **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

²¹⁰ BTA’lar-DTÖ ilişkisinin çok taraflılığı güçlendirecek şekilde düzenlenmesi gerektiği argümanı ve bu çerçevede arayışların öncülü olmakla birlikte “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” formülasyonu yenidir.

²¹¹ Bkz. bilgi-temelli yaklaşımların argümanları, Bölüm 2.

²¹² Richard Baldwin, Simon Evenett and Patrick Low, “Beyond Tariffs: Multilateralizing non-tariff RTA commitments”, in **Multilateralizing Regionalism**, Baldwin ve Low (eds.), ss. 79-141.

- *tüm ülkelerin MFN tarifelerini sıfırlamaları yoluyla.*²¹³

İdeal senaryoyu ifade eden bu durum, Doha Turu görev tanımında benimsenen hedeflerin gerçekleştirilmesinin önemini ortaya koyması bakımından da anlamlıdır. Her ne kadar GATT/DTÖ'nün başarılı performansı sonucu tarifelerin büyük kısmında önemli liberalizasyon gerçekleştirildiyse de (ve bu çerçevede BTA'lar kaynaklı ticaret sapması riskinin azaldığını savunan görüşler olsa da) pekçok gelişmiş ülkenin tarife cetvellerinde özellikle tarım ürünleri ve diğer “hassas ürünler” bakımından, gelişmekte olan ülkelerin ihracat imkanlarını olumsuz etkileyen “tarife zirveleri” (*tariff peaks*) uluslararası ticarete engel teşkil etmeye devam etmektedir. Ticarete tarife engelleri halen ciddi bir sorun olup, çok taraflı platformda MFN bazlı liberalizasyon çabalarının başarı sağlaması önemini korumaktadır.

- *çapraz menşe kümülasyonuna geçiş yoluyla:*

Baldwin ve diğerleri, bu öneriyi yaparken şu çekinceyi de belirtmektedir; çapraz kümülasyon belirli bir bölgede üretimin uluslararasılaşan yapısı ile uyumlu bir serbest ticaret alanı yaratmakta, ancak küresel ölçekte etkin üretime katkısı sınırlı kalmaktadır.²¹⁴

Tamamen bir ülkede elde edilmemiş ürünler ilgili BTA konusu menşe kurallarınca getirilen şartları karşıladığı takdirde “yeterli derecede işçilik veya işlem görmüş” olarak kabul edilirler. Diğer taraftan, nihai ürünün imalatında farklı ülkeler menşeli maddelerin kullanılması yaygın bir durumdur. Bu çerçevede, aralarında aynı menşe kurallarını içeren serbest ticaret anlaşmalarını akdetmiş bulunan iki veya daha fazla ülke menşeli maddelerin taraf ülkede üretilen eşyaya dahil edilmek suretiyle nihai ürünün imalatında, bu ürünün menşe statüsüne halel getirmeksizin kullanılabilirdiği bir serbest ticaret alanı yaratan “menşe kümülasyonu” uygulaması,

---

²¹³ a.g.y., s. 84.

²¹⁴ a.g.y.

tercihli ticaretin artırılmasına katkıda bulunmaktadır.²¹⁵ Kümülyasyonda, elde edilen ürünün menşe statüsünün belirlenmesinde taraf ülkelerde yapılan işçilik ve işlemler ile birlikte, kullanılan diğer taraf ülke veya ülkeler menşeli maddelerin de hesaba katılması; yani “menşelerin toplanması” mümkündür. Menşe kümülyasyonu tercihli ticarete konu ürünlerin imalatında menşeli maddelerin kullanımını teşvik etmekte olup, taraf ülkeler menşeli maddeler lehine ticareti saptırıcı etki yaratmaktadır.²¹⁶

Çapraz menşe kümülyasyonu, çok taraflı bir serbest ticaret alanına taraf olan veya aralarında ikili veya çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları ağı bulunan ikiden fazla ülke arasındaki tercihli ticarete uygulanan bir menşe kümülyasyonu sistemidir. Çapraz menşe kümülyasyonunun uygulanabilmesi için ilgili ülkeler tarafından ortak menşe kurallarının benimsenmesi ve BTA ağıının tamamlanmış olması gerekmektedir.²¹⁷ Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülyasyonu (PAAMK) sistemi çapraz menşe kümülyasyonu esasına dayanmaktadır.²¹⁸

PAAMK'nın öncülü olan Pan-Avrupa-Menşe Kümülyasyonu (PAMK) serbest ticaret alanı 1 Temmuz 1997 tarihinde AB, İsviçre (Lihtenştayn), İzlanda, Norveç, Bulgaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya arasında hayata geçirilmiş; Türkiye, 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren sisteme dahil olmuştur. 2003 yılında Palermo'da gerçekleştirilen III. Avrupa-Akdeniz Ticaret Bakanları Konferansı'nda kabul edilen “model protokol” çerçevesinde PAMK'nın Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Lübnan, Mısır, Tunus, Ürdün ve Faroe Adalarına teşmil edilmesi ve böylelikle PAAMK'ya dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁹ PAAMK sistemi, “değişken geometri” ilkesine

---

²¹⁵ BTA'lar kapsamındaki mal ticareti ikili, çapraz veya tam kümülyasyona tabi olabilir. İkili menşe kümülyasyonu, aralarında BTA akdetmiş olan iki ülke arasında işleyen bir kümülyasyon sistemi olup, sadece bu iki ülke menşeli ürünlere uygulanmaktadır. Tam kümülyasyon ise ticarete konu olacak ürünün, kümülyasyon imkanından istifade edebilmesi için tercihli menşe statüsüne sahip olması gerekmemekte olup, söz konusu üründen elde edilen nihai ürünün menşe statüsünün belirlenmesinde tam kümülyasyon alanında gerçekleştirilen işlemler ve işçilik toplanır. Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması ile AB ve bir kısım EFTA ülkesi (Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn) arasında oluşturulan Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) kapsamındaki ticarete tam kümülyasyon uygulanmaktadır. (ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.y., ss. 18-20)

²¹⁶ a.g.y., s. 10.

²¹⁷ a.g.y., s. 13.

²¹⁸ PAAMK sistemine halihazırda, Türkiye, AB, İsviçre (Lihtenştayn), İzlanda, Norveç, Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Lübnan, Mısır, Tunus, Ürdün ve Faroe Adaları dahildir.

²¹⁹ a.g.y., s. 21.

dayanmaktadır. Bu itibarla, çapraz menşe kümülasyonu Pan-Avrupa-Akdeniz menşe protokollerini içeren serbest ticaret anlaşmaları ağını tamamlamış ülkeler arasında uygulamaya konulmuştur.

1997 yılında Pan-Avrupa Menşe Kümülayonu sisteminin ortaya çıkışının arkasındaki ekonomi politik unsurlarına bakıldığında, “dış kaynak kullanımı” (outsourcing) yönteminin giderek artan ölçüde kullanıldığı, üretim ve tedariğin uluslararasılaşması ve yatay uzmanlaşma süreçlerinin önemli etkisi olduğu görülmektedir. Bu süreçte Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine kayan Avrupa üretimi, AB merkezli firmalar için menşe düzenlemelerindeki farklılıkları bir maliyet unsuruna dönüştürmüştür. Bu gelişme, başlangıçta menşe kurallarının korumacı etkisini gözeten firmaları, fabrikalarının üretim ve tedariklerini menşe statüsü riski yaşamaksızın gerçekleştirebilmeleri saiki ile çapraz kümülasyon sistemini benimsemeye yöneltmiştir.²²⁰

Gasiorek ve diğerleri, AB Pan-Avrupa Menşe Kümülayonu deneyiminin parçalı bir görünüm arz eden BTA’ları çok taraflılaştırabilmek için elverişli bir örnek sunup sunmadığını sorgulamakta; kümülasyonun aynı menşe kurallarını benimseyen bir dizi BTA üzerine kurulabilmesini, PAMK modeli çok taraflılaştırma için temel zorluk olarak tanımlamaktadır.²²¹ Diğer taraftan, Woolcock PAMK’nın önemli bir deneyim olduğunu, uygulamanın başarısından gerekli derslerin alınması gerektiğini; ancak, AB’nin BTA’larında düzenlediği menşe kurallarının halen çok kompleks bir yapı sergilediğini, dolayısıyla sadeleştirilmesinin önem arz ettiğini savunmaktadır.

Estevadeoral ve diğerleri, menşe kurallarının çok taraflılaştırılmasına yönelik politika seçeneklerini ortaya koyabilmek üzere, BTA’ların farklı menşe düzenlemelerinin uluslararası ticaret ve yatırım hareketleri üzerindeki kısıtlayıcı ve

---

²²⁰ Baldwin ve Low (eds.), **Multilateralizing Regionalism**, s. 87.

²²¹ Michael Gasiorek, Patricia Augier ve Charles Lai-Tong, “Multilateralizing Regionalism: Lessons from the EU Experience in relaxing rules of origin”, **Multilateralizing Regionalism**, Baldwin ve Low (eds.), ss. 146-181.

saptırıcı etkisini 58 farklı menşe rejimini karşılaştırarak incelemiştirler.²²² Yürüttükleri analiz sonucunda, tarımsal ürünler ile tekstil ve konfeksiyon ürünlerini en yüksek kısıtlayıcı etkiye maruz sektörler olarak saptanmıştır. Asya ülkeleri arasındaki yeni BTA'ların getirdikleri menşe kuralları bakımından AB ve ABD BTA'larına göre daha az kısıtlayıcı ve karmaşık olduğunu saptamıştır.

Menşe kurallarının çok taraflılaştırılması için, DTÖ çatısı altında, mevcut koordinesiz uygulamanın neden olduğu sistemik zararın asgariye indirilmesi edilmesine yönelik rehber ilkelerin belirlenmesi suretiyle tercihli kurallara ilişkin çok taraflı bir düzenleme getirilmesinin en uygun alternatif olduğu değerlendirilmektedir.

BTA'ların yarattığı spagetti kasesi etkisinin yalnızca tarife bazlı düzenlemeler ve menşe kuralları açısından geçerli olmadığı dikkate alındığında, tarife dışı düzenlemelerin nasıl çok taraflılaştırılabileceği sorusu gündeme gelmektedir.

Bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması arayışında, farklı derinlikte entegrasyon içeren BTA'lar incelendiğinde, DTÖ'nün MFN istisnası getirmeyen Ticaretle bağlantılı Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması (TRIPS) Anlaşması, çoklu Bilgi Teknolojileri Anlaşması (ITA) örneği ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği'nin (APEC) "en iyi BTA uygulama ilkeleri" inisiyatifi, bazı ipuçları içeren örnekler olarak değerlendirilmektedir.

MFN istisnası içermeyen TRIPS (Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları) Anlaşması bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması için çözüm arayışında örnek alınabilecek uygulamalardandır. GATT ve GATS'tan farklı olarak TRIPS anlaşması, BTA'lar için MFN istisnası tanımaz; DTÖ üyelerinden biri imzaladığı bir BTA kapsamında daha yüksek fikri mülkiyet standartları benimsediğinde bu standardı söz konusu BTA ortakları dışında üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerinde de korumak durumundadır.

---

²²² Antoni Esteveordal, Jeremy Harris ve Kati Suominen, "Harmonizing Preferential Rules of Origin Regimes Around the World", **Multilateralizing Regionalism**, Baldwin ve Low (eds.), ss. 262-367.

Bilgi Teknolojileri Anlaşması (ITA) da bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması tartışmasında atıfta bulunulan anlaşmalardan biridir. 1996 yılında 43 ülke tarafından imzalanan çoklu Anlaşma, “kritik çoğunluk” (critical mass) yaklaşımına dayanmaktadır. Anlaşma, bilgi teknolojileri sektöründe dünya ticaretinin asgari %80’ini kapsayan ülkelerin taraf olması koşulunun karşılanması ile yürürlüğe girebilmiş ve sektörel ticaretin liberalizasyonunda daha ileri düzenlemelere imkan tanıyan bir model oluşturmuştur. Bugün 73 ülkenin taraf olduğu anlaşma sektörel ticaretin %97’sini kapsamaktadır. Kritik çoğunluk yaklaşımı bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması için değerlendirilen yöntemler arasında yer almakla birlikte, uygulanmasında sektörel bir yaklaşımın benimsenmesi DTÖ’de konuların ilişkilendirilmesine dayalı müzakere modelini zedeleyebilir.

APEC ülkeleri tarafından geliştirilen “En iyi BTA Uygulamaları Rehber İlkeleri” ise taraflar arasında “ticaretin kolaylaştırılması” alanında ileri düzenlemelere gidilmesi, BTA uygulamalarında DTÖ’ye bildirim ve şeffaflık ilkesine uygun hareket edilmesi ve BTA ağı gelişirken “açık bölgeselleşme” (“open regionalism”; isteyen bölge ülkelerinin katılımına açık olma) prensibinin gözetilmesi gibi, taraf ülkelerce benimsenen bir dizi örnek uygulamayı ifade etmektedir. 1996-97 Güneydoğu Asya Ekonomik krizi ardından ekonomik karşılıklı bağımlılık çerçevesinde üretim ve tedarik zincirinin bölgesel örgütlenişi önündeki her türlü engelin bertaraf edilmesi gerektiği anlayışı, APEC’in “uyumlu liberalizasyon” (concerted unilateralizm) olarak tanımlanabilecek söz konusu yaklaşımını anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır. APEC En iyi BTA Uygulamaları Rehber İlkeleri örneği dikey uzmanlaşmanın gelişiminin bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması yolunda itici güç olabileceğini destekleyen bir örnektir.

Kamu Alımları Anlaşması’nın (GPA) taraflarının sayısının artması yoluyla (özellikle AB-15’ten AB-25’e geçişle) büyümesi ise, istekli ülkelerin daha ileri liberalizasyona gitmesine imkan tanıyan ve tüm DTÖ üyelerinin katılımına açık olan çoklu (plurilateral) anlaşmaların da bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması için değerlendirilebilecek yöntemler arasında olduğunu işaret etmektedir. Nitekim, Doha turu müzakerelerinin tıkanmasının ardından üye ülkelerin “çok vitesli/değişken

geometrilik ticaret sistemi” yaklaşımını benimsediği ve istekliler koalisyonu ile yeni girişimlerde bulunduğu görülmektedir. ABD’nin inisiyatifi ile bir araya gelen on altı sanayileşmiş ve ileri gelişmekte olan ülke 18 Ocak 2012 tarihinde Cenevre’de hizmetler ticareti alanında daha ileri liberalizasyon için çoklu bir anlaşma müzakerelerine başlamıştır.²²³ AB de ITA’nın kapsadığı ürün yelpazesinin geliştirilmesine yönelik tadilat müzakerelerini 2012 Mayıs ortasında başlatacağını duyurmuştur.²²⁴

GPA’nın genişlemesi, bir BTA gerçek anlamda liberalizasyon amaçlı olduğunda; ayrımcı ve korumacı niteliğinden yararlanmak gözetilmediğinde ekonomi politik çıkarların nasıl “açık bölgeselleşme”yi destekleme yönünde değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir. AB’nin genişleme süreci çerçevesinde AB-15’ten AB-25’e dönüşürken GPA taraflarının 10 yeni AB üyesi ile ilgili bir karar vermesi gerekmiştir.²²⁵ Çünkü bu genişleme, AB üyesi olmayan GPA taraflarının, 10 yeni AB üyesi ülkenin kamu alımları pazarında AB-15’e karşı ve AB-15 pazarında da 10 yeni üyeye karşı rekabet dezavantajı yaşaması demektir.²²⁶ Bu durum, AB üyesi olmayan GPA taraflarını, söz konusu ticaret sapsması riskini bertaraf etmek üzere, 10 yeni AB üyesini GPA’ya dahil etme konusunda çalışmaya itmiştir. 10 yeni AB üyesinden dördü GPA’ya katılmak için önceden başvuruda bulunmuştur.²²⁷ GPA tarafları 23 Nisan 2003 tarihinde oydaşma ile aldıkları kararla 10 yeni AB üyesinin GPA’ya katılımını onaylamıştır.²²⁸ Toplantıda söz alan İsrail temsilcisi, Anlaşmadaki bu genişlemenin diğer üçüncü ülkelerin de katılımı ile devamını umduklarını; AB’in genişlemesine özgü sınırlı bir gelişme olmaması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁹ 8 Aralık 2006 tarihinde GPA Komitesi Bulgaristan ve Romanya’nın da GPA’ya katılımını

---

²²³ Washington Trade Daily, 19 Ocak 2012, Vol. 21, No. 14, s. 1. Bu ülkeler; ABD, Avustralya, AB, Japonya, Kanada, Yeni Zelanda, İsviçre, Norveç, G. Kore, Singapur, Hong Kong, Şili, Kolombiya, Meksika, Pakistan ve Tayvan’dır.

²²⁴ WTD, 20 January 2012, Vol. 21, No. 15, s. 1.

²²⁵ Baldwin and Low, **Multilateralizing Regionalism**, s. 98.

²²⁶ ABD Ticaret Temsilciliği (USTR) tarafından yayımlanan Dış Ticarete Engeller 2004 Raporunda AB’nin genişlemesinin kamu alımlarında ABD bakımından yaratabileceği olumsuz etkiye işaret edilmekte ve bu itibarla, 10 yeni AB üyesinin de GPA’ya taraf olması beklentisi dile getirilmektedir; http://www.ustr.gov/archive/assets/Document_Library/Reports_Publications/2004/2004_National_Trade_Estimate/2004_NTE_Report/asset_upload_file778_4766.pdf, s. 138, erişim tarihi: 27 Ocak 2012.

²²⁷ Baldwin and Low, **Multilateralizing Regionalism**, s. 99.

²²⁸ a.g.y.

²²⁹ a.g.y.

onaylamıştır.²³⁰ Özetle, AB'nin genişlemesi, tarafların çıkarlarını GPA'nın genişletilmesi yönünde değiştirmiştir. Önemli ölçüde pazar açılımı sağlayan çoklu anlaşmaların “tersine domino etkisi” yarattığı; dışarıda kalanların girmeye çalışması yerine, taraf ülkelerin üçüncü ülkelerin artan oranda katılımının gözetildiği (teşvik edildiği) bir denge yarattığı görülmektedir ve bu denge bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılmasına hizmet eder niteliktedir.

Baldwin, Evenett ve Low ise bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması için aşağıdaki politika seçeneklerinin değerlendirilmesini önermektedir.²³¹

- BTA'ların coğrafi genişlemesi,
- BTA'lara “de jure MFN” ilkesinin eklenmesi veya
- BTA'lara “üçüncü taraf MFN'i” hükmünün eklenmesi

BTA'ların, AB'nin genişleme sürecinde olduğu gibi coğrafi genişlemesi alternatifi, “açık bölgeselleşme” varsayımına dayandığından fizibl olmayabilir. Nitekim, bölgesel ticari entegrasyonlar isteyen her üçüncü ülkenin katılımına tam anlamıyla açık değildir. Ancak, GATT XXIV. Maddenin “açık bölgeselleşmeyi” garanti edecek şekilde formülasyonu halinde doğal olarak gelişebilecek bir çözüm alternatifidir.

“De jure MFN” ilkesi halihazırda BTA'lara belirli konularda, özellikle yatırımla ilgili düzenlemelerde eklenen bir ilkedir. Örneğin, bazı BTA'larda taraflar getirilen yatırım performansı kriterinin menşe ayrımı yapılmaksızın tüm yabancı yatırımcılara uygulanmasını kararlaştırmaktadır. Diğer taraftan, BTA taraflarının kendi aralarında daha derin entegrasyon amacı ile getirdikleri ileri liberalizasyon düzenlemelerini tüm üçüncü taraflara teşmil etmeleri gereği anlamına gelecek bu çözümün hayata geçirilebilirliği tartışmalıdır; zira, BTA'ları bütünüyle bir ticaret politikası seçeneği olmaktan çıkarabilir. Bu da çok taraflı sisteme katkıda bulunacak BTA'ların teşviki yerine, bu tür BTA'ların hiç gündeme gelememesi sonucu doğurabilir. Ayrıca, bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması tartışmasında bu

---

²³⁰ a.g.y.

²³¹ Baldwin ve Low, *Multilateralizing Regionalism*, s. 81.

formülasyonun kabul edilebilirliği de zayıf görünmektedir; DTÖ üyeleri kendilerini bu derece bağlayan bir düzenlemeye gitmek istemeyecektir.

BTA'lara "üçüncü taraf MFN'i" hükmünün eklenmesi, anlaşmaya taraf devletlerin kazanılmış faydalarının, taraflardan birinin üçüncü bir ülkeyle yapacağı daha avantajlı yeni bir düzenleme ile aşınmasının engellenmesini sağlayan bir formüldür. Bu itibarla, Gümrük Birliği ile AB pazarına girişte edindiği kazanımlar AB'nin imzaladığı her yeni BTA ile erimekte olan Türkiye için önemli bir politika seçeneğidir ve Türkiye tarafından çok taraflı platformda desteklenmesi gereken bir yöntem olduğu değerlendirilmektedir.

A ve B ülkeleri "üçüncü taraf MFN'i" içeren bir anlaşma imzaladıktan sonra, B'nin C ülkesi ile imzaladığı BTA'da C ülkesine tanıdığı daha avantajlı ticaret düzenlemesini B'ye de tanınması gerektiğini ifade eder.

BTA'lara "üçüncü taraf MFN'i" şartı getirilmesi spagetti kasesi etkisini ortadan kaldıracak ve BTA yarışının yarattığı kısır döngüyü kırmaya yardımcı olacaktır.

"Üçüncü taraf MFN'i", halihazırda BTA'ların kamu alımları ve hizmetler ticareti konularında getirdiği hükümlere derc edilmektedir.

Kamu alımları alanında çeşitli STA'larda yer alan üçüncü taraf MFN'i hükmü aşağıdaki gibidir.²³²

---

²³² Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti ile Tunus Cumhuriyeti arasında Serbest Ticaret Alanı tesis eden Ortaklık Anlaşması (Madde 29); T.C. ile Makedonya Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Anlaşması (Madde 27); T.C. ile Hırvatistan Cumhuriyeti arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması (Madde 28), T.C. ile Fas Krallığı arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması (Madde 28), T.C. ile Slovenya Cumhuriyeti arasında Serbest Ticaret Anlaşması (Madde 30).

“Taraflar, ayırım gözetmeme ve mütekabiliyet temelinde, kamu ihalelerine serbestçe katılımın sağlanmasını, arzulanan bir amaç olarak mütalaa etmektedir.

Taraflar, işbu Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, ihalelere katılma konusunda, birbirlerinin firmalarına, diğer herhangi bir ülkenin firmalarına tanınandan daha az ayrıcalıklı muamelede bulunmayacaklardır.”

Neden kamu alımları ve hizmetler ticaretinde böyle bir düzenlemeye gidildiği sorusu önemlidir. Bu sektörlerde pazara ilk giriş avantajının sağladığı fayda diğer alanlardan daha yüksek görünmektedir. Uluslararası ekonomi politigin temel ikileminde ifadesini bulan, sınırlı bazı çıkarların daha yoğun ve dolayısıyla etkin lobiye yol açar nitelikte olması belirleyicidir. Burada, çok taraflılaştırmayı “otomatik pilota alan” itici güç önem kazanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, BTA ortaklarının yeni anlaşmalar akdedeceği beklentisiyle, ileride daha avantajlı muameleden yararlanabilmek ümidiyle bu prensibi anlaşmaya derc etmek isterken, gelişmiş ülkeler daha ziyade, ortaklarının pazarlarında edindikleri kazanımların erimesi ve firmalarının rakiplerine karşı dezavantajlı duruma girmesi endişesi ile hareket etmektedir. Her halükarda, bu maddenin belirli sektörlerle sınırlı olmaktan çıkıp genel kurala dönüşmesi, çok taraflı sistemin belkemiğini oluşturan MFN ilkesinin, BTA yarışı çerçevesinde “en az kayrılan ülke” (LFN) prensibine dönüşmesini engelleyecektir.

Bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması uzun vadeli bir hedef olmakla birlikte, bu iki sistem arasındaki çatışmayı giderme ve tamamlayıcılığı artırma ihtiyacı BTA'lara taraf tüm DTÖ üyeleri için geçerlidir. Bugüne kadar GATT XXIV. Maddenin içerdiği boşlukları doldurma yönünde yeterli inisiyatifin oluşmaması da, bugün yeni bir yaklaşımın ilk işaretlerinin verilmesi de değişen koşullar çerçevesinde yorumlanabilir. Hatta iyimser bir senaryoda, içinde bulunduğumuz dönemin Finnemore ve Sikkink tarafından “bir normun hayat döngüsü” olarak tanımlanan sürecin ilk aşaması olan “kuruluş” aşaması olduğu iddia edilebilir.²³³ Epistemik

---

²³³ Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, “International Norms and Political Change,” **International Organization**, Autumn 1998, ss. 887-917.

topluluklar konuyu yeni bir çerçeveden sunmaya ve bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılmasını sağlayacak yeni normları hayata geçirecek kritik çoğunluğu ikna etmeye çalışmaktadır. DTÖ de kurumsal platformunu ve geniş kitlelere ulaşım kanallarını bu doğrultuda kullanmaktadır.

BTA'lar-DTÖ ilişkisini düzenleyen yeni normların gelişimine; bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılmasına daha elverişli bir ortam hazırlayan bazı gelişmeler de “çıkarlar”a etki etmesi bakımından önemlidir. Aşağıda daha detaylı olarak ele alınacak küresel tedarik zincirinin gelişimi ve üretimde dikey uzmanlaşmaya geçiş “çıkarları”/çıkar algılamalarını değiştirebilir.

Richard Baldwin bu çerçevede, BTA'lar kasesi ile çok taraflı sistem arasındaki çıkar dengesini belirleyen ekonomi politik faktörlerine ilişkin olarak önemli bir argüman geliştirmiştir. Baldwin, BTA'ların yarattığı “spagetti kasesi”nin çelişkili şekilde çok taraflılığı destekleyeceğini savunmaktadır. Küresel tedarik ve üretim zincirinin bugünkü yapılanması; herhangi bir mal veya hizmet üretim ve tedarikinin artık uluslararası bir lojistik yönetimi sürecine dönüşmüş olması sonucu, çok uluslu şirketlerin, faaliyet gösterdikleri ülkelerin taraf oldukları BTA'ların getirdiği farklı kuralların yaratacağı işlem maliyetleri nedeniyle BTA artışına karşı lobi gücü oluşturacağını savunmaktadır. Baldwin BTA'ların tümüyle yok olacağını iddia etmemektedir. Daha ziyade, BTA'lardan uzaklaşma ve çok taraflılığa yönelme eğiliminin gelişeceğini savunmaktadır.²³⁴

Baldwin'e göre, küresel tedarik zincirinin örgütlenmesi, neden uluslararası standartların bazı sektörlerde gelişip diğerlerinde gelişemediğini açıklamaktadır. Üretimin pekçok ülkeye dağıldığı ürünlerde birörnek düzenlemelerin yerleşmesi desteklenirken, niş sektör ve ürünlerde veya belirli bir yöreye has ürünlerde yerel pazardaki üretim avantajının korunması gözetildiğinden standartların yerleşmesi daha zor olmaktadır. Üretim ve tedarik zincirinin hızla küreselleşmesine paralel olarak, ticarete teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin düzenlemelerin

---

²³⁴ Baldwin ve Low, s. 2.

uyumlaştırılması talebi çok taraflılığa katkıda bulunacaktır. Baldwin DTÖ'nün sürece katkıda bulunması gerektiğini savunmaktadır.²³⁵

Birinci bölümde değinilen, küresel üretim ve tedarik zincirinin dikey uzmanlaşmaya dayalı yeni örgütlenmesinin yarattığı ticari çıkarlar çerçevesinde (daha önce yatay uzmanlaşmaya dayalı üretim örgütlenmesi modelinde BTA'ları savunan, hatta talep eden) çok uluslu şirketlerin BTA'ların getirdiği karmaşık düzenlemelere karşı çok taraflı liberalizasyon lehine lobi gücü oluşturması beklentisi önemli bir gelişmedir. Woolcock henüz karar verme sürecine etki edecek bir MNC lobisinin söz konusu olmadığına dikkat çekmekte, Sally bunun nedenini DTÖ Uruguay Turu Müzakerelerinde MNC'lerin çıkarları çok daha somut iken Doha Turunda belirsiz ve öngörülebilirlikten uzak olmasına dayandırmaktadır.

Diğer taraftan, gelişmelere ulus-devlet düzeyinden bakıldığında, ticaret ortaklarının üçüncü ülkelerle yeni BTA'lar imzalaması sonucu yaşanan “tercihlerin erozyonu” nedeniyle BTA'lar yarışının sürdürülebilir olmaktan çıktığının ve getirisinin giderek azaldığının idrak edildiği görülmektedir. Somut çıkarlara etki eden bu gelişmelerin fikri iklime de yansımaları beklenmektedir.

Öte yandan, fikri iklim değişikliğinin somut çıkarlar ve kurumsal düzenlemeler paralelinde gerçekleşmesi zaman alabilir. Bazı öngörülmeleyen olaylar (events) bu gidişatı hızlandırabilir ya da tersine çevirebilir. Örneğin, 11 Eylül saldırılarının DTÖ Doha Turu müzakerelerinin başlatılmasında çok önemli rol oynadığı genel kabul görmektedir. Benzer şekilde, uluslararası toplumu çok taraflı platformda liberalizasyona yönlendirecek bir olay, başlangıçtaki iddialı gündeminden bir hayli uzaklaşmış ve hatta tamamlanabilirliği sorgulanır hale gelmiş Doha müzakereleri deneyimine rağmen BTA'ların disipline edilmesinin (GATT XXIV. Madde ve diğer ilgili düzenlemelerin “geliştirilmesi ve açıklığa kavuşturulması”nın) önünü açabilir. Nitekim, BTA'ların tüm cazibesine karşın DTÖ çok taraflı platformu tüm üyeleri için vazgeçilemeyecek kadar kıymetlidir.

---

²³⁵ Baldwin ve Low, ss. 119-124.

Bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılmasının ekonomik anlamda getireceği kazanımlar üzerinde daha çok çalışma yapılması ihtiyacı söz konusudur. Etki değerlendirmesi bağlamında en net sonuçları bu aşamada BTA'ların farklı düzenlemelerinden doğan spagetti kasesi etkisine konu olan menşe kurallarının ticaret akışı üzerindeki kısıtlayıcı etkisi ve menşe kümülasyonuna gitmenin bu kısıtlayıcı etkiyi gidermesine ilişkin ampirik çalışmalarda görmek mümkündür. Nitekim bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması tartışmasında ortaya atılan önerilerden birisi de menşe kurallarının sadeleştirilmesi ve basitleştirilmesi (örneğin yerli üretim eşliğinin düşürülmesi), kalkınma dostu hale getirilmesi ve çapraz menşe kümülasyonuna daha fazla imkan tanınmasıdır.²³⁶

Menşe kurallarının ticaret akışı üzerindeki kısıtlayıcı etkisine ilişkin çalışmada Herin, EFTA'nın AB'den ithalatının %21.5'inde, AB'nin ise EFTA'dan ithalatının %27.6'sında MFN tarifesi ödediğini saptamıştır.²³⁷

PAMK'ya geçişin etkisi üzerine yaptıkları çalışmada Gasiorek, Augier ve Lai-Tong, tekstil sektörü bazında yürüttükleri analizde kümülasyona dahil olmayan ülkeler arasında ticaretin kümülasyona dahil olsalardı %50 ila 70 oranında daha fazla olabileceğini hesaplamıştır.²³⁸ Ara malları ve mamul malların da dahil edildiği analizde ise, kümülasyona geçişin kümülasyona dahil olan ülkeler arasındaki ticareti %7 ile 22 oranında artıracığı; PAMK'ya dahil olmayan ülkelerle ticaretin ise potansiyelin altında (yaklaşık %70 daha az) gerçekleştiği hesaplanmıştır.²³⁹

Estevadeordal, ABD ve Meksika tarife hadleri arasındaki fark açıldıkça NAFTA'nın menşe kurallarının kısıtlayıcı etkisinin de arttığını ve kısıtlayıcı menşe kuralları ile tarife bazlı liberalizasyonun uzun vadeye yayıldığı sektörler arasında

---

²³⁶ Michael Gasiorek, Patricia Augier and Charles Lai-Tong, "Multilateralizing Regionalism: Lessons from the EU Experience in Relaxing Rules of Origin", **Multilateralizing Regionalism**, Baldwin and Low (eds.), ss. 179-180.

²³⁷ Herin, J., "Rules of Origin and Differences between Tariff Levels in EFTA and the EC", **EFTA Occasional Paper No. 13**, 1986, EFTA Secretariat: Geneva.

²³⁸ M. Gasiorek, P. Augier, D. Evans, P. Holes and C. Lai-Tong, "Study on the Economic Impact of Extending Pan-European System of Cumulation to the Mediterranean Partners' part of the Barcelona Process", **Report prepared for the European Commission**, 2002.

²³⁹ Baldwin and Low, s. 163.

güçlü bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur.²⁴⁰ Buradan çıkan sonuç, yüksek tarife duvarları ile korunmayı gözetken sanayilerde kısıtlayıcı menşe kuralları tanımlamasının daha yaygın olduğudur.

Matoo ve diğerleri, Afrika ülkelerine ABD'ye tercihli ticaret imkanı sunan Afrika Büyüme ve Fırsatlar Yasası'nın (AGOA) ilgili ülkelere sağladığı faydanın, kısıtlayıcı menşe kurallarının kaldırılması halinde yaklaşık beş kat fazla olacağını hesaplamıştır.²⁴¹ Inama (2003), Kanada, AB, Japonya ve ABD'nin toplam ithalatında genelleştirilmiş Tercihler Sistemi kapsamında gerçekleşen ithalatın payının 1995'te %55.1'den 2001'de %38.9'a düşmesinin nedenini menşe kurallarının kısıtlayıcı etkisi çerçevesinde gelişmekte olan ülkelerin/EAGÜ'lerin GTS'den gerektiği gibi yararlanamaması olarak açıklamaktadır.²⁴²

Özetle, bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması ihtiyacı somut olarak karşımızdadır. Diğer taraftan, bu somut ihtiyaca cevaben yapılması gerekenlerin nasıl hayata geçirilebileceği sorusuna net bir cevap vermek daha zordur. Genel eğilimler dışında, BTA'lar-DTÖ ilişkisinin nasıl şekilleneceği çok taraflı ticaret sisteminin (kısa vadede Doha Turunun) ve çok taraflılık ilkesinin geleceğinin nasıl şekilleneceğine bağlıdır. BTA'lar yarışının sürdürülebilir olmadığına sayısal olarak da ortaya konması ve bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılmasının yaratacağı refah etkisine ilişkin daha fazla ampirik çalışmaya ihtiyaç söz konusudur.

İzleyen bölümde, bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması ihtiyacını gündeme getiren ve DTÖ üyeleri bakımından “mahkumun ikilemi”ne neden olan BTA yarışı, yeni bir domino etkisi yaratan ABD-G. Kore ve AB-G. Kore STA müzakerelerinin karşılaştırılması yoluyla ele alınacaktır.

---

²⁴⁰ A. Estevadeordal and K. Suominen, “Rules of Origin: A World Map and Trade Effects”, **Paper presented at the IDB-CEPR-DELTA/INRA Conference on “Rules of Origin in Regional Trade Agreements: Conceptual and Empirical Approaches”**, February 2004, Washington DC.

²⁴¹ A. Matoo, D. Roy, and A. Subramarian, “The Africa Growth and Opportunity Act and its Rules of Origin: Generosity Undermined?”, **The World Economy**, 2002, Vol. 26, No. 6, ss. 829-851.

²⁴² S. Inama, “Trade Preferences for LDCs: An Early Assesment of Benefits and Possible Improvements”, **UNCTAD Paper ITCD/TSB/2003**.

IV. BÖLÜM: ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ (ABD-G. KORE ve AB-G.KORE STA MÜZAKERELERİ)

ABD ve AB'nin G. Kore ile imzaladıkları STA'lar, pazar büyüklüğü, öngördükleri ticaret liberalizasyonu ve entegrasyon düzenlemeleri ile üçüncü ülkelere etkisi en büyük olacak BTA'lar grubunda yer almaktadır.

Söz konusu STA'ların incelenmesi, BTA'ların çok geç geliştiği ancak günümüzde en hızla arttığı Uzakdoğu (Doğu Asya) bölgesinde bir "yükselen pazarı" da içermesi bakımından anlamlıdır.

Bu iki STA, rejim teorilerinin uluslararası ticari işbirliğinde BTA'ların benimsenmesine ilişkin geliştirdiği argümanların; başta mahkumun ikilemi etkisi olmak üzere, tercihlerin erimesi, güvenlik/jeopolitik kaygılar, değişen güç dengelerinin rolü, çok uluslu şirketlerin/küresel tedarik zinciri yapılanmasının etkisi ve Putnam'ın iki-düzeyleli oyun modeli çerçevesinde incelenmesine elverişli birer örnek sunmaktadır.

4.1. ABD DIŞ TİCARET POLİTİKASINDA BTA'LAR ve G. KORE BTA'SI

4.1.1. ABD ve BTA'LAR

ABD'nin NAFTA ile başlayan BTA deneyimi siyasi motivasyonlu birkaç anlaşma dışında tutarlı bir politika tercihi dönüşmemiştir. Ancak, Bush yönetiminin 2001 Ocak ayında iktidara gelmesi ile ABD dış ticaret politikasında BTA'lara yönelik "rekabetçi liberalizasyon" kavramı ile ifadesini bulmuştur. "Rekabetçi liberalizasyon" kavramının ortaya çıkışını irdelemek ABD'nin BTA politikasındaki değişimi anlamak açısından önemlidir.

ABD ticaret politikası yapımcılarının, özellikle ABD Ticaret Temsilciliği (USTR) yetkililerinin Bush yönetimi dönemine ait beyanları, "rekabetçi

liberalizasyon” politikasını anlayabilmek; arkasındaki rasyoneli ve ortaya atıldığı çerçeveyi anlamlandırmak bakımından önemli ipuçları içermektedir.

Clinton Yönetiminin Kongre’yi, ticaret anlaşmaları akdetme konusunda Başkan’ı belirli süre ile yetkilendiren “Ticareti Geliştirme Yetkisi”nin (Trade Promotion Authority-TPA) yenilenmesi konusunda ikna edememiş olması bu kavramın ortaya atılmasında önemli rol oynamıştır.²⁴³ “Rekabetçi Liberalizasyon” konsepti etrafında şekillenen tartışmalar 2002 yılında geçirilen Ticaret Yasası (Trade Act) ile Bush Yönetiminin çok az bir marjla ticareti geliştirme yetkisi alabilmesine katkıda bulunmuştur.

1990’larda ve 2000’li yılların başlarında ticaret ortakları artan sayıda BTA imzalayan ABD’nin “geriye düşme” korkusu da konseptin gelişiminde etkili olmuştur. Nitekim, dönemin ABD Ticaret Temsilcisi Robert Zoellick, 2002 yılında yaptığı bir açıklamada, dünyada 150 BTA akdedildiğine, ABD’nin ise sadece üç BTA’sı bulunduğuna işaret etmek ve “geriye düşme” kaygısını açıkça dile getirmek suretiyle politika değişikliğine ihtiyaç duyulduğunun sinyallerini vermiştir.²⁴⁴

Diğer taraftan, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından öne çıkan güvenlik kaygıları, uluslararası ticaret ile ulusal güvenlik arasında kurulan bağlantıyı güçlendirmiş, ekonomik liberalizasyonun demokratik değerlerin yerleşimine katkıda bulunacağı argümanı ile sunulan “rekabetçi liberalizasyon” kavramına desteği artırmıştır.²⁴⁵ 11 Eylül akabinde uluslararası toplumun dayanışma güdüsünün artması 2001 Kasım ayında “Doha Kalkınma Gündemi” ile çok taraflı müzakerelerde yeni bir turun başlatılmasında da etkili olmuştur.

---

²⁴³ ABD Başkanı’na verilen yetki ile kast edilen ve daha önce “Hızlı İşlem” yetkisi (Fast Track) olarak adlandırılan uygulama, dış ticaret konusunda Başkan’a tam yetki verilerek Kongre ve komiteler sisteminin baypas edilmesi anlamına gelmektedir. Kongre Başkanının imzaladığı bir anlaşmayı onaylayabilir veya reddedebilir ama tadil edemez; onay sürecinin belirli bir sürede tamamlanması gerekmektedir. Bu yetkinin yenilenmemesi, ABD’nin ikili ve çok taraflı müzakerelerinin önünü tıkayabilmektedir.

²⁴⁴ Robert B. Zoellick, “Falling Behind on Free Trade”, New York Times (Op-Ed), 14 April 2002, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9804E1DD153CF937A25757C0A9649C8B63>, erişim tarihi: 17 Nisan 2010.

²⁴⁵ Simon J. Evenett and Michael Meier, “An Interim Assessment of the US Trade Policy of “Competitive Liberalization””, **The World Economy**, 2008, Vol. 31(1), s. 36.

ABD'nin "rekabetçi liberalizasyon" stratejisi çerçevesinde, ticaret müzakereleri için alternatif forumlar temin etmek suretiyle bu forumlardan birindeki gelişmeleri diğer forum(lar)daki müzakere pozisyonunu kuvvetlendirmek için kullanabilmeyi gözettiği de söylenebilir. Örneğin Zoellick, Amerikalar Serbest Ticaret Alanı (FTAA) müzakereleri tıkandığında, ABD'nin Latin Amerika'da serbest ticaret için Orta Amerika ve Dominik Cumhuriyetini kapsayan ikinci bir girişim başlatacağını açıklamıştır.²⁴⁶

Bush yönetimi, ABD firmalarının yatırım ve hizmetler sektörlerindeki çıkarlarını korumak amacıyla "sınır-ardı" alanlarda ileri düzenlemeler öngören ve "altın standardı"nda olduğu iddia edilen BTA'ları önemli bir politika aracı olarak görmüştür.

"Rekabetçi liberalizasyon" kavramı, Zoellick tarafından ikili, bölgesel ve çok taraflı platformlarda liberalizasyon çabalarını hızlandıracak, ABD'nin çok taraflı ticaret sistemine yönelik hedeflerini destekleyecek ve ABD'nin müttefiklerinin reform süreçlerini güçlendirecek bir inisiyatif olarak sunulmuştur.²⁴⁷

Diğer taraftan, "rekabetçi liberalizasyon"un ticaretin çok taraflı platformda serbestleştirilmesini teşvik edeceği argümanına²⁴⁸ karşı, tercihli ticaret düzenlemeleri yoluyla yaratılan ticaret sapmasından kazanç sağlama (rent seeking) güdüsü ile imzalanan BTA'ların, edinilmiş kazanımları koruma saikiyle, çok taraflı platformda liberalizasyona karşı direnç yaratacağını savunan bir raporun ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu uzmanları tarafından hazırlanarak Amerikalı yetkililerin dikkatine sunulmuş olması da dikkat çekicidir.²⁴⁹ BTA'lara yönelişin Doha'nın

---

²⁴⁶ Evenett and Meier, s. 38.

²⁴⁷ Mignonne Chan, "U.S. Trade Strategy of "Competitive Liberalization", **Tamkang Journal of International Affairs**, January 2005, Volume VIII, Number III, s. 5.

²⁴⁸ Robert A. Rogowsky and Geza Feketekuty, "The Scope, Implication and Economic Rationale of a Competition-Oriented Approach to Future Multilateral Trade Negotiations Private", http://www.commercialdiplomacy.org/articles_news/rokowsky.htm, erişim tarihi: 5 Aralık 2010.

²⁴⁹ Soamiely Andriamananjara, "Competitive Liberalization or Competitive Diversion? Preferential Trade Agreements and the Multilateral Trading System", U.S. International Trade Commission, 7 May 2003, U.S. International Trade Commission, <http://129.3.20.41/eps/it/papers/0305/0305002.pdf>, erişim tarihi: 17 Nisan 2010.

“başarısızlığı”nda rol oynayan “ABD liderliğinin eksikliği”nin etkisini artırdığı argümanı da konunun güncel tartışmalara yansıyan bir boyutunu teşkil etmektedir.

ABD dış ticaret politikasında BTA’larla ilgili olarak tartışma konusu bir diğer husus, söz konusu anlaşmaların istihdam imkanlarını artırma/azaltma etkisidir. BTA’ların Amerikalılar için istihdam kaybı yaratacağı endişesi ABD kamuoyunda yaygın bir kanıdır. ABD kamuoyunun BTA’lar konusundaki istihdam hassasiyeti NAFTA deneyiminden kaynaklanmaktadır. Nitekim, NAFTA çerçevesinde ABD-Meksika ticaretinin liberalizasyonu sonucu emek bol bir ülke olan Meksika’dan işgücü ücretlerinin yaklaşık altı kat yüksek olduğu ABD’ye emek-yoğun mal ihracatında önemli artış yaşanmıştır. Yapılan hesaplamalar, bu gelişmenin ABD’de 150 bin dolayında vasıfsız işçinin işinden olmasına neden olurken, Meksika’da 325 bin kişiye istihdam yarattığını ortaya koymaktadır.²⁵⁰ Diğer taraftan, BTA’ların taraf ülkelerdeki işgücü piyasalarına etkisine ilişkin olumlu/olumsuz genellemelere gitmek mümkün olmayıp, ilgili ülkelerin işgücü/faktör donanımına, bu işgücünün niteliğine, öngörülen entegrasyonun hizmetlerin dolaşımına ilişkin düzenlemelerine, tarafların farklı sektörlerdeki rekabet üstünlüklerine göre değişmektedir.²⁵¹ Konjonktür ve siyasi çıkarlar çerçevesinde, BTA’ların istihdama olumsuz etkilerine ilişkin endişeler körüklenmekte veya istihdam yaratıcı etkilerine ilişkin ekonomik çalışma sonuçlarına atıf yapılmaktadır.²⁵²

ABD ticaret politikası yapıcılarının BTA müzakerelerine başlanacak ticaret ortaklarını belirlemede dikkate aldıkları hususları değerlendirmek gerekirse; Zoellick, Uluslararası Ekonomi Enstitüsüne hitaben yaptığı 8 Mayıs 2003 tarihli konuşmasında aşağıda sıralanan 13 kritere atıfta bulunmuştur.²⁵³

---

²⁵⁰ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2009, ss. 283-284.

²⁵¹ Paul Krugman, “Trade Does not Equal Jobs”, The New York Times, 6 December 2010, <http://krugman.blogs.nytimes.com/2010/12/06/trade-does-not-equal-jobs/>, erişim tarihi: 6 Aralık 2010.

²⁵² US Chamber of Commerce, “Opening Markets, Creating Jobs: Estimated US Employment Effects of Trade with FTA Partners”, 14 May 2010, <http://www.chamberpost.com/2010/05/opening-markets-creating-jobs-estimated-us-employment-effects-of-trade-with-fta-partners/>, erişim tarihi: 15 Mayıs 2010.

²⁵³ Evenett and Meier, s. 42.

- Kongre'nin değerlendirmeleri,
- ABD iş çevrelerinin ve tarım sektörünün çıkarları,
- BTA'nın tekstil ve şeker gibi hassas ürünlere etkisi,
- BTA ortağının gerekli ticari reformları hayata geçirme konusunda açık siyasi iradesi,
- BTA ortağının piyasa ekonomisi reformlarını uygulama konusunda gösterdiği kararlılık,
- BTA ortağının DTÖ ve diğer (bölgesel) müzakere taahhütlerini üstlenme performansı,
- BTA'nın ABD bölgesel ticaret politikalarına katkısı,
- Amerikan sivil toplum kuruluşlarının desteği,
- İlgili ülkenin ABD dış ve güvenlik politikası konularında işbirliği,
- ABD'nin ticari çıkarlarına zarar veren BTA'lara karşı denge unsuru oluşturup oluşturmadığı,
- ABD'nin BTA'larında coğrafi denge sağlama isteğine ve
- ABD'nin sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerle BTA'lar imzalama isteğine katkıda bulunması ve
- BTA müzakerelerinin USTR'ın mevcut kaynakları çerçevesinde etkisi.

Bu kriterleri dört genel başlık altında toplamak mümkündür; iç siyaset, ekonomi politik, dış politika kaygıları ve ortak ülkenin taahhütleri çerçevesinde yapılan değerlendirmeler, ABD'nin BTA'a ortağı seçiminde belirleyici olan unsurlardır.²⁵⁴

Yeni bir BTA inisiyatifine Kongre'nin ve çıkar gruplarının desteğini sağlamak, hem imzalanacak anlaşmanın hayata geçirilebilmesinde, hem de ticaret politikalarında yönetime siyasi destek temininde belirleyicidir. Bu itibarla, Kongre üyelerinin olası bir BTA'ya siyasi ve ekonomik açıdan yaklaşımı; etkili Kongre mensuplarının seçim bölgeleri açısından özel önem taşıyan ürünlerin liberalizasyon

---

²⁵⁴ Jeffrey J. Schott, "Assessing US FTA Policy", in **Free Trade Agreements: US Strategies and Priorities**, Jeffrey J. Scott (ed.) Peterson Institute, April 2004, http://www.petersoninstitute.org/publications/chapters_preview/375/13iie3616.pdf, erişim tarihi: 17 Nisan 2010.

kapsamı dışında tutulması imkanı sağlayacak müzakere esnekliği bulunup bulunmadığı ve son olarak, söz konusu BTA'nın iş çevreleri, tarım sektörü ve sivil toplum kuruluşlarının desteğini kazanma ihtimali göz önüne alınan iç siyaset konularıdır.²⁵⁵

ABD'nin ihracat imkanlarını artırması, ABD'li yatırımcıların çıkarlarının korunması, söz konusu BTA ile, ilgili ticaret ortağının üçüncü ülkelerle akdetmiş olduğu BTA'larla ABD'li ihracatçıların/tedarikçilerin rakiplerine sağladığı avantajların dengelemesi ise gözetilen ekonomi politik unsurlarıdır.²⁵⁶ Özellikle ABD'li ihracatçıların ilgili sektörlerde rakip oldukları ihracatçı ülkelerin akdettiği STA'lar yönlendirici olmaktadır. Örneğin, ABD-Şili STA'sını savunan Amerikan firmaları gerekçe olarak Kanada'nın Şili ile imzaladığı STA'nın Kanadalı rakiplerine sağladığı avantajlı pazara giriş imkanlarının rekabet güçlerini zayıflatmasını göstermiştir.²⁵⁷

İlgili ülkenin dış politika konularında “ortak çıkarlar” doğrultusunda ABD ile işbirliği yapması, “müttefik ülkeleri ödüllendirme” motivasyonu yaratarak BTA ortağının belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Örneğin, Bush yönetimi Kolombiya STA'sını, bu ülkenin uyuşturucu trafiği ile mücadelede ABD ile işbirliğini ödüllendirmek üzere gündeme getirmiştir.²⁵⁸

Son olarak, “altın standardı” getirdiği iddia edilen ABD BTA'larının sınırardı konularda DTÖ düzenlemelerinin ötesinde yükümlülükler getirdiği dikkate alınarak, ilgili ülkenin söz konusu BTA'ya taahhütlerini yerine getirme kapasitesini değerlendirmek üzere, DTÖ ve diğer BTA'lara üyeliğinden kaynaklanan

---

²⁵⁵ a.g.y., s. 365.

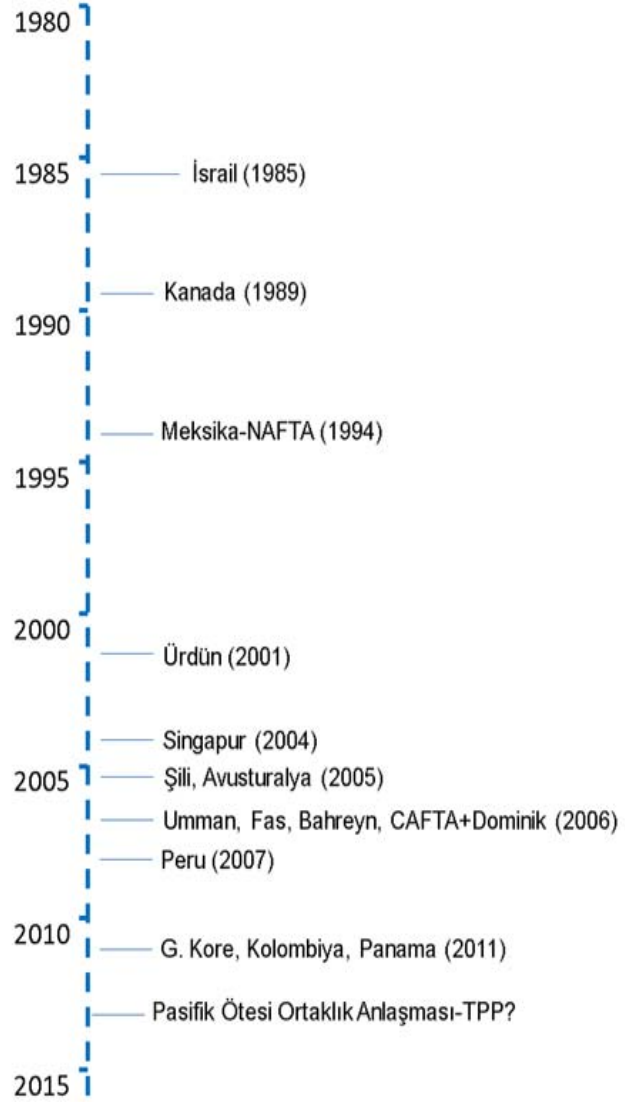
²⁵⁶ a.g.y., s. 366.

²⁵⁷ Congressional Research Service, “Free Trade Agreements: Impact on US Trade and Implications for US Trade Policy”, (RL 31356), 6 January 2011, s. 6, www.crs.gov, erişim tarihi: 7 Ocak 2011.

²⁵⁸ 2006 yılında imzalanan ABD-Kolombiya STA'sı halen onay aşamasında olup, insan hakları ve işçi örgütlerinin Kolombiya'da işçi haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile karşı çıkmaları nedeniyle Kongre'nin önünde beklemektedir.

yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdiği ve ekonomik reformlar konusunda gösterdiği siyasi irade de dikkate alınmaktadır.²⁵⁹

ABD'nin STA'ları

Ulusal strateji belgeleri de ABD'nin BTA politikasına ilişkin tercihleri hakkında ipuçları içermektedir. Obama hükümetinin ekonomik krizi atlattık üzere

²⁵⁹ Schott, s. 367.

hazırladığı ve 2015 sonuna kadar ABD'nin ihracatını iki katına çıkarmayı hedefleyen “Ulusal İhracat İnisyatifi”nin (National Export Initiative) detayları 16 Eylül 2010 tarihinde açıklanmıştır.²⁶⁰ İhracatın geliştirilmesi için KOBİ'lerin desteklenmesi, ihracat kredilerinin artırılması, ticaret heyetlerine katılımın ve etkinliğinin artırılması, hizmetler ticaretinin geliştirilmesi; ABD'nin ihracatının artmasının ticaret ortaklarının ekonomik kalkınmasına bağlı olduğu noktasından hareketle küresel ölçekte makroekonomik dengelerin gözetilmesi gibi önlemleri içeren Ulusal İhracat İnisyatifi'nin temel maddelerinden birisi de “daha etkin bir BTA politikası izlenmesi”dir. Bu çerçevede, gündemdeki BTA'ların (G. Kore, Panama ve Kolombiya BTA'larının) ve Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşmasının (Trans-Pacific Partnership Agreement) ivedilikle tamamlanmasını²⁶¹ öncelikli hedefler olarak tanımlanmıştır. Nitekim, uzun süredir gündemde olan G. Kore, Panama ve Kolombiya STA'larının Cumhuriyetçilerle Demokratlar arasında 2012 Başkanlık seçimleri öncesi kızıışan siyasi rekabete rağmen Kongre'den geçmesi küresel ekonomik krize karşı tedbir alma ve ihracatı artırma arayışının bir sonucudur.

4.1.2. NEDEN GÜNEY KORE?

G. Kore, toplam ticaret hacmi bakımından dünya sıralamasında 11.inci ve ekonomik büyüklük bakımından 15.inci konumdadır. İhracatı GSYİH'sının %45'ine, ithalatı %47'sine denk gelmektedir. Alım gücü yüksek 48.6 milyon nüfusu ve yıllık ortalama %5 büyüme hızı ile (2010'da %6.1²⁶²) yatırımcılar için çok avantajlı bir pazar sunmaktadır. Asya'nın dördüncü büyük ekonomisi olan G. Kore ile ABD arasındaki ikili ticaret hacmi 2010 yılında 90 milyar dolar olarak gerçekleşmiş

---

²⁶⁰ World Trade Interactive, Vol. 17, Issue 188, “Administration Receives Recommendations on How to Double Exports in Five Years”,

<http://www.strtrade.com/wti/wti.asp?pub=0&story=35471&date=9%2F21%2F2010&company>, erişim tarihi: 21 Eylül 2010.

²⁶¹ 2005 yılı sonlarında, Brunei, Şili, Yeni Zelanda ve Singapur arasında Asya-Pasifik bölgesinde ticaretin liberalizasyonu ve ekonomik entegrasyon amacıyla ekdedilen Anlaşma 2006'da yürürlüğe girmiştir. 2008 Mart ayında inisiyatif çerçevesinde yürütülen ticaret müzakerelerine ABD'nin de katılımı ile “Trans-Pasifik Stratejik Ekonomik Ortaklığı”na dönüşmüştür.

²⁶² **Economist Intelligence Unit-Country Report (S. Korea)**, January 2011, s. 10,

http://www.eiu.com/report_dl.asp?issue_id=1747710359&mode=pdf, erişim tarihi: 1 Ocak 2011.

olup²⁶³ 2011’de 1 trilyon doları yakalayan toplam dış ticaret hacmi ile G. Kore ekonomisi önemli bir eşiği geçmiştir.²⁶⁴

Fortune “Uluslararası İlk 500 Şirket” listesinde yer alan şirketlerin yaklaşık yarısı (2008’de 245 firma) G. Kore menşeli firmalardır; Samsung, LG, Hyundai ve Kia Motors bu listede yer alan G. Koreli firmalar arasındadır.

G. Kore, coğrafi konumu; özellikle Çin ve Japonya’ya yakınlığı ve bölgesel tedarik zincirine entegrasyonu sayesinde Kuzeydoğu Asya pazarına giriş kapısı olarak görülmektedir. Diğer taraftan, ABD’nin bölgedeki başlıca ticaret ortaklarının (Çin, Japonya, Hong Kong, G. Kore, Tayvan, Avustralya, Malezya ve Singapur) Çin ile ticari ilişkilerinin ABD ile ticari ilişkilerinden çok daha hızlı geliştiği ve ABD’li firmaların anılan pazarlarda giderek artan rekabetle karşı karşıya olduğu görülmektedir.²⁶⁵

ABD’nin önemli düşünce kuruluşlarından CATO Enstitüsü’nün neden G. Kore ile STA ihtiyacı duyulduğuna dair analizde aşağıdaki ifadeler yer verilmiştir.²⁶⁶

“ABD-G. Kore askeri ittifakı aşınmaktadır; G. Korelilerin Amerika’ya sempatilerinin giderek azaldığı, iki ülkenin uzaklaştığı görülmektedir. Bir zamanlar Çin ve SSCB’yi de arkasına alan Kuzey Kore tehdidine karşı birleşen iki ülkenin bölgesel güvenliğe bakışı da değişmiştir. Daha da önemlisi ABD, artık kendini savunabilen zengin müttefikini korumak için milyarlarca dolar harcayabilecek durumda değildir. Amerika’nın Doğu Asya’daki ekonomik hakimiyeti de giderek kaybolmaktadır...Çin ankarasının hızlı ekonomik gelişimi, ticaret ve yatırımlar yoluyla Doğu Asya’da yayılmasını da beraberinde getirmektedir.”

Raporun da işaret ettiği üzere, ABD-G. Kore STA’sı aynı zamanda önemli jeopolitik çıkarlara cevap vermektedir. Çin’in hızlı ekonomik yükselişi, Pekin’in

²⁶³ **Washington Trade Daily**, 30 Kasım 2011, s. 4.

²⁶⁴ **Washington Trade Daily**, 6 Aralık 2011, s. 1.

²⁶⁵ Doug Bandow, “ A Free Trade Agreement with South Korea Would Promote Both Prosperity and Security”, **CATO Institute-Trade Briefing Paper No. 31**, 20 October 2010, s. 5, <http://www.cato.org/pubs/tbp/tbp-031.pdf>, erişim tarihi: 21 Ekim 2010.

²⁶⁶ Bandow, **CATO Briefing Paper**, s. 5.

Doğu Asya’da artan etkinliğini pekiştirmektedir. Amerikan askeri üstünlüğünün zayıflamasına paralel olarak ekonomik entegrasyon, ABD için bölgede etkinlik sağlamada önemli bir politika alternatifine dönüşmüştür. Nitekim Çin, yükselen ekonomik gücünü siyasi güce dönüştürmek için çeşitli hibe, kredi ve projelerle bölge ülkelerinin ekonomilerine nüfuz etmeyi gözetmektedir. Çin, G. Kore için ABD’den daha önemli bir ticaret ortağı haline gelmiştir.

Asya bölgesinde gerek çok taraflılığın gerekse bölgeselleşmenin diğer bölgelerden farklı bir gelişim sürecinden geçtiği hususu da, ABD’nin bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerinin anlamlandırılmasında dikkate alınmalıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da gelişen çok taraflı örgütlenmenin aksine, özellikle Soğuk Savaş koşulları çerçevesinde Asya’daki güvenlik ve ekonomik yapılanmaları ABD tarafından “merkez-çevre modeli” ile örgütlenmiştir.²⁶⁷ SSCB, Çin, Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam’dan gelen komunizm tehdidine karşı izlenen “çevreleme politikası”nın uzantısı olarak vücut bulan bu yapılanma, Soğuk Savaş sonrası hızla değişen konjonktür ile işlevselliğini yitirmiştir. Bölge ülkeleri arasındaki tarihsel parçalanmışlık ve güven eksiklikleri nedeniyle bölgeselleşme ve çok taraflılık trendlerinin gelişimi gecikmekle birlikte, artık ABD’nin şekillendirdiği yapılar olmaktan ziyade, ABD’nin dahil olmaya ve kontrolü korumaya çalıştığı oluşumlardır. Fukuyama, ABD’nin BTA’ları genel Uzakdoğu politikasının ve Çin’i “çevreleme” politikasının etkin bir aracı olarak kullanması gerektiğini savunmaktadır.²⁶⁸

ABD için Asya-Pasifik coğrafyasında Çin’in ekonomik/siyasi gücünü dengelemek üzere BTA’lar stratejisi önemli bir politika alternatifi olarak gündeme gelince, G. Kore bölge pazarına giriş ekonomisi olarak algılanmıştır. Bu algıda G. Kore’nin, AB başta olmak üzere ABD’nin başlıca ticari rakipleri ile STA müzakereleri yürütmesi etkili olmuştur. Kore 2009 Haziran ayında ASEAN ile kapsamlı bir STA akdetmiştir. 2009 Şubat ayında Hindistan ile görüşmelerde önemli

---

²⁶⁷ Francis Fukuyama, “The Security Architecture in Asia and American Foreign Policy”, in Kent E. Calder and Francis Fukuyama (eds.), **East Asian Multilateralism: Prospects for Regional Stability**, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008, s. 234.

²⁶⁸ a.g.y., s. 235.

ilerleme kaydedilmiş ve geçici anlaşma (interim agreement) imzalanmıştır. G. Kore halihazırda Kanada, Meksika, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Avustralya, Yeni Zelanda ve Peru ile STA müzakereleri yürütmektedir. Japonya, Rusya, MERCOSUR ve Türkiye ile STA müzakereleri de gündemdedir.

ABD 2010 yılında G. Kore'ye 10 milyar dolar (mal) ticaret açığı vermiştir; bu ülkeden 48,8 milyar dolarlık ithalat yaparken 38.8 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir.²⁶⁹

Amerikan Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası verilerine göre, ABD, G. Kore ile 2009 yılı otomobil ticaretinde 8.9 Milyar Dolar açık vermiştir. Bu rakam, ABD'nin G. Kore'ye toplam ticaret açığının %70'ine karşılık gelmektedir.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesi halinde G. Kore'ye mal ihracatının önümüzdeki yıl 6.7 milyar dolarlık bir artış kaydetmesi, et ihracatına uygulanan tarifelerin düşmesi sonucu et üretim sektöründe ek 200.000 istihdam imkanı sağlanması beklenmektedir. Anlaşma ABD için 560 milyar dolarlık G. Kore hizmetler pazarının da açılması anlamına gelmektedir.

ABD'nin önde gelen düşünce kuruluşlarından CATO Enstitüsünün ABD-G. Kore Anlaşmasını destekleyen Raporunda da aşağıdaki ifadelere yer verilmektedir.²⁷⁰

“Rakiplerimiz BTA’ları kullanarak kendi ihracatçıları ve işçileri için daha adil bir ticaret ortamı ve önemli ihracat pazarlarına tercihlili erişim imkanı temin ederken, bunu Amerikalı firmalar, tüccarlar ve çiftçiler aleyhine gerçekleştirmektedir. Sunduğu dinamik iş imkanları ile küresel finansal krizin etkilerini atlarmaya da yardımcı olan BTA’lar stratejik bir dış politika aracı olarak kullanılmakta ve doğal kaynaklara erişim imkanı da sağlamaktadır. Rakiplerimizin imzaladığı ve ABD’yi dışlayan her yeni ikili veya bölgesel ticaret veya yatırım anlaşması firmalarımızın ihracat, işçilerimizin istihdam imkanlarını kaybetmesi anlamına gelmektedir.”

²⁶⁹US Census Bureau-Foreign Trade Statistics, “Trade in Goods with S. Korea-2010”, <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5800.html#2010>, erişim tarihi: 5 Mart 2011.

²⁷⁰ <http://www.cato.org/pubs/tbp/tbp-031.pdf>, erişim tarihi: 21 Ekim 2010.

2009 yılında G. Kore AB ile çok kapsamlı bir STA imzalamıştır. Anlaşmanın 2011 Temmuz ayında yürürlüğe girmesi ile ABD’li firmaların G. Kore pazarında AB’li firmalar karşısında da rekabet dezavantajı yaşayacağı değerlendirilmektedir.²⁷¹ Bu gelişmenin 30 milyar dolarlık ihracat kaybına yol açabileceği hesaplanmaktadır.²⁷²

G. Kore’nin Çin ile STA fizibilite çalışması başlatması ve bu ülke ile en kısa zamanda bir STA akdetmek istediğini belirtmesi de ABD için uyarıcı olmuştur.²⁷³ Japonya-G. Kore STA’sı da gündemdedir. ABD’nin “bekledikçe” dezavantajlı duruma düştüğü değerlendirilmektedir.²⁷⁴

4.1.3. ABD-G. KORE STA MÜZAKERELERİ

ABD’nin gerek ticari-ekonomik gerekse stratejik-güvenlik çıkarları açısından bu derece önem arz eden Anlaşmanın tamamlanması sürecinin neden bu kadar uzun ve çetrefilli geçtiğinin irdelenmesi önemlidir.

Başkan Bush döneminde, 30 Haziran 2007 tarihinde imzalanan G. Kore STA’sının onay sürecinin, izleyen Başkanlık seçimleri öncesinde tamamlanması mümkün olmamıştır; seçim atmosferine girilmesi ve bu süreçte Bush’un TPA Yetki süresinin sona ermesi ile Anlaşmanın hayata geçirilmesi yeni Başkan’a kalmıştır.

G. Kore STA’sı Başkan adaylarının seçim kampanyalarının da gündem maddeleri arasında yer almış ve tartışmalara konu olmuştur. Cumhuriyetçi John McCain kampanya sırasında serbest ticaret ve DTÖ yanlısı bir tutum sergilemiş, ticaretin “Ortadoğu’nun kapalı toplumlarını “açmak” için önemli bir araç” olduğunu ve korumacılığa yönelmenin ABD ekonomisinin geleceği açısından “tehlikeli”

²⁷¹ William H. Cooper et. al, “The EU-South Korea FTA and Its Implications for the US”, **Congressional Research Service 7-5700**, 5 January 2011, www.crs.gov; erişim tarihi: 6 Ocak 2011.

²⁷² “Korean Trade Epiphany,” **Asian Wall Street Journal**, June 29, 2010, <http://epaper.wsj-asia.com>.

²⁷³ Fred Hiatt, “Will the U.S. Commit to Free Trade with South Korea?”, **Washington Post**, April 12, 2010, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/04/11/AR2010041102508.html>, erişim tarihi: 13 Nisan 2010.

²⁷⁴ **CATO Report**, s. 6.

olduğunu ifade etmiştir. McCain, “Başkan Bush tarafından imzalanan G. Kore STA metni “mükemmel olmasa da” ABD’nin ekonomik ve stratejik çıkarları gereği bir an evvel yürürlüğe konulmalı” mesajı vermiştir.²⁷⁵

Demokratların başkan adayı Barack Obama ise genel olarak serbest ticaret politikalarını desteklediği mesajı verirken, özellikle istihdam ve çevrenin korunması konusundaki hassasiyetleri vurgulamıştır. Obama, G. Kore STA’sının “yeterince iyi olmadığı” gerekçesi ile yeniden müzakere edilmesi gerektiğini savunurken, NAFTA’nın da “kötü” bir anlaşma olduğunu, Kanada ve Meksika ile mevcut STA’ların gözden geçirilmesi gerektiğini, bu çerçevede ABD’nin NAFTA’dan çekilmesinin bile söz konusu olabileceğini iddia etmiştir.²⁷⁶

Diğer taraftan, Başkan olarak göreve gelmesinin ardından Obama yönetimi BTA’lar konusundaki tavrını yumuşatmak durumunda kalmıştır. Bir taraftan, AB’nin G. Kore ile STA müzakerelerinde kaydedilen ilerleme ve iş çevrelerinin baskısı, diğer taraftan uluslararası güç dengelerinde ABD aleyhine yaşanmakta olan değişimin yarattığı güvenlik ve ekonomik kaygıları, 2008 finansal krizinin küresel bir ekonomik krize dönüşmesi sonucu Obama yönetimi üzerinde artan ekonomik baskı (özellikle işsizlik sorunu) ve ABD yönetiminin önümüzdeki 5 yıl içerisinde ABD ihracatını iki katına çıkararak ekonomiyi iyileştirme ve istihdam imkanı yaratma vaadi, G. Kore ile imzalanan anlaşma metni ile üstlenilen taahhütlerin tamamlanması gereğini ortaya koymuştur. Böylece, ilk metnin imzalanmasından yaklaşık üç yıl sonra, 26 Haziran 2010 tarihinde Obama ve G. Kore Başbakanı Lee Myung-bak Anlaşma metnine ilişkin taahhütlerini yineleyerek netleştirilmesi gereken hususları 2010 Kasım ayı itibarıyla sonuçlandırmak üzere çalışmalarını başlattıklarını duyurmuştur.

Otomotiv işçileri başta olmak üzere belirli sendikaların baskısı üzerine ABD-G. Kore STA’sı 2007 metni üzerinde önemli değişiklikleri müzakere eden Obama hükümeti, Amerikan otomobilleri ve et ihracatına yönelik tarifeleri düşürmeyi

---

²⁷⁵ Council on Foreign Relations, “The Candidates on Trade”, 30 July 2008, <http://www.cfr.org/us-election-2008/candidates-trade/p14762>, erişim tarihi: 13 Nisan 2010.

²⁷⁶ a.g.y.

başarıırken, G. Kore menşeli otomobil ve kamyonlara uygulanan tarifelerin süresini de uzatmıştır. Lee-Makiyama'ya göre bu asimetrik düzenleme merkantilist bir yaklaşımı temsil etmektedir ve ülkelerin çok taraflı liberalizasyona karşı BTA'ları tercih etmesinde de uluslararası ticareti “sıfır-toplamlı” bir oyun olarak değerlendirip ithalatın refah etkilerini göz ardı eden merkantilist zihniyet belirleyici olmaktadır.²⁷⁷ G. Kore-ABD STA'sının 4 Aralık 2010 tarihinde üzerinde uzlaşıya varılan nihai metni uyarınca ABD, G. Kore'nin otomotiv ihracatına 4 yıl süre ile % 2.5 tarife uygulamaya devam edecek; G. Kore tarafından ABD otomobillerine uygulanan tarife hadleri ise derhal yarıya düşürülerek % 4'e indirilecektir. Anlaşma çerçevesinde her yıl (G. Kore standartlarını karşılamasa da) ABD güvenlik standartlarına uygun 75.000 Amerikan aracının G. Kore'ye ihracatına izin verilmesi öngörülmektedir.

ABD'nin ekonomik (AB-G. Kore STA'sının yarattığı baskı) ve stratejik çıkarlarının (güç dengelerinde Doğu'ya (Çin'e) kayma) gereklerine ve “yeniden müzakere” edilen metnin sunduğu avantajlara rağmen 11-12 Kasım 2010 tarihlerinde Seul'de düzenlenen G20 zirvesinde Anlaşma metnine nihai halini veremeyen liderler,²⁷⁸ 23 Kasım 2010'da Kuzey Kore'nin G. Kore'ye ait Yeonpyeong Adası'na saldırısından çok kısa süre sonra; 4 Aralık 2010 tarihinde metin üzerinde anlaşmalarını ve STA'nın iç onay sürecini başlatacaklarını duyurmuştur. Bu gelişme, güvenlik faktörlerinin ne derece önemli olduğunun ve STA'ların sadece ekonomik motivasyonlarla imzalanmadığının açık bir göstergesidir.²⁷⁹ Nitekim, ABD yalnız ekonomik unsurları dikkate alsaydı, Asya pazarına giriş kapısı olarak başka bir ülkeyi de seçebilirdi. Ancak 2007'den beri masada olan anlaşma metninin, bir zamanlar karşı tutum alan Obama hükümetinin yoğun çabaları sonucu kabulünde, öncelikle AB'nin G. Kore STA'sını tamamlaması ve 2011 Temmuz ayı itibarıyla yürürlüğe girmesinin kararlaştırılması, ikinci olarak Güney-Kuzey Kore gerginliğinin artması önemli rol oynamıştır.

---

²⁷⁷ Hosuk Lee-Makiyama, “The EU, US and ROK FTAs: From Bilateral Trade Liberalization to FTA Mercantilism”, *East Asia Forum*, 17 December 2010,

<http://www.eastasiaforum.org/2010/12/17/the-eu-us-and-rok-ftas-from-bilateral-trade-liberalisation-to-fta-mercantilism/>, erişim tarihi: 13 Nisan 2010.

²⁷⁸ ABD Başkanı'nın başlıca gündem maddelerinden biri G. Kore Cumhurbaşkanı ile 11 Kasım 2010 tarihli ikili görüşmede STA'nın tamamlanmasıydı.

²⁷⁹ *Economist Intelligence Unit-Country Report (S. Korea)*, January 2011, s. 15.

Amerikan işçi sendikaları tarafından BTA'lar konusunda gösterilen genel tepki, ABD-G. Kore STA'sı konusunda sendikalar arası görüş ayrılığı nedeniyle ortaya konamamıştır. İki büyük sendikanın anlaşmaya desteğinin onay sürecini kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir.²⁸⁰ Nitekim, işçi sendikalarının ortak muhalefeti son dönemde Kolombiya ve Panama STA'larının onay sürecini tıkayan önemli bir etken olmuştur. G. Kore STA'sı için ise, G. Kore'ye otomobil ve et ihracatını artıracak olması nedeniyle Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası (United Automobile Workers) ve Birleşik Gıda ve Ticaret İşçileri Sendikası'nın (United Food and Commercial Workers) desteğini temin etmek mümkün olmuştur. Diğer taraftan, Amerikan Mekanistler Birliği, çelik işçileri ve telekomünikasyon işçileri G. Kore STA'sına, istihdam imkanlarını azaltabileceği gerekçesi ile karşı tavır almıştır.

G. Kore-AB STA'sının yürürlüğe girişi için öngörülen 1 Temmuz 2011 tarihine yaklaşılrken ABD Kongresi'nde onay süreci için bekleyen G. Kore STA'sı partiler arası siyasi çekişmelerin ve diğer siyasi çıkarların etkisi sonucu sürüncemede kalmıştır.²⁸¹ ABD yönetimi bir an önce G. Kore STA'sını Kongre'den geçirmeyi gözetirken, Cumhuriyetçiler (örneğin, Temsilciler Meclisi Sözcüsü John Boehner) G. Kore STA'sına ilişkin onay sürecini bir süredir Kongre'nin önünde bekleyen Kolombiya ve Panama STA'ları ile birleştirmeye çalışmıştır.²⁸² Kolombiya'da işçi sendikalarının karşılaştığı zorluklar (işçi haklarının korunmasında daha düşük standartlar ve dolayısıyla üretim maliyetlerinin düşük olması) ve Panama vergi düzenlemelerinin ülkeyi vergi kaçakçıları için kurtarılmış bölge haline getirmesi gerekçesiyle,²⁸³ bu iki ülke ile STA'ların söz konusu hususlarda reformlar gerçekleştirilmeden yürürlüğe konulmaması yönünde (işçi sendikalarının ve insan hakları derneklerinin karşı olması nedeniyle) genel bir kanı hakimdir; Demokratların bile tam desteği söz konusu olmamıştır. Obama yönetimi bu iki STA'nın da "2011

---

²⁸⁰ Steven Greenhouse, "Seoul Pact Drives Wedge between U.S. Unions", **International Herald Tribune**, 10 Aralık 2010, s. 20.

²⁸¹ ICTSD, "Trade Preferences Schemes, FTAs Become Political Footballs in US Congress", **Bridges Weekly Trade News Digest**, Volume 15, No. 4, 10 February 2011.

²⁸² "More Trade Follies", **International Herald Tribune**, 7 February 2011, s. 8.

²⁸³ Congressional Research Service, "Free Trade Agreements: Impact on US Trade and Implications for US Trade Policy", s. 9.

Ticaret Gündemi”nde²⁸⁴ yer aldığını ve ABD’nin hassasiyetleri çerçevesinde gerekli iyileştirilmelerin yapılmasını temin etmek suretiyle onay sürecinin başlatılacağını vaad etmiştir²⁸⁵ ancak, bu üç anlaşmanın onay sürecini birleştirmeye (G. Kore STA’sının “zamanında” yürürlüğe girmesini tehlikeye sokacağı endişesi ile) direnmiştir.²⁸⁶ AB-G. Kore STA’sı yürürlüğe girene kadar ABD-G. Kore STA onay sürecinin tamamlanamaması halinde ABD ticari çıkarlarının zarar göreceğini vurgulanmıştır.²⁸⁷ Diğer taraftan, bu konudaki baskılara cevaben Kolombiya ve Panama yetkilileri ile temaslarını yoğunlaştıran ABD yönetimi, 7 Nisan 2011 tarihinde Kolombiya hükümetinin işçi haklarını iyileştirmeye yönelik bir Eylem Planı’nı kabul ettiğini duyurmuştur.²⁸⁸ Bu gelişmenin Kolombiya-Panama STA’larının da Kongre önüne onay için getirilmesi, dolayısıyla G. Kore STA’sı onay sürecinin önünü açacak bir gelişme olduğu değerlendirilmiştir.²⁸⁹ Bu arada, AB de 12 Nisan 2011 tarihinde Kolombiya ve Peru STA’larını parafe etmiştir.²⁹⁰ ABD Başkanı Obama, 21 Ekim 2011 tarihinde G. Kore, Kolombiya ve Panama STA’larını imzalamıştır.²⁹¹ G. Kore STA’sının 2012 Mart ayı ortasında yürürlüğe girmesi öngörülmektedir.

G. Kore STA’sına karşı çıkan Cumhuriyetçilerin (örneğin, Senato Finans Komitesi Başkanı Max Baucus’un) gerekçesi, (seçim bölgesi Montana için çok önemli olan) biftek ihracatı konusunda STA metninin G. Kore pazarını tam olarak açamamasıdır. G. Kore, 2003 yılında ABD’de deli dana hastalığının ortaya çıkmasından sonra bu ülkeden sığır eti ithalatını durdurmuştur. Ardından, sadece 30

²⁸⁴ “Administration’s 2011 Trade Agenda Focuses on FTAs, Enforcement”, **World Trade Interactive**, Volume 18, Issue 44, 3 March 2011,

<http://www.strtrade.com/wti/wti.asp?pub=0&story=36519&date=3%2F3%2F2011&company=>, erişim tarihi: 3 Mart 2011.

²⁸⁵ “Administration Hammered on FTAs but Offers No Commitment on Timeline”, **World Trade Interactive**, Vol. 18, Issue 49, 10 March 2011.

²⁸⁶ “White House to Push for Korea FTA Approval by July 1, Says more time needed for Others”, **World Trade Interactive**, Vol. 18, Issue 11, 17 January 2011.

²⁸⁷ “Free Trade Foul Ups”, **The Wall Street Journal**, 10 February 2011, s. 11.

²⁸⁸ “Colombia Labor Protection Plan Could Break Trade Policy Logjam”, **World Trade Interactive**, Volume 18, Issue 69, 7 Nisan 2011.

²⁸⁹ “Work Continues Toward FTA Implementation but Few Details So Far”, **World Trade Interactive**, Volume 18, Issue 76, 18 Nisan 2011.

²⁹⁰ “EU Initials FTAs with Colombia and Peru”, **World Trade Interactive**, Volume 18, Issue 75, 15 Nisan 2011.

²⁹¹ <http://www.ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements>, erişim tarihi: 1 Kasım 2011.

aylık ya da daha genç sığırlardan kemiksiz et ithaline izin veren G. Kore, 2008 Haziran ayında ABD'den yapılan ithalatta yasaklanmış ürün bulununca tekrar sığır eti ithalatı durdurmuştur.²⁹² G. Kore hükümeti, halkın sığır eti konusunda güvenlik kaygıları giderilmediği ve çoğunluk istemediği sürece ABD'den kesinlikle 30 aydan yaşlı sığırların etini ithal etmeyeceğini duyurmuştur. Diğer taraftan, ABD'nin STA müzakereleri çerçevesinde taleplerine cevaben ABD'den sığır eti ithalatına uygulanan G. Kore kısıtlamaları bir ölçüde gevşetilmiştir. Ancak, Cumhuriyetçiler 30 aydan büyük sığırların etinin ithalatının tamamen serbestleştirilmesini talep etmiştir. Bu gerekçe ile G. Kore STA'sının onay sürecinde ayak direyen Cumhuriyetçiler Anlaşmayı tamamen riske atmayı da göze alamamıştır. Çünkü yine seçim bölgelerinden önemli iş çevreleri Anlaşmanın hayata geçirilmesini desteklemiştir.

Anlaşmanın müzakere ve onay sürecine etki eden diğer bir konu, ABD otomotiv sektörünün tavrı olmuştur. Detroit merkezli otomobil üreticileri, özellikle Ford ve Chrysler (General Motors daha mesafeli bir tutum izlemiştir) anlaşma metninin ABD otomotiv sektörüne G. Kore pazarını olabildiğince açacak şekilde formülasyonu için lobi yapmıştır. Bush yönetimince imzalanan metinle sağlanan tavizleri yeterli bulmayan sektörün talepleri çerçevesinde Obama yönetiminin sonuçlandırdığı metin, sektöre önemli kazanımlar vaad etmektedir. Bu itibarla, Aralık 2010 tarihli metin Ford ve Chrysler ile Birleşik Otomotiv İşçileri (UAW) Sendikası tarafından desteklenmiştir.

ABD merkezli çelik üreticileri ise Anlaşmaya ABD'nin etkili şekilde kullandığı antidamping ve telafi edici vergiler gibi korunma önlemlerini zayıflatacağı endişesi ile karşı çıkmıştır. Nitekim, G. Kore ile ABD arasında DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması önünde bu konuda davalar bulunmaktadır.²⁹³

ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu (International Trade Commission-ITC) tarafından yürütülen bir etki değerlendirmesi çalışmasına göre, ABD-G. Kore, ABD-

²⁹² http://en.wikipedia.org/wiki/2008_US_beef_protest_in_South_Korea, erişim tarihi: 3 Mart 2011.

²⁹³ "WTO Dispute on Zeroing in AD Case Against Korean Steel Subject of Comment Request", *World Trade Interactive*, Vol. 18, Issue 43, 2 March 2011.

Panama ve ABD-Kolombiya STA'larının yürürlüğe girmesinin ABD'nin ihracatında toplam 13 milyar dolarlık bir artış sağlayacağı hesaplanmaktadır.²⁹⁴ Diğer taraftan, aynı çalışma söz konusu STA'ların sağlayacağı faydanın ABD ticaret ortaklarının üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'larla zayıflayacağını da altını çizmektedir. Örneğin, Kolombiya'nın Arjantin ve Brezilya ile akdettiği STA'ların ve Kanada ile 2011 Ağustos ayında yürürlüğe girmesi öngörülen STA'sının²⁹⁵ ve Panama'nın AB ve Kanada ile imzaladığı STA'lar, ABD'nin yeni STA'larından edindiği "tercihlerin erimesi"ne yol açabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu bulgu, bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması ihtiyacını desteklemektedir.

ABD-G. Kore İşadamları Derneği tarafından kurulan websitesi ile ABD-G. Kore STA'sının beklenen olumlu etkilerine ilişkin, uzman kuruluşlarca hazırlanan etki analizleri dahil, yazılı ve görsel materyallerin paylaşılması, epistemik toplulukların ticaret politikalarına etkisine örnek kabul edilebilir.²⁹⁶ Hızlanan BTA yarışında ticari çıkarları en etkin şekilde gerçekleştirebilmek bakımından gerek BTA ortaklarının belirlenmesinde gerekse BTA metninin formülasyonunda araştırmaya dayalı politika üretiminin (research/evidence-based policy making) önem kazandığı görülmektedir. Bu çerçevede yürütülen etki analizi çalışmaları ile gündemdeki BTA'ların ulusal sektörlere ve ilgili ülkeler arasındaki ticarete etkileri hesaplanmakta, bu çalışmaların sonuçları müzakere sürecine önemli ölçüde etki etmektedir.²⁹⁷

---

²⁹⁴ "FTAs with Korea, Colombia and Panama Subject of Jan. 25 Ways and Means Hearing", **World Trade Interactive**, Vol. 18, Issue 14, 20 January 2011.

²⁹⁵ 21 Kasım 2008 tarihinde imzalanan Kolombiya-Kanada STA'sı 15 Ağustos 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²⁹⁶ ABD-G. Kore İşadamları Derneği, ABD-G. Kore STA'sı websitesi <http://www.uskoreafta.org/>, erişim tarihi: 3 Mart 2011.

²⁹⁷ ABD Ticaret Temsilciliği (USTR) tarafından hazırlanan değerlendirmeler için bkz. <http://www.ustr.gov/about-us/press-office/blog/2010/december/president-obamas-announcement-regarding-us-korea-trade-agre>, erişim tarihi: 7 Ocak 2011; Sektörel Etki Analizleri için bkz. http://www.trade.gov/mas/ian/tradeagreements/fta/tg_ian_002423.asp, erişim tarihi: 7 Ocak 2011; Eyaletler bazında Etki Analizleri için bkz. <http://www.trade.gov/fta/korea/>, erişim tarihi: 7 Ocak 2011.

4.1.4. ABD-G. KORE STA METNİ

Yaklaşık 68 milyar dolarlık ticaret hacmini düzenleyecek Anlaşma yürürlüğe girdiğinde ABD'nin NAFTA'dan sonra en kapsamlı ikinci ticari entegrasyon anlaşması olacaktır.²⁹⁸ Onay için Kongre'nin önüne geldiği hali ile ABD-G. Kore STA'sının yürürlüğe girişinden itibaren üç yıl içerisinde, ABD'nin G. Kore'ye sanayi ve tüketici malları ihracatının yaklaşık % 95'i, vergiden muaf olarak gerçekleşebilecektir.²⁹⁹

Hizmetler ticareti alanında ise Anlaşma, hızlı hizmet tedariki, araştırma-geliştirme, yasal, finansal ve muhasebe hizmetleri, ekipman tamiri, eğitim, sağlık, çevre, telekomünikasyon, görsel-işitsel hizmetler ve madencilik dahil, neredeyse tüm temel hizmet sektörlerini kapsayan pazara giriş düzenlemeleri getirmektedir.

ABD-G. Kore STA'sı yürürlüğe girdiğinde ABD'li yatırımcılara G. Kore'de öngörülebilir ve istikrarlı bir yatırım ortamı sağlayacaktır. Tüm yatırım türleri Anlaşma ile koruma altına alınmaktadır.

ABD ticari çıkarları bakımından büyük önem arz eden kamu alımları alanında da Anlaşma ABD firmalarına çoklu (plurilateral) DTÖ Kamu Alımları Anlaşması'nın (GPA) kapsamadığı dokuz G. Kore kamu kurumunun alımlarına ayrımcı olmayan erişim imkanı tanımaktadır. STA ayrıca, GPA'da tanımlananın yarısı kadar bir "sözleşme bedeli eşik değeri" belirlemektedir. Kamu alımlarına (özellikle bilgi teknolojilerine) ilişkin konularda bir çalışma grubu teşkil edilmesi öngörülmektedir.

Anlaşma fikri mülkiyet haklarının korunması (ticari marka, telif hakkı ve patent) alanında standartların iyileştirilmesi ve daha kapsamlı bir uygulama alanı bulmasını sağlamaya yönelik düzenlemeler içermektedir. Önlemler yeni ve gelişen

²⁹⁸ Mark Drajem, "US said to ask Korea to Accept Auto Standards to Advance Free-Trade Pact", **Bloomberg**, 29 October 2010, <http://www.bloomberg.com/news/2010-10-29/u-s-said-to-ask-korea-to-accept-auto-standards-to-advance-free-trade-pact.html>, erişim tarihi: 29 Ekim 2010.

²⁹⁹ ABD-G. Kore STA metni, <http://www.ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/korus-fta/final-text>, erişim tarihi: 14 Ocak 2012.

teknolojilere etkin koruma sağlamayı gözetmektedir. Yazılım, müzik ve videolar gibi dijital ürünlere daha güçlü bir koruma sağlamak amacıyla cezai, hukuki ve gümrük düzenlemeleri ve eczacılık ürünlerinin patent haklarının korunmasına yönelik ek düzenlemeler getirilmektedir.

4.2. AB DIŞ TİCARET POLİTİKASINDA BTA'LAR ve G. KORE STA'SI

4.2.1. AB ve BTA'LARI

AB, BTA'ları dış politika aracı olarak kullanmada lider konumundadır. Kendisi bir Gümrük Birliği olarak başlayan ve ekonomik entegrasyonun daha ileri aşamalarına evrilen AB, BTA'ları siyasi ve ekonomik dış politika amaçları doğrultusunda etkin biçimde kullanmada başarılı performansı ile üçüncü ülkelere de örnek olmuştur; ancak henüz başka hiçbir bölgesel ekonomik entegrasyon AB kadar derin bir bütünleşmeyi sağlayamamıştır.

AB, genişleme sürecini de önemli bir “yumuşak güç” unsuru olarak değerlendirmiş; Ortaklık Anlaşmalarının öngördüğü “koşulluluk” çerçevesinde ekonomik entegrasyonu politik bir dönüşüm aracı olarak kullanmıştır. Komşuluk politikası, 1990'larda Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile imzalanan Avrupa Anlaşmaları, Akdeniz bölgesindeki komşularla Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Euromed ve Barselona süreçleri) ve Afrika, Karayip ve Pasifik (ACP) ülkeleri ile imzalanan Lome, Cotonou Anlaşmaları ve müzakereleri devam eden Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları (EPA) da bu yaklaşımın birer ürünüdür.³⁰⁰ AB, daha ziyade çevresinde bir refah, güvenlik ve istikrar alanı oluşturmak (kalkınmayı teşvik ederek hem köktendinciliğin ve terörün bu bölgelerden beslenmesini, hem de AB ülkelerine yönelik yasadışı göçü engellemek), kendi değerlerini ve standartlarını yaymak ve

---

³⁰⁰ Nitekim, örneğin 78 ACP ülkesi AB'nin toplam ihracatında yalnızca %3, toplam ithalatında ise %4 paya sahiptir. ACP ülkelerinden yalnızca birkaçı, yükselen pazarlardan Çin ve Hindistan ile kıyaslanabilecek büyüklükte pazarlara sahiptir. Bu bağlamda, bu ülkelerle imzalanan tercihli ticaret anlaşmalarından beklenen ticari kazanımlar sınırlı olup, tek başına söz konusu anlaşmaların motivasyonunu açıklayamaz. Woolcock, “EU Policy Towards FTAs”, s. 3.

normatif gücünü pekiştirmek amacıyla imzaladığı söz konusu tercihli ticaret düzenlemelerini, DTÖ'nün ticaretin çok taraflı düzeyde liberalizasyonu hedefini gerçekleştirmede alternatif veya tamamlayıcı olarak görmemiştir. Bu itibarla, çok taraflı ticaret sistemine ve bu platformda aktif bir aktör olmaya önem vermiştir. 1999 yılından 2006 yılına kadar AB'nin *de facto* kabul ettiği “moratoryum” çerçevesinde önceliği DTÖ tarafından temsil edilen çok taraflı ticaret sistemine verdiği görülmektedir. Bu, resmi bir pozisyon olmasa da DTÖ “Milenyum Raund”u olarak adlandırılan müzakereler gündemine paralel olarak, Komisyon ve üye devletler arasında oluşan bir konsensüs çerçevesinde benimsenen bir tutumu ifade etmektedir. Bu tutum DTÖ Cancun Bakanlar Konferansında Singapur konularından üçünün (yatırımlar, rekabet ve kamu alımlarının) gündemden düşmesine rağmen devam etmiştir; Doha gündemi hedeflerinin ulaşılabilirliği sorgulanır hale gelene kadar.³⁰¹

Bu çerçevede, son dönemde AB'nin BTA'lara yönelik politikasındaki değişikliğinin arkasında yatan nedenlerin incelenmesi, BTA'lar-DTÖ ilişkisinin geleceğine ilişkin tartışmalar bakımından önem taşımaktadır.

Tezde “3. dönem bölgeselleşme” ile gündeme gelen “yeni nesil BTA'lar”a ilişkin yaklaşımların karşılaştırılması amaçlandığından AB'nin son dönemdeki ticaret politikası ve değişimi incelenecektir.

AB'nin STA politikasında belirleyici ekonomik motivasyonun rekabet gücünü korumak ve üçüncü ülkelerce imzalanan BTA'ların ticareti saptırıcı etkisini gidermek olduğu görülmektedir. NAFTA örneğinde de görüldüğü üzere, AB-Meksika STA'sı, iki ülke arasındaki ticaretin NAFTA'nın yürürlüğe girişini müteakip ciddi azalma göstermesi sonucu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, AB söz konusu STA ile Meksika pazarına girişte NAFTA üyelerinin kazanımlarına eşit imkanlar temin etmeyi gözetmiştir. AB-MERCOSUR (ve Şili) STA müzakereleri de ABD'nin Amerikalar Serbest Ticaret Alanı (FTAA) girişimine paralel olarak gelişmiş; ancak, FTAA girişiminin başarısızlığa uğraması sonucu ABD'nin Latin

---

³⁰¹ Stephen Woolcock, “European Union Policy towards Free Trade Agreements”, **ECIPE Working Paper No. 3**, 2007, ss. 2-3, <http://www.ecipe.org/publications/ecipe-working-papers/european-union-policy-towards-free-trade-agreements/PDF>, erişim tarihi: 4 Ocak 2009.

Amerika pazarına giriş imkanlarını dengeleme baskısı ortadan kalktığından AB-MERCOSUR STA müzakereleri de dinamiğini yitirmiştir.³⁰²

AB'nin STA'ları arkasındaki diğer ekonomik motivasyonların yüksek büyüme performansı sergileyen ekonomilerle stratejik ilişki kurmak ve ticari kuralların geliştirilmesini ve uygulamasını sağlamak gibi hususlar olduğu söylenebilir. AB, kendi ekonomik entegrasyon deneyiminin başarısından feyz alarak bölgesel ekonomik entegrasyon modelinin ihracına, diğer bölgelerde de barış, güvenlik ve refah artışına katkıda bulunacağı ümidi ile olumlu bakmıştır.

AB dış ticaret politikasında BTA'lardan uzak durma kararlılığını ifade eden "de facto" moratoryumun terk edilmesinde aşağıdaki dört gelişmenin etkili olduğu görülmektedir.³⁰³

- Doha Kalkınma Gündemi çok taraflı müzakerelerinde yaşanan tıkanıklıklar ve AB'nin gündemde yer almasına önem verdiği Singapur Konularından üçünün gündemden düşmesi,
- ABD ticaret politikasındaki gelişmeler ve BTA'lara yöneliş,
- Asya'nın kalkınmasının uluslararası güç dengelerini değiştirecek ve bu bağlamda mevcut uluslararası sistemin yeni yapıya cevap verebilirliğinin sorgulanmasına sebebiyet verecek boyutlara ulaşması,

---

³⁰² AB ve MERCOSUR (Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay ülkelerinden oluşan Güney Ortak Pazarı) arasında STA müzakereleri 1995 yılında başlamış, ancak tarım müzakerelerinde yaşanan sorunlar nedeniyle 2004 yılında askıya alınmıştır. Altı yıl aranın ardından 2010 Mayıs ayında düzenlenen 6. AB-Latin Amerika ve Karayipler Zirvesi'nde AB ve MERCOSUR müzakereleri yeniden başlatma kararı alınmıştır. Bu çerçevede, 7-11 Kasım 2011 tarihleri arasında Montevideo şehrinde düzenlenen yedinci müzakere turunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir; antidamping ve telafi edici vergiler, hizmetler, yatırımlar, menşe kuralları ve gümrük düzenlemeleri konularında büyük ölçüde mutabakat sağlanmıştır. Diğer taraftan, tarım ve sanayi ürünlerinde pazara giriş hala problemli müzakere alanlarıdır. AB ve MERCOSUR yetkilileri bu konuları tekrar görüşmek üzere 2012 Mart ayında Brüksel'de bir araya gelecektir.

³⁰³ Stephen Woolcock, "EU Policy Towards Free Trade Agreements", ECIPE Working Paper 03/2007; Maria Garcia, "From Idealism to Realism? EU Association and Free Trade Agreement Policy", Diverging Paradigms on EU Trade Policy Workshop, Jean Monnet Centre of Excellence, 16-17 December 2010, Leuven-Belgium; Sevil Acar ve Mahmut Tekçe, "Multilateralism or Bilateralism: Trade Policy of the EU in the Age of Free Trade Agreements", International Conference on Emerging Economic Issues in a Globalizing World, İzmir, 2008; Manfred Elsig, "The EU's Choice of Regulatory Venues for Trade Negotiations: A Tale of Agency Power", **Journal of Common Market Studies (JCMS)**, 2007, Volume 45, No. 4, ss. 927-948.

- AB içi kurumsal gelişmeler; çok taraflı sistemde liberalizasyonu ön planda tutan AB Ticaret Komiseri Pascal Lamy'den sonra görevi devralan Peter Mandelson'un daha esnek ve pragmatik bir yaklaşım benimsemesi ve BTA'lara yönelik farklı söylemi,

Bu gelişmelerle somut ifadesini bulan politika değişikliği çerçevesinde BTA'lar, AB "Küresel Avrupa Stratejisi-2006"³⁰⁴ ve 2010'da güncellenmiş hali olan "Ticaret 2020 Stratejisi"nin³⁰⁵ temel aracı olarak tanımlanmıştır. 2006 Küresel Avrupa Stratejisi metni ile, AB'nin BTA ortaklarını belirlemede temel kriterler; pazarın büyüklüğü, AB ihracatçı firmalarının çıkarlarına zarar veren (tarife ve tarife-dışı teknik) engellerin düzeyi, AB sanayiinin kaynaklara erişimi, ihraç pazarlarındaki rakiplerin BTA müzakere ettiği/akdettiği ülkeler (mahmukun ikilemi etkisi) ve siyasi/güvenlik endişeleri olarak sıralanmıştır.³⁰⁶ G. Kore, ASEAN, MERCOSUR ile STA imzalanması, ABD ile Transatlantik Ekonomi Konseyi'nin, Çin ile Yüksek Düzey Ekonomik Diyalog'un sağlanması; Japonya, Hindistan ve Rusya ile ilişkilerin derinleştirilmesi; yükselen ekonomiler ile stratejik ilişki kurulması bu kriterler çerçevesinde öncelikler olarak sıralanmıştır.³⁰⁷

Birliğin özellikle 2008 son çeyreğinde başlayan küresel finansal/ekonomik kriz sonrasında karşı karşıya olduğu sorunlara Birlik bazında bütüncül çözümler bulmak, rekabet edebilirliği artırmak ve sürdürülebilir ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla hazırlanan ve Avrupa Komisyonu tarafından 3 Mart 2010 tarihinde açıklanan "Avrupa 2020 Stratejisi"nin ticaret boyutunu tanımlayan Komisyon Bildirimi BTA'lara önemli rol biçmektedir. Doha Turu müzakerelerinin başarı ile tamamlanmasının ve çok taraflı platformda liberalizasyonun AB için öncelikli olduğu ifade edildikten sonra, BTA'ların 2020 Avrupa Stratejisi hedeflerini gerçekleştirmeye nasıl katkıda bulunacağı tanımlanmaktadır. Başlıca ticari ortakların

³⁰⁴European Commission, "Global Europe: Competing in the World",

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf, erişim tarihi: 11 Kasım 2008.

³⁰⁵ European Commission, "Trade, Growth and World Affairs: Trade Policy as a Core Component of the EU's 2020 Strategy", COM (2010) 612, October 2010,

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146955.pdf, 19 Aralık 2010.

³⁰⁶ Global Europe Strategy, s. 11.

³⁰⁷ a.g.y.

(rakiplerin) giderek artan sayıda BTA'lar imzaladığının altı çizilmektedir. Halihazırda müzakereleri devam eden Hindistan, Kanada, Singapur, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ve yeniden başlatılan MERCOSUR STA'larının tamamlanmasının AB'nin rekabet edebilirliği bakımından elzem olduğu; Malezya ve Vietnam ile başlamak üzere ASEAN ülkeleri ile STA'ların imzalanmasının da önem arz ettiği ifade edilmektedir. Komşu ve çevre ülkeler ile "Derin ve Kapsamlı BTA'lar" ("Deep and Comprehensive FTAs") yoluyla piyasa ekonomisi ve demokratik reformlara bağlılığı güçlendirme çabasının sürdürüleceği; ABD, Çin, Rusya, Japonya, Hindistan ve Brezilya'nın AB ticaret politikası bakımından öncelikli ülkeler olduğu belirtilmektedir. Nitekim, 2010 Ekim ayı ilk haftasında Malezya ile STA müzakerelerine başlayan AB, Japonya ile STA müzakerelerine 2011 yılı içinde başlamayı planladığını duyurmuştur.

AB ihracatçı ve işadamları için yükselen ekonomilerde özellikle inşaat, enerji, telekomünikasyon, su, taşımacılık başta olmak üzere çeşitli sektörlerde kamu alımlarına katılımın önündeki engellerin kaldırılması önemlidir. Bu bağlamda, "kamu alımlarında şeffaflık", AB'nin çok taraflı platformun gündeminde tutmaya ve bağlayıcı düzenlemeler getirmeye çalıştığı konulardan biridir. Diğer taraftan, BTA'larda izlediği yaklaşım incelendiğinde, bu konuda da standart bir tutum benimsemeyip karşısındaki ticaret ortağına göre düzenlemelere gittiği görülmektedir. Örneğin, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde imzalanan anlaşmalarda kamu alımlarında piyasaların karşılıklı olarak açılmasını öngören, ancak bağlayıcı olmayan hükümlere yer verilmiştir. Güney Afrika ile imzalanan STA'da daha bağlayıcı düzenlemeler getirilirken, Şili ile imzalanan STA'nın bu konuda en ileri düzenleme olduğu görülmektedir. Şili DTÖ çoklu Kamu Alımları Anlaşması'na karşı çıkan ülkelerin başında gelirken, AB-Şili STA'sı ile 1994 tarihli Anlaşma'ya taraf olması halinde üstleneceği şeffaflık ve pazara giriş taahhütlerini aynen üstlenmek durumunda kalmıştır. "Şili STA"sının AB tarafından benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle müzakere edilecek BTA'lar için "model" alınması halinde, AB'nin bundan sonra kamu alımları konusunu STA'larında daha sıkı bir şekilde düzenleyeceği söylenebilir. ABD halihazırda Fas gibi gelişmekte olan ülkelerle STA'larında bile bu tür sıkı düzenlemelere yer vermektedir.

Çok taraflı platformda yatırımları düzenleyen bir anlaşma imzalanması yolundaki girişimlerin (son olarak, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)) başarısız olması nedeniyle gelişmiş ülkeler yatırım alanındaki çıkarlarını korumak üzere İkili Yatırım Anlaşmaları (BIT) imzalamakta ya da bu konuyu BTA'larında "Yatırımlar" başlığı altında düzenlemektedir. Lizbon Antlaşması ile "doğrudan yatırımlar"ın ortak ticaret politikası çerçevesinde Birliğin münhasır yetkiler kapsamına alınmış olması bu tür anlaşmaların uzun vadede üye devletler yerine AB tarafından yapılacağı anlamına gelmektedir. AB'nin bir geçiş aşaması çerçevesinde yatırımlar alanında yeni yaklaşımını netleştirmesi gerekmektedir.³⁰⁸ Zira, Lizbon Antlaşmasında doğrudan yabancı yatırımların, dolayısıyla AB'nin bu alandaki "münhasır yetkisi"nin kapsamı net olarak tanımlanmamıştır. Bu çerçevede, üye ülkelerin İkili Yatırım Anlaşmalarının (BIT) nasıl AB düzeyine aktarılacağı da kararlaştırılması gereken hususlardan biridir. AB'nin hem uluslararası alanda yatırımlarla ilgili düzenlemeleri etkileme kapasitesini hem de pazara girişte elde edeceği avantajlarla rekabet gücünü artırması beklenen yeni düzenlemenin uygulamada nasıl şekilleneceğini zaman gösterecektir. Diğer taraftan, AB-G. Kore STA'sında yatırımlarla ilgili ileri düzenlemelere gidilmiş olması manidardır.

Woolcock'a göre AB STA'larının çok taraflı sistemle uyumluluğu garanti edilmek isteniyorsa, GATT XXIV Madde ile getirilen, BTA'nın tarafları arasındaki "ticaretin esaslı kısmı"nda liberalizasyona gidilmesi koşulunun tarife başlıkları bazında değil, ticaretin toplam hacmi üzerinden hesaplanmak üzere %90 yerine %95 oranında serbestleştirme olarak tanımlanması gerekmektedir.³⁰⁹ Nitekim, AB-Güney Afrika STA'sında da görüldüğü üzere, 280'in üzerinde tarım ürünleri tarife başlığını kapsam dışı bırakarak bile ticaretin %90'ını kapsamak mümkün olabilmektedir.³¹⁰ AB, tarım sektöründeki sübvansiyonları da BTA'ları kapsamında düzenlemeye yanaşmamaktadır. Bu durum, BTA'ların "merkantilist" bir yaklaşımı temsil ettiği ve ticaretin tam liberalizasyonundan ziyade, sadece kendi ihracatını artırmayı ve bu

³⁰⁸ "The EU Approach to International Investment Policy After the Lisbon Treaty", <http://www.lse.ac.uk/collections/law/news/2010-11-03%20EU.pdf>, erişim tarihi: 3 Kasım 2011; Commission's Communication, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/july/tradoc_146307.pdf, erişim tarihi: 8 Temmuz 2010; Draft Regulation, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/july/tradoc_146308.pdf, erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

³⁰⁹ Woolcock, ECIPE Paper No.3/2007, s. 11.

³¹⁰ a.g.y., s. 6.

sırada korumacılığı sürdürmeyi gözeten bir anlayışa dayandığı argümanını desteklemektedir. Bu nedenle, her ne kadar DTÖ düzenlemelerinin de ötesinde (DTÖ+) hükümler içerse ve bunların ileride ikili/bölgesel platformdan çok taraflı sisteme “ihracı” mümkün görünse de, gelişmiş ülkelerin tarife düzenlemelerinde gelişmekte olan ülkelerin başlıca ürünlerinin ihracatına engel teşkil eden tarife zirveleri (tariff peaks), tarım sektöründe korumacılık ve diğer alanlarda tarife dışı teknik engeller önemli sorunlar olarak devam etmektedir. Ticaretin gerçek anlamda liberalizasyonu için kilit önem arz eden sektörlerde ilerleme ancak çok taraflı platformda kaydedilebilir.

Woolcock’a göre, AB STA’larının “çok taraflılaştırılması” için ayrıca Pan Avrupa Menşe Kümülasyonu sisteminin sadeleştirilmesi ve STA’larla hizmetler alanında getirilen GATS+ düzenlemelerin çok taraflı sisteme aktarılması gerekmektedir.³¹¹

4.2.2. NEDEN GÜNEY KORE?

Küresel Avrupa 2006 Stratejisinde öncelikli BTA ortakları arasında tanımlanan G. Kore, 2006 yılında %5,1’lik bir büyüme kaydetmiştir. Göreli olarak yüksek koruma seviyelerinin yanı sıra, AB için önemli bir pazar olma potansiyeline sahip G. Kore’nin AB’li yatırımcıların da hedefinde olması, cazip bir STA ortağı olarak algılanmasına neden olmuştur.

AB’nin BTA ortaklarını belirleyen fakörlere paralel olarak, AB iş çerveleri ve çıkar gruplarının belirli ülkelerle BTA imzalanması yönünde karar alma mekanizmalarına etki ettikleri görülmektedir. BTA stratejisi kapsamında G. Kore’nin gündeme gelmesinde de çıkar gruplarının lobisi etkili olmuştur. “Avrupa Hizmetler Forumu” (European Services Forum)³¹² ve başlıca üreticileri bünyesinde

---

³¹¹ a.g.y., s. 7.

³¹² European Services Forum, “ESF welcomes the initialling of the EU-Korea FTA”, <http://www.esf.be/>, erişim tarihi: 15 Ekim 2009.

bulunduran Avrupa iş dünyası temsil örgütü BusinessEurope³¹³ lehte, Almanya ve İtalya'daki otomotiv sektörü, "Avrupa Otomobil Üreticileri Derneği" (Association of European Automobile Manufacturers) aracılığı ile aleyhte lobi yapmıştır.³¹⁴

4.2.3. AB-G. KORE STA MÜZAKERELERİ

2007 Mayıs ayında başlayan AB ile G. Kore arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması (STA) görüşmeleri, sekiz tur süren müzakerelerin ardından 15 Ekim 2009 tarihinde tamamlanmıştır. Dönemin Avrupa Komisyonu Ticaret Komiseri Catherine Ashton ve G. Kore Ticaret Bakanı Kim Jong-Hoon tarafından parafe edilen STA'nın imzalanmasına ilişkin olarak AB Dışişleri Konseyi, 16 Eylül 2010 tarihinde aldığı kararla Komisyon'a yetki vermiştir. AB'nin bugüne kadar müzakere ettiği en kapsamlı Anlaşma niteliğini taşıyan STA, 6 Ekim 2010 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB-Kore Zirvesi sırasında imzalanmıştır. Konsey ayrıca, otomotiv gibi hassas sektörlerde ithalatta yaşanabilecek olası sıkıntıların giderilebilmesini teminen ikili korunma hükmü çerçevesinde Anlaşmanın, Lizbon Anlaşması uyarınca Avrupa Parlamentosu'nun da onayını takiben, 1 Temmuz 2011 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesi hususunda mutabık olduğunu açıklamıştır. Son olarak, 17 Şubat 2011 tarihinde AB-G. Kore STA metni Avrupa Parlamentosunda kabul edilmiştir.³¹⁵ AB-G. Kore STA'sı 1 Temmuz 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Avrupa otomobil endüstrisinin anlaşmadan duyduğu endişe çerçevesinde yürüttüğü lobi faaliyetleri müzakere sürecini yavaşlatmış; İtalyan otomobil şirketi Fiat'ın baskıları sonucunda İtalya'nın veto tehdidi onay sürecini de tehlikeye atmıştır. Diğer üye devletlerin çabaları sonunda, İtalya vetosunu çekmiş, ancak bunun karşılığında, 6 Ekim tarihinde imzalanan anlaşmanın, 2010 yılının sonunda değil 1 Temmuz 2011'de yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.

³¹³ BusinessEurope, <http://www.business-europe.eu/Content/Default.asp>, erişim tarihi: 15 Ekim 2009.

³¹⁴ Christopher Roberts, "Business in Economic Diplomacy", **The new economic diplomacy: decision-making and negotiation in international economic relations**, Stephen Woolcock ve Nicholas Bayne (eds.), 2011, Ashgate: Aldershot. UK.

³¹⁵ EU Commission-Trade, <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateralrelations/countries/korea/>, erişim tarihi: 18 Şubat 2011.

Üçüncü ülkelerden G. Kore'ye yapılacak otomotiv yedek parça ihracatında gümrük vergisi geri ödemesi uygulamasının, düşük maliyetle üretim yapan Çin ve bazı Asya ülkelerinin G. Kore'ye ihracatını teşvik edeceği; bu durumun ise özellikle AB'deki küçük üreticileri olumsuz etkileyeceği değerlendirilmesi AB otomotiv sektörünün temel kaygısını oluşturmaktadır. Otomobil sektöründeki sanayicilerin yürüttükleri lobi etkinlikleri sonucunda, İç Pazar'ın G. Kore otomobillerinin hücumuna uğraması durumunda karşı tedbir olarak, Avrupalı yetkililer tarafından vergilerin tekrar artırılmasını düzenleyecek bir mekanizmanın devreye sokulması öngörülmüştür. Buna ek olarak, Fiat'ın baskıları sonucunda İtalya, bu mekanizmanın sadece Birlik tarafından değil İtalya tarafından da tetiklenebilmesi yetkisinin verilmesi şartıyla anlaşmayı veto etmeyeceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Diğer üye devletlerin çabaları sonunda, İtalya vetosunu çekmiş, ancak karşılığında anlaşmanın yürürlüğe girişi geciktirilmiştir. Böylelikle AB otomobil sanayicileri zaman kazanmıştır. Otomobil sektöründe standart kural olan %40 yabancı katkı oranı G.Kore için %45'e çıkartılmıştır.

4.2.4. AB-G. KORE STA METNİ

Anlaşma ile *AB menşeli mallara* uygulanan gümrük vergisi ve tarife dışı engellerin önemli bölümü (sanayi ürünlerinde %82'si) kaldırılmaktadır. Sanayi ürünlerinde AB menşeli mallar için tüm gümrük vergileri yürürlükten itibaren 7 yıl içinde kalkacaktır. *G.Kore menşeli mallara* uygulanan gümrük vergisi ve tarife dışı engellerin de tamamına yakını (sanayi ürünlerinde %94'ü) kaldırılmaktadır. Sanayi ürünlerinde G.Kore menşeli mallar için tüm gümrük vergileri yürürlükten itibaren, 3 ila 5 yıl içinde kalkacaktır.³¹⁶

---

³¹⁶ AB-G. Kore STA metni, <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:2011:127:SOM:EN:HTML>, erişim tarihi: 14 Ocak 2012.

Ancak hassas olarak nitelendirilen bazı tarım ve balıkçılık ürünleri için 7 yıldan daha fazla geçiş süreci tanınması kararlaştırılmıştır. AB'nin önemli bir ihracatçısı olmadığı pirinç ve bazı tarım ürünleri (pirinç unu ve nişastası, soğan, sarımsak, arpa ve biber gibi yaklaşık 27 tarım ürünü) anlaşmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bir başka önemli husus da, Avrupa Birliği'nin, Parma jambonu, Feta peyniri, Parmesan peyniri, İskoç viskisi ve uzo gibi 160'a yakın üründe coğrafi işaretlere yüksek koruma sağlamış olmasıdır.

AB-G. Kore STA'sının bir diğer önemli özelliği, AB'nin rekabet içinde olduğu birçok hizmet sektörünü de kapsamasıdır. Anlaşma ile taraflar arasındaki hizmetler ticaretinin serbestleştirilmesinde, özellikle telekomünikasyon, çevre hizmetleri, mali ve hukuki hizmetler, nakliye ve inşaat sektörlerinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Böylelikle, AB şirketlerine G. Kore pazarına ve Asya pazarına açılması için yeni fırsatlar doğmuştur. Örneğin, AB nakliye şirketlerine G. Kore pazarına tam erişim imkanı tanınmakta; ayrıca, bu şirketlere G. Kore'de yerleşme hakkı da verilmektedir. Bir başka örnek vermek gerekirse, anlaşma uyarınca, AB hukuk firmaları da G. Kore'de şube açıp Koreli ve yabancı yatırımcılara danışmanlık hizmetleri verebilecektir.

AB-G. Kore STA'sı, rekabet politikası, devlet yardımları, fikri mülkiyet ve kamu alımlarına ilişkin konularda da ileri düzenlemeler getirmektedir. Anlaşma, ticari korunma kurallarını (damping ve sübvansiyona karşı vergiler), ticarete teknik engeller, sağlık ve bitki sağlığına ilişkin önlemleri de kapsamaktadır.

Anlaşmada, ikili korunma önlemi maddesi (bilateral safeguard clause) yer almaktadır. Düzenlemeye göre, söz konusu önlemin, tüm ilgili taraflar için şeffaf bir soruşturma sonucu alınabilmesi, doğrudan STA'dan kaynaklanan bir ithalatın yerli sanayii bozucu ya da bozma yönünde tehdit edici etki yapması ve bu ithalat ile zarar arasında ilişki bulunması halinde alınması gerekmektedir. Bu noktada, ürün tanımı, prosedürlerin şeffaflığı, ilgili taraflar, karar alma mekanizması, geçici önlem alınabilmesi gibi diğer hususlar da önem kazanmaktadır.

Menşee kuralları kapsamında, AB'nin hassas olarak nitelediği tarım, hayvancılık, demir dışı metaller, tekstil ve konfeksiyon sektörlerinde menşee kazanmada "iki aşama işlem görme" şartına sınırlı kotalar çerçevesinde derogasyon getirilmiştir.

G. Kore ile yapılan STA sayesinde, AB'nin yeni ticaret akımından 19 milyar Avro tutarında kazanç elde etmesi öngörülmektedir.³¹⁷ STA ile Avrupa Birliği'nin G. Kore'ye yönelik ihracatında gümrük vergilerinin kaldırılması sonucu yaklaşık 1,6 milyon Avro tutarında kazanç hesaplanmaktadır. Özellikle tarım alanına bakıldığında; serbest ticaret anlaşmasının, AB'nin tarım ihracatında önemli bir pazara ulaşmasını sağlaması ve Birliğin G. Kore'deki konumunu iyice güçlendirmesi beklenmektedir.³¹⁸ Avrupa Komisyonu Ticaret Genel Müdürlüğü tarafından yürütölen Etki Değerlendirmesi sonucu hazırlanan raporda, her iki tarafın da halihazırda son derece liberal ticaret politikaları izlemesinden dolayı STA kapsamındaki tarife indirimlerinin yaratacağı refah etkisinin görel olarak kısıtlı olacağı, ancak DTÖ+ ve DTÖ- tabir edilen konularda gerçekleştirilecek daha derin entegrasyonun önemli kazanımlar sağlayacağı ifade edilmektedir.³¹⁹

4.3. GÜNEY KORE PERSPEKTİFİNDEN ABD VE AB İLE STA'LARI

"Pursuit of regionalism has become not a matter of choice, but a matter of survival." Kore Ticaret Bakanı (MOFAT), 25 Mart 2005³²⁰

³¹⁷ European Commission DG Trade, "EU-S. Korea FTA Sustainability Impact Assesment <http://www.eu-korea-sia.org/pub/>; erişim tarihi: 5 Ocak 2011. AB-G. Kore ticari ilişkilerine ilişkin veriler için bkz., European Commission DG Trade-S. Korea FTA, <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/korea/>, erişim tarihi: 5 Ocak 2011.

³¹⁸ CEPII, Report for the European Commission, "The Economic Impact of the FTA between the EU and Korea", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/may/tradoc_146174.pdf, erişim tarihi: 18 Mayıs 2010.

³¹⁹ Commission Services' Position Paper-June 2010, <http://ec.europa.eu/trade/analysis/sustainability-impact-assessments/assessments/#study-8>, s. 5, erişim tarihi: 5 Ocak 2011

³²⁰ Seokwoo Kim, "Theories and Realities of FTA Formation between Korea and Canada", **Korean Social Science Journal**, 2008, XXXV No. 2, s. 56, [http://kossrec.org/board/imgfile/KSSJ%20Vol.35.no.2%20\(Seokwoo%20Kim\).pdf](http://kossrec.org/board/imgfile/KSSJ%20Vol.35.no.2%20(Seokwoo%20Kim).pdf), erişim tarihi: 18 Mayıs 2010.

G. Kore için AB ve ABD STA'ları, "gelişmiş ekonomiler grubu"na katılmanın ve bölgede "merkez-çevre modeli" (hub-and-spoke) BTA'lar ağının merkezi bağlantısı olmanın aracı olarak değerlendirilmektedir.³²¹

G. Kore, 2002 yılında (Moğolistan ile birlikte) hiç BTA'sı olmayan iki DTÖ üyesinden biri idi. 2002'den bugüne BTA politikasında radikal bir değişim yaşandı. G. Kore 2002'de Şili, 2004'te Singapur, 2005'te EFTA ve ASEAN, 2007'de ABD, 2009'da Hindistan ve 2010'da Peru ve AB ile STA'lar imzaladı. Halihazırda KİK, Kanada, Meksika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Türkiye ilse STA müzakereleri yürüten G. Kore, Japonya, Çin, Güney Afrika (SACU), Rusya, MERCOSUR ve İsrail STA'ları için de fizibilite çalışmalarını sürdürmektedir.

G. Kore'nin BTA politikasındaki bu değişim 1990'lı yılların sonlarında Başbakan Kim Dae-Jung ile başlamış olup, 2003 yılında Başbakan Roh Moo-hyun döneminde Şili STA müzakerelerinin başlatılması ile hız kazanmıştır. 2003 Ağustos ayında BTA politikasına ilişkin bir yol haritası hazırlanmış; 2004 Mayıs ve 2008 Eylül aylarında revize edilmiştir.³²² G. Kore'nin BTA ortaklarını seçerken çok-boyutlu bir yaklaşım izlediği; büyük-gelişmiş ekonomiler veya ticari bloklarla ve yükselen ekonomilerle BTA imzalamayı tercih ettiği görülmektedir.

Son on yılda bölgedeki BTA'lar ağının merkezi bağlantı noktası (hub) rolüne soyunan G. Kore yönetimi, BTA'ları ekonomik refahı artırmanın önemli bir aracı olarak değerlendirmektedir. Japon firmalarının ve Çinli girişimcilerin artan rekabet baskısı, G. Kore işgücünün hızla yaşlanması ile birleştiğinde ulusal rekabet edebilirliğin yükseltilmesini acil bir ihtiyaç olarak gündeme getirmiştir. Başbakan Lee, 2014 yılına kadar G. Kore ihracatının %70'inin gümrük vergilerinden muaf

---

³²¹ G. Kore BTA politikası ve motivasyonları için bkz. Fredrik Erixon and Hosuk Lee, "Securing Korea's Prosperity in the Next Century: An Analysis of the Korea-EU Free Trade Agreement", ECIPE Paper No. 5/2010; Manfred Elsig and Cedric Dupont, "European Union meets South Korea: Bureaucratic Interests, Exporter Discrimination and the Negotiations of New Trade Agreements", Diverging Paradigms on EU Trade Policy Workshop, Jean Monnet Centre of Excellence, 16-17 December 2010, Leuven-Belgium, http://soc.kuleuven.be/iieb/docs/workshops/Paper_Elsig.pdf, erişim tarihi: 18 Aralık 2010.

³²² Manfred Elsig and Cedric Dupont, "European Union meets South Korea: Bureaucratic Interests", s. 17.

gerçekleştirilmesine imkan tanıyacak bir “serbest ticaret ağı” yaratma hedefini deklare etmiştir.³²³ G. Kore bu çerçevede, hızla ve aynı anda hem büyük ekonomilerle (AB ve ABD başta olmak üzere) BTA’lar yoluyla uluslararası ekonomiye daha güçlü çıpalarla eklenen “Küresel G. Kore” vizyonunu gerçekleştirmeyi, hem de doğal kaynak zengini gelişmekte olan ülkelerle yürütülen BTA’lar yoluyla ekonominin dinamizmini canlı tutmayı amaçlamaktadır.³²⁴

G. Kore Cumhuriyeti’nde 2007 yılından beri iktidarda olan Büyük Ulusal Parti’nin (GNP), G. Kore Ulusal Meclisi’ndeki onay süreci çerçevesinde ABD STA’sına ilişkin değerlendirmeleri, Parti üst düzey yönetiminin bile çelişkili görüşlere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bir grup (örneğin, Parti Başkanı Park Hee-tae ve Yönetim Kurulu üyesi Chung Mong-joon), özellikle çiftçiler ve balıkçıların Anlaşmadan olumsuz yönde etkilenebileceği, dolayısıyla bu konuda alınabilecek telafi edici önlemler kararlaştırılmadan Anlaşmanın onaylanmaması gerektiğini savunurken, karşı görüşte olanlar (Meclis Başkanı Hong Joon-pyo ve Ulusal Meclis’teki bazı liderler) ekonomik ve stratejik önemi çerçevesinde, her ne kadar “mükemmel” olmasa da, Anlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesinin önemini vurgulamıştır.

G. Kore kamuoyunun ABD STA’sına ilişkin tutumu da, özellikle sektörel bazda, bölünmüş durumdadır. Pirinç ihracatı ve et ithalatı müzakerelerin hassas konuları olmuştur. G. Kore Uluslararası Ekonomi Politikaları Enstitüsü³²⁵, ABD’ye ihracatın yıllık %12 veya 5.4 milyar dolar artış kaydedeceğini; uzun vadede %15’lik ihracat artışı öngörüldüğünü açıklamıştır. Diğer taraftan, G. Kore Kırsal Ekonomi Enstitüsü ABD’nin G. Kore’ye halihazırda 2.8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen tarım ürünleri ihracatının Anlaşma’dan sonra iki katına çıkabileceğini ve sektörde 130.000 kişilik istihdam imkanının kaybedilebileceğini açıklamıştır. Anlaşmayı destekleyenler ise Anlaşmanın istihdam kaybından çok istihdam artışına neden olacağını ve uzun vadede G. Kore ekonomisine önemli katkıda bulunacağını

---

³²³ Cooper et al, s. 6.

³²⁴ a.g.y.

³²⁵ Korea Institute International for International Economic Policy, <http://www.kiep.go.kr/eng/>, erişim tarihi: 6 Ekim 2010.

savunmuştur. G. Kore iş çevreleri başından itibaren Anlaşmayı olumlu karşılamış, Anlaşmanın Ulusal Mecliste onay sürecinin sorunsuz bir şekilde tamamlanmasının önemini vurgulamıştır.

Diğer taraftan, ABD STA'sının G. Kore Ulusal Meclisinden geçirilmesi süreci sancılı bir süreç olmuştur. Ana muhalefet partisi, daha ziyade ABD lehine hükümler içerdiğini savunduğu STA'nın özellikle G. Kore işgücünü olumsuz etkileyeceği argümanını dile getirmiştir. Anlaşmanın kurduğu mekanizma çerçevesinde, uyuşmazlıkların halinde “platform seçme” (forum shopping) ihtimali de G. Kore muhalefetinin kaygılarından birini oluşturmaktadır.³²⁶ Özellikle yatırımlar alanındaki uyuşmazlıklarda, yatırımcıların konuyu ABD etkisi altında olacağı iddia edilen hakemlik organına götürebilecek olması temel eleştirilerden biri olarak dile getirilmektedir.

G. Kore Parlamentosu ABD STA'sını 22 Kasım 2011 tarihinde onaylamıştır. Bu süreçte hem Ulusal Meclis (oylamayı engellemek isteyen bir muhalefet milletvekili oturum sırasında göz yaşartıcı gaz kullanmıştır) hem de Seul sokakları protestolara sahne olmuştur. Başbakan Lee'nin partisi STA'yı tek başına meclisten geçirmek için yeterli çoğunluğa sahip olmasına rağmen 2012 Nisan ayında yapılacak Parlamento seçimlerini de dikkate alarak mutabakat sağlamaya çalışmıştır.³²⁷ G. Kore Başbakanı, muhalefete Anlaşmayı onaylaması halinde bazı kilit hususları ABD ile yeniden müzakereye açmayı bile teklif etmiştir. Ancak uzlaşmaya varmanın mümkün olmaması üzerine onay için gerekli yasayı meclisten geçirmiştir.

Anlaşmanın tamamen uygulanabilir olması için her iki tarafın da iç hukuk düzenlerinde gerçekleştirmeleri gereken bazı değişiklikler söz konusudur. Örneğin, Başbakan Lee Myung-bak, bu “tarihi” STA'yı hayata geçirebilmek için G. Kore yasalarında ve düzenlemelerinde adil ticaretten tekelleşmenin önlenmesine ve yerel vergilerin düzenlenmesine uzanan geniş bir yelpazede yaklaşık 42 değişikliğe imza atmıştır.³²⁸ Seul Hükümeti, Anlaşmanın 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe

³²⁶ **Washington Trade Daily**, 17 Kasım 2011, s. 5.

³²⁷ **Washington Trade Daily**, 16 Kasım 2011, s. 4.

³²⁸ **Washington Trade Daily**, 15 Aralık 2011, s. 3.

girebilmesini teminen ABD’li muhataplarına, kendi üstlerine düşen benzer hukuki düzenlemeleri bir an evvel tamamlamaları yönünde telkinde bulunmaktadır. ABD-G. Koreli yetkililer STA’nın hayata geçirilmesine ilişkin nihai hususları değerlendirmek üzere 5-6 Aralık tarihlerinde bir araya gelmiştir.³²⁹ Nitekim, G. Kore yönetiminin 2012 Nisan ayında gerçekleşecek Parlamento seçimleri öncesinde bir “soğuma” dönemine ihtiyacı vardır.³³⁰

ABD-G. Kore ve AB-G. Kore STA’larına ilişkin onay sürecinin G. Kore ayağı tamamlanmış olup, bu süreçte yaşanan problemler BTA’ların çeşitli boyutları ile ele alınmasına olanak sağlar niteliktedir.³³¹ ABD’deki süreç 2012 Başkanlık seçimleri öncesi Demokratlar ile Cumhuriyatçılar arasında kızışan rekabet, Panama ve Kolombiya BTA’larına ve Ticaret Uyum Yardımı (Trade Adjustment Aid-TAA) bağlandığından çetrefilli geçmiştir. AB’de otomotiv sektörünün çıkarları, G. Kore’de ise tarım sektörünün korumacı çıkarları ve ABD ile müzakerelerde et ithalatı sorunlu konular olmuştur.

4.4. GENEL DEĞERLENDİRME

Tablo-10’den da görüldüğü üzere, iki ülkenin G. Kore ile STA müzakerelerinin birbirine paralel süreçler halinde gelişmesi; birindeki hızlanma veya duraklamının diğer sürece de yansımaları, “mahkumun ikilemi” etkisinin önemli bir göstergesidir.

---

³²⁹ **Washington Trade Daily**, 6 Aralık 2011, s. 1.

³³⁰ ABD’nin İran’a karşı yaptırımlar konusunda G. Kore’nin (İran’dan petrokimya ürünleri alımını durdurmak suretiyle) desteğini beklediğini ve K. Kore lideri Kim Jong-il’in ölümünün ardından oluşan belirsizliğin de ABD için stratejik açıdan G. Kore ile ilişkilerin önemini artırdığı görülmektedir.

³³¹ **Economist Intelligence Unit**, Country Report-S. Korea, March 2011, s. 15.

Tablo 10: ABD-G. Kore, AB-G. Kore STA Müzakerelerinin kronolojik karşılaştırması

ABD-G. KORE STA MÜZAKERELERİ	AB-G. KORE STA MÜZAKERELERİ
STA Müzakereleri 2 Şubat 2006'da başladı	
1 Nisan 2007'de tamamlandı	STA Müzakereleri 6 Mayıs 2007'de başladı
30 Haziran 2007'de STA imzalandı	
ABD Başkanlık Seçimleri (Kasım 2008)	STA 15 Ekim 2009 tarihinde parafe edildi
26 Haziran 2010 Obama-Lee deklarasyonu	
	STA 6 Ekim 2010'da imzalandı
4 Aralık 2010 Anlaşma imzalandı	17 Şubat 2011 AB Parlamentosu tarafından onaylandı 5 Mayıs 2011 tarihinde G. Kore Ulusal Meclisi tarafından onaylandı.
21 Ekim 2011 ABD Başkanı tarafından imzalanması ile ABD iç onay süreci tamamlandı.	1 Temmuz 2011'de yürürlüğe girdi.
22 Kasım 2011 tarihinde G. Kore Ulusal Meclisi tarafından onaylanması ile G. Kore tarafında da iç onay süreci tamamlandı.	
1 Ocak 2012'de yürürlüğe girmesi bekleniyor.	

ABD-G. Kore ve AB-G. Kore STA'larının motivasyonları incelendiğinde de "mahkumun ikilemi" etkisi çok net görülmektedir. Bu etkiyi birkaç sektör örneğinde ele almak gerekirse, yapılan hesaplamalar AB-G. Kore STA'sının ABD-G. Kore STA'sından önce yürürlüğe girmesi halinde, AB'li otomobil üreticilerinin

yararlanacakları tarife indirimleri çerçevesinde, BMW 528 veya Mercedes 3000 gibi lüks ketagori araç üretim maliyetlerinin düşeceğini göstermektedir . Diğer taraftan, ABD’li lüks otomobil üreticileri %8 otomobil tarifesi ödemeye devam edecektir. ABD’li imalatçılar G. Kore’nin otomobil ithalatında halihazırda, AB (%62) ile karşılaştırıldığında oldukça küçük bir paya (%10) sahiptir. AB-G. Kore STA’sının yürürlüğe girmesi Avrupalı otomobil üreticilerinin G. Kore pazarındaki konumunu güçlendirecektir.³³²

Dondurulmuş (kızartmalık) patates ihracatı ikinci bir örnek teşkil etmektedir. G. Kore’nin dondurulmuş patatese uyguladığı MFN tarife oranı %18’dir. Gerek AB-G. Kore STA’sı gerekse ABD-G. Kore STA’sı çerçevesinde, G. Kore anlaşma yürürlüğe girer girmez söz konusu tarifeyi sıfırlamayı üstlenmiştir. 2009 yılında ABD, G. Kore’nin dondurulmuş patates ithalatından %81 (36 milyon dolar); AB, %2 (yaklaşık 900 bin dolar) pay almıştır. AB-G. Kore STA’sının ABD-G. Kore STA’sından önce yürürlüğe girmesi halinde AB’li firmalar için %18’lik tarifenin uygulamadan kalkması sonucu (Avrupa’dan ulaştırma maliyetlerinin ABD’nin Pasifik limanlarından daha düşük olmasının da etkisiyle birleşerek) AB’li ihracatçılara ABD’li rakipleri karşısında önemli fiyat avantajı sağlamak suretiyle pazar paylarını ABD aleyhine hızla yükseltmelerine olanak sağlayabilir.³³³

Hizmetler ticareti de ABD’li ve AB’li tedarikçilerin kıyasıya rekabetine konu alanlardan biridir. G. Kore pazarına girişte iş hizmetleri (business services), profesyonel hizmetler, finansal hizmetler ve kurye dağıtım hizmetleri her iki aktörün ticari çıkarları açısından önem arz eden hizmet sektörleridir. AB’li hizmet sunucuları AB-G. Kore STA’sının daha önce yürürlüğe girmesi halinde rekabet avantajı yakalayacaktır. Ancak, ABD-G. Kore STA’sının da yürürlüğe girmesi ile kazandıkları bu avantaj aşınacaktır. Nitekim, ABD-G. Kore STA’sı sınır-aşan hizmetler ve finansal hizmetler başlığı altındaki düzenlemelere “3. taraf MFN”i ilkesi eklenmek suretiyle, G. Kore’nin daha sonra herhangi bir üçüncü ülke ile imzaladığı STA çerçevesinde bu ülkeye tanıdığı hizmetler ticareti alanındaki tavizi ABD’ye de uygulaması düzenlenmiştir.

---

³³² Cooper et al., s. 22.

³³³ a.g.y.

ABD-G. Kore STA'sı 12. Bölüm'de "Sınır-aşan Hizmetler Ticareti" başlığı altında Madde 12:3 aşağıdaki ifadeye yer vermektedir.³³⁴

"Taraflardan her biri diğerinin hizmet sağlayıcılarına, benzer koşullarda taraf olmayan bir ülkenin hizmet sağlayıcılarına tanıdığından daha az ayrıcalıklı muamelede bulunmayacaktır."

ABD-G. Kore STA'sı 13. Bölüm'de "Finansal Hizmetler" başlığı altında Madde 13:3 aşağıdaki ifadeye yer vermektedir.³³⁵

"Taraflardan her biri diğerinin yatırımcılarına, finansal kurumlarına, yatırımcılarının finansal kurumlara yaptığı yatırımlara ve sınır-ötesi finansal hizmet sağlayıcılarına, benzer koşullarda taraf olmayan bir ülkenin yatırımcılarına, finansal kurumlarına, yatırımcılarının finansal kurumlara yaptığı yatırımlara ve sınır-ötesi finansal hizmet sağlayıcılarına tanıdığından daha az ayrıcalıklı muamelede bulunmayacaktır."

AB-G. Kore STA'sı "Hizmetler" başlığı altında da benzer bir MFN düzenlemesi bulunmaktadır. Ancak daha sınırlı olan bu düzenleme, AB-G. Kore STA'sını müteakip yürürlüğe girmesi halinde ABD STA'sında yer alan daha avantajlı bir tavizin AB'ye teşmilini garanti eder nitelikte değildir.³³⁶

AB-G. Kore STA'sı hizmetler başlığı altında, Madde 7:8'de MFN Muamelesi aşağıdaki gibi düzenlenmektedir.

1. Bu bölümde bahsi geçen sınır-ötesi hizmet sunumunu etkileyen önlemlerle ilgili olarak, Maddede aksi belirtilmedikçe, taraflardan her biri diğerinin hizmetlerine ve hizmet sağlayıcılarına, herhangi bir üçüncü ülkenin benzer hizmetlerine ve hizmet sağlayıcılarına bu Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra imzalanan bir ekonomik entegrasyon

³³⁴ http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/fta/korus/asset_upload_file315_12711.pdf, erişim tarihi: 14 Ocak 2012.

³³⁵ http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/fta/korus/asset_upload_file35_12712.pdf, erişim tarihi: 14 Ocak 2012.

³³⁶ Cooper et. al., s. 22.

anlaşması kapsamında tanıdığından daha az ayrıcalıklı muamelede bulunmayacaktır.

2. Taraflardan herhangi biri tarafından bir bölgesel ekonomik entegrasyon anlaşması çerçevesinde üçüncü bir tarafın hizmetlerine ve hizmet sağlayıcılarına tanınan muamele, ancak söz konusu muamelenin Ek 7-B'de tanımlanandan daha yüksek sektörel veya yatay yükümlülükler üstlenilmesini öngören bir ekonomik entegrasyon çerçevesinde tanınmış olması halinde, 1. Paragraf hükümlerinden muaftır.
3. Paragraf 2 hükümleri saklı kalmak kaydıyla, 1. paragraf'tan kaynaklanan yükümlülükler aşağıda sayılan durumlarda tanınan muameleye uygulanmayacaktır:
  - (a) GATS Madde 7 veya Finansal Hizmetler Eki uyarınca niteliklerin, lisansların veya izin kriterlerinin tanınması,
  - (b) Kısmen veya tamamen vergilendirme ile ilgili herhangi bir uluslararası anlaşma,
  - (c) Ek 7-C'de sayılan MFN istisnalarının kapsadığı önlemler.
4. Bu bölüm taraflardan herhangi birinin sınırdaş ülkelere, bitişik sınır bölgeleri arasında, yerel olarak üretilip tüketilen hizmetlerin ticaretini kolaylaştırmak üzere bazı avantajlar sağlamasını engeller şeklinde yorumlanamaz.”

STA'ların dışarıda kalan üçüncü ülkelere etkisi çerçevesinde yarattığı ikileme bir örnek de G. Kore-Kanada arasında bir süredir devam eden, ancak 2008 yılında (G. Kore'nin otomobil ithalatına uyguladığı tarifelerden geri adım atmaması nedeniyle) geçici olarak askıya alınan STA müzakerelerini tetikleme olmuştur. Kanada'lı domuz eti üreticileri, anılan STA müzakerelerinin yeniden canlandırılıp tamamlanmaması halinde sektörün yılda 295 milyon dolarlık ihracat kaybı

yaşayacağı iddiasıyla Kanada hükümeti nezdinde lobi yapmaya başlamıştır.³³⁷ Domuz eti ithalatına yaklaşık %25 tarife uygulayan G. Kore, halihazırda Kanada'nın domuz eti ihracatından %10 pay almaktadır. Kanada'nın başlıca üreticilerinden Mapple Leaf Foods temsilcisi Richard Davis, 2016'ya gelindiğinde ABD'nin G. Kore'ye soğutulmuş ve dondurulmuş domuz eti ihracatına uygulanan tarifeler tamamen sıfırlanmış olacağından; söz konusu rekabet dezavantajına Kanada'lı ihracatçıların ancak iki yıl dayanabileceğini iddia etmektedir.³³⁸

Genel olarak ABD ile AB'nin BTA politikaları karşılaştırıldığında ise, ABD'nin ticaret ortakları ile müzakerelerini oluşturduğu belirli bir "BTA çerçeve anlaşması" üzerinden yürüttüğü görülmektedir. Amerikalı yatırımcı ve ihracatçıların ticari çıkarlarını gerçekleştirmek üzere pekçok alanda DTÖ+ düzenlemeler "dayatan" ve NAFTA'yı örnek alan "tek tip" (one size fits all) STA modelinin ilgili ülke(lerin) koşullarını ve hassasiyetlerini dikkate almadığı gerekçesi ile eleştirildiği görülmektedir.

STA'ları, ticari çıkarlarını gerçekleştirmenin yanı sıra bir "yumuşak güç" unsuru olarak değerlendiren AB'nin ise benzer bir STA modeli bulunmamaktadır. Farklı çıkarları ve öncelikleri çerçevesinde, örneğin Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması (TRIPS) konusunda DTÖ Anlaşmasının öngördüğünden de ileri düzenlemeler şart koyan ABD STA'larından farklı olarak, DTÖ düzenlemelerine atıf yaparak çok taraflı platformda benimsenen standartlara uyulmasını garanti etmeyi gözeten AB, özellikle peynir, şarap gibi ürünlerin (örn. Rokfor peyniri, Parmesan peyniri ve Feta peyniri) ihracatında Coğrafi İşaretlerin Tescili konusuna önem vermekte ve STA'larında bu konuyu daha sıkı düzenlemektedir. Diğer taraftan, AB'nin Şili ile imzaladığı ve gelişmekte olan diğer ülkelerle akdettiği STA'lardan daha kapsamlı ve derin entegrasyon düzenlemeleri içeren AB-Şili STA'sını bundan sonra benzer kalkınmışlık düzeyindeki ticaret ortakları ile müzakere edeceği STA'lar için "model" olarak değerlendirdiği ifade

---

³³⁷ **Washington Trade Daily**, 18 Kasım 2011, s. 3.

³³⁸ a.g.y.

edilmiştir. Yine, AB yetkilileri G. Kore STA'sının önümüzdeki dönemde Asya ülkeleri ile imzalanacak STA'lar için "model" teşkil ettiğini ifade etmiştir.³³⁹

İki aktörün BTA yaklaşımlarındaki bu farkın nedeni, ticaret ortakları ile aralarındaki güç asimetrisinin ABD için daha belirgin olmasında ve Ortak Ticaret Politikasına rağmen AB için "tek ses" olarak hareket etmek daha güç olmasında aranabilir. Diğer taraftan, AB'nin kompleks bürokratik yapısının çıkar gruplarının lobicilik yoluyla siyasete etki etme kanallarını daralttığı; ABD'de ise Kongre'nin çok önemli olduğu ve bu bağlamda, Kongre üyelerinin seçim bölgelerinin çıkar ve taleplerine kayıtsız kalamadıkları görülmektedir. ABD-AB STA politikalarının karşılaştırılması, iç kurumsal yapıların ve lobi gruplarının dış ticaret politikasına etkisine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

---

³³⁹ **World Trade Interactive**, Volume 17, Issue 200, 7 October 2010.

V. BÖLÜM: TÜRKİYE'YE YANSIMALAR

5.1. TÜRK DIŞ TİCARETİNDE BTA'LAR

Türk dış ticaretinde BTA'lar Avrupa entegrasyonu ile ilişki kurma çabamız çerçevesinde gündeme gelmekle birlikte, gerek AB ile inşa edilen Gümrük Birliği'ni, gerekse sonrasında akdedilen BTA'ları daha iyi bir çerçeveye oturtabilmek bakımından Osmanlı İmparatorluğundan günümüze Türk dış ticaretinin kısa bir tarihçesini ele almak faydalı olabilir.

19. yüzyıl başlarında dış ticaretimizin hacmi toplam üretimin yüzde 1-2'sini geçmezken, 1820'lerden I. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Osmanlı ekonomisinin Batı ve Orta Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinin arttığı; İmparatorluğun dış ticaretinin 10 kat büyüdüğü görülmektedir. Bu büyümede 1838'de imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması'nın yarattığı ticaret ortamının (kapitülasyonların) da payı bulunurken, sanayi devrimini tamamlamış Avrupa ülkeleri ile Osmanlı'nın üretim yapıları arasındaki farklılıklar ve Avrupa mallarının rekabet gücünün yüksekliği de etkili olmuştur.³⁴⁰

20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinin kompozisyonuna bakıldığında, temel ihracat mallarını tütün, üzüm, incir, ham ipek, tiftik, afyon, meşe palamudu, fındık, pamuk, zeytinyağı oluştururken, mamul mal olarak ihracatta ağırlığı olan tek ürün grubu ise elde dokunmuş halı ve kilimdir. İthalatın yarısından fazlası mamul mallardan, özellikle pamuklu ve yünlü tekstil ürünleri ile silah, cephane, çeşitli makineler ve demiryolu malzemelerinden oluşmaktaydı. Gıda ithalatı içerisinde ise şeker, çay ve kahve gibi İmparatorlukta üretilemeyen ürünler ile buğday, un ve pirinç yer almaktaydı. İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde önde gelen ülkeler arasındaydı.

---

³⁴⁰ http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/Turkiye_ihr_gelisimi.doc, erişim tarihi: 18 Mayıs 2010 .

1923-29 dönemi ise, açık ekonomi koşullarının yeniden inşa edildiği dönem olmuştur. Lozan Antlaşması hükümleri gereği ihracat ve ithalat yasakları 5 yıl süre ile uygulanamamış; gümrük tarifeleri 5 yıl süre ile değiştirilememiştir. Dolayısıyla, bu dönem zorunlu bir dışa açıklık dönemi olmuştur. Sanayileşme, Lozan Antlaşması'ndan kaynaklanan hükümler nedeniyle geri plana düşmüş, ancak devlet eliyle bir milli sermaye sınıfı yaratılmasını öngören yaklaşımlar döneme damgasını vurmuştur. Yerli girişimcilerin ortak olduğu yabancı sermaye girişi desteklenmiştir.

1930-39 dönemi ise devletçi ve korumacı ekonomi politikalarının ağırlığını hissettirdiği bir dönemdir. Bu çerçevede, ham maddesi Türkiye'de olan malları üretmek; ithali önemli miktarlara ulaşan malları üretmek ve ithali zorunlu, bu nedenle dışa bağımlılık açısından stratejik önemi haiz malları üretmek (demir-çelik, kimya) üzerine yoğunlaşan bir üretim stratejisi benimsenmiştir. Dönemin her yılında (1938 hariç) dış ticaret fazlası verilmiştir. Türkiye'nin dışa açıklığı azalmış, ithalat/GSMH oranı yüzde 15'den yüzde 7'ye, ihracat/GSMH oranı yüzde 11'den yüzde 8'e gerilemiştir.

1940-45 Dönemi; II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan iktisadi tedbirler (varlık vergisi, toprak mahsulleri vergisi) ve savunma harcamaları ekonomik faaliyetlerin temelini olmuştur. Yatırımlar tümüyle ertelenmiş, GSMH küçülmüştür. 1930'lu yıllarda uygulanan iktisat politikaları nedeniyle daralan ithalat bu dönemde yarı yarıya azalmıştır.

1946-53 dönemi; 16 yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı, içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği, ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttığı; dış ticaret açıklarının kronikleşmeye başladığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla, dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapı yerleşmiştir. Serbestleşmeye yönelik bir dış ticaret rejimine paralel olarak iç pazara dayalı bir sanayileşme yerine, dış pazara dönük, tarım, madencilik, altyapı yatırımları ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir.

1954-1961 yılları arasında, II. Dünya Savaşının ardından uygulanan serbest ticaret politikaları terk edilmiş ve ihrac mallarına yönelik talebin düşmesi ve ithalat için kullanılabilir dış kaynakların yetersizliği nedeniyle ithalatta önemli kısıtlamalar yapılmıştır. Dış ticaret rejiminde kısıtlamalara gidilmesinin nedeni, serbest ticaretin, giderek büyüyen dış ticaret açıklarına yol açması, dış yardım ve kredi sağlamada karşılaşılan güçlüklerdir. Ekonominin dışa bağımlılığı sürmüş, ekonomik zorlamalar sonucu kontrollü bir dış ticaret rejimi uygulanmış, tüketim malı ithalatındaki daralmayı telafi edecek ithal ikameci kamu yatırımları sürdürülmüştür.

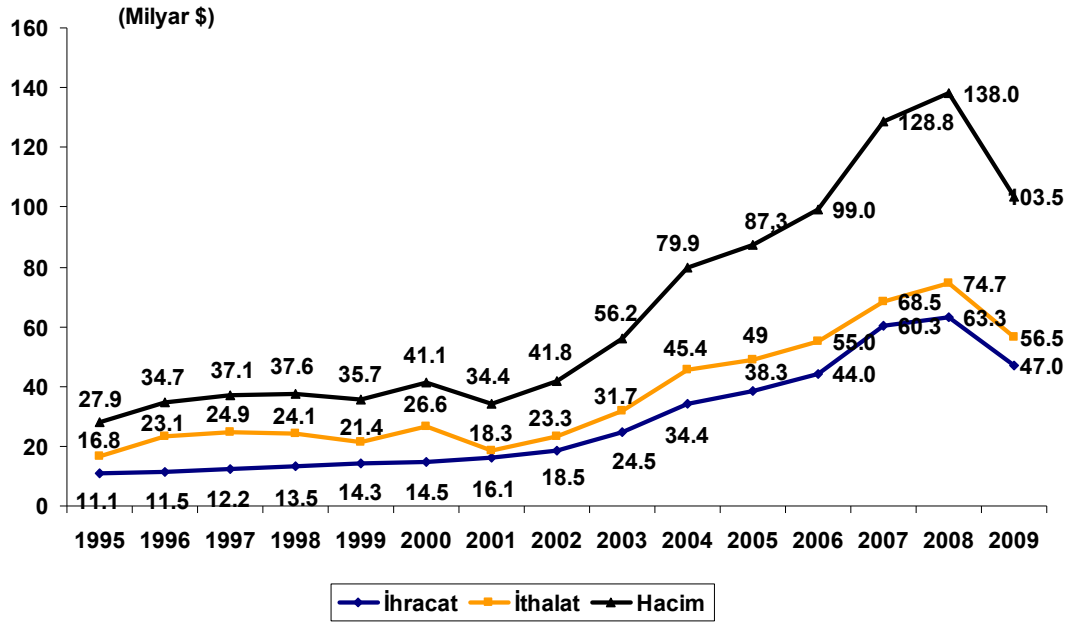
1962-79 döneminde, iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuştur. İthal ikameci görüntüsü ile 1930'lu yıllar ve 1954-61 dönemine benzese de yatırımların dağılımı ve sektörel öncelikler bakımından farklı bir yapıya (dayanıklı tüketim malları üretimine) öncelik verilmiştir. Bu dönemde, ithal ikameci politikalardan beklenenin aksine, ithal ikameci sanayilerin dışa bağımlılığı sebebiyle ithalat önemli oranda artmış, ihracatta önemli bir gelişme olmayınca da dış açık büyük çapta genişlemiş ve ödemeler dengesi sürekli açık vermiştir.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin tıkanması üzerine Türkiye, 1980'lerden itibaren kalkınma modelini "ihracata dayalı büyüme" stratejisine dayandırmıştır. Ekonomi dış ticarete açılmış; ihracat teşvikleri verilmeye başlanmış, ithalat kontrolleri ve miktar kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırılmıştır. Ekonomiye devlet müdahalesi en aza indirilmeye çalışılmış; sermaye piyasaları serbestleştirilmiş, TL devalüe edilmiş ve iç talebi daraltıcı tedbirler alınmıştır. Bu çabalar sonucu Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında önemli artışlar olmuştur.

1980-2009 yılları arasında Türkiye'nin ihracatı 2.9 milyar dolardan 102 milyar dolara, ithalatı 7.9 milyar dolardan 141 milyar dolara çıkmıştır. Aynı dönemde dış ticaret hacmi 10.8 milyar dolardan 243 milyar dolara yükselmiştir. 2009 yılında ihracatın GSMH içindeki payı %16.5, ithalatın GSMH içindeki payı %22.8'e ulaşmıştır.

Bu dönemde Türk dış ticareti açısından en önemli kırılma noktası AB ile Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girişidir. GB'nin AB ve üçüncü ülkelerle ticaretimize yansımalarına bakacak olursak; 1996-2009 döneminde Türkiye'nin AB ülkeleriyle ticaretinde; ihracatı % 324, ithalatı % 235, dış ticaret hacmi % 271, ihracatın ithalatı karşılama oranı %65'den % 83 seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ticaretinde; ihracatı % 422, ithalatı % 347, dış ticaret hacmi % 374 oranında artış kaydedilmiş; ihracatın ithalatı karşılama oranı % 56'dan % 65 seviyesine yükselmiştir.³⁴¹

Şekil 6: Türkiye-AB Dış Ticaretinin Gelişimi (1996-2009)³⁴²

Türkiye'nin ilk STA'sı 10 Aralık 1991 tarihinde imzalanan ve 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre ve Lihtenştayn, Norveç ve İzlanda'nın içinde yer aldığı EFTA-Türkiye Anlaşmasıdır. Türkiye, EFTA üyesi ülkelerle ayrı serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır.

³⁴¹ Bartłomiej Kaminski and Francis Ng, "Turkey's Evolving Trade Integration into Pan-European Markets", **World Bank Policy Research Working Paper No. 3908**, May 2006.

³⁴² Ekonomi Bakanlığı, AB Genel Müdürlüğü.

STA akdetme süreci Gümrük Birliği ile ivme kazanmış ve 1996 yılından itibaren İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Estonya, Letonya, Slovenya, Bulgaristan, Makedonya, Polonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ ve Sırbistan ile STA'lar imzalanarak yürürlüğe konulmuştur. Bununla birlikte, Macaristan, Litvanya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Estonya, Letonya, Slovenya ve Polonya'nın 1 Mayıs 2004 tarihinde (Bulgaristan ve Romanya'nın ise 1 Ocak 2007 tarihinde) AB'ye üye olmaları nedeniyle, ülkemiz ile anılan ülkeler arasındaki STA'lar 30 Nisan 2004 itibariyle (Bulgaristan ve Romanya ile 1 Ocak 2007 itibariyle) feshedilmiş ve bu ülkelerle olan ticaret Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Şili ile 14 Temmuz 2009 ve Ürdün ile 1 Aralık 2009 tarihlerinde ile imzalanan STA'lar 1 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁴³

Türkiye'nin BTA'lardan beklentileri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Ucuz girdi temini,³⁴⁴
- İhracatın önündeki tarife/tarife dışı engellerin kaldırılarak sürdürülebilir bir ihracat artışının sağlanması,³⁴⁵
- İhracatın ülke/madde bazında çeşitlendirilmesi ve Batı Avrupa pazarlarına bağımlılığın azaltılması,
- Üçüncü ülke pazarlarına girişte AB ve tercihli giriş imkanlarına sahip diğer ülkeler ile eşit rekabet şartlarının temini,

Bu temel motivasyonların yanı sıra, BTA'ların dışa açık rekabetçi bir ekonomik altyapının tesisi suretiyle uluslararası rekabet gücünü artırması; muhtemel iç pazar daralmasının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltması; mal ticareti

³⁴³<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=341&icerikID=363&dil=TR>, erişim tarihi: 18 Mayıs 2010.

³⁴⁴ Ekonomi Bakanlığı tarafından "İhracata Dönük Üretim Stratejisi" kapsamında yürütülmekte olan "Girdi Tedarik Stratejisi" (GİTES), hammadde ve girdilere tahrif edilmemiş fiyatlardan ve sürdürülebilir erişimin güvence altına alınması, girdi tedarikinde ithalata olan bağımlılığın azaltılması, tedarik sürekliliği ve güvenliğinin sağlanması ve bu yolla ihracatta sürdürülebilir rekabet gücü artışının yakalanması amaçlarıyla oluşturulmuştur. Türkiye'nin serbest ticaret ve tercihli ticaret anlaşmalarının girdi tedarik stratejisi çerçevesinde şekillendirilmesi öngörülmektedir.

³⁴⁵<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=90&icerikID=81&dil=TR>, erişim tarihi: 18 Mayıs 2010.

yanı sıra hizmetler ticaretinde de pazara giriş imkanları sağlaması; karşılıklı yatırımların artırılması için daha uygun bir ortamın temini ve Türkiye'nin tercihli ticaret imkanlarından yararlanmak isteyen doğrudan yabancı sermayeli yatırımların artmasının sağlaması beklenmektedir.

AB ile ekonomik entegrasyonun kısıtlayıcı etkileri ve AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı BTA'ları eşanlı olarak imzalayıp yürürlüğe koyamamak ticari çıkarlarımız açısından sorun teşkil etse de BTA'lar en etkin pazara giriş aracı olma özelliğini korumaktadır. BTA akdedilen ülkelerin önemli bir bölümü tamamlayıcı ekonomi vasfından ziyade rakip ekonomi özelliğine sahiptir.

Ayrıca, bölgesel ticaret anlaşmaları bakımından küresel ölçekte hızla devam eden yarış ve pazara giriş bağlamında ülkemizin bu sürecin dışında kalmasının maliyetinin ağır olacağı dikkate alındığında, motivasyonu ne olursa olsun, izlenen pazara giriş stratejilerine katkı sağlayacak BTA'ların gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

Türkiye tarafından müzakere edilen ve imzalanan BTA'lar; AB'nin genel eğilimine paralel olarak sanayi ürünlerinde genelde asimetrik bazda tam liberalizasyonu, tarım ürünlerinde ise AB'den farklı olarak sınırlı sayıda ürün için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren eş zamanlı uygulamaya konulan karşılıklı ve dengeli taviz değişimini içermektedir.

Tunus, Suriye, Ürdün ve Lübnan ile yapılan Ortaklık Anlaşmaları ise STA'lardaki hükümlere ilaveten "Ekonomik ve Teknik İşbirliği" hükümlerini de kapsamaktadır.

Türkiye'nin STA'ları temel olarak, ikili ticarete tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması; tarife indirimlerinin yol açabileceği olumsuzluklara karşı alınabilecek tedbirler ve uygulama esasları (bildirim, istişare ve tavizin askıya alınması dahil ticaret politikası savunma araçlarının uygulanması); anlaşmanın doğru ve etkin uygulanmasından sorumlu ortaklık organlarının teşkili (Ortak Komite, Ortaklık

Komitesi, Ortaklık Konseyi) ve ortak menşe kuralları ve gümrük idareleri arasında işbirliği gibi düzenlemeler içermektedir.

STA imzalanan ülkeler ile dış ticaretimiz sürekli bir artış eğilimi içerisindedir. STA imzalanan ülkelerin genel dış ticaretimiz içerisindeki payı yükselmektedir. Ülkemizin STA ülkeleriyle ihracat ve ithalatı genel ortalamaların üzerinde artış göstermektedir.

5.2. TÜRKİYE-HİNDİSTAN TEKSTİL PANELİ

“Türkiye-Hindistan arasındaki Tekstil ve Hazır Giyim Ürünlerine uygulanan miktar kısıtlamalarına ilişkin uyuşmazlık”, literatürde çok taraflı ticaret sistemini temsil eden DTÖ ile bölgesel ticaret anlaşmaları arasındaki ilişkiyi ve olası çatışmaları ele alan çalışmaların hemen hepsinde atıfta bulunulan bir uyuşmazlık olması ve Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği ilişkisinden kaynaklanan yükümlülükleri ile DTÖ üyeliğinden doğan yükümlülükleri arasında bir çatışma durumunu ifade etmesi bakımından incelenmeye değer bir örnek olaydır.

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı hükümleri uyarınca Ortak Ticaret Politikalarına uyum yükümlülüğü dolayısıyla, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ürünlerinde 1.1.1996 tarihinden itibaren uygulamaya koyduğu miktar kısıtlamaları hakkında Hindistan'ın talebi üzerine Dünya Ticaret Örgütü'nde (DTÖ) bir panel kurulmuştur. Hindistan, Türkiye'nin kota uygulamasının, uluslararası ticarete tüm engellerin kaldırılmasını amaçlayan DTÖ Anlaşması ile tekstil ticaretinde kısıtlamaların kaldırılmasını öngören GATT Tekstil Anlaşması'na aykırı olduğunu öne sürmüştür.

Gümrük Birliği'nin nihai aşaması, GATT XXIV. Madde uyarınca 22 Aralık 1995 tarihinde DTÖ'ye bildirilmiştir. 1/95 ve 1 Ocak 1996-1 Ocak 2001 arasında bazı ürünler için geçiş dönemi öngören 2/95 sayılı kararlar 13 Şubat 1996 tarihinde üyelere iletilmiştir. 29 Ocak 1996 tarihinde Mal Ticareti Konseyi “Türkiye ve Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği”nin incelenmesi için standart görev

yönergesini uygulamaya koymuştur. 30 Ekim 1996 tarihinde Türkiye ve AB “Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Standart Bilgi Formu” formatına uygun olarak DTÖ’ye başlangıç dönemi ve ilk uygulamalar hakkında bilgi sunmuştur. Diğer taraftan, Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi’nin Türkiye-AB Gümrük Birliği’ne ilişkin incelemesi 1. Bölümde sayılan nedenlerden ötürü tamamlanmamıştır.

Türkiye 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın gereklerini yerine getirme çabasına paralel olarak, tekstil ve hazır giyim ürünleri ihracatı AB tarafından kısıtlanan ülkelere (ve AB tarafından ithalatı miktar kısıtlamasına tabi olan diğer malları ihraç eden ilgili ülkelere-Hindistan dahil) çifte kontrol sistemi altında kotaların dağılımı ve uygulanması konusunda anlaşmaya varmak için teklifler göndermiştir. Türkiye tarafından ilgili üçüncü ülkelere tekstil ve hazır giyim ürünlerine uygulanacak miktar kısıtlamaları düzeyinin hesaplanmasına ilişkin standart bir formül önerilmiştir.

Türkiye 31 Temmuz 1995 tarihinde Hindistan makamlarına, Türkiye’nin miktar kısıtlaması uygulamayı düşündüğü tekstil ve hazır giyim ürünleri ticaretine ilişkin bir Mutabakat Zaptı taslağı göndermiş ve Hindistan’ı müzakerelere davet etmiştir. Hindistan, öngörülen miktar kısıtlamalarının Türkiye’nin çok taraflı yükümlülüklerine aykırı olduğu konusunda ısrar ederek müzakerelere girmeyi reddetmiştir.

Türkiye, 24 ülkeyle (DTÖ üyesi olan ve olmayan) AT tarafından uygulanan miktar kısıtlamalarına paralel kısıtlamalar hakkında anlaşma görüşmesi yapmıştır. 1/95 sayılı kararın 12. Maddesinde öngörüldüğü üzere Komisyon, Türk yetkilileri ile müzakere pozisyonlarının hazırlanmasında işbirliği yapmış ve hatta bizzat müzakerelere katılmıştır. 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye tarafından, Hindistan dahil 28 ülkeden ürün ithalatına tek taraflı sınırlamalar ve gözetim tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu kısıtlamalar sadece AT tarafından ithalatı sınırlanan ürünleri etkilemiştir. Türkiye, Hindistan’dan gelen 19 çeşit tekstil ve giyim ürününe miktar kısıtlaması uygulamıştır.

DTÖ Anlaşması ve GATT Tekstil Anlaşması, 1996 yılı başından itibaren yürürlüğe girdiği için Hindistan, kota uygulamaları konusunda AB'yi değil, Türkiye'yi muhatap kabul etmiştir. Anlaşmalar, 1995'ten önce uygulamaya konan ve DTÖ'ye bildirilen miktar kısıtlamalarının devam edebileceğini öngörüyor ve o tarihe kadar AB üyesi olan ülkelerin uyguladığı kotalar, anlaşmaya uygun kabul ediliyordu. Bu çerçevede, Hindistan, DTÖ'ye yaptığı şikayette Gümrük Birliği çerçevesinde hayata geçirdiği yeni uygulama nedeniyle sadece Türkiye'yi muhatap kabul ettiği için, sorun iki ülkeye yönelik olarak ele alınmıştır.

Hindistan, ülkemizin uygulamaya koyduğu önlemlerin GATT 1994'ün miktar kısıtlamalarını açıkça yasaklayan XI. maddesi ile ayrımcılık yapılmaması ilkesini düzenleyen XIII. maddelerine aykırı olduğunu; söz konusu önlemlerin, XXIV. madde kapsamında değerlendirilemeyeceğini ve ayrımcı uygulamalar olduğunu iddia etmiştir.

Hindistan tarafından ayrıca, bu kısıtlamaların Türkiye'nin Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması'nın (ATC) 2. Maddesinden kaynaklanan yükümlülüklerine de aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

Konuya ilişkin Türkiye'nin ikili müzakere talepleri, ülkemiz uygulamasının DTÖ ilke ve kurallarına aykırı olduğu savıyla Hindistan tarafından olumsuz karşılanmıştır. Hindistan, nihayetinde konuyu DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Organı'nın (AHO) 13 Şubat 1998 tarihli toplantısında, panel kurulması isteği ile tekrar gündeme getirmiştir. AHO'nun 13 Mart 1998 tarihli müteakip toplantısında otomatik olarak panel kurulmasına karar verilmiştir. AB'nin ülkemizle *birlikte savunma* yapması, dolayısıyla panele ülkemizin yanında yer alarak taraf olması (co-defence) kabul edilmemiştir. Bunun da ötesinde, AB yaptığı değerlendirme sonucunda, panelde esas olarak Gümrük Birliği'nin hedeflediği düşüncesiyle, üçüncü taraf olmamış ve sürecin dışında kalmayı menfaatleri açısından uygun bulmuştur. Hong Kong-Çin, Japonya, Filipinler, ABD ve Tayland panele üçüncü

taraf olmuşlardır.³⁴⁶ Süreç içinde, Türkiye'nin soruna ikili görüşmeler yoluyla çözüm getirilmesi yönünde Hindistan yetkilileri nezdinde gösterdiği çabalar sonuçsuz kalmıştır.

Türkiye hukuki savunmasını GATT Madde XXIV'e dayandırmıştır. GATT XXIV: 8(a)(ii) maddesinde, gümrük birliği ortaklarının büyük ölçüde aynı vergileri uygulamalarının ve diğer ticaret düzenlemelerinin uyumlaştırılmasının ("substantially the same duties and other regulation of commerce") öngörülmesi dolayısıyla, Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'nin bir gereği ve sonucu olarak AB'nin tekstil ve hazır giyim ürünlerindeki kısıtlamalarını üstlendiği ifade edilmiştir. GATT XXIV. Madde'nin Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Anlaşmalarını MFN ilkesine istisna kabul etmesi Türkiye'nin savunmasının temelini teşkil etmiştir.

Türkiye savunmasında, AB'nin Ortak Gümrük Tarifesinin üstlenilmesi sonrasında, Türkiye'nin genel koruma oranlarının yaklaşık % 18 düzeyinden %5'e, tekstil ve konfeksiyon sektörleri ürünleri için ise %27'den %6'ya indirildiğine ve söz konusu liberalizasyonun önemli ticaret yaratıcı etkisi olduğuna dikkati çekmiştir.

Türkiye ayrıca, Hindistan'dan 1996 yılı ve 1997'nin ilk altı aylık döneminde yapılan ithalatın belirlenen kota seviyelerinin altında gerçekleştiğine dikkati çekmiştir. Nitekim, Hindistan'dan en çok ithalatın gerçekleştirildiği kategorilerde (pamuk ipliği, pamuklu mensucat, suni devamsız liflerden iplikler) 1996 kota kullanım oranları %50'nin altında gerçekleşmiştir. Aynı kategorilerde 1997 yılının ilk altı aylık dönemindeki kota kullanım oranları %20'nin altında kalmıştır. 1994, 1995 ve 1996 yılları ile 1997 yılının ilk altı aylık döneminde bu ülkeden yapılan tekstil ithalatının büyük bir kısmı (%80-90'ı) kotaya tabi olmayan ürünlerden gerçekleştirilmiştir.

Panelin Nihai Raporu ise 31 Mayıs 1999 tarihinde yayımlanmıştır. Panel,

---

³⁴⁶ WTO, "Turkey-Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products-Request for Consultations by Hong Kong", WT/DS29/1/G/L/64, 15 February 1996; "Request to Join Consultations by the EC", WT/DS29/2, 1 March 1996; "Communications from Malaysia to Philippines and Thailand", WT/DS29/3, 28 February 1996.

raporunda, Türkiye tarafından uygulanan kısıtlamaların, GATT 1994'ün miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına ilişkin XI. ve miktar kısıtlamalarının ayrımcı olmayan bir şekilde uygulanmasına ilişkin XIII. maddeleri ile ATC'nin miktar kısıtlamaları hakkındaki 2:4. maddesine aykırı olduğunu tespit etmiştir. Panel kararında ayrıca, gümrük birliklerinin oluşturulmasına ilişkin XXIV. maddenin, kısıtlamaların ve ayrımcı uygulamaların engellenmesi amacını güden GATT 1994 ile ATC'nin bahse konu madde hükümlerine bir istisna oluşturmayacağı hususuna da yer vererek, Türkiye'nin uygulamalarını DTÖ yükümlülükleriyle uyumlu hale getirmesini önermiştir.

Ülkemiz, 26 Temmuz 1999 tarihinde, panel raporunda yer alan bazı hukuki yorum ve bulgular ile karara ilişkin olarak Anlaşmazlıkların Halli Mutabakatı'nın (DSU) 16.4 maddesi hükmü çerçevesinde temyiz başvurusunda bulunmuştur.

22 Ekim 1999 tarihinde yayımlanan Temyiz Organı raporunda da "Anlaşmazlıkların Halli Organı'na, Türkiye'nin GATT 1994'ün XI. ve XIII. maddeleri ile ATC'nin 2. maddesine aykırılık teşkil eden kısıtlamalarını DTÖ mükellefiyetleri ile uyumlu hale getirmesini talep etmesi tavsiyesinde" bulunulmuştur. Temyiz Organı, aynı sonuca farklı bir neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ulaşmış; Panel'in GATT XI. ve XIII. Maddelerine dayanan kararından farklı olarak, GATT XXIV. Madde'nin yeni kısıtlamalara imkan vermediği görüşünü savunmuştur. GATT XXIV'e göre bölgesel ticaret anlaşmaları kapsamında MFN ilkesine istisna teşkil eden bir uygulamanın kabul edilebilmesi için, söz konusu uygulamanın ilgili gümrük birliği ve STA'nın kurulması sırasında yürürlüğe girmesi ve bu uygulama olmadan BTA'nın kurulamayacak olması gerekmektedir.

Temyiz Organı Raporunda, gümrük birliklerinin oluşturulması esnasında, tarafların GATT 1994'ün XXIV. Maddesi çerçevesinde diğer GATT hükümlerine aykırılık teşkil eden önlemler alabilecekleri belirtilmektedir. Buna göre, söz konusu tedbirlerin, GATT XXIV 8 (a) ve 5 (a)'da belirtilen şartları haiz bir gümrük birliğinin kurulması esnasında alındığının ve bu tedbirlerin alınmaması halinde gümrük birliğinin engelleneceğinin kanıtlanması şartıyla meşruluk kazanacağı

belirtilmiştir.

Türkiye'nin AB ile oluşturduğu Gümrük Birliği çerçevesinde üçüncü ülkelere karşı uyguladığı miktar kısıtlamalarının yukarıda belirtilen şartları taşımadığı, ticaret sapmasının önlenmesi amacıyla 1/95 sayılı OKK'nın 12. maddesinde de belirtildiği üzere menşe belgeleri kullanabileceği belirtilmiştir.

Ülkemiz tarafından uygulanmakta olan miktar kısıtlamalarına ilişkin panel ve temyiz organı raporları, 19 Kasım 1999 tarihinde gerçekleştirilen AHO toplantısında kabul edilmiştir.

Türkiye, 17 Aralık 1999 tarihinde, DSU'nun 21.3 maddesi uyarınca, panel ve temyiz organı kararının onaylanmasını müteakip 30 günlük süre içinde, AHO karar ve tavsiyelerinin uygulanacağına ilişkin niyet beyanında bulunmuştur.

Diğer taraftan, DSU'nun 21.3 (b) maddesi hükmü çerçevesinde, Hindistan ile AHO karar ve tavsiyelerinin ülkemiz tarafından uygulanması için gerekli makul süre 15 ay olarak belirlenmiş ve AHO'ya ortak bildirimde bulunulmuştur. İki ülke arasında varılan mutabakat uyarınca, AHO karar ve tavsiyelerini uygulaması için ülkemize tanınan makul süre, 19 Şubat 2001 tarihinde dolmuştur. Hindistan ile yapılan ikili görüşmelerde ülkemizin bazı kategorilerde kota artırımı ve bazı tarım ürünleri, özellikle baharat ve kimyasallarda tarife tavizi tanınması şeklinde anlaşma sağlanması ile anlaşmazlık çözüme kavuşturulmuştur.

Panel ve ardından Temyiz Organı'nın bu davaya ilişkin kararlarını, DTÖ'nün bölgesel entegrasyonlara ihtiyatlı yaklaştığı, çok-taraflı ticaret sistemi gerekleri ile söz konusu entegrasyonun gereklerinin çatışması halinde DTÖ kural ve mekanizmalarını üstün tutmayı tercih ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür.

5.3. AB'NİN ÜÇÜNCÜ ÜLKELERLE STA'LARININ TAKİBİNDE YAŞANAN BAZI ZORLUKLAR VE TİCARET SAPMASI RİSKİ

Bilindiği üzere, Gümrük Birliği'ni düzenleyen Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararının 16. maddesi, Avrupa Birliği'nin (AB) ortak ticaret politikasına uyum sağlamamızı öngörmekte ve bu çerçevede AB'nin üçüncü ülkelerle akdettiği tercihli ticaret anlaşmalarının ülkemizde de müzakere edilerek üstlenilmesi gerekmektedir. Üçüncü ülkelerle imzalanan STA'ların AB ve Türkiye'de eş zamanlı olarak yürürlüğe konulamaması, AB'nin STA ortaklarının mallarının AB üzerinden Türkiye'ye sıfır vergi ile girişi; ticaret sapması riskine yol açmaktadır.³⁴⁷

2011 Kasım sonu itibariyle, ülkemiz çağrılarına olumlu cevap veren ülkeler ile akdedilen 18 adet STA³⁴⁸ dışında kalan ülkeler esas olarak iki kategori oluşturmaktadır.

- a) **AB ile anlaşması bulunup ülkemizle STA'sı bulunmayanlar:** Bu ülkeler arasında Türkiye'nin ısrarlı taleplerine rağmen STA sürecini 'ön görüşme' aşamasında bırakan ve STA müzakeresine bir türlü yanaşmayan *Güney Afrika Cumhuriyeti* (GAC), *Meksika*, CARIFORUM ülkeleri ile hiç görüşme gerçekleştirilmemiş olan Cezayir bulunmaktadır.
- b) **AB ile aktif bir müzakere süreci içinde olmasına rağmen, görüşme taleplerimize olumsuz yanıt verenler, ülkemizle müzakereye başladığı halde müzakereleri sürüncemede bırakmayı yeğleyenler veya ağır da olsa müzakereye devam edenler:** Bu ülkeler arasında, ön görüşme aşamasında olunan Hindistan, Ukrayna, Kanada, Peru, MERCOSUR ve muhtelif AKP ülkeleri, müzakere aşamasında olunan, Ekvator, Kolombiya, Malezya, Libya, Moldova, müzakereleri askıya alan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ile hiç görüşme gerçekleşmemiş Orta Amerika Topluluğu ile ASEAN (Malezya hariç) ülkeleri bulunmaktadır.

³⁴⁷ Sait Akman, "The European Union's Trade Strategy and Its Reflections on Turkey: An Evaluation from the Perspective of Free Trade Agreements", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2010, ss. 17-45.

³⁴⁸ Bakınız "Türkiye'nin STA'ları" tablosu.

Tablo 11: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

	Ülke	Anlaşmanın Yürürlüğe Girişi
1	EFTA	01.04.1992
2	İsrail	01.05.1997
3	Makedonya	01.09.2000
4	Hırvatistan	01.07.2003
5	Bosna ve Hersek	01.07.2003
6	Filistin	01.06.2005
7	Tunus	01.07.2005
8	Fas	01.01.2006
9	Suriye	01.01.2007
10	Mısır	01.03.2007
11	Arnavutluk	01.05.2008
12	Gürcistan	01.11.2008
13	Karadağ	01.03.2010
14	Sırbistan	01.09.2010
15	Şili	01.03.2011
16	Ürdün	01.03.2011
17	<i>Lübnan</i>	24 Kasım 2010'da imzalandı. İç onay sürecinin tamamlanmasının ardından yürürlüğe girecektir.
18	Morityus	9 Eylül 2011 tarihinde imzalandı. İç onay sürecinin tamamlanmasının ardından yürürlüğe girecektir.

Anılan ülkelerle STA sürecinin tamamlanması konusunda yaşanan sorunlar ülkemiz alyhine ticaret sapması riski doğurmaktadır. Örneğin, Ekonomi Bakanlığı

tarafından yürütülen bir çalışmaya göre, 2008 yılında Türkiye'ye Meksika'dan gerçekleşen 380 milyon dolarlık ithalatın %60'ı AB ülkeleri üzerinden ticaret sapması yoluyla serbest dolaşım ilkesi kapsamında %0 vergi ile ülkemize girmiştir. AB'li ihracatçıların lehine pazara giriş imkanı sağlayan bu durum, Gümrük Birliği ortakları arasında haksız rekabet koşullarının oluşmasına neden olmaktadır. Meksika örneğinde, bu aşamada sadece otomotiv ürünleri ile sınırlı olan ticaret sapması, G. Kore ve Hindistan gibi ülkelerle yapılacak STA'lar yürürlüğe girdiğinde otomotivden elektrikli ve elektronik eşyaya, makinelerden tekstil ürünlerine kadar bir çok sektörü kapsayacaktır.

AB'nin STA'larının üstlenilmesi sürecinde karşılaşılan sorunlar ülkemiz tarafından, özellikle AB'nin BTA'lar konusundaki de facto moratoryumu terk etmesi ve BTA'lara aktif yönelişini müteakiben ikili platformlarda gündeme getirilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ve AB'nin, GATT'ın XXIV. Maddesi doğrultusunda Gümrük Birliği ortağı olarak, üçüncü ülkelere aynı ticaret rejimini uygulamakla yükümlü olduğu ve bahse konu yükümlülüğün yerine getirilmesinde her iki tarafın da ortak sorumluluğu bulunduğu dile getirilmektedir.

İki ülke yetkilileri arasında konuya ilişkin olarak 4 Temmuz 2011 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen toplantıda Komisyon yetkilileri tarafından, DTÖ prensipleri çerçevesinde üçüncü ülkelere karşı ortak ticaret rejimi uygulanmasının Gümrük Birliği taraflarının sorumluluğu olduğu ve bu doğrultuda iki tarafın da yükümlülüğü bulunduğu hususunda mutabık olduğu; bununla birlikte anılan hedefe ulaşılması amacıyla atılması gereken adımlara ilişkin olarak 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde hukuki yorum farklılıkları bulunduğu; hukuki metinlerin ruhuna uygun pragmatik çözümler geliştirilmesi gerektiği; zira AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) arttıkça sorunun da büyümeye devam edeceği; sorunun çözümüne ilişkin olarak hedefin Türkiye'nin AB'nin tüm STA ortaklarına karşı telafi edici önlem alması değil, söz konusu ülkelerin Türkiye ile STA yapmaya yönlendirilmesi olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, Avrupa Komisyonu tarafından adımlar atılmış olmakla birlikte, konuya ilişkin mevcut sistemin halen iyileştirilmesi

gerektiği dile getirilmiştir. Ancak üye ÷lkelerde G÷mrük Birliği'nin diğer konularda d÷zgün işlemediği yönünde bir algının bulunduğu belirtilmiştir.

Türk tarafı ise, STA müzakerelerine ilişkin diyalog ve bilgi akışının arttırılması için ÷lkemiz uzmanlarının başta “Ticaret Politikası Komitesi” olmak üzere ilgili komitelere katılımının sağlanması; daha önce tesis edilmiş olan ancak son yıllarda Komisyon tarafından ticari sorunların da gündeme eklenmesi talebi nedeniyle etkinliğini yitiren “Bilgilendirme Toplantıları” mekanizmasının yeniden etkinleştirilmesi ve bu çerçevede AB Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği Ticaret Müşavirliği yetkilileri ile Komisyon yetkililerinin düzenli toplantılar gerçekleştirmesi; müzakerelerin eş zamanlı olarak başlatılabilmesini teminen Türkiye ve AB'nin davet mektuplarının üçüncü ÷lkelere birlikte gönderilmesi; Türk yetkililerin AB'nin STA müzakerelerinin istikşafı aşamasına katılarak G÷mrük Birliği hakkında bilgi vermeleri; halihazırda bir ortak deklarasyon olarak kabul edilen “Türkiye Hükümü”nün AB tarafından üçüncü ÷lkelerle imzalanan STA'lara bağlayıcı ve belirli süreler içerecek şekilde dercedilmesi yönünde somut önerilerini tekrarlamıştır.³⁴⁹

Genel hatları ile tarafların pozisyonları esnek olmayıp bilgilendirme amaçlı toplantılar ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin kendisi ile STA imzalamaya yanaşmayan Meksika'ya ticaret sapmasını önlemek amacıyla telafi edici vergi uygulamaya başlamasının AB'nin soruna yaklaşımında ÷lkemiz lehine bir gelişmeye neden olduğu gör÷lmektedir.

Diğer taraftan, ÷lkemiz ile STA imzalamaya yanaşmayan ÷lkelere karşı alınabilecek önlemlerin tespit edilmesi amacıyla yürüt÷len çalışmalar neticesinde,

- Anılan ÷lkeler arasında pazar potansiyeli ve ekonomik büyüklüğu bakımından Mercosur ÷lkelerinden Arjantin, Brezilya ile Güney Afrika

---

³⁴⁹ AB tarafınca, konuya ilişkin önerilerimizin ve bu önerilere ilişkin hukuki olanakların değerlendirileceği ifade edilmiş olup, taraflarca detaylı değerlendirmelerin 22-23 Kasım 2011 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilecek G÷mrük Birliği Ortak Komitesi toplantısında ele alınması hususunda mutabakat sağlanmıştır. Kaynak: Ekonomi Bakanlığı AB Genel Müdürlüğu, 27 Ekim 2011 tarihli bilgi notu.

Cumhuriyeti, G. Kore, Hindistan, Kanada, Malezya, Meksika, Ukrayna ve Cezayir'in ön plana çıktığı;

- Bu ülkeleri müzakerelere başlamaya veya başlamış olanları sonuçlandırmaya zorlamak amacıyla alınabilecek tedbirin sanayicilerimizin ara mamul ve yatırım malı tedarikini sıkıntıya sokmaması gerekmektedir;
- Bu itibarla, adı geçen ülkeler kaynaklı ithalatın tüketim, ara ve yatırım mallarına göre dağılımı incelenerek ithalatta tüketim malı yoğunluğu en yüksek olan ülkelerin saptandığı;
- AB'nin 2013 yılı sonunda Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) rejiminde kapsamlı bir değişikliğe giderek STA imzalanan ülkeleri rejim dışına çıkaracağı da göz önüne alındığında, bu aşamada Meksika ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin tüketim malları itibarıyla Türkiye'nin Gelişme Yolundaki Ükelere (GYÜ) gümrük vergisi indirimi sağladığı GTS'den çıkarılabileceğinin değerlendirildiği görülmektedir.

AB'nin STA'sı olan ancak ülkemizle STA sonuçlandırmamış ülkeler kaynaklı trafik sapmasının önüne geçilmesine yönelik olarak telafi edici vergi uygulanması da bir seçenek olmakla birlikte, AB üzerinden Türkiye'ye gelen üçüncü ülke mallarının menşe bazında tespitini gerektirecektir. Bu da ancak A.TR dolaşım sertifikası yanında bir menşe belgesinin de düzenlenmesi ile mümkün olabilecektir. Bu uygulama elbette ki Gümrük Birliği'nin serbest dolaşım ilkesi kapsamında arzu edilmeyen bir husustur.

Diğer taraftan, Meksika'ya yönelik olarak söz konusu tedbirin uygulanması kararı alınmıştır. Meksika'ya yönelik olarak otomotiv sektöründe alınan gümrük vergisi tedbirinin yürürlüğe girdiği 2011 yılı Ağustos ayından bu yana AB üzerinden Meksika menşeli ürün ithalatı 49,6 milyon Dolar ile Meksika'dan yapılan toplam

ithalatımızın %33'üne düşmüştür. Bu oran, tedbir öncesi (Ocak-Temmuz 2011) dönemde %66 olarak (282 milyon Dolar) kaydedilmiştir.³⁵⁰

2010 yılı Ağustos-Ekim döneminde Meksika menşeli otomobillerin 79 milyon Dolar olarak kaydedilen ithalatının %76'sının, yani 60 milyon Dolarlık kısmının AB üzerinden ithal edildiği; aynı şekilde, 2011 yılı Ocak-Temmuz döneminde, Meksika'dan yapılan 145 milyon Dolarlık toplam otomobil ithalatının %98'ini teşkil eden 143 milyon Dolarlık kısmının AB üzerinden ithal edildiği; buna mukabil, tedbir sonrası dönem olan 2011 yılı Ağustos-Ekim aylarında ise bu ülkeden tedbire tabi binek otomobili çeşitleri ithal edilmediği tespit edilmiştir.

AB'nin 3. ülkelerle akdettiği STA'ların üstlenilmesinde yaşanan sıkıntılar başta olmak üzere Gümrük Birliği'nin işleyişine ilişkin problemler çerçevesinde ilgili çevrelerce (iş dünyası, özel sektör) Türkiye-AB arasında kurulan Gümrük Birliği'nin GATT XXIV çerçevesinde sorgulanması talebi daha sesli bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Soruna duyulan tepki ile gündeme gelen tartışmalardan biri de Gümrük Birliğine son verip bir Türkiye-AB STA'sı imzalanması önerisidir.

Gümrük Birliğinden (GB) Serbest Ticaret Anlaşmasına (STA) dönmenin olası etkilerinin analizi için iki yöntem söz konusudur. İlk olarak, ortak gümrük tarifesi (OGT) uygulama zorunluluğunun kalkması ile Türkiye'nin DTÖ'ye bildirdiği bağlı tarifelere kadar kendi ihtiyaçlarına göre tarife koyma imkanının olası etkilerinin incelenmesi gerekir. Ekonomi Bakanlığı tarafından, regresyon analizi kullanılarak yürütülen çalışma sonuçları, üçüncü ülkelere uygulanan ortalama tarifelerde %1 oranındaki bir artışın ithalatımızı yaklaşık olarak %0,9 oranında azalttığını göstermektedir. Dolayısıyla, gümrük birliğinden STA'ya dönmenin Türkiye'yi tarifeleri artırmak konusunda (DTÖ yükümlülükleri gözönünde bulundurularak) serbest bıraktığı ölçüde ithalatımızı azaltıcı anlamlı etkisinin olacağı söylenebilir. Diğer taraftan, Gümrük Birliği'nin karşılıklı ticaret kanalıyla genel olarak ekonomimize özelde sektör bazında üretimin şekillenmesine etkisi tarifelerin

---

³⁵⁰ Çalışma sonuçları Ekonomi Bakanlığı AB Genel Müdürlüğü'nden temin edilebilir; "hizmete özel" olup tez kapsamında yararlanılması konusunda izin alınmıştır.

ötesinde olduğundan daha kapsamlı bir etki analizi çerçevesinde karar vermek gerekir. İkinci yöntemde ise bir oyun teorisi modeli kurularak, Türkiye'nin GB'den STA'ya dönme ya da mevcut koşullarda Türkiye'nin ihtiyaçları çerçevesinde tavizler alma talebi şeklindeki muhtemel tekliflerine AB tarafından verilecek cevaba göre Türkiye'nin kazanç/kaybının nasıl değişebileceği değerlendirilmelidir. Burada ekonomik faktörlerin yanısıra siyasi hususlar da denkleme dahil olacaktır.

Konunun bir diğer boyutu, Türkiye'nin STA'larının motivasyonlarıdır. Nitekim, müzakere edilip imzalanan STA'lar için AB ile Gümrük Birliği ve AB'ye tam üyelik başvurumuz çerçevesinde Ortak Ticaret Politikalarına uyum yükümlülüğünün yönlendirici ve sınırlayıcı etkisi dışında motivasyonlar da söz konusudur.³⁵¹ Dış ticaret politikaları ile dış politika arasında artan etkileşim, Türkiye için de STA'ları genel dış politika amaçlarını gerçekleştirmede kullanılabilecek bir araç formuna sokmuştur.

5.4. TÜRKİYE-GÜNEY KORE STA MÜZAKERELERİ

AB'nin G. Kore ile STA müzakerelerine başlamasını müteakip, gerek Gümrük Birliği mükellefiyetlerimiz ve doğabilecek bir ticaret sapmasını önleyerek rekabet gücümüzü korumak, gerekse Asya ülkeleri ile ekonomik ve ticari ilişkilerimizi geliştirmeye yönelik ticaret politikası önceliklerimiz kapsamında, G. Kore ile STA müzakerelerine başlanması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, Anlaşma ile halihazırda ülkemizde önemli bir yatırımcı konumunda olan G. Kore ile karşılıklı yatırımların daha da geliştirilmesi ve oluşturulacak ortak girişimlerle ülkemizin uluslararası rekabet gücünün artırılması da amaçlanmaktadır. Bu kapsamda söz konusu anlaşmanın müteahhitlik, turizm ve denizcilik gibi alanlarda işbirliğini daha ileri seviyeye götürecek elverişli hukuki zemini oluşturması hedeflenmektedir.

---

³⁵¹ Y. Tuğba Kurtuluş Kara, "Trade as a Tool of Diplomacy and Global Security", *Perceptions*, Autumn 2008, Vol. 13, s. 83.

Bu çerçevede, öncelikle G. Kore ile STA'nın muhtemel etkilerini incelemek üzere bir "Etki Analizi" çalışması başlatılmıştır. 2009 yılı Mart ayında tamamlanan analizin sonuçları çerçevesinde, iki ülke arasında imzalanacak bir STA'nın her iki tarafın da kazancına olacağı değerlendirilmiştir.

Kore Ticaret Bakanı Jong Hoon KIM'in 19 Mart 2010 tarihinde ülkemizi ziyareti vesilesiyle Türkiye-G. Kore STA müzakerelerinin resmen başladığı kamuya duyurulmuştur. Dış Ticaret Müsteşarlığı yetkililerinden edinilen bilgiye göre, Türkiye-STA I. Tur müzakereleri 26-30 Nisan 2010 tarihlerinde Ankara'da, II. Tur müzakereler 19-23 Temmuz 2010 tarihleri arasında ve III. tur müzakereler 30 Kasım-2 Aralık 2011'de Seul'de gerçekleştirilmiş olup çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye-G. Kore STAsı, planlandığı haliyle, ülkemizin bugüne dek gerçekleştirdiği STA'lar içinde en kapsamlısı olacaktır. G. Kore tarafının STA müzakerelerine başlanması için hizmetler sektörünün de anlaşma kapsamına dahil edilmesini bir ön koşul olarak öne sürdüğü dikkate alındığında, tarafların ticaretin liberalizasyonu anlamında beklentilerinin yüksek olduğu görülmektedir. Anlaşmanın mal ticaretine dair bölümlerinin tamamlanır tamamlanmaz yürürlüğe girmesi; "hizmetler ve yatırımlar" kısımlarının sonuçlandırılmamış olması halinde, ilgili müzakerelerin bir yıl içerisinde tamamlanması hedefiyle sürdürülmesi kararlaştırılmıştır.

Söz konusu müzakerelerde, ülkemiz sanayinin Kore sanayisi karşısında korunabilmesi amacıyla "ikili korunma tedbirleri" gibi gerekli mekanizmaların oluşturulması, ihracatçılarımızın Kore pazarında AB'li rakiplerinin gerisinde kalmaması için AB'ye tanınan pazara giriş avantajlarından "eşit ölçüde" elde edilmesi, ikili ticaretin nispeten dengeye kavuşturulması yolunda tarım ürünleri ve hizmetler ticaretine yönelik pazar açılımı sağlanması Türk tarafı açısından müzakerelerin temel hedeflerini ifade etmektedir.

Kamuoyunda, AB-G. Kore STA'sının yürürlüğe girmesinin ülkemizin tekstil, hazır giyim, elektronik, otomotiv gibi önemli sektörleri için ciddi sıkıntılar yaratacağı konusunda endişeler söz konusudur.³⁵²

Bu kapsamda, AB'nin STA'sı olan ancak ülkemizin STA'sı olmayan tüm üçüncü ülkeler kaynaklı trafik sapmasını önlemek amacıyla bir telafi edici önlem mekanizmasının oluşturulması, ancak halihazırda öncelik arz etmesi sebebiyle Türkiye-G. Kore arasındaki STA müzakere süreci kapsamında bu mekanizmanın kullanılması seçeneği değerlendirilmektedir.

G. Kore menşeli malların AB üzerinden gümrük vergisi ödemeksizin ülkemize ithal edilmesi ile ortaya çıkabilecek trafik sapmasının engellenmesi Türkiye ile G. Kore arasında bir STA'nın tesisi ile ancak *kısmen* mümkün olabilecektir. Türkiye, AB-G. Kore STA'sına paralel bir STA müzakerelerini tamamlasa dahi iki STA'nın içerikleri farklı olacaktır. Çünkü, AB'nin G. Kore'den yapacağı sanayi ürünleri ithalatına dair hassasiyetleri ile Türkiye'nin hassasiyetleri ve bu bağlamda gümrük vergisi indirilen veya sıfırlanan mal listelerinin kapsamı ve geçiş sürelerinin uzunluğunun farklı olacaktır. AB'nin dünya ticaretinde önemli paya sahip güçlü bir blok olarak G. Kore ile STA müzakeresi yürüttüğü gerçeği de iki STA metni arasındaki farkı anlamlandırmaya yardımcıdır.

2008 yılı verilerine göre, Türkiye'nin G. Kore ile ciddi bir dış ticaret açığı bulunmaktadır. Buna göre; 2002 yılında 845 milyon dolar olan dış ticaret açığımız 2008 yılında özellikle otomotiv ve makine sektörleri kaynaklı olarak 3 milyar 819 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin G. Kore'nin ithalatında payı %0,04 iken, Kore'nin Türkiye'nin ithalatındaki payı %2,5 oranındadır. Olası bir STA sonucu bu oranların artarak büyüyeceği öngörülmektedir.

---

³⁵² Can Fuat Gürlesel ve Kerem Alkin, **Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin de Dahil Edilmesi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No. 2010-18, İstanbul, 2010, ss. 64-71.

Yine Ekonomi Bakanlığı'ndan temin edilen ve uzman birimlerince yürütülen çalışma sonuçlarına göre, G. Kore menşeli ürün ithalatımızın 2007 yılında %8,6 (374 milyon dolar), 2008 yılında %11,1 (452 milyon dolar) ve 2009 yılında %8,3 (276 milyon dolar) oranındaki kısmının AB ülkeleri üzerinden geldiği tespit edilmiştir.³⁵³ Söz konusu trafik sapmasına konu başlıca ürünler ise, renkli televizyon ekipmanı, otomobiller ve diğer motorlu taşıtlar, izosiyanatlar ve diğer yağlardır. 2009 yılında Türkiye'ye G. Kore'den ithal edilen 97,5 milyon dolarlık renkli televizyonun %99,9'u ticaret sapması yoluyla AB ülkeleri üzerinden ülkemize girdiği tespit edilmiştir.

AB-G. Kore STA'sının yürürlüğe girişi ile birlikte gümrük vergilerinin sıfırlanması/indirilmesi neticesinde G. Kore menşeli ürünlerin AB pazarındaki rekabet gücü artacak ve bu nedenle ülkemiz ürünlerinin en önemli dış pazarımız niteliğindeki AB'ye ihracatı olumsuz etkilenebilecektir. Bununla birlikte, marka tercihi, coğrafi yakınlık, AB'nin gümrük vergilerinin halihazırda düşük olması, G. Kore'nin Türkiye ve AB'deki yatırımları gibi unsurlar bu etkiyi dengeleyecektir. Diğer taraftan, Türkiye-G. Kore STA'sının tamamlanması çalışmalarına paralel olarak, söz konusu etkinin azaltılabilmesi için Türkiye'nin halihazırda güçlü bulunduğu AB pazarında mevcut yerini korumasına yönelik ticaret politikalarının yürütülmesi önem taşımaktadır.

Ekonomi Bakanlığı tarafından Hesaplanabilir Genel Denge Modeli (GTAP) kullanılmak suretiyle yapılan analizde, Türkiye-G. Kore arasında imzalanacak STA ile sanayi ürünlerindeki tarifelerin tamamen sıfırlanması halinde, Türkiye'nin Kore'ye ihracatının %38 oranında, Kore'nin Türkiye'ye ihracatının ise %26 oranında artış göstereceği ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan, AB ile G. Kore STA müzakerelerinin tamamlanması akabinde söz konusu anlaşma eki mal listeleri ve indirim takvimleri göz önüne alınarak yapılan bir başka değerlendirmede, iki senaryo ele alınmıştır. AB-G. Kore STA'sının yürürlüğe girdiği ancak Türkiye'nin imzalamadığı senaryoda, Türkiye refah azalışı

³⁵³ Atıfta bulunulan bilgiler Ekonomi Bakanlığı-AB Genel Müdürlüğü'nden temin edilebilir.

ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu senaryoda, sanayi sektöründe AB'ye tekstil, konfeksiyon, otomotiv ve elektronik sektörlerinde, G. Kore'ye tekstil, deri, konfeksiyon, kimya, makine ve otomotiv sektörlerinde ihracat azalışı olacağı hesaplanmaktadır.

Türkiye'nin AB ile eş zamanlı olarak G. Kore ile STA imzaladığı ikinci senaryoda ise, Türkiye'nin refahı kısa dönemde azalmasına rağmen uzun dönemde artış kaydetmektedir. Türkiye'nin G. Kore ile STA imzalamadığı birinci senaryoda, Türkiye'nin AB-27'ye ihracatı düşerken STA imzaladığı ikinci senaryoda otomotiv sektörü hariç genel bir ihracat artışı söz konusudur. Aynı şekilde, STA imzalamadığımız birinci senaryoda G. Kore'ye sadece demir-çelik sektöründe ihracat artışı söz konusuysen STA imzaladığımız senaryoda demir-çelik sektörünün yanında tekstil, konfeksiyon, kimya ve makine sektörlerinde de ihracat artışı yakalanmaktadır.

30 Kasım-2 Aralık 2011 tarihlerinde Seul'de düzenlenen Türkiye-G. Kore STA III. Tur Müzakereleri sırasında ise G. Koreli yetkililer, ülkeleri açısından müzakerelere başlandığı dönemdeki koşullar ile mevcut durumun farklı olduğunu; yakın zamanda AB STA'sının yürürlüğe girmiş ve ABD STA'sının onaylanmış olması nedeniyle, artık özel sektörleri tarafından her zamankinden daha avantajlı koşullarla STA yapılmasının talep edildiğini, özellikle tarım sektöründe önceden G. Kore tarafınca hassas kabul edilmeyen bazı ürünlerin yeni koşullarda hassas olarak değerlendirilebileceğini, dolayısıyla G. Kore tarafının göstermek istediği tüm esneklikleri müzakerelere yansıtamayacaklarını ifade etmiştir. Nitekim, özellikle ABD ile STA'nın yürürlüğe girişi problemlili olmuştur ve G. Kore kamuoyunda yarattığı siyasi hassasiyet nedeni ile bir süreliğine STA politikasının soğumaya bırakılması ve bu arada 2012 Ocak sonuna kadar ABD-Kore STA'sının uygulanmasına yönelik çalışmalara yoğunlaşılması beklenmektedir. Bu durum BTA yarışının zorluğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye-G. Kore STA müzakerelerinin anılan koşullar çerçevesinde bu aşamada ticareti ile sınırlı kalması, hizmetler ve yatırımlar konularının dâhil edilmemesi konusunda mutabık kalınmıştır.

5.5. TÜRKİYE’NİN POLİTİKA SEÇENEKLERİ

Türkiye’nin, AB ile Gümrük Birliği’nin yarattığı BTA politikasını yönlendirici/sınırlayıcı etki çerçevesinde BTA’lar-DTÖ ilişkisinin zorluklarından son derece olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu itibarla, Türkiye’nin dış ticaret politikasını şekillendirirken söz konusu sorunun çözümü için değerlendirmesi gereken politika seçenekleri, DTÖ platformunda, AB platformunda ve ulusal düzeyde izlenebilecek politikalar olmak üzere üç düzeyde ele alınmalıdır.

DTÖ platformunda, “kısa vadede” Doha Turu müzakerelerinin başarı ile tamamlanması, turun amaçlarının gerçekleştirilmesinden önce, uluslararası toplumun çok taraflı platformda liberalizasyona öncelik verdiği ve bu bağlamda, DTÖ’nün meşruiyetinin teyidi anlamına gelecek olması bakımından önemlidir. Türkiye, DTÖ Doha Turu müzakerelerinin başarı ile sonuçlandırılması için verdiği desteği sürdürmelidir. Nitekim, yukarıda da ele alındığı üzere, BTA’ların faydalarının azamiye çıkarılması, zararlarının asgariye indirilmesi, ancak çok taraflı ticaret sisteminin güçlü olması halinde mümkündür.

DTÖ platformunda “uzun vadede” izlenmesi gereken politika ise “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Uluslararası platformda yeni bir normun benimsenmesi, çıkarlar, çıkar algılamaları, bu algılara etki eden yeni fikirler ve kurumsal düzenlemeler gibi çeşitli faktörlerin ideal bir bileşimine bağlı olarak gündeme geldiğinden, bu “ideal ortam”ın oluşumuna katkıda bulunacak her türlü siyasi ve entelektüel inisiyatif önemlidir. Türkiye’nin ticari çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere, “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” ihtiyacını dillendirmesi, bu konuda tartışılmakta olan önerileri GB’den kaynaklanan özel durum ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmeye çalışması ve özellikle 3. Bölümde “bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması” ile ilgili alternatifler arasında değinilen, BTA’lara “üçüncü taraf MFN’i” (third party MFN) hükmünün eklenmesini desteklemesi önem taşımaktadır.

AB platformunda “kısa vadede”, tam üyeliğe bir basamak olarak öngörülen Gümrük Birliği'nin, üyelik perspektifinin ucu açık hale gelmesi ile etkisi artan zorluklarının mevcut ortaklık mekanizmalarının geliştirilmesi suretiyle çözümü; *“uzun vadede”*, BTA'lar konusunda DTÖ platformunda AB ile ortak bir tutum geliştirmenin zemininin aranması önem arz etmektedir.

Ulusal düzeyde, “kısa vadede” BTA'lar kapsamında hizmetler ticareti konusunun önemli bir pazara giriş imkanı olarak değerlendirilmesinin; *“uzun vadede”*, küreselleşmeye paralel gelişen üretimde dikey uzmanlaşma modelinin getirdiği ihracatın ithalata bağımlılığının ülkemiz açısından yarattığı kırılganlığı azaltmak bakımından ihracata dönük üretim stratejilerinin hayata geçirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye açısından yukarıda bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması bağlamında ele alınan önerilerden hangilerinin siyasi ve pratik mülhazalar çerçevesinde desteklenmesi gerektiği ile ilgili olarak ön plana çıkan unsur BTA'lara; özellikle Türkiye ile AB arasında ortaklık ilişkisini kuran ve Gümrük Birliği'nin çerçevesini çizen 1963 tarihli Ankara Anlaşması ile GB ilişkisinin modalitelerini ortaya koyan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'na “üçüncü taraf MFN”i hükmünün eklenmesi suretiyle küresel BTA yarışının olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesidir.

BTA izleme mekanizmasının güçlendirilmesi de ülkemiz çıkarlarını desteklemektedir. Bu sürecin yaptırıma bağlanması halinde Türkiye'nin ticari çıkarlarını zedeleyen Anlaşmalarını GATT XXIV'e aykırılık temelinde DTÖ Anlaşmazlıkların Halli mekanizmasına götürme imkanları artmış olacaktır.

GATT XXIV'ün disipline edilmesi ile ilgili olarak atıfta bulunulan, liberalizasyona konu ticaretin esaslı kısmının düzenlenmesi gereğinin hiçbir sektörün anlaşma kapsamı dışında tutulmaması olarak tanımlanması ise (diğer tüm ülkelerin olduğu gibi) Türkiye'nin de BTA imzalama kararı alırken değerlendirmesi gereken dengeleri karmaşıklaştıracaktır. Nitekim gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin tarım müzakerelerinde hareket alanını kısıtlayan unsurlar söz konusudur. Yine de bu

durum, GATT XXIV. Maddenin, BTA yarışının yarattığı kısır döngüyü kıracak ve ülkeleri BTA'lar yerine DTÖ'ye yönlendirebilecek şekilde disipline edilmesini destekleme gereğini ortadan kaldırmamaktadır.

Türkiye, dünyanın başlıca ticari aktörlerinden AB ile gümrük birliği ilişkisi çerçevesinde hızlanan BTA yarışından en çok etkilenen ülkeler arasındadır. Ancak söz konusu yarıştan olumsuz etkilenen tek ülke değildir. Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) üyeleri, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) üyeleri ise Brezilya'nın üçüncü ülkelerle akdettiği BTA'lar nedeniyle ticaret sapması riski ve problemi ile karşı karşıyadır. AB-Hindistan STA'sının AB pazarına girişte Hindistan ile rekabet halinde olan pek çok gelişmekte olan ülke aleyhine rekabet dezavantajı yaratması öngörülmektedir.³⁵⁴ Bu itibarla, müzakere masasında ekonomik ağırlıkları nedeniyle dezavantajlı konumda olan, ancak DTÖ platformunda çeşitli koalisyonlarla seslerini etkin şekilde duyurma imkanına sahip gelişmekte olan ülkeler nezdinde lobi faaliyetleri yürüterek “üçüncü taraf MFN”i temelinde bir çözüm için kamuoyu oluşturabilir.

Türkiye, BTA'ların çok taraflı ticaret sistemine etkilerine ilişkin olarak DTÖ platformunda Genel Müdür Lamy'nin ilgili tüm paydaşların katılımı ile yürütüleceğini ve bir yıl süreceğini duyurduğu çalışmaya da aktif şekilde katılmalı ve “üçüncü taraf MFN”i ilkesini savunmalıdır. Epistemik toplulukların bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılmasına ilişkin çalışmalarına maddi ve teknik destek sağlanması da düşünülebilir.

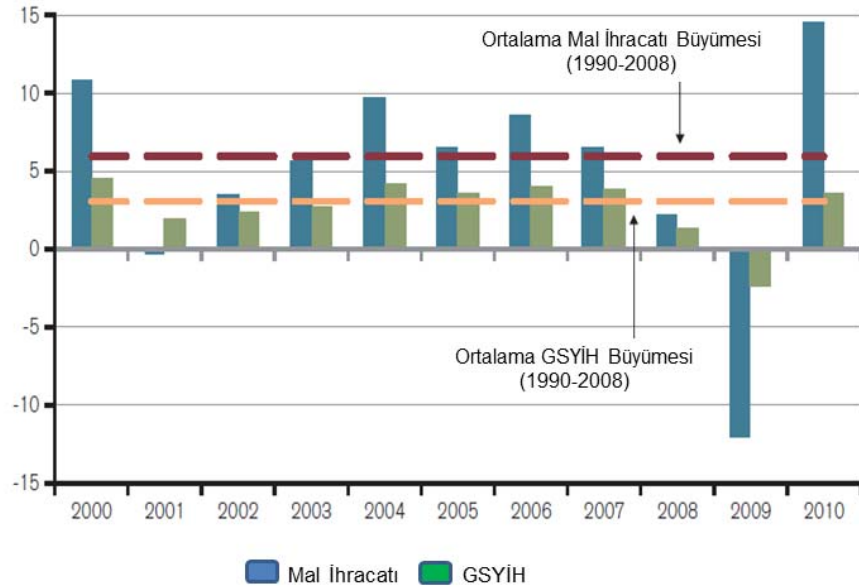
³⁵⁴ L. Alan Winters and others, **Innocent Bystanders: Implications of an EU-India Free Trade Agreement for Excluded Countries**, London: Commonwealth Secretariat, 2009.

SONUÇ

DTÖ-BTA'lar ilişkisinin zorluklarını çok taraflılık ilkesinin karşı karşıya olduğu krizden bağımsız ele almak mümkün değildir. Bu bağlamda, DTÖ'nün özellikle Doha Turu müzakerelerinde yaşanan tıkanma ile daha net ifadesini bulan reform ihtiyacına kısaca değinmek gerekir.

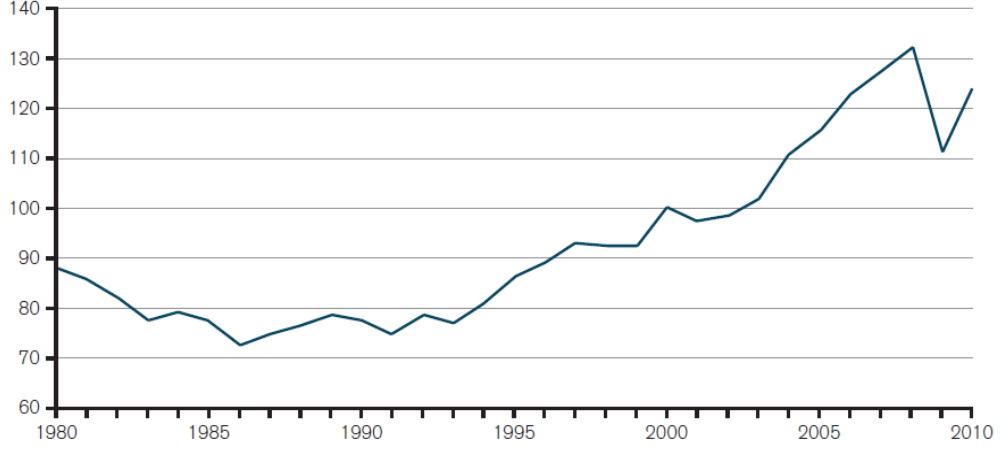
Dünya Ticaret Örgütü bugün, kurulduğu döneme kıyasla çok farklı koşullarla karşı karşıyadır ve bu yeni koşullara cevap verecek kurumsal reformlara ihtiyaç duymaktadır. Bugün, uluslararası tedarik zincirlerinin üretim alt yapısını dönüştürdüğü, inovasyona bağlı olarak ticarete konu mal sayısının inanılmaz sayılara ulaştığı komplike bir ticaret sistemi söz konusudur. Günümüz gerçekleri, ticaretin sadece gümrük duvarları ile korunduğu, sınırlı sayıda mal ve aktör ile kısıtlı 60 yıl öncesinin sisteminden çok farklıdır. Sadece 1990-2008 yılları arası dünya ticareti dört kat artmıştır. Böyle bir konjunktur ile karşı karşıya iken bir de DTÖ'nün kendi yapısından kaynaklanan kısıtlar mevcuttur.

Şekil 7: Dünya Mal Ticaret Hacminin Gelişimi (2000-2012; yıllık % değişim)

Kaynak: DTÖ

Şekil 8: Dünya Mal ve Ticari Hizmetler İhracatının GSYİH'ya oranı (1980-2010) (indeks: 2000=100)³⁵⁵

Ticaretin hacmi ve ülkelerin GSYİH'ları içindeki pay ciddi artış kaydederken daha derin düzenlemelere ihtiyaç doğmuştur. 23 kurucu üye tarafından imzalanan GATT çerçevesinde yürütülen müzakereler daha ziyade mal ticaretinde tarife indirimi ile ilgili olmuştur. Bugün üye sayısı 157'ye ulaşan DTÖ ise hizmetler, yatırımlar ve ticarete tarife dışı engellerin yanı sıra çevreden kalkınmaya pek çok konuyu müzakere etmektedir. Üyelerin sadece sayısı artmamış; temsil ettikleri çıkarların, kalkınmışlık düzeylerinin, dünya ekonomisindeki etkinliklerinin ve DTÖ müzakerelerine etki etmek üzere oluşturdukları farklı kombinasyonlarda koalisyonların çeşitlenmesi de sistemin karmaşıklığını artırmıştır. GATT döneminde oldukça etkin bir şekilde işleyen oydaşma-temelli karar alma mekanizması aktörlerin sayı ve çeşitliliğindeki artışla etkinliğini yitirmeye başlamıştır. DTÖ kurallarının kapsamı genişlerken sınırları da sorgulanır hale gelmiştir.

Müzakere ve karar alma süreçleri karmaşıklaşırken, “daha adil” bir sistem geliştirme çabası da bazı maliyetleri beraberinde getirmektedir; “kalkınma” olgusu DTÖ platformunda ön plana taşınır ve örgütün “kapsayıcılık”ını (inclusiveness) artırmaya yönelik adımlar atılırken gelişmiş ülkelerin bir kısmı, kendileri için önem

³⁵⁵ DTÖ, *Dünya Ticaret Raporu 2011*, s. 25.

arz eden “Singapur konuları” aleyhine gerçekleştiğini algıladıkları bu gelişme karşısında DTÖ’den uzaklaşmaya ve alternatif platformlarda hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmaya yönelmektedir. Sally’e göre, Uruguay Turu müzakerelerinin başarı ile tamamlanması için önemli destek veren (hükümetleri nezdinde lobi yapan) özel sektör, çıkarlarının belirsizleştiği Doha Turu müzakereleri karşısında ayın tavrı takınmamış ve enerjisini farklı platformlarda sonuç almaya kanalize etmiştir.³⁵⁶

Çok taraflı platformda müzakereler yoluyla uluslararası ticaretin kurallarını belirleme işlevi tıkanmış durumda iken, üye ülkeler kendileri için önemli olan ticaret uyuşmazlıklarının çözümü için Anlaşmazlıkların Halli Organı’na (AHO) giderek artan sayıda başvuruda bulunmaktadır. Bu durum Anlaşmazlıkların Halli mekanizması üzerindeki baskıyı artırırken, “yargısal aktivizm” (judicial activism) sorununu gündeme getirmektedir.³⁵⁷ Nitekim, müzakereler yoluyla kural koyamayıp AHO’nun içtihatları yoluyla boşlukların doldurulması; üyeler için kritik konularda iç hukuk düzenlerinde değişiklik yapmalarını gerektirebilecek ve daha sonra diğer üyeler için emsal teşkil edecek kararların çıkması; yani, yargı yoluyla kural yaratılması, “DTÖ bir yargı organına mı dönüşüyor” sorusunu gündeme getirmektedir ve bu durum sürdürülebilir değildir.

DTÖ’nün müzakereler yoluyla kural koyma işlevindeki tıkanıklık ve paralelinde gelişen “yargısal aktivizm” örgütün karşı karşıya kaldığı “meşruiyet krizi”nin birinci ayağını oluşturmaktadır. Diğer bir ayağı ise, karar alma süreçleri ve beklenti-kazanımlar açığı ile ilgilidir. Yukarıda da değinildiği üzere artık müzakerelerin hem kapsamına giren konuların çeşitlenmesi ve çetrefilli hale gelmesi, hem de tarafların sayısının ve farklılıklarının büyümesi sonucu oydaşma temelli karar alma mekanizması da sıkıntılı hale gelmiştir. Bu soruna pragmatik bir çözüm getirmek amacıyla geliştirilen “yeşil oda” (green room) prosedürü ise belirli

³⁵⁶ Razeen Sally, yayımlanmamış ders notları, LSE 2010-2011.

³⁵⁷ Ehlermann, C., “Tensions between the dispute settlement process and the diplomatic and treaty-making activities of the WTO”, **World Trade Review**, 1:3, 2002, ss. 301-308.

müzakere konularında paydaşlar arasından, uzlaşmaya varmaları kritik öneme haiz görülen ve DTÖ Genel Müdürü tarafından davet edilen 30 kadar üyenin, ilgili DTÖ Kurulunda tüm üyelerin müzakeresine açılacak metni şekillendirmek üzere gerçekleştirdiği toplantıları ifade etmektedir. Söz konusu toplantılara DTÖ Genel Müdürü tarafından davet edilmeyen üyeler katılamamaktadır. Zaman zaman yeşil oda toplantıları dışında kalan ülkeler, oydaşma ile karar alınmak üzere önlerine getirilen karar metninin kendilerinin katkısı olmadan oluşturulmuş olmasına tepki göstermekte ve bunun demokratik bir yöntem olmadığını vurgulamaktadır.³⁵⁸ Son olarak, Sekizinci DTÖ Bakanlar Konferansında kabul edilen “Siyasi Rehber İlkeler” metni ile ilgili olarak Bolivya, Küba, Ekvator, Nikaragua ve Venezuela, metnin şekillendirildiği yeşil oda toplantılarında bulunmadıklarını gerekçe göstererek oydaşma kararına katılmamıştır.³⁵⁹ DTÖ çok taraflı ticaret müzakerelerinden beklenen sonuçların elde edilmesinde yaşanan zorluklar ise üye ülkelerin önemli ölçüde kaynak, zaman ve çaba harcadığı DTÖ bakımından beklenti-çıktı açığı yaratarak meşruiyet krizini derinleştirmektedir. DTÖ’den beklentiler yükselirken liberalizasyon adımları küçülmektedir.

Gıda güvenliği ve iklim değişikliği gibi konuların DTÖ gündemine eklenmesi, DTÖ’nün geleceği ile ilgili tartışmanın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. DTÖ’nün halihazırda önünde başa çıkabileceğinden fazlası bulunduğu görüşünde olanlar; DTÖ’nün odak noktasının ticaretle sınırlı tutulmasını, kalkınma konusunun UNDP’ye, diğer herşeyin de BM’ye havale edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer taraftan, günümüzde ticareti diğer konulardan net bir biçimde ayırmak ve konuların sınırlarını çizmek eskisi kadar kolay değildir.

Kalkınma gündemine yapılan vurgu da çok taraflı müzakerelerde liberalizasyonun derinleştirilmesi çabalarını zora sokmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisinde artan etkinliklerine paralel olarak söz hakkı sahibi

---

³⁵⁸ Kent Jones, “Green Room Politics and WTO’s Crisis of Representation”, **Progress in Development Studies**, Ocuber 2009, Vol. 9, No. 4, ss. 349-357.

³⁵⁹ **Washington Trade Daily**, 19 December 2011, s. 3.

olmayı talep etmeleri ve ticaretin liberalizasyonunda kalkınma ihtiyaçlarının dikkate alınmasını talep etmeleri son derece doğal ve beklenir bir durum iken, “özel ve lehte muamele” (SDT) olarak tanımlanan esnekliklerin kapsamının ve süresinin geliştirilmesi talebinin sürekli olarak gündemde tutulması ve çoğu müzakere alanında derogasyonlar talep edilmesi, ticaret ve kalkınma arasındaki olumlu korelasyonun göz ardı edildiğinin ve kalkınma sorunlarının liberalizasyondan korunma için bahane olarak öne sürüldüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Tüm bu zorluklar, müzakerelerin oydaşma temelinde ve “tek taahhüt” ilkesi çerçevesinde sürdürülebilirliğini sorgulanır hale getirmektedir. “Herşey üzerinde anlaşmaya varılmadan hiçbirşey üzerinde anlaşılmış sayılmayacağını” ifade eden ilke fizibilitesini yitirir görüldüğünden, üzerinde anlaşma sağlanan unsurların tüm paketin tamamlanmasını beklemeksizin “erken hasat” yöntemi ile uygulamaya koymak ve Doha’nın hedeflerine adım adım yaklaşmak masadaki başlıca çözüm önerisidir. Alternatif çözüm önerileri arasında “çok vitesli Avrupa”/“değişken geometri Avrupa”/“a la carte Avrupa” yönteminde ifadesini bulan esnekliğin DTÖ’ye yansıtılması da bulunmaktadır. Buna göre, farklı kombinasyonda ülke grupları daha derin entegrasyona hazır oldukları alanlarda ileri liberalizasyon düzenlemelerine gidebilecek; söz konusu çoklu anlaşmalar katılmak isteyen tüm DTÖ üyelerinin katılımına açık olacaktır. Çözüm önerileri arasında ele alınan “değişken geometri” yaklaşımı DTÖ açısından yeni değildir ve süreç ve içerik yönetimine ilişkin doğru düzenlemelerin yapılması halinde tüm DTÖ üyelerinin çıkarlarını koruyacak şekilde uygulanabileceğini savunanlar vardır.

Baldwin, AB’nin yerindenlik (subsidiarite) ilkesinin³⁶⁰ de çözüm arayışlarında ele alınabileceğini; belirli alanlarda daha derin entegrasyon için çok

---

³⁶⁰ Avrupa Birliği uygulamasında Maastricht Antlaşması’nda ortaya konan bir ilkedir. Bu ilkeye göre, bir yetki ya da sorumluluk halka en yakın birimler tarafından yerine getirilir. Eğer bu en yakın birimler (eyalet, belediye) söz konusu sorumluluğu yerine getirmekte zorlanıyorsa ya da bütçesini aşırıyorsa o zaman bir üst yetkili makama başvurulur. DTÖ reformu tartışmalarında ise farklı konuların en uygun düzeyde ele alınmasını ifade etmektedir.

tarafli, bölgesel ve ulusal düzeylerde görev paylaşiminin tanımlanabileceğini savunmaktadır.³⁶¹

Ağırlıklandırılmış oylama yöntemine dayanan “kritik kütle” (critical mass) yaklaşımı da konsensüse dayalı karar alma mekanizmasındaki tıkanıklığı aşmak için önerilen yöntemler arasındadır. Kısa vadede DTÖ karar verme mekanizmasındaki tıkanıklığı aşabilmek ve gündemin ilerleyebilmesini sağlamak, BTA’larla çok taraflı sistem arasındaki uyumu artırmak için kritik çoğunluk yaklaşımına başvurmak gerekebilir.³⁶²

DTÖ-BTA’lar ilişkisinin çok taraflı sistemin krizinden kaynaklanan zorluklarına da değindikten sonra, tezin temel tartışmalarına özet bir değerlendirme ile son kez değinmek gerekirse aşağıdaki saptamaları yapmak mümkündür.

Doha turu çok taraflı müzakerelerinin başlangıcından bu yana BTA’ların daha da hızla arttığı görülmektedir. 2000 yılında sadece dört ülke ile BTA’sı olan ABD’nin bugün yürürlüğe girmiş 20 BTA’sı bulunmaktadır. BTA’lar konusunda çekimser bir tutum izleyen Japonya’nın 2002’de yalnız Singapur ile BTA’sı var iken bu sayı bugün 11’e ulaşmıştır. Bölgelerarası inisiyatifler de hızlanmıştır. ASEAN sırasıyla Çin, Japonya, G. Kore, Hindistan ve son olarak Avustralya ve Yeni Zelanda ile BTA akdetmiştir. ABD pasifik yarıkürede serbest ticareti sağlamak üzere Trans-Pasifik Ortaklık girişimi çerçevesinde Avustralya, Şili, Vietnam, Yeni Zelanda, Brunei, Singapur, Malezya ve Peru ile BTA müzakere etmektedir. Söz konusu BTA yarışının Doha’nın 2006’da tıkanması ile birlikte hızlanmış olmakla birlikte, Doha müzakereleri ile başlamış olması manidardır.

BTA’lar 1. Bölümde değinilen olumlu bazı etkilerine rağmen, mevcut koşullar altında artışı DTÖ’nün, ticaretin çok taraflı platformda libere edilmesi misyonuna önemli zorluklar getirmektedir. BTA’ların ticaretin liberalizasyonu çabasında başlıca araç olarak görülmeye başlanması çok taraflı sistemin geleceği

---

³⁶¹ Richard Baldwin, “21st Century Regionalism: Filling the Gap between 21st Century Trade and 20th Century Trade Rules”, Geneva: The Graduate Institute, April 2011, s. 30.

³⁶² DTÖ, **2011 Dünya Ticaret Raporu 2011**, ss. 164-191.

açısından tehlikelidir. BTA'lar yarışının yarattığı “tercihlerin erozyonu” baskısı DTÖ üyelerini yeni BTA'larla kayıplarını telafi etmeye itmektedir. Ancak bu süreç en açık ifadesi ile “sürdürülebilir değil”dir. Tüm DTÖ üyeleri için en optimum durumu; “birinci en iyi”yi ifade eden çok taraflı platformda liberalizasyonun, kendisinden beklenen hedefleri gerçekleştirebilmesi için, BTA'ların yarattığı sistemsel meselelerin çözümü; bunun için ise DTÖ üyelerinin karşı karşıya olduğu “mahkumun ikilemi”nin sonlandırılmasına ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç “bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması” formülasyonunda ifadesini bulmaktadır.

Motivasyonu “mahkumun ikilemi” ile açıklanamayacak pek çok BTA da vardır. Örneğin, Türkiye-Suriye STA'sını böyle bir ikilem ile açıklamak mümkün değildir. Tez, çok taraflı sistemin varlık nedenini sorgulanır hale getiren sorunlardan biri olarak BTA'ların ticaretin liberalizasyonunda başlıca araç haline gelmesinin ardındaki temel sorunun mahkumun ikilemi motivasyonlu BTA'lar olduğunu savunmaktadır. Diğer motivasyonlar ile imzalanan BTA'lar ve bunları anlamaya yardımcı olabilecek farklı teorik yaklaşımlar, tezde değinilmekle birlikte tezin sorunsalının dışında kalmaktadır.

DTÖ-BTA'lar ilişkisinin zorluklarını, genel olarak çok taraflılık ilkesinin; özel olarak DTÖ tarafından temsil edilen çok taraflı ticaret sisteminin karşı karşıya olduğu krizden bağımsız anlamlandırmak ve çözmeye çalışmak mümkün değildir. Bugün DTÖ, GATT'ın karşı karşıya olduğu uluslararası sistemden çok farklı bir sistem ile karşı karşıyadır. Uluslararası ticaretin aktörlerinin sayısının önemli ölçüde arttığı; bunlar arasındaki güç dengelerinin değiştiği, ABD “hegemonya”sının, “süper güç” konumunun sorgulandığı, AB'nin boşlukları doldurmakta yetersiz kaldığı, başta Çin olmak üzere yükselen ekonomilerin yalnız ekonomik-ticari anlamda değil siyasi anlamda da güçlendiği ve uluslararası sistemde daha aktif bir role soyunduğu, II. Dünya Savaşı Sonrası dönemin güçlü devletleri tarafından kendi çıkar ve dünya görüşlerini yansıtacak şekilde inşa edilen Bretton Woods kuruluşlarının yeni dünya düzenine adaptasyon zorluklarının getirdiği meşruiyet krizlerini çözmeye çabaladığı, yeni küresel yönetim arayışlarının öne çıktığı, kısaca taşların yerinden oynadığı ve

henüz yeni yerleşimlerinin belli olmadığı bu geçiş döneminde DTÖ de ciddi sorunlar ile karşı karşıyadır.

Kalkınmakta olan ülkelerin ihtiyaçlarının çok taraflı ticaret sistemine derc edilmesi amacıyla başlatılan Doha Turu müzakereleri başlangıçtaki iddialı gündeminin oldukça gerisine düşmüş olmakla birlikte, dile getirilen tüm siyasi iradeye ve benimsenen takvimlere rağmen bir türlü sonuçlandırılmamaktadır. Başlangıçta Doha Turu'nun önemi, öngörülen liberalizasyonun gerçekleştirilmesi halinde küresel refaha yapacağı olumlu katkıya ilişkin istatistiklerle tartışılırken, bugün başarısızlıkla sonuçlanması halinde çoktataflılık ilkesinden geri adım atılmış olacağına atfen tartışılmaktadır. Doha turunun başarısı ülkelerin çok taraflı sisteme verdikleri önceliğin teyidi anlamına gelecek; başarısızlığı ise DTÖ'yü derin bir meştuhiyet krizine sokacaktır.

Bu bağlamda, BTA'lara yönelişi de bu kriz çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Daha önce de dile getirildiği gibi, BTA'ların MFN istisnası olarak düzenlenmesinin arkasında yatan beklenti gereği çok taraflı sisteme katkıda bulunabilmesi, ancak çok taraflı sistemin güçlü olması halinde mümkündür. BTA'lar-DTÖ ilişkisinin geleceğinin nasıl şekilleneceği; "bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması" ihtiyacına cevap verecek yöntemler üzerinde oydaşma sağlanıp hayata geçirilmesi de Doha Turunun hedeflerinin gerçekleştirilmesine ve DTÖ'nün karşı karşıya olduğu krizin hafif hasarla atlatılmasına bağlıdır.

BTA'ların mevcut haliyle, disiplinsiz bir şekilde artışının yarattığı "spagetti kasesi"nin ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin ticari çıkarlarına etki etmeye başladığı, BTA yarışının sürdürülemez niteliğinin tartışmaya açıldığı, "bölgelleşmenin çok taraflılaştırılması" ihtiyacının daha yüksek sesle dile getirildiği bir ortamda gerekli düzenlemeler için elverişli bir altyapının gelişmekte olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, bu gelişmeleri; çıkarlarda/çıkar algılamalarında ve fikri iklimde yaşanan bu değişimi, somut kuramsal düzenlemelere dönüştürebilmek için bu kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmesi beklenen kurumun; DTÖ'nün bunu yapabilecek

güçte olması gerekir. Kurallar müzakereleri çerçevesinde BTA'lara ilişkin tartışmalar tarım ve pazara giriş (NAMA) müzakerelerinin gölgesinde gerçekleşmektedir.

Konunun Türkiye'ye yansımalarına bakıldığında ise, AB ile Gümrük Birliği'nin BTA'lar konusunda getirdiği zorlukların ötesinde, Türkiye'ye gerek ekonomik gerek siyasi/stratejik (platform değiştirme/forum shifting imkanı) önemli avantajlar sağlamadığı görülmektedir. Diğer taraftan, "sui generis" niteliği çerçevesinde, bugüne kadar sağladığı marjinal fayda, AB'nin Hindistan ve G. Kore STA müzakereleri çerçevesinde aşınma riski ile karşı karşıyadır. Giderek kızışan BTA yarışının Türkiye için ne ifade ettiğinin analiz edilmesi önemlidir. Türkiye AB ile ikili düzeyde sorunu çözme çabalarına paralel olarak, DTÖ platformunda da konuyu gündemde tutmaya ve kamuoyu oluşturmaya gayret göstermelidir. "Bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması" Türkiye'nin ticari çıkarları bakımından büyük önem taşımaktadır. Nitekim, bu haliyle AB'nin üçüncü ülkelere önerdiği BTA'lar, *de facto* Türkiye pazarına avantajlı girme imkanı sunmaktadır.

Hoekman ve Kostecki'nin de işaret ettiği gibi, tam liberalizasyona yaklaşırken her yeni adımın bir öncekinden daha zor olduğu görülmektedir.

DTÖ çok taraflı müzakereleri, konuların birbirine bağlantılandırılması (issue-linkages) ile işleyen bir mekanizma olup, tarım-dışı konuların BTA'larla çözümü DTÖ müzakere mekanizmasındaki tıkanıklığı kronikleştirmektedir. Tarım başta olmak üzere hassas sektör/ürünlerde korumacılık devam ederken, diğer alanlarda daha derin entegrasyon için BTA'ların tercih edilmesi DTÖ'nün çok taraflı liberalizasyon için merkezi konumunu zedelemektedir.

BTA'lar, Lamy'nin DTÖ Sekizinci Bakanlar Konferansı açılış konuşmasında DTÖ tarafından temsil edilen çok taraflı ticaret sisteminin önem ve önceliğine vurgu yaparken gerekçe gösterdiği üç temel ilkenin ("açıklık" (openness), "ayrımcılık yasağı" (non-discrimination) ve "şeffaflık" (transparency)) ruhuna aykırıdır. BTA'lar katılmak isteyen tüm üçüncü ülkelerin katılımına açık değildir. Örneğin, Pasifik Ötesi Ortaklık Anlaşması girişimi taraflarından ABD, Kanada-Meksika ve

Japonya'nın katılım isteklerini dile getirmesini müteakiben, söz konusu BTA'nın hedeflediği liberalizasyonu üstlenmeye hazır tüm bölge ülkelerinin katılımına açık olduğunu belirtmiştir. Ancak, oluşuma davet edilmemiş olan Çin'in, bir anlamda kendisini "çevreleme" politikasının da ürünü olan bu Anlaşmaya katılımının gerçekleşme ihtimali belirsizdir. Yeni üye kabulü oydaşma kararına bağlı olduğundan tam anlamıyla açık bir bölgeselleşmeden bahsetmek zordur. BTA'lar zaten ayrımcılık yasağını ifade eden MFN ilkesinin bir istisnasıdır ve üçüncü ilke olarak atıf yapılan şeffaflık konusunda da sorunludur. Doha'da erken hasat yöntemi ile uygulanmaya başlayan şeffaflık mekanizması durumu bir ölçüde iyileştirse de, BTA'ların getirdiği farklı düzenlemeler çok taraflı sistemin öngörülebilirliğini azatmaktadır.

BTA'lar ile DTÖ'nün "garip birlikteliği", özellikle küresel ekonomik krizin etkisiyle, bir süre daha devam edecek gibi görünmektedir. Doha'nın tıkandığı, çok taraflı sistemin geleceğinin sorgulandığı bir ortamda "bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması" vizyonundan ziyade DTÖ'de edinilemeyen kazanımların daha küçük gruplar halinde gerçekleştirilmeye çalışıldığı ve neredeyse "mini-DTÖ" görünümü taşıyan (Pasifik Ötesi Ortaklık Anlaşması-TPP gibi) BTA'ların artması ile "çok taraflılığın bölgeselleşmesi"nin söz konusu olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, yukarıda detaylıca ele alınan nedenlerden ötürü sürdürülebilir değildir. Nitekim, uluslararası ticaretin organizasyonunda "ikinci en iyi" BTA'lara bel bağlamak optimum bir yöntem değildir. Çıkarlar, DTÖ'yü yeniden ön plana çıkarabilir; özellikle, çokuluslu şirketlerin (MNCs) dikey uzmanlaşmaya dayalı üretim örgütlenmesinde küresel tedarik zincirinde aksamaya, karmaşık kurallara ve teknik engellere tahammülü olmadığı; yeni BTA'ların küresel tedarik zinciri yapılanmalarına paralel olarak ve ticaretin kolaylaştırılmasını sağlayacak şekilde modellendiği, üye kombinasyonu ve içeriğinin bu ihtiyaca göre şekillendiği; DTÖ'de de (son Bakanlar Konferansı dahil) küresel tedarik zinciri entegrasyonunu destekler düzenlemeler yapılması ihtiyacının üye devletlerce daha sesli dile getirildiği dikkate alındığında; MNC'lerin bir süre sonra BTA'lardan beklediği performansı alamadıklarını idrak noktasına gelmesi ile çok taraflı platformda liberalizasyona yönelik lobi gücüne katılmaları bu gidişatı değiştirebilir. Bu değişim sürecini

tamamlayacak “fikri iklim değişikliği” (ideas) ve “kurumsal reformlar” (institutions) cephesinde de hareketlenme söz konusudur.

Baldwin’ın de işaret ettiği gibi, BTA yarışının arkasındaki temel nedenlerden biri de, ticaret-yatırımlar ve hizmetlerin birbirinden ayrılamaz hale gelmesidir. Son dönemde kaydedilen BTA artışında, yatırımlar ve hizmetler ticareti alanlarında ihtiyaca cevap veren çok taraflı bir düzenleme bulunmamasının önemli rolü söz konusudur. Bu boşluk BTA’larla doldurulmaya çalışılmaktadır.³⁶³

Baldwin, bu çerçevede Viner iktisadının günümüz BTA trendini açıklamaya yeterli olmadığına da dikkat çekmektedir. 21. yüzyıl bölgeselleşmesinin uluslararası ticaret sistemine etkileri geleneksel ticaret teorilerinin öngörülerinden çok farklıdır. Dolayısıyla, yeni nesil BTA’ların ekonomik etkilerini anlayabilmek için yeni bir bakış açısı gerekmektedir.³⁶⁴

Derin entegrasyon düzenlemelerinin ekonomi politiği farklıdır; MFN bazlı tarife hadlerinde GATT/DTÖ müzakere turları sonucu önemli indirim sağlanmış olsa da tarife dışı ticaret düzenlemelerinde daha ileri liberalizasyon üçüncü taraflar aleyhine ticaret sapmasına yol açabilmektedir. Örneğin, bir BTA taraflarına telekom hizmetlerinde önemli ayrıcalıklar sağlandığında, ilgili ülkelerin telekomünikasyon firmalarına söz konusu pazara girişte rakip firmalara karşı avantaj sağlamaktadır.

Diğer taraftan, dikey uzmanlaşmaya paralel olarak, BTA’ların amacı pazarın ayrıştırılmasından (market segmentation) ziyade tedarik zincirinin uluslararasılaşması olduğu sürece DTÖ’nün hareket alanının artması söz konusu olacaktır. DTÖ’ye düşen görev, BTA’ların çok taraflı sisteme etkileri hakkında farkındalığı artırmak ve BTA’ların getirdiği menş kuralları ve diğer düzenlemelerin uyumlaştırılması ve uluslararası ticari işbirliğinin koordinasyonunu kolaylaştıran sağlam bir müzakere platformu sunmaktır.

---

³⁶³ Richard Baldwin, “21st Century Regionalism: Filling the Gap between 21st Century Trade and 20th Century Trade Rules”, Geneva: The Graduate Institute, April 2011.

³⁶⁴ a.g.y., s. 2.

BTA yarışını körükleyen mahkumun ikilemini çözmeye yönelik alternatifler teknik açıdan tartışmaya açık olup belirli bir yöntem/yöntemler üzerinde oydaşma sağlanabilmesi için öncelikle bu yönde siyasi iradenin ortaya çıkması gerekmektedir. Tercihli ticaret düzenlemelerine karşı çok taraflılığı kayıracak bu siyasi irade, genel bir yaklaşım değişikliğini ifade edecektir. Heydon, özel olarak BTA'lar-DTÖ ilişkisi ve genel olarak çok taraflı ticaret sisteminin geleceğine ilişkin bir “fikri iklim değişikliği”ne (mindset change) ihtiyaç duyulduğuna işaret ederek, aynı gerekliliği ifade etmektedir.³⁶⁵

Uluslararası Ekonomi Politik disiplininin geliştirdiği “çıkarlar (interests)-fikirler (ideas)-kurumlar (institutions)” temelli analitik çerçeve uygulandığında, gerekli fikri iklim değişikliğinin DTÖ'nün gerçekleştireceği kurumsal düzenlemeler ve epistemik toplulukların (uzmanlar ve elitler) şekillendireceği fikirlerin yanı sıra, çıkarları da etkileyecek olay ve gelişmelere bağlı olarak gerçekleşebileceği söylenebilir.

---

³⁶⁵ Kenneth Heydon, “Advancing the Doha Development Agenda”, **Agenda**, Volume 13, No. 2, 2006, s. 172.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, Vinod K. and Cédric Dupont, “Collaboration and Coordination in the Global Political Economy”, in **Global Political Economy**, John Ravenhill (ed.), Oxford: Oxford University Press, 2005, ss. 28-50.
- Aggarwal, Vinod K., and Edward Fogarty (eds.), **European Union Trade Strategies: Between Globalism and Regionalism**, London: Palgrave, 2004.
- Akman, Sait, “Doha Kalkınma Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları”, Sait Akman ve Şahin Yaman (eds.), **Dünya Ticaret Örgütü: Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**, Ankara: Tepav, 2008, ss. 16-55.
- Akman, Sait, “The European Union’s Trade Strategy and Its Reflections on Turkey: An Evaluation from the Perspective of Free Trade Agreements”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, 2010, ss. 17-45.
- Alter, Karen J. and Sophie Meunier, “Nested and Overlapping Regimes in the Transatlantic Banana Trade Dispute”, **Journal of European Public Policy**, 2006, 16(3), ss. 362-382.
- Arup, Christopher, **The New WTO Agreements: Globalizing Law Through Services and Intellectual Property**, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Bagwell, Kyle and Robert W. Staiger, “Multilateral Tariff Cooperation During the Formation of Free Trade Areas”, **International Economic Review**, 1997, 38, ss. 291-297.
- Baldwin, David A. (ed.), **Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate**, New York: Columbia University Press, 1993.
- Baldwin, Richard, “**21st Century Regionalism: Filling the Gap between 21st Century Trade and 20th Century Trade Rules**”, Geneva: The Graduate Institute, April 2011.
- Baldwin, Richard and Patrick Low (eds.), **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Baldwin, Richard and Philip Thornton (eds.), **Multilateralizing Regionalism: Ideas for a WTO Action Plan**, Geneva: The Graduate Institute, 2008.

- Bandow, Doug, “A Free Trade Agreement with South Korea Would Promote Both Prosperity and Security”, **CATO Institute-Trade Briefing Paper No. 31**, 20 October 2010.
- Barry, Donald and Ronald C. Keith, **Regionalism, Multilateralism, and the Politics of Global Trade**, Toronto: UBC Press, 1999.
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülayonu Sistemi ve Tercihli Menşe Kuralları**, Ankara: DTM Matbaası, 2007.
- Bhagwati, Jagdish N., **The World Trading System at Risk**, Princeton: Princeton University Press, 1991.
- Bhagwati, Jagdish, “U.S. Trade Policy: The Infatuation with Free Trade Agreements”, in Jagdish Bhagwati and Anne O. Krueger, **The Dangerous Drift to Preferential Trade Agreements**, Washington, DC: AEI Press, 1995, ss. 1-18.
- Bhagwati, Jagdish, **Termites in the Trading System: How Preferential Agreements Undermine Free Trade**, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Bhagwati, Jagdish and Arvind Panagariya, “Preferential Trading Areas and Multilateralism: Strangers, Friends or Foes?”, in Bhagwati, Jagdish N., Pravin Krishna, and Arvind Panagariya, **Trading blocs: Alternative approaches to analyzing preferential trade agreements**, 1999, Cambridge, MA: MIT Press, ss. 33-100.
- Bhagwati, Jagdish and Arvind Panagariya, “The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends”, **The American Economic Review**, May 1996, Vol. 86, No. 2, ss. 82-87.
- Buckley, Ross, Vai lo Lo and Laurence Boulle (eds.), **Challenges to Multilateral Trade: The Impact of Bilateral, Preferential and Regional Trade Agreements**, Alphen: Kluwer Law International, 2008.
- Busch, Marc L., “Overlapping Institutions, Forum Shopping and Dispute Settlement in International Trade”, **International Organization**, 2007, 61(4), ss. 735-761.
- Brink, Tegan, “Which WTO Rules can a PTA Lawfully Breach? Completing the Analysis in Brazil-Tyres”, *Journal of World Trade*, 2010, No. 44, ss. 813-846.
- Capling, Ann and Patrick Low (eds.), **Governments, Non-State Actors and Trade Policy-Making: Negotiating Preferentially or Multilaterally**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

- Carpenter, Theresa, "A Historical Perspective on Regionalism", **Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System**, Baldwin ve Low (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ss. 13-28.
- Chase, Kerry A., **Trading Blocs: States, Firms, and Regions in the World Economy**, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006.
- Chan, Mignonne, "U.S. Trade Strategy of "Competitive Liberalization", **Tamkang Journal of International Affairs**, January 2005, Volume VIII, Number III, ss. 1-26.
- Cooper, William H. et. al, "The EU-South Korea FTA and Its Implications for the US", **Congressional Research Service (7-5700)**, 5 January 2011, www.crs.gov, erişim tarihi: 7 Ocak 2011.
- Deere-Birkbeck, Carolyn, and Catherine Monagle, **Strengthening Multilateralism: A Mapping of Proposals on WTO Reform and Global Trade Governance**, 2010, Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD).
- Dieter, Heribert, "The Multilateral Trading System and Preferential Trade Agreements: Can Their Negative Effects be Minimised?", **GARNET Working Paper No. 54**, 2008, Berlin.
- Dixit, Avinash K. and Susan Skeath, **Games of Strategy**, New York: WW Norton, 1999.
- Do, Viet D. and William Watson, "Economic Analysis of Regional Trade Agreements", **Regional Trade Agreements and the WTO Legal System**, Lorand Bartels and Federico Ortino (eds.), 2006, Oxford: Oxford University Press, ss. 7-42.
- Dunoff, Jeffrey L., "The Death of the Trade Regime", **European Journal of International Law**, 1999, 10(4), ss. 733, 748.
- Dunoff, Jeffrey L. and Joel P. Trachtman, "Economic Analysis of International Law", **Yale Journal of International Law**, 1999 (24), ss. 1-44.
- DTÖ, "World Trade Report 2003",
http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report_2003_e.pdf.
- DTÖ, "World Trade Report 2007- Six Decades of Multilateral Trade Cooperation: What have we learnt?",
http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report07_e.pdf.

- Ehlermann, C., “Tensions between the dispute settlement process and the diplomatic and treaty-making activities of the WTO”, **World Trade Review**, 1:3, 2002, ss. 301-308.
- Elsig, Manfred, “The EU’s Choice of Regulatory Venues for Trade Negotiations: A Tale of Agency Power”, **JCMS** 2007, Volume 45, No. 4, ss. 927–948.
- Elsig, Manfred and Cedric Dupont, “European Union meets South Korea: Bureaucratic Interests, Exporter Discrimination and the Negotiations of New Trade Agreements”, **Diverging Paradigms on EU Trade Policy Workshop**, Jean Monnet Centre of Excellence, 16-17 December 2010, Leuven-Belgium.
- Estevadeordal, A. and K. Suominen, “Rules of Origin: A World Map and Trade Effects”, **Paper presented at the IDB-CEPR-DELTA/INRA Conference on “Rules of Origin in Regional Trade Agreements: Conceptual and Empirical Approaches”**, February 2004, Washington DC.
- Esty, Daniel C. and Damien Geradin, “Regulatory Co-opetition”, **Journal of International Economic Law**, 2000, 3(2), ss. 235-255.
- European Commission-DG Trade, “Trade, Growth and World Affairs: Trade Policy as a Core Component of the EU’s 2020 Strategy”, **COM (2010)612**, Kasım 2010.
- Erixon, Fredrik and Hosuk Lee, “Securing Korea’s Prosperity in the Next Century: An Analysis of the Korea-EU Free Trade Agreement”, **ECIPE Paper No. 5/2010**.
- Evenett, Simon J. and Michael Meier, "An Interim Assessment of the US Trade Policy of 'Competitive Liberalization'", **The World Economy**, 2008, Vol. 31(1), ss. 31-66.
- Fearon, James D., “Bargaining, Enforcement, and International Cooperation”, **International Organization**, Vol. 52, No. 2, Spring 1998, ss. 269-306.
- Fiorentino, R., L. Verdeja and C. Toqueboeuf, “The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update”, **WTO Discussion Paper**, No. 12, 2007, Geneva: WTO.
- Fukuyama, Francis, “The Security Architecture in Asia and American Foreign Policy”, Francis Fukuyama and Kent E. Calder (eds.), **East Asian Multilateralism: Prospects for Regional Stability**, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008, ss. 234-255.
- Garcia, Maria, “From Idealism to Realism? EU Association and Free Trade Agreement Policy”, **Diverging Paradigms on EU Trade Policy Workshop**, Jean Monnet Centre of Excellence, 16-17 December 2010, Leuven-Belgium.

- Gasiorek, M., Augier P., Evans D., Holes P. and Lai-Tong, C., “Study on the Economic Impact of Extending Pan-European System of Cumulation to the Mediterranean Partners’ part of the Barcelona Process”, **Report prepared for the European Commission**, 2002.
- Goldstein, Judith, Douglas Rivers and Michael Tomz, “Institutions in International Relations: Understanding the Effect of the GATT and the WTO on World Trade”, **International Organization**, 2007, 61 (1), ss. 37-67.
- Grieco, Joseph M., “Anarchy and the Limits of Cooperation: a Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, **International Organization**, 1988, 42 (3), ss. 485-507.
- Grieco, Joseph M. and G. John Ikenberry, **State Power and World Markets: The International Political Economy**, New York: W. W. Norton, 2003.
- Grossman, Gene M. and Elhanan Helpman, “The Politics of Free Trade Agreements”, **American Economic Review**, 1994, 84(4), ss. 833-850.
- Grossman, Gene M. and Elhanan Helpman, **Interest Groups and Trade Policy**, Princeton: Princeton University Press, 2002.
- Gürlelel, Can Fuat ve Kerem Alkin, **Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye’nin de Dahil Edilmesi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No. 2010-18, İstanbul, 2010.
- Hayakawa, Kazunobu ve Nobuaki Yamashita, “The Role of Preferential Trade Agreements (PTAs) in Facilitating Global Production Networks”, **Journal of World Trade**, No. 45, ss. 1181-1207.
- Hallberg, Anna, “The Bargaining Triangle: Negotiations on Free Trade Agreements between the EU-Mercosur and the United States-Mercosur”, Lund University-Department of Political Science, Master Tezi, 2007.
- Heydon, Ken, “Advancing the Doha Development Agenda”, **Agenda**, Vol. 13, No. 2, 2006, ss. 161-174.
- Horn, Henrik, Petros Mavroidis and André Sapir, “Beyond the WTO? An Autonomy of EU and US Preferential Trade Agreements”, **The World Economy**, 2010, Vol. 33, No. 11, ss. 1565-1588.
- Kaminski, Bartłomiej and Francis Ng, “Turkey’s Evolving Trade Integration into Pan-European Markets”, **World Bank Policy Research Working Paper No. 3908**, May 2006.

- Kaplan, Yılmaz, “Principles versus Interests: Reactions of the Current Actors in Turkey to the EU’s Increasing FTAs with Third Countries”, Lund University-Department of Political Science, Master Tezi, 2010.
- Karacaovalı, Baybars and Nuno Limão, “The Clash of Liberalizations: Preferential vs. Multilateral Trade Liberalization in the European Union”, **Journal of International Economics**, 2008, No. 74, ss. 299-327.
- Katzenstein, P. J., Keohane, R. O., and Krasner, S. D. (eds.), “International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics”, **International Organization** (special issue), 1998, 52(4), ss. 645-1061.
- Kegley, Charles W. (ed.), **Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge**, New York: St. Martin’s Press, 1995.
- Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye, “The Club Model of Multilateral Cooperation and the World Trade Organization: Problems of Democratic Legitimacy”, **Visions: Harvard University JFK School of Government Working Paper No.4.**, 2003.
- Keohane, Robert O. and Robert Axelrod, “Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions”, **Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate (New Directions in World Politics)**, David Baldwin (ed.), 1993, New York: Columbia University Press, ss. 85-113.
- Kemp, Murray C., **The Pure Theory of International Trade**, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1964.
- Kemp, Murray C., **A Contribution to the General Equilibrium Theory of Preferential Trading**, Amsterdam: North-Holland, 1969.
- Kemp, Murray C., and Henry Y. Wan, “An Elementary Proposition Concerning the Formation of Customs Unions”, **Journal of International Economics**, Feb 1976: 6, ss. 95-97.
- Kim, Seokwoo, “Theories and Realities of FTA Formation between Korea and Canada”, **Korean Social Science Journal**, 2008, XXXV, No. 2, ss. 55-78, [http://kossrec.org/board/imgfile/KSSJ%20Vol.35.no.2%20\(Seokwoo%20Kim\).pdf](http://kossrec.org/board/imgfile/KSSJ%20Vol.35.no.2%20(Seokwoo%20Kim).pdf), erişim tarihi: 18 Mayıs 2010.
- Krasner, Stephen D., “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, **International Organization**, 1982, 36 (2), ss. 185-205.
- Krasner, Stephen D., “Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier”, **World Politics**, 1991 (43), ss. 336-366.

- Krishna, Pravin, "Regionalism and Multilateralism: A Political Economy Approach", in J. Bhagwati, P. Krishna and A. Panagariya (eds.), **Trading Blocs: Alternative Approaches to Analysing Preferential Trade Agreements**, Cambridge MA: MIT Press, 1999.
- Krugman, Paul, "Is Bilateralism Bad?", **International Trade and Trade Policy**, E. Helpman ve A. Razin (eds.), Cambridge MA: MIT Press, 1991, ss. 9-23.
- Krugman, Paul, "Trade Does not Equal Jobs", **The New York Times**, 6 December 2010, <http://krugman.blogs.nytimes.com/2010/12/06/trade-does-not-equal-jobs/>, erişim tarihi: 6 Aralık 2010.
- Kurtuluş Kara, Y. Tuğba, "Trade as a Tool of Diplomacy and Global Security", **Perceptions**, Vol. XIII, August 2008, ss. 65-90, <http://www.sam.gov.tr/perceptions/volume13/autumn/YildizTugbaKurtulusKara.pdf>, erişim tarihi: 1 Haziran 2009.
- Lee, Yong-Shik, "Reconciling RTAs with the WTO Multilateral Trading System: Case for a New Sunset Requirement on RTAs and Development Facilitation", **Journal of World Trade**, 2011, No. 45, ss. 629-651.
- Lee, Yong-Shik, "The Beginning of Economic Integration between East Asia and North America? Forming the Third Largest Free Trade Area between the US and the Republic of Korea", **Journal of World Trade**, 2007, Vol. 41, No. 5, ss. 1091-1123.
- Laird, Sam, "Regional Trade Agreements: Dangerous Liasons?", **The World Economy**, Dec. 1999, Vol. 22, No. 9, ss. 1179-1200.
- Lipsey, R. G, "The theory of Customs Unions: a General Survey", **Economic Journal**, September 1960, Volume 70.
- Lipson, Charles and Benjamin J. Cohen (eds.), **Theory and Structure in International Political Economy: An International Organization Reader**, Cambridge: MIT Press, 2000.
- Low, Patrick and Ann Capling (eds.), **Governments, Non-State Actors and Trade Policy-Making: Negotiating Preferentially or Multilaterally**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Macrory, Patrick F. J., Arthur E. Appleton and Michael G. Plummer (eds.), **The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis**, New York: Springer, 2005.
- Manger, Mark S., **Investing in Protection: The Politics of Preferential Trade Agreements between North and South**, New York: Cambridge University Press, 2009.

- Manger, Mark S., "Vertical Trade Specialization and the Political Economy of North-South PTAs", **2009 Annual Meeting of the American Political Science Association Panel 16-3: The Political Economy of Trade Agreements and Trade Instruments: New Insights into Causes and Effects**, http://ncgg.princeton.edu/IPES/2009/papers/F220_paper1.pdf.
- Manger, Mark S., "Competition and Bilateralism in Trade Policy: the case of Japan's Free Trade Agreements", **Review of International Political Economy**, 2005, 12 (5), ss. 804-828.
- Manger, Mark S., "International Investment Agreements and Services Markets: Locking in Market Failure?", **World Development**, 2008, 36 (11), ss. 2456-2469.
- Mansfield, Edward D. and Helen V. Milner, "The New Wave of Regionalism", **International Organizaton**, 1999, 53 (3), ss. 589-627.
- Mathis, James **Regional Trade Agreements in the GATT/WTO: Article XXIV and the Internal Trade Requirement**, 2002, The Hague: TMC Asser Press.
- Matoo, A., Roy D., and Subramarian A., "The Africa Growth and Opportunity Act and its Rules of Origin: Generosity Undermined?", **The World Economy**, 2002, Vol. 26, No. 6, ss. 829-851.
- Mavroidis, Petros C., "WTO and PTAs: A Preference for Multilateralism? (or, the Dog That Tried to Stop the Bus)", **Journal of World Trade**, 2010, No. 44, ss. 1145-1154.
- Mavroidis, Petros C., "If I Don't Do It Somebody Else Will (or Won't)", **Journal of World Trade**, 2006, No. 40, ss. 187-214.
- Mavroidis, Petros C., "Always Look at the Bright Side of Non-delivery: WTO and Preferential Trade Agreements, yesterday and today", http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr11_forum_e/wtr11_14dec10_e.htm, erişim tarihi: 13.12.2010.
- Newman, Edward, Ramesh Thakur and John Tirman (eds.), **Multilateralism Under Challenge? Power, International Order and Structural Change**, Tokyo: United Nations University Press, 2006.
- Nielsen, Chantal Pohl, **Regional and Preferential Trade Agreements: a Literature Review and Identification of Future Steps**, Copenhagen:Fodevarreokonomisk Institut, 2003.
- Oatley, Thomas, **International Political Economy: Interests and Institutions in the Global Political Economy**, Boston: Longman, 2005.
- Odell, John, **Negotiating the World Economy**, Ithaca: Cornell University Press, 2000.

- Olson, Mancur, **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**, Cambridge (MA): Harvard University Press, 1965.
- Ortino, Frederico and Lonard Bartels (eds.), **Regional Trade Agreements and the WTO Legal System**, Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Polanyi, Karl, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Pugatch, Meir Perez, “A Transatlantic Divide?: The US and EU’s Approach to the International Regulation of Intellectual Property Trade-Related Agreements”, **ECIPE Working Paper No. 02**, 2007.
- Robson, Peter, “Transnational Corporations and Regional Integration”, **The Economics of International Integration**, London: Routledge, 1998, ss. 109-122.
- Sally, Razeen, **New Frontiers in Free Trade: Globalization’s Future and Asia’s Raising Role**, Washington D.C.: Cato Institute, 2008.
- Sally, Razeen, “The Political Economy of Trade Liberalisation: What Lessons for Reforms Today?”, **The South African Institute of International Affairs (SAIIA) Trade Policy Report No. 18**, October 2007, www.saiia.org.za, erişim tarihi: 17 Mayıs 2010.
- Sally, Razeen, “Looking East: The European Union’s New FTA Negotiations in Asia”, **ECIPE-Jan Tulmir Policy Essays No. 03**, October 2007.
- Sampson, Gary P. (ed.), **The WTO and Global Governance: Future Directions**, NY: UN University Press,
http://i.unu.edu/unu/u/publication/000/002/416/wto_and_global_governance_web.pdf.
- Schott, Jeffrey J., “Assessing US FTA Policy”, **Free Trade Agreements: US Strategies and Priorities**, Jeffrey J. Scott (ed.), Peterson Institute, April 2004, ss.359-381,
http://www.petersoninstitute.org/publications/chapters_preview/375/13iie3616.pdf,
erişim tarihi: 17 Nisan 2010.
- Shaw, Timothy M., Marianne H. Marchand and Morten Bøås, **The Political Economy of Regions and Regionalisms**, New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Stein, Arthur A., **Why Nations Cooperate? Circumstances and Choice in International Relations**, 1990, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Taylor, Michael, **The Possibility of Cooperation**, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

- Teló, Mario, **European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era**, Aldershot: Ashgate, 2007.
- Thomsen, Stephen, “Regional Integration and Multinational Production”, **Trade Blocs: The Future of Regional Integration**, Vincent Cable and David Handerson (eds.), 1994, London: Royal Institute of International Affairs Chatham House, ss. 109-126.
- Trakman, Leon E., “The Proliferation of Free Trade Agreements: Bane or Beauty?”, **Journal of World Trade**, 2008, Vol. 42, No. 2, ss. 367-388.
- Trejos, Alberto, “Bilateral and Regional Free Trade Agreements, and Their Relationship with the WTO and the Doha Development Agenda”, **Global Economy Journal**, 2005, Vol. 5, No. 4, ss. 1-8.
- UNCTAD, **Multilateralism and Regionalism: The New Interface**, Mina Mashayekhi and Taisuke Ito (eds.), Geneva: United Nations, 2005.
- Wallander, Celeste A., “Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War”, *International Organization*, 2000, Vol. 54, ss. 705-735.
- Waschik, Robert, “The Effects of Free Trade Areas on Non-Members: Modelling Kemp-Vanek Admissibility”, **Journal of Policy Modelling**, 2009, 31, Issue 5, ss. 648-663.
- Weiler, John (ed.), **The EU, The WTO and the NAFTA: Towards a Common Law of International Trade**, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Winters, L. Alan and others, **Innocent Bystanders: Implications of an EU-India Free Trade Agreement for Excluded Countries**, London: Commonwealth Secretariat, 2009.
- Woolcock, Stephen and Kenneth Heydon, **The Rise of Bilateralism: Comparing American, European and Asian Approaches to Preferential Trade Agreements**, New York: United Nations University Press, 2009.
- Woolcock, Stephen, **Trade and Investment Rule-Making: The Role of Regional and Bilateral Agreements**, Tokyo: United Nations University Press, 2005.
- Woolcock, Stephen and Nicholas Bayne (eds.), **The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations**, Aldershot: Ashgate, 2007.
- Woolcock, Stephen, “The Treaty of Lisbon and the EU as an Actor in International Trade”, **ECIPE Working Paper No.1**, 2010.

- Woolcock, Stephen, "European Union Policy towards Free Trade Agreements", **ECIPE Working Paper No.3**, 2007.
- Woolcock, Stephen, "The Potential Impact of the Lisbon Treaty on European Union External Trade Policy", European Policy Analysis, Swedish Institute for European Policy Studies, 2008, No. 8, <http://www.kommers.se/upload/Analysarkiv/In%20English/Analyses/Woolcock%20paper%20on%20impact%20of%20Lisbontreaty%20on%20tradepolicy.pdf>. (Erişim tarihi: 31 Aralık 2009)
- World Bank, "Regional Trade Agreements: A Force for Convergence or Divergence?", **IBRD Working Paper**, June 1999.
- WTO, **The WTO in the Twenty-first Century: Dispute Settlement, Negotiations, and Regionalism in Asia**, Eds. Yasuhei Taniguchi, Alan Yanovich and Jan Bohanes, New York: Cambridge University Press, 2007.
- WTO, "The Future of the WTO: Addressing Institutional Challenges in the New Millenium", **Report by the Consultative Board to the WTO Director General Supachai Panitchpakdi**, 2004, http://www.wto.org/english/thewto_e/10anniv_e/future_wto_e.htm, erişim tarihi: 5 Mayıs 2010.
- Wyplosz, Charles, Barry Eichengreen and Yung Chul Park, **China, Asia, and the New World Economy**, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Vanek, Jaroslav, **General Equilibrium of International Discrimination: The Case of Customs Unions**, Cambridge: Harvard University Press, 1965.
- Van Grassek, Craig, and Pierre Sauvé, "The Consistency of WTO Rules: Can the Single Undertaking be Squared with Variable Geometry?", 2006, **Journal of International Economic Law**, Vol. 9, No. 4, ss. 837-864.
- Viner, Jacob, **The Customs Union Issue**, New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950.
- Vivas-Eugui, David, **Regional and Bilateral Agreements and a TRIPS-plus World: the Free Trade Area of the Americas (FTAA)**, Geneva: UN Office, 2007.

EK: GATT XXIV. Madde

REGIONAL TRADE AGREEMENTS: GOODS RULES

The basic rules for goods

The original GATT Article [XXIV](#), complemented by an "[Ad Art XXIV](#)", has been updated in 1994 with an [Understanding](#).

GATT: Article XXIV

Territorial Application – Frontier Traffic – Customs Unions and Free-trade Areas

1. The provisions of this Agreement shall apply to the metropolitan customs territories of the contracting parties and to any other customs territories in respect of which this Agreement has been accepted under Article XXVI or is being applied under Article XXXIII or pursuant to the Protocol of Provisional Application. Each such customs territory shall, exclusively for the purposes of the territorial application of this Agreement, be treated as though it were a contracting party; *Provided* that the provisions of this paragraph shall not be construed to create any rights or obligations as between two or more customs territories in respect of which this Agreement has been accepted under Article XXVI or is being applied under Article XXXIII or pursuant to the Protocol of Provisional Application by a single contracting party.
2. For the purposes of this Agreement a customs territory shall be understood to mean any territory with respect to which separate tariffs or other regulations of commerce are maintained for a substantial part of the trade of such territory with other territories.
3. The provisions of this Agreement shall not be construed to prevent:
  - (a) Advantages accorded by any contracting party to adjacent countries in order to facilitate frontier traffic;
  - (b) Advantages accorded to the trade with the Free Territory of Trieste by countries contiguous to that territory, provided that such advantages are not in conflict with the Treaties of Peace arising out of the Second World War.
4. The contracting parties recognize the desirability of increasing freedom of trade by the development, through

voluntary agreements, of closer integration between the economies of the countries parties to such agreements. They also recognize that the purpose of a customs union or of a free-trade area should be to facilitate trade between the constituent territories and not to raise barriers to the trade of other contracting parties with such territories.

5. Accordingly, the provisions of this Agreement shall not prevent, as between the territories of contracting parties, the formation of a customs union or of a free-trade area or the adoption of an interim agreement necessary for the formation of a customs union or of a free-trade area; *Provided that:*

(a) with respect to a customs union, or an interim agreement leading to a formation of a customs union, the duties and other regulations of commerce imposed at the institution of any such union or interim agreement in respect of trade with contracting parties not parties to such union or agreement shall not on the whole be higher or more restrictive than the general incidence of the duties and regulations of commerce applicable in the constituent territories prior to the formation of such union or the adoption of such interim agreement, as the case may be;

(b) with respect to a free-trade area, or an interim agreement leading to the formation of a free-trade area, the duties and other regulations of commerce maintained in each of the constituent territories and applicable at the formation of such free-trade area or the adoption of such interim agreement to the trade of contracting parties not included in such area or not parties to such agreement shall not be higher or more restrictive than the corresponding duties and other regulations of commerce existing in the same constituent territories prior to the formation of the free-trade area, or interim agreement as the case may be; and

(c) any interim agreement referred to in sub-paragraphs (a) and (b) shall include a plan and schedule for the formation of such a customs union or of such a free-trade area within a reasonable length of time.

6. If, in fulfilling the requirements of sub-paragraph 5 (a), a contracting party proposes to increase any rate of duty inconsistently with the provisions of Article II, the procedure set forth in Article XXVIII shall apply. In providing for compensatory adjustment, due account shall be taken of the

compensation already afforded by the reduction brought about in the corresponding duty of the other constituents of the union.

7.

(a) Any contracting party deciding to enter into a customs union or free-trade area, or an interim agreement leading to the formation of such a union or area, shall promptly notify the Contracting Parties and shall make available to them such information regarding the proposed union or area as will enable them to make such reports and recommendations to contracting parties as they may deem appropriate.

(b) If, after having studied the plan and schedule included in an interim agreement referred to in paragraph 5 in consultation with the parties to that agreement and taking due account of the information made available in accordance with the provisions of sub-paragraph (a), the Contracting Parties find that such agreement is not likely to result in the formation of a customs union or of a free-trade area within the period contemplated by the parties to the agreement or that such period is not a reasonable one, the Contracting Parties shall make recommendations to the parties to the agreement. The parties shall not maintain or put into force, as the case may be, such agreement if they are not prepared to modify it in accordance with these recommendations.

(c) Any substantial change in the plan or schedule referred to in paragraph 5 (c) shall be communicated to the Contracting Parties, which may request the contracting parties concerned to consult with them if the change seems likely to jeopardize or delay unduly the formation of the customs union or of the free-trade area.

8. For the purposes of this Agreement:

(a) A customs union shall be understood to mean the substitution of a single customs territory for two or more customs territories, so that

(i) duties and other restrictive regulations of commerce (except, where necessary, those permitted under Articles XI, XII, XIII, XIV, XV and XX) are eliminated with respect to substantially all the trade between the constituent territories of the union or at least with respect to substantially all the trade in products originating in such territories, and,

(ii) subject to the provisions of paragraph 9, substantially the same duties and other regulations of commerce are applied by each of the members of the union to the trade of territories not included in the union;

(b) A free-trade area shall be understood to mean a group of two or more customs territories in which the duties and other restrictive regulations of commerce (except, where necessary, those permitted under Articles XI, XII, XIII, XIV, XV and XX) are eliminated on substantially all the trade between the constituent territories in products originating in such territories.

9. The preferences referred to in paragraph 2 of Article I shall not be affected by the formation of a customs union or of a free-trade area but may be eliminated or adjusted by means of negotiations with contracting parties affected.* This procedure of negotiations with affected contracting parties shall, in particular, apply to the elimination of preferences required to conform with the provisions of paragraph 8 (a)(i) and paragraph 8 (b).

10. The Contracting Parties may by a two-thirds majority approve proposals which do not fully comply with the requirements of paragraphs 5 to 9 inclusive, provided that such proposals lead to the formation of a customs union or a free-trade area in the sense of this Article.

11. Taking into account the exceptional circumstances arising out of the establishment of India and Pakistan as independent States and recognizing the fact that they have long constituted an economic unit, the contracting parties agree that the provisions of this Agreement shall not prevent the two countries from entering into special arrangements with respect to the trade between them, pending the establishment of their mutual trade relations on a definitive basis.*

12. Each contracting party shall take such reasonable measures as may be available to it to ensure observance of the provisions of this Agreement by the regional and local governments and authorities within its territories.

Ad Article XXIV

Paragraph 9

It is understood that the provisions of Article I would require that, when a product which has been imported into the territory of a member of a customs union or free-trade area at a preferential rate of duty is re-exported to the territory of another member of such union or area, the latter member should collect a duty equal to the difference between the duty already paid and any higher duty that would be payable if the product were being imported directly into its territory.

Paragraph 11

Measures adopted by India and Pakistan in order to carry out definitive trade arrangements between them, once they have been agreed upon, might depart from particular provisions of this Agreement, but these measures would in general be consistent with the objectives of the Agreement.

B. Understanding on the Interpretation of Article XXIV of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 *Members,*

Having regard to the provisions of Article XXIV of GATT 1994;

Recognizing that customs unions and free trade areas have greatly increased in number and importance since the establishment of GATT 1947 and today cover a significant proportion of world trade;

Recognizing the contribution to the expansion of world trade that may be made by closer integration between the economies of the parties to such agreements;

Recognizing also that such contribution is increased if the elimination between the constituent territories of duties and other restrictive regulations of commerce extends to all trade, and diminished if any major sector of trade is excluded;

Reaffirming that the purpose of such agreements should be to facilitate trade between the constituent territories and not to raise barriers to the trade of other Members with such territories; and that in their formation or enlargement the parties to them should to the greatest possible extent avoid creating adverse effects on the trade of other Members;

Convinced also of the need to reinforce the effectiveness of the role of the Council for Trade in Goods in reviewing agreements notified under Article XXIV, by clarifying the criteria and procedures for the assessment of new or enlarged agreements, and improving the transparency of all Article XXIV agreements;

Recognizing the need for a common understanding of the obligations of Members under paragraph 12 of Article XXIV;

Hereby *agree* as follows:

1. Customs unions, free-trade areas, and interim agreements leading to the formation of a customs union or free-trade area, to be consistent with Article XXIV, must satisfy, *inter alia*, the provisions of paragraphs 5, 6, 7 and 8 of that Article.

Article XXIV:5

2. The evaluation under paragraph 5(a) of Article XXIV of the general incidence of the duties and other regulations of commerce applicable before and after the formation of a customs union shall in respect of duties and charges be based upon an overall assessment of weighted average tariff rates and of customs duties collected. This assessment shall be based on import statistics for a previous representative period to be supplied by the customs union, on a tariff-line basis and in values and quantities, broken down by WTO country of origin. The Secretariat shall compute the weighted average tariff rates and customs duties collected in accordance with the methodology used in the assessment of tariff offers in the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations. For this purpose, the duties and charges to be taken into consideration shall be the applied rates of duty. It is recognized that for the purpose of the overall assessment of the incidence of other regulations of commerce for which quantification and aggregation are difficult, the examination of individual measures, regulations, products covered and trade flows affected may be required.

3. The "reasonable length of time" referred to in paragraph 5(c) of Article XXIV should exceed 10 years only in exceptional cases. In cases where Members parties to an interim agreement believe that 10 years would be insufficient they shall provide a full explanation to the Council for Trade in Goods of the need for a longer period.

Article XXIV:6

4. Paragraph 6 of Article XXIV establishes the procedure to be followed when a Member forming a customs union proposes to increase a bound rate of duty. In this regard Members reaffirm that the procedure set forth in Article XXVIII, as elaborated in the guidelines adopted on 10 November 1980 (BISD 27S/26-28) and in the Understanding on the Interpretation of Article XXVIII of GATT 1994, must be commenced before tariff concessions are modified or withdrawn upon the formation of a customs union or an interim agreement leading to the formation of a customs union.

5. These negotiations will be entered into in good faith with a view to achieving mutually satisfactory compensatory adjustment. In such negotiations, as required by paragraph 6 of Article XXIV, due account shall be taken of reductions of duties on the same tariff line made by other constituents of the customs union upon its formation. Should such reductions not be sufficient to provide the necessary compensatory adjustment, the customs union would offer compensation, which may take the form of reductions of duties on other tariff lines. Such an offer shall be taken into consideration by the Members having negotiating rights in the binding being

modified or withdrawn. Should the compensatory adjustment remain unacceptable, negotiations should be continued. Where, despite such efforts, agreement in negotiations on compensatory adjustment under Article XXVIII as elaborated by the Understanding on the Interpretation of Article XXVIII of GATT 1994 cannot be reached within a reasonable period from the initiation of negotiations, the customs union shall, nevertheless, be free to modify or withdraw the concessions; affected Members shall then be free to withdraw substantially equivalent concessions in accordance with Article XXVIII.

6. GATT 1994 imposes no obligation on Members benefiting from a reduction of duties consequent upon the formation of a customs union, or an interim agreement leading to the formation of a customs union, to provide compensatory adjustment to its constituents.

Review of Customs Unions and Free-Trade Areas

7. All notifications made under paragraph 7(a) of Article XXIV shall be examined by a working party in the light of the relevant provisions of GATT 1994 and of paragraph 1 of this Understanding. The working party shall submit a report to the Council for Trade in Goods on its findings in this regard. The Council for Trade in Goods may make such recommendations to Members as it deems appropriate.

8. In regard to interim agreements, the working party may in its report make appropriate recommendations on the proposed time-frame and on measures required to complete the formation of the customs union or free-trade area. It may if necessary provide for further review of the agreement.

9. Members parties to an interim agreement shall notify substantial changes in the plan and schedule included in that agreement to the Council for Trade in Goods and, if so requested, the Council shall examine the changes.

10. Should an interim agreement notified under paragraph 7(a) of Article XXIV not include a plan and schedule, contrary to paragraph 5(c) of Article XXIV, the working party shall in its report recommend such a plan and schedule. The parties shall not maintain or put into force, as the case may be, such agreement if they are not prepared to modify it in accordance with these recommendations. Provision shall be made for subsequent review of the implementation of the recommendations.

11. Customs unions and constituents of free-trade areas shall report periodically to the Council for Trade in Goods, as envisaged by the CONTRACTING PARTIES to GATT 1947 in their instruction to the GATT 1947 Council concerning reports on regional agreements (BISD 18S/38), on the operation of the relevant agreement. Any significant changes and/or

developments in the agreements should be reported as they occur.

Dispute Settlement

12. The provisions of Articles XXII and XXIII of GATT 1994 as elaborated and applied by the Dispute Settlement Understanding may be invoked with respect to any matters arising from the application of those provisions of Article XXIV relating to customs unions, free-trade areas or interim agreements leading to the formation of a customs union or free-trade area.

Article XXIV:12

13. Each Member is fully responsible under GATT 1994 for the observance of all provisions of GATT 1994, and shall take such reasonable measures as may be available to it to ensure such observance by regional and local governments and authorities within its territory.

14. The provisions of Articles XXII and XXIII of GATT 1994 as elaborated and applied by the Dispute Settlement Understanding may be invoked in respect of measures affecting its observance taken by regional or local governments or authorities within the territory of a Member. When the Dispute Settlement Body has ruled that a provision of GATT 1994 has not been observed, the responsible Member shall take such reasonable measures as may be available to it to ensure its observance. The provisions relating to compensation and suspension of concessions or other obligations apply in cases where it has not been possible to secure such observance.

15. Each Member undertakes to accord sympathetic consideration to and afford adequate opportunity for consultation regarding any representations made by another Member concerning measures affecting the operation of GATT 1994 taken within the territory of the former.

Kaynak: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regatt_e.htm

ÖZET

Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) temsil ettiği çoktarafli ticaret düzeninin temel ilkelerinden “en çok kayırlan ülke” (MFN) prensibinin sınırlı istisnalarından biri olan Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının (BTA'lar) sayısının hızla artması, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1947 Madde XXIV ile getirilen düzenlemelerin yetersizlikleri nedeniyle sistemsal bazı sorunlara yol açmaktadır ve optimal bir durum değildir. BTA artışı, tercihlerin erimesine yol açmaktadır; her yeni BTA'nın taraflarına marjinal getirisi giderek azalmaktadır. Diğer taraftan, üyelerin karşı karşıya olduğu “mahkumun ikilemi”, çok tarafli ticaret sisteminin öngörülebilirliğini azaltırken işlem maliyetlerini artıran BTA'ları mecbur kılmaktadır. Bu durum, ülkelerin neden “ikinci en iyi” olduğu halde BTA'ları tercih ettiklerini; BTA'lar-DTÖ ilişkisinin geleceğini ve Türkiye'ye yansımalarını sorgulama ihtiyacını gündeme getirmektedir. BTA'ların çok tarafli platformda ticaretin liberalizasyonuna ve genel anlamda DTÖ'nün hedeflerine katkıda bulunabilmesi, “bölgeselleşmenin çok taraflilaştırılmasına”; BTA'ların DTÖ-uyumluluğunun garanti edilmesine bağlıdır. BTA'ların mevcut haliyle, disiplinsiz bir şekilde artışının yarattığı “spagetti kasesi”nin ülkelerin ve çokuluslu şirketlerin ticari çıkarlarına etki etmeye başladığı, BTA yarışının sürdürülemez niteliğinin tartışmaya açıldığı, “bölgeselleşmenin çok taraflilaştırılması” ihtiyacının daha yüksek sesle dile getirildiği bir ortamda gerekli düzenlemeler için elverişli bir altyapı geliştirmekte olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, bu ihtiyaca cevap verecek yöntemler üzerinde oydaşma sağlanıp hayata geçirilmesi, öncelikle Doha Turu hedeflerinin gerçekleştirilmesine ve DTÖ'nün karşı karşıya olduğu krizin hafif hasarla atlatılmasına bağlıdır. AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ları takipte yaşanan sıkıntılar nedeniyle DTÖ-BTA'lar ilişkisinin geleceğinin nasıl şekilleneceği ülkemiz ticari çıkarları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu itibarla, Türkiye'nin Gümrük Birliğinden kaynaklanan özel durumu ve ihtiyaçları çerçevesinde “bölgeselleşmenin çok taraflilaştırılması” tartışmasına aktif bir şekilde katılmasının ve bu yöndeki çabaları desteklemesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA'lar), DTÖ, Çok Tarafli Ticaret Sistemi, Bölgeselleşmenin Çok Taraflilaştırılması, Neoliberal Kurumsalcılık.

ABSTRACT

The World Trade Organization and Regional Trade Agreements Relationship: Problems, Solutions and Implications on Turkey

Recent proliferation of Regional Trade Agreements (RTAs), which are among the few exceptions to the main principle of the WTO-based multilateral trade system, namely “the most-favoured nation” (MFN), at an unprecedented pace result in some systemic problems because of the vagueness of the relevant GATT/WTO regulations (GATT 1947 Article XXIV) and certainly not an optimal situation. The increase in RTAs causes erosion of preferences and diminishing marginal returns for every new RTA. However, as the WTO members face a “prisoner’s dilemma” situation, they feel obliged to negotiate and sign more RTAs that increase the transaction costs and system’s complexity. This situation brings out the necessity to question the reasons why WTO members still prefer the “second best” RTAs; the future of the WTO-RTAs relationship and its implications on Turkey. Enabling RTAs contribute to multilateral trade liberalization and objectives of the WTO in general depends on guaranteeing their WTO compatibility through “multilateralizing regionalism”. Recently there is a more suitable environment for the necessary regulations given that the “spaghetti bowl” created by the increase of RTAs in an undisciplined manner have started to harm commercial interests of WTO members and multinational corporations, and therefore, importance of “multilateralizing regionalism” are expressed more and more loudly. Reaching a consensus on the method for “multilateralizing regionalism” and implementing it would be possible if only the Doha Round’s goals are achieved and thus the “legitimacy” crisis of WTO is lessened. Difficulties with Turkey’s timely adoption of both the EU’s preferential and autonomous customs regimes render “multilateralizing regionalism” very critical for Turkey. Within this framework, it is essential that Turkey actively participates in and support for “multilateralizing regionalism” endeavours.

Key Words: Regional Trade Agreements (RTAs), WTO, Multilateral Trading System, Multilateralizing Regionalism, Neoliberal Institutionalism.